

УВОДЗІНЫ Ў ТРАДЫЦЫЙНЫ САНСКРЫТ

Міхаіл Баярын

Міхаіл Баярын

УВОДЗІНЫ Ў ТРАДЫЦЫЙНЫ САНСКРЫТ

स्वयम्भूर्बायारीन्

परम्परागतसंस्कृतभाषाप्रवेशिका

ВІЛЬНЯ
ЛОГВІНАЎ
2014

Алёне і Дэві

зь любоўю

ISBN 978-609-8147-01-8

ЗЬМЕСТ

Прадмова

Мы вывучаем санскрыт перадусім таму, што гэта мова ведавай традыцыі і культуры. За выняткам навуковых рэканструкцый, гэта самая старажытная, і прыгэтым жывая інда-эўрапейская мова. Арыгінальныя санскрыцкія тэксты даюць нам уяўленьне пра тое, якімі былі сьветагляд і сьвядомасьць традыцыйнага чалавека.

Неад’емнаю часткай старажытнаіндыйскай культуры зьяўляецца традыцыйная навука пра мову – вйākараṇа. Гэта адразу практычная дысцыпліна (*śāstra*), навука (*vidyā*) і філязофская тэорыя (*darśana*). Найбольш аўтарытэтным тэкстам вйākараṇы зьяўляецца твор граматыста Пāṇіні *Aṣṭādhyāyī* “Восем узыходаў”. Аўтарытэт Пāṇіні быў такі вялікі, што творы папярэдніх настаўнікаў граматыкі амаль не захаваліся.

З аднаго боку, Пāṇіні апісвае жывую мову свайго часу, з другога – яго правілы асягаюць мову ведавай паэзіі ды абраду. Твору Пāṇіні ня менш за дзьве з паловай тысячы гадоў. З таго часу многія пакаленьні традыцыйных вучоных вывучалі мову паводле яго граматыкі. Можна сказаць, што Пāṇіні рашчыніўся ў санскрыце, як соль у вадзе, – празь яго выясьняецца мова мінуласьці і ствараецца мова будучыні.

Санскрыт – гэта мова, што мае трытысячагадовую гісторыю ўласнае мовазнаўчае традыцыі. Пасьля Пāṇіні традыцыйнае мовазнаўства ператварылася з апісальнай тэорыі ў канструктыўную. За гэты час традыцыйныя ўяўленьні пра мову сталі настолькі непарыўна зьвязанымі з самой мовай, што адасобіць іх ужо немагчыма, не стварыўшы прыгэтым іншай мовы. Дзякуючы вйākараṇе санскрыт – гэта мова са свабодным словаўтварэньнем, што яднае носьбітаў перадусім ня слоўнікам, а агульнымі правіламі дэрывацыі; мова этымалягічнай празрыстасьці, дзе кожнае слова ўзыходзіць да першаскладнікаў мовы. Менавіта граматыка для традыцыйнага чалавека займае месца лёгікі і яе базавых катэгорый.

Такім чынам, каб вывучыць традыцыйны санскрыт, трэба вывучыць яго традыцыйную граматыку. Эўрапейская культура адкрыла санскрыт больш за два стагодзьдзі таму. І хаця гэтае адкрыцьцё дало моцны імпульс разьвіцьцю параўнальна-гістарычнага мовазнаўства, ацаніць значэньне традыцыйнай санскрыцкай граматыкі эўрапейскія навукоўцы змаглі не адразу. Па сутнасьці, гэта адбылося толькі ў другой палове дваццатага стагодзьдзя, пасьля зьяўленьня структуралізму і ґенэратыўнай граматыкі.

Увесь гэты час вывучэньне саснкрыту на захадзе адбывалася праз прызму грэка-лацінскай граматычнай традыцыі. Бальшыня падручнікаў, створаных за апошнія два стагодзьдзі, выкарыстоўваюць лацінскія граматычныя тэрміны і сучасныя лінгвістычныя канцэпцыі. Нажаль, такое навучаньне ня толькі праходзіць міма найкаштоўнага ў мове – традыцыйнай моўнай мэтарэфлексіі, – але і навучае іншаму, "сучаснаму" санскрыту. Такога навучаньня недастаткова для адэкватнага разуменьня арыгінальных традыцыйных тэкстаў.

Гэты падручнік называецца "Ўводзінамі ў традыцыйны санскрыт". Ён уяўляе сабою ўводны курс, што складаецца з 22 заняткаў, разьлічаных на паўгоду навучаньня. Яго мэта палягае ў тым, каб падрыхтаваць вучня да вывучэньня санскрыту паводле арыгінальнай санскрыцкай граматыкі – асноўнага курсу, разьлічанага на год. Абсяг падручніка дастатковы, каб зрабіць магчымым чытаньне арыгінальных санскрыцкіх тэкстаў са слоўнікам.

Перадусім падручнік мае стварыць цэласнае ўяўленьне пра граматычную сістэму санскрыту. Дзеля гэтага ён павярхоўна асягае ўсю граматыку санскрыту, засяроджваючы ўвагу на асноўных правілах і пакідаючы па-за ўвагаю шматлікія выняткі. Заданьне заняткаў палягае ў дзейным засваеньні санскрыцкага словаўтварэньня, а не ў экстэнсіўным пашырэньні слоўнікавага запасу. Практыкаваньні разьлічаны не на пасіўнае, а на канструктыўнае авалодваньне мовай. Добрым прыкладам ужываньня такога прынцыпу быў для нас падручнік "Практычныя ўводзіны ў санскрыт" Чарлза Ўікнэра.

“Уводзіны ў традыцыйны санскрыт” разьлічаны як на самастойнае навучаньне, так і на навучаньне ў групе з інструктарам. Гука-запісы альфабэту, практыкаваньняў, дадатковых тэкстаў, узораў скланеньня і спражэньня можна знайсьці праз адрас *http://www.svayambhava.org/sanskrit*. Тамсама можна знайсьці заняткі асноўнага курсу – “Традыцыйная граматыка санскрыту”.

У падручніку выкарыстоўваецца сістэма пазначэньня марфалягічнага націску як у лацінскай транслітэрацыі, так і ў альфабэце *Devanāgarī*. Прыгэтым, праз адсутнасьць устойлівай традыцыі пазначэньня марфалягічнага націску, у тэкстах на *Devanāgarī* для пазначэньня ўда̄тты ўжываецца знак вэртыкальнай рысы (अ॑), ануда̄тты – адсутнасьць знакаў (अ), сварыты – знакі вэртыкальнай і гарызантальнай рысаў (अ॒॑). Акрамя альфабэту *Devanāgarī* і агульнапрынятай сістэмы лацінскай транслітэрацыі, у падручніку выкарыстоўваецца таксама наступная схема кірылічнае транслітэрацыі санскрыцкіх літар:

अ	a	а	इ	i	і	उ	u	у	ऋ	ṛ	р̣	ऌ	ḷ	л̣
आ	ā	а̄	ई	ī	ī	ऊ	ū	ӯ	ॠ	ṝ	р̣̄	ॡ	ḹ	л̣̄
ए	e	э	ओ	o	о	अं	aṃ	аṃ						
ऐ	ai	ай	औ	au	аў	अः	aḥ	ах̣						
क्	k	к	च्	c	ч	ट्	ṭ	т̣	त्	t	т	प्	p	п
ख्	kh	кх	छ्	ch	чх	ठ्	ṭh	т̣х	थ्	th	тх	फ्	ph	пх
ग्	g	ґ	ज्	j	дж	ड्	ḍ	д̣	द्	d	д	ब्	b	б
घ्	gh	ґг	झ्	jh	джг	ढ्	ḍh	д̣г	ध्	dh	дг	भ्	bh	бг
ङ्	ṅ	н̇	ञ्	ñ	нь	ण्	ṇ	н̣	न्	n	н	म्	m	м
			य्	y	й	र्	r	р	ल्	l	л	व्	v	в
			श्	ś	ш́	ष्	ṣ	ш	स्	s	с			
ह्	h	г												

Я хачу выказаць бязьмежную падзяку майму настаўніку санскрыту – Андрэю Барысавічу Гойку, які зь вялікім цярпеньнем і дабрынёй адкрываў для мяне дарогі сьвятарнай мовы; майму сябру Ігару Кулікову за бясцэнную дапамогу і падтрымку ў рэдагаваньні і выданьні падручніка; Алегу Жлутку, Максіму Макоўчыку, Канстанціну Андрыеўскаму, Натальлі Ўласавай і ўсім іншым удзельнікам сэмінару “Самабыцьцё” і праекту перакладу граматыкі Па̄ṇіні ў беларускую мову – за сьвята інтэлектуальнага таварыства; Яўгеніі Назаравай, Натальлі Магдалінскай, Уладзіміру Бабарыкіну, Мікалаю Канапельку, Сьвятлане Носавай, Кацярыне Гуртавой і ўсім іншым першым слухачам гэтага курсу.

За дапамогу ў выданьні гэтай кнігі я вельмі ўдзячны Сьвятлане Носавай, Віталю й Тацяне Гуршчанковым, Натальлі Анапрэенка, Алегу Жлутку, Аляксандру Дворскаму, Ігару Кулікову, Ілоне Кудзелька, Дзьмітрыю Пісарыку, Дыяне Лузгіной, Паўлу Бохану, Ганьне Кавалеўскай, Канстанціну Андрыеўскаму, Кацярыне Гуртавой, Яўгену Ўрублеўскаму, Валянціне Дыбчук і Аляксандру Стрыжанку.

Спадзяюся, гэты першы падручнік санскрыту, выдадзены па-беларуску, будзе годным унёскам у сутвору нашай Бацькаўшчыны.

6 красавіка 2014

Міхаіл Баярын

॥ प्रस्तावना ॥

УСТУП

Спадчына

Санскрыт – гэта мова сьвятарнай ведавай традыцыі. Вывучэньне санскрыту далучае нас да гэтай шматтысячагадовай спадчыны. Яе пачынальнікамі лічацца рышы (*ṛṣi*), продкі чалавецтва і першыя паэты. Зборнікі іх гімнаў цяпер называюцца Ведамі. Гэта самыя старажытныя творы на санскрыце, ім больш за чатыры тысячы гадоў. Але "санскрыт" – даволі позьняя назва мовы рышаў. У той час яна называлася проста Мовай (*vāc*). З гледзішча Ведаў, Мова ўсеабсяжная: людзі жывуць у Мове, бачаць Мову і дыхаюць Мовай, але звычайна ня ведаюць пра гэта:

Я ўладарка, скарбніца скарбаў, чуйная, першая з вартых аброку,
той мяне ўстанавілі багі паўсюль многамесцавай, многадасяжнай. |3|

Мной ежу той есьць, які бачыць, які дыхае, слухае сказ які,
несьвядома жывуць ува мне яны, слухай, чуйны, верна кажу я. |4|

Я толькі сама што-заўгодна прамаўляю людзьмі і багамі,
каго ўпадабаю, раблю таго моцным, брагманам, мудрым, прарокам. |5|
……

Я нібы вецер вею, рушачы ўсе сусьветы,
больш за неба, больш за зямлю, магутой такая паўстала. |8|

Ṛг-веда, 10-125, Мова

Мова

Мова – ня проста сродак зносінаў ці знакавая сістэма. Мова большая за словы і знакі, бо словы і знакі – толькі яе выява, яна мора і выток усіх словаў і знакаў. Мова большая за мысьленьне, бо мысьленьне – толькі выява мовы. Мова большая за асобнага чалавека, бо папярэднічае чалавеку і робіць яго чалавекам, калі ён вучыць мову. Гэта Мова гаворыць чалавекам, а ня чалавек Мовай. Як праява Мовы апісваецца зьяўленьне сьвету ў Упанішадах, завяршальным разьдзеле Ведаў:

Тады ўсё гэта было нераскрытым (a-vyākṛtam). Яно раскрылася (vyākriyata) іменем (nāma) і явай (rūpa) – тое яго імя, гэта яго ява. І цяпер яно раскрываецца (vyākriyate) іменем і формай, тое яго імя, гэта яго ява. Ён увайшоў сюды да кончыкаў пазногцяў, як лязо ўкладаецца ў похвы, як агонь – у дровы. Яго ня бачаць, бо ён ня цэлы. Дыхаючы, ён дых па імені. Гаворачы – мова. Бачучы – зрок. Слухаючы – слых. Мысьлячы – мысел. Усё гэта імёны яго дзеяў.

Хто шануе яго як адно і другое, ня ведае. Бо ня цэлы ён застаецца адным і другім. Сам (ātman) – так трэба яго ўшаноўваць. Бо такім чынам усё гэта стаецца адным. Мае быць знойдзены па сьледзе (padanīyam) той, хто зьяўляецца самім (ātman) гэтага ўсяго. Бо ім ён ведае ўсё. Хто знойдзе яго па сьледзе (padena anu vindet), той знаходзіць славу і шану, той, хто так ведае.

Бргадāраṇйака-ўпанішад, 1.4.7

Імя і ява

Форма вызначаецца тут як “гэтае”, а імя як “тое”. Сьвядомасьць існуе як супастаўленьне гэтага і таго, сэнсу і формы, імені і явы. Кожнае дзеяньне мовы называе гэтае – тым, кожны сказ мовы гаворыць, што гэтае – тое. Мова ёсьць заўсёды, калі ёсьць форма і сэнс. І як абавязковая сувязь формы і сэнсу яна папярэднічае іх падзелу. Сувязь сэнсу і формы называецца сьвядомасьцю. Таму мова існуе паўсюль, дзе ёсьць сьвядомасьць. Існае існуе для сьвядомасьці, таму Мова існуе паўсюль. Мова існуе, калі чалавек бачыць і слухае, бо ў гэты час ён распазнае сэнс у форме. І гэтым яна папярэднічае і зроку, і слыху.

Праяўленьне сьвету (*vyākaraṇa*) разварочваецца як раскрыцьцё імені і формы і пакідае сьлед (*pada*). Гэты сьлед вядзе назад, ад праявы да яе пачатку, ад множнага да адзінага. Сьцег праявы імені і формы – гэта сьцег Мовы, і ён можа быць пройдзены назад, да пачатку сьвету. Вывучэньне мовы з гледзішча ведавай традыцыі – гэта вяртаньне да пачатку Мовы, адсочваньне Ātмана па яго сьлядах. Множнасьць,

распадзеленасьць стварае абмежаванасьць, зь якой вынікае сьмерць. Аднаўленьне адзінства, цэласьці вядзе да неабмежаванасьці, зь якой вынікае нясьмерце:

> *Напраўду, ўсё гэта – тры: імя, ява, чын. Выток усіх імёнаў (nāman) – мова (vāc), бо зь яе паўстаюць усе імёны. Гэта іх сьпеў (sāman), бо яна роўна ўсім імёнам. Гэта іх Род, бо яна трымае ўсе імёны.*
>
> *Выток жа ўсіх яваў (rūpa) – вока (cakṣus), бо зь яго паўстаюць усе явы. Гэта іх сьпеў, бо яно роўна ўсім явам. Гэта іх Род, бо яно трымае ўсе явы.*
>
> *Выток жа ўсіх чынаў (karman) – Сам (ātman), бо зь яго паўстаюць усе чыны. Гэта іх сьпеў (sāman), бо ён роўны ўсім чынам. Гэта іх Род, бо ён трымае ўсе чыны.*
>
> *Гэтыя тры ёсьць адно існае (sat) – і гэтае існае ёсьць Сам (ātman). Сам напраўду – існы адзін ёсьць гэтыя тры. Гэта – нясьмерце, пакрытае істай. Дых (prāṇa) напраўду – нясьмерце. Імя і ява (nāma-rūpa) – ісьціна (satya). Імі пакрыты гэты дых.*
>
> *Бргадараṇйака-ўпанішад, 1.6.1-3*

Чын

Чалавек жыве ў трысьвеце неба, зямлі і прасторы паміж імі. Імя ўтварае Неба, форма ўтварае Зямлю, а чын – Прастора паміж. Слых робіцца абсягам імёнаў, зрок – абсягам формаў, а паміж імі застаецца абсяг руху і чыну. Чын злучае сабой імя і яву, забясьпечвае суадпаведнасьць абсягаў зроку і слыху, што дае магчымасьць гаварыць імёнамі пра формы, слыхам пра зрок. Бо імя – гэта чын у прасторы імені, а форма – той самы чын у прасторы формы. Трысьвет імені, формы і чыну, у якім жыве чалавек, узьнік як праява Мовы, якую стварылі, знайшлі ў сабе празорцы-рышы:

Ні няіснаеісьнела, ані існаеісьнела тады, ня існела неба, ані прастор, што вышэй.
Што хавалася? Дзе? Чым сховам? Ці вада існела бяздонна, глыбока? |1|

Ні сьмерць, ні нясьмерце існела тады, ня існела ночы і дня пракмета.
Бяз дыху дыхала тое адно самадзейна, і ад яго іншага звыш анічога ня йсьнела. |2|

Цемра, схаваная цемрай існела спачатку, непракметнай вадою было ўсё гэта.
Што існела пустое, пустым сукрыта, магутою жару ўзьнікла тое адно. |3|

Жаданьне зь яго напачатку ўзьнікла, якое было семенем першым мыслу.
Мяжу існага ў няісным знайшлі празорцы ў сэрцы, зыскуючы мысла-воляй. |4|

Ṛг-веда, 10-129. Пачатак

Рышы

Ведавая традыцыя падзяляецца на дзьве часткі: Слова (*śruti*) і Завет (*smṛti*). Уласна Веды складаюць першую частку, што літаральна знаďчыць "слых". Засталыя сьвятарныя тэксты адносяцца да другой часткі, назва якой літаральна значыць "памяць". Першую, вышэйшую частку традыцыі складае прамое спасьціжэньне знаньня, другую – апасяродкаванае. Веды – гэта знаньне, што мае паэтычную форму. Рэч у тым, што мастацкі твор аднаўляе ў сьвядомасьці ўспрымальніка той стан, у якім ён быў створаны аўтарам, што дае прамое перажываньне, а не апісаньне ісьціны.

Рышы – гэта стваральнікі Ведаў. Гэта продкі людзей, але гэтаксама і продкі дэваў і асураў. Людзі атрымліваюць мову ад рышаў як спадчыну. Хаця кожны ведавы гімн мае аўтара, рышы традыцыйна лічацца толькі знаходнікамі ці празорцамі Ведаў. Адылі Веды ў Ведах не называюцца Ведамі. Тое, што знайшлі ў сабе рышы, называецца ў Ведах Мовай. Уся

Мова ад пачатку і ёсьць Веды, а рышы – гэта першыя, хто знайшоў у сабе Мову:

Пане слова, быў першы пачатак мовы, калі імя-дзею рушылі дзейныя,
што было ў іх найлепшае, чыстае, тое, глыбока сукрытае, любоўю
яны явілі. |1|

Ṛг-веда, 10-71 – Знаньне

Сіта

Стварэньне мовы рышамі апісваецца ў Ведах як ачышчэньне і параўноўваецца з прасейваньнем мукі праз сіта. Мова ўзьнікае як ачышчальнік, фільтар сусьвету, што яўляе найлепшае і найчысьцейшае. Стварэньне мовы і стварэньне сьвету супадаюць. Сьвет існуе як яснасьць і чысьціня, сьвятло. Сіта падзяляе тое, што прасейвае праз сябе. Імёны мовы падзяляюць сьвет на формы, трымаюць іх множнымі ды асобнымі. З другога боку, імя, сэнс – гэта чысьціня рэчы. Выбар жа найлепшай рэчы ў сваім родзе – гэта параўнаньне зь яе сэнсам, яе чысьцінёй. А мова як злучнасьць усіх сэнсаў – гэта паўната чысьціні.

Нібы муку́ сітам чысьцячы, дзе разумныя мыслам мову чынілі,
там знаюць сябры сяброўства, бо шчасны іх знак укладзены ў мову. |2|

Аброкам мовы дарогу яны прайшлі, яе спанайшлі яны ў рышаў праніклай,
яе прынесшы, яны разьдзялілі множна, яе сем слаўцаў разам вітаюць. |3|

Адзін і гледзячы, мову ня ўбачыў, другі слухаючы, яе і ня чуў,
іншаму ж цела яна раскрыла, як прыгожа-ўбраная прагная жонка мужу. |4|

Ṛг-веда, 10-71 – Знаньне

Санскрыт

Слова *saṃskṛta* складаецца з прыстаўкі *sam* “з”, устаўкі -*s*-, кораня *kṛ* “рабіць, чыніць” і афікса *ta* (афікс дзеепрыметніка залежнага стану ці назвы працэсу). Пры наяўнасьці ўстаўкі -*s*- *saṃ-s-kṛ* азначае “упрыгожваць, ачышчаць, злучаць”. Этымалягічна слова *saṃskṛta* і слова *saṃskāra* “ачышчэньне, асьвячэньне, ініцыяцыя” маюць адзін сэнс. Слова “культура” на санскрыт перакладаецца як *saṃskṛti* “ачышчэньне, асьвячэньне, ініцыяцыя”. Слову *saṃskṛta* супрацьстаўляецца слова *prākṛta* “грубы, неапрацаваны”. Пракрыты – гэта таксама назва моваў, гаворак, што ўтварыліся ад санскрыту праз яго скажэньні.

Санскрыт (*saṃskṛtā vāk*) – гэта чыстая мова, мова-саӎскāра, ачышчальнік, што трымае сьвет чыстым і зьвязвае яго з пачаткам. Чысьціня мовы забясьпечвае празрыстасьць гэтае сувязі. Сэнс мовы роўны чысьціні мовы. Мова мае быць чыстай.

Лацінскія словы *sacer* “сьвяты” і *sacrum* “ахвяра, аброк” – родзічы ці прамыя нашчадкі словаў *saṃskāra* “пасьвячэньне” і *saṃskṛta* “пасьвячоны”. Мы маглі б этымалягічна правільна перакласьці “санскрыт” на лацінскую мову як *lingua sacra* “сьвятая мова”. Корань *kṛ* ‘рабіць’ у санскрыце першапачаткова азначае “абракаць”, і ўжо пасьля ўсе іншыя дзеяньні. Ад кораня *kṛ* утвараецца *cakram* “кола” і шматлікія словы са значэньнем колавага руху і нерухомай восі. Аброк сваім адбыцьцём утварае кола аброку і вось сусьвету, паўтараючы першачын – аброк Першапачатку.

> *Зь ежы ўзбываюцца быты, з дажджу ўзбываецца ежа,*
> *дождж узбывае з аброку, аброк узбываецца з чыну.*
>
> *Чын з Роду узбытым ведай, зь нязгубнага Род узбыты,*
> *таму ўсюдырушны Род у аброку заўжды ўсталяваны.*
>
> *Хто так закручонага кола кручэньня далей ня доўжыць,*
> *зламысны, здаволя здоляў, дарэмна жыве ён, Пāртха.*

Бгаґавад-Ґӣтā, 3.14-16

Вынраява

Граматыка санскрыту называецца словам *vyākaraṇa*. Яно ўтвараецца з прыставак *vi*- "раз" і *ā*- "пры", кораня *kṛ* "чыніць, рабіць" і афікса *LyuṬ* (афікс сродку, месца, працэсу). Спалучэньне *ā-kṛ* азначае "фармаваць", слова *ā-kāra* азначае форму. *Vy-ā-karaṇa* – гэта ўтварэньне мноства формаў з аднаго пачатку – выпраява.

Ва ўпанішадах *vyākaraṇa* азначае праяўленьне, разгортваньне сьвету з адзінага, неразрознага ў множнае і разрознае. Вйāкараṇа – гэта традыцыйная дысцыпліна (*śāstra*), якая навучае мове праз праяўленьне, утварэньне мовы, а таксама навука (*vidyā*), тэорыя і філязофія (*darśana*), што разглядае сьвет як праяву мовы. Вйāкараṇа мае статус галоўнай з шасьці ведāнґаў, традыцыйных навукаў, што лічацца часткамі цела Веды (*vyākaraṇa*, *nirukta*, *chandas*, *jyautiṣa*, *kalpa*, *śikṣā*).

Вйāкараṇа ўтварае вэртыкальны, этымалягічны вымер мовы, які адрозьнівае санскрыт ад моваў гарызантальнай рэфэрэнцыі. Адзінства такой мовы забясьпечваецца ня слоўнікам, а граматыкай, свабодным словаўтварэньнем паводле агульных правілаў. Менавіта вйāкараṇа робіць санскрыт санскрытам, чыстай, вэртыкальнай мовай сувязі з Пачаткам. Вывучэньне санскрыту як мовы ведавай традыцыі – гэта перадусім вывучэньне вйāкараṇы.

❀❀❀

॥ अथ प्रथमोऽध्यायः ॥

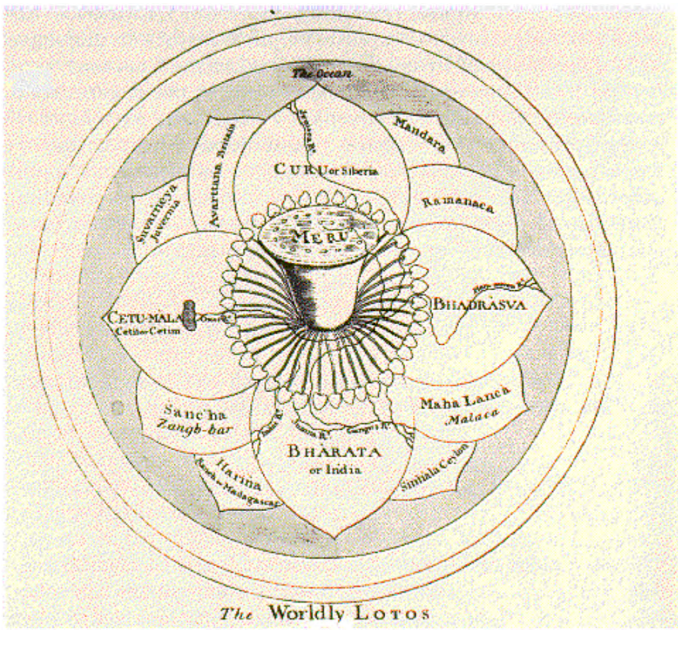

ЗАНЯТАК 1

1. Горад багоў

Слова “альфабэт” на санскрыце будзе *varṇa-mālā* “вянок формаў”. Альфабэт санскрыту называецца *Devanāgarī* “горад багоў”. У старажытнаіндыйскім сьветаглядзе горад багоў *Amarāvatī* “Сяліба несьмяротных” знаходзіцца на схіле сусьветнай гары Меру, празь якую праходзіць вось сьвету, вакол якой плаваюць сем выспаў, адна зь якіх – *Jambudvīpa* “Востраў яблыні” – наш зямны сьвет.

Калі перавярнуць слова *deva* “бог”, то атрымаецца *veda* “веда, ідэя”. Кожнае боства – гэта жывое ўвасабленьне катэгорыі традыцыйнай мэтафізікі – *tattva* (тоества, стадыя праявы сьвету). Кожная літара альфабэту санскрыту лічыцца ўвасабленьнем таттвы, і таму ўвесь альфабэт напраўду зьяўляецца горадам багоў і яго праявай у выглядзе гукаў і літараў.

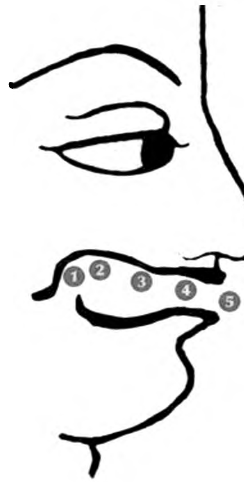
гара Меру – сяліба несьмяротных

Мера дыху

Гук – гэта аформлены дых. Каб утварыць першасны гук, трэба проста сьціснуць у горле галасавыя зьвязкі, і ён ператворыцца ў першы галосны – *a*. Усе іншыя гукі ўтвараюцца даданьнем іншых мераў афармленьня – крананьня языком, узмацненьнем дыху і інш. Гук, які мы чуем, – вынік дыху і яго афармленьня. Хаця ён здаецца кожны раз розным, насамрэч, ён заўсёды застаецца адзіным дыхам, нятоесным мерам, накладзеным на яго.

Месцы і высілкі

Каб утварыць правільны гук, трэба зрабіць правільны высілак у правільным месцы вымаўленьня. У роце чалавека, дзе ўтвараецца гук, ёсьць пяць галоўных месцаў:
1. горла, ці ніжняе нёба
2. сярэдняе нёба
3. верхняе нёба
4. зубы
5. губы

Галосныя і зычныя

Усе гукі альфабэту падзяляюцца на дзьве часткі:
1. *svara* – галосныя
2. *vyañjana* – зычныя

Галосныя могуць гучаць самастойна, бяз зычных, зычныя залежаць ад галосных і могуць гучаць толькі пасьля галосных ці перад імі. Таму галосныя называюцца *śakti* – сіламі.

Мера

Гукі маюць часавую меру гучаньня – *mātrā*. Гэта адносная мера. Паводле меры гучаньня галосныя могуць быць:

1. *hrasva* – кароткія – гучаць адну меру
2. *dīrgha* – доўгія – гучаць дзьве меры
3. *pluta* – працяглыя – гучаць тры і больш мераў

A, i, u

Вывучэньне галосных лепш пачынаць з працяглых гукаў, пасьля пераходзіць да кароткіх, а пасьля рабіць іх у два разы большымі – доўгімі. Працяглыя галосныя пазначаюцца лічбай 3. Доўгія – рысай зьверху.

Каб вымавіць гук *a3,* дастаткова проста адкрыць рот, напружыць галасавыя зьвязкі і вымавіць гук. Найкароткі такі гук будзе *a*, а ў два разы даўжэйшы – *ā*.

Каб вымавіць гук *i3*, трэба, вымаўляючы *a3*, падняць сьпінку языка ўверх. Найкароткі такі гук будзе *i*, а ў два разы даўжэйшы – *ī*.

Каб вымавіць гук *u3*, трэба, вымаўляючы *a3*, амаль закрыць рот, пакінуўшы маленькую адтуліну. Найкароткі такі гук будзе *u*, а ў два разы даўжэйшы – *ū*.

Ṛ, ḷ

Гукі *ṛ3* і *ḷ3* лягчэй утвараць ад гука *i3*.

Каб вымавіць галосны *ṛ3*, трэба, вымаўляючы *i3*, падняць кончык языка ўверх, да верхняга нёба, але не кранаць яго. Прыгэтым сьпінка языка апусьціцца крыху ўніз. Найкароткі такі гук будзе *ṛ*, а ў два разы даўжэйшы – *ṝ*.

Каб вымавіць галосны *ḷ3*, трэба, вымаўляючы *i3*, падняць кончык языка да зубоў, але не кранаць іх. Прыгэтым сьпінка языка апусьціцца крыху ўніз. Найкароткі такі гук будзе *ḷ*, а ў два разы даўжэйгы – *ḹ*. У санскрыце няма словаў з гукам *ḹ*, але яго ўсё адно ўлучаюць у альфабэт.

Простыя і складаныя галосныя

Пяць першых галосных – *a*, *i*, *u*, *ṛ*, *ḷ* – называюцца простымі, бо маюць адно месца ўтварэньня. Ад іх адрозьніваюцца складаныя галосныя, што маюць адразу два месцы ўтварэньня. Але гэта ня тое самае, што называецца дыфтонґам. Складаныя галосныя ня могуць быць кароткімі, але толькі доўгімі і працяглымі. Іх чатыры: *e*, *ai*, *o*, *au*.

E, ai, o, au

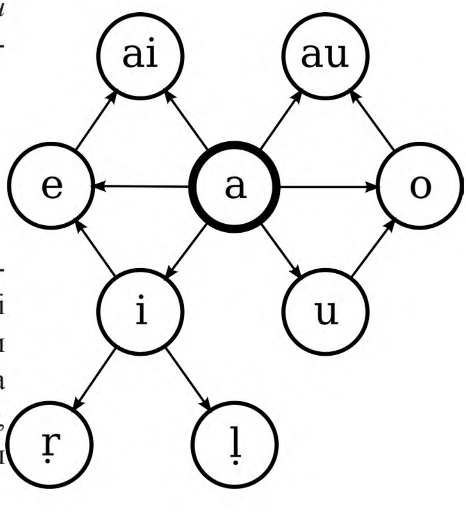
Каб утварыць галосны *e3*, трэба, вымаўляючы *i3*, разьняволіць горла. Найкароткі такі гук будзе доўгім *e*.

Каб утварыць галосны *ai3*, трэба, вымаўляючы *e3*, крыху апусьціць сьпінку языка ўніз. Найкароткі такі гук будзе доўгім *ai*.

Каб утварыць галосны *o3*, трэба, вымаўляючы *u3*, разьняволіць горла. Найкароткі такі гук будзе доўгім *o*.

Каб утварыць галосны *au3*, трэба, вымаўляючы *o3*, крыху пашырыць адтуліну рота. Найкароткі такі гук будзе доўгім *au*.

Хоць у трансьлітэрацыі гукі *ai* і *au* пішуцца дзьвюма літарамі, ня трэба забываць, што гэта адзін гук.

Утварэньне галосных

Усе галосныя ўтвараюцца ад першаснага галоснага гука *a*, які сам зьяўляецца афармленьнем дыханьня. Усе зычныя ўтвараюцца ад галосных. Таму ўвесь альфабэт, насамрэч, – адзін гук, аформлены розным чынам.

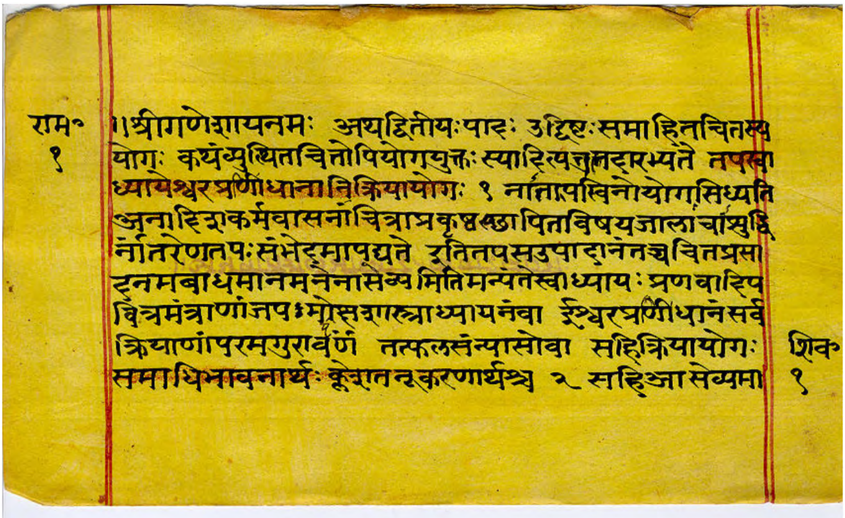
Тон і назалізацыя

Кожны галосны ў санскрыце можа быць трох таноў:
1. *udātta – á*
2. *anudātta – a*
3. *svarita – à*

Гэтыя таны пазначаюць фанэматычны, а не фанэтычны націск, які будзе разгледжаны пазьней.

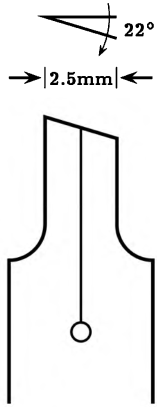
Кожны галосны ў санскрыце можа быць назалізаваным і неназалізаваным:
1. *anunāsika – a̐*
2. *an-anunāsika – a*

Таму кожны з простых галосных прадстаўлены 18 фанэмамі (кароткі, доўгі, працяглы, удāтта, анудāтта, сварітa, назалізаваны, неназалізаваны), а кожны складаны – 12 (без адменаў кароткага).

рукапіс з узорам пісьма Дэванāгарī

Ṃ, ḥ

У альфабэтным парадку галосныя разьмяркоўваюцца такім чынам:

a ā i ī u ū ṛ ṝ ḷ ḹ e ai o au

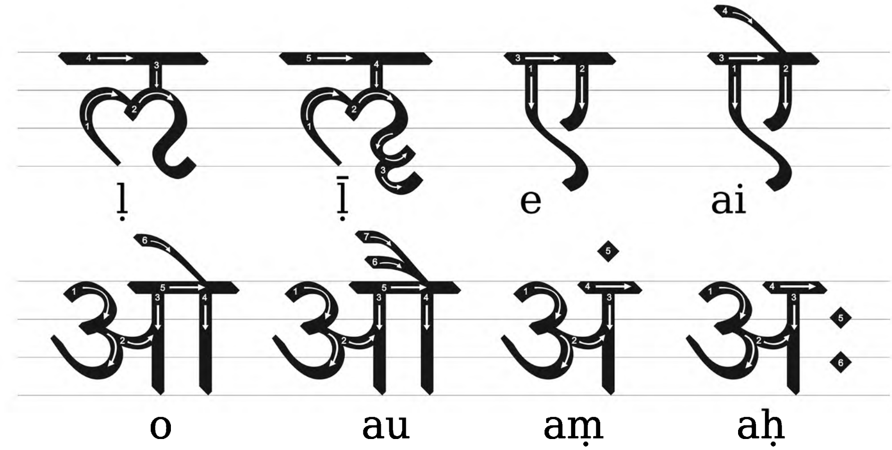
Далей ідуць яшчэ два гукі, якія вымаўляюцца толькі пасьля галосных:

1. *ṃ* – *anusvāra* – чыста насавы гук, вымаўляецца адным носам;
2. *ḥ* – *visarga* – прыдыханьне пасьля галоснага, гучыць так, нібы галосны працягваецца пасьля гука "г". Так, *aḥ* гучыць як *ah*^{a}, *iḥ* як *ih*^{i}, *uḥ* як *uḥ*^{u}, *ṛḥ* як *ṛḥ*^{r}. Пасьля складаных галосных вісарґа гучыць так жа сама, як апошні іх складнік: *eḥ*^{i}, *aih*^{i}, *oḥ*^{u}, *auh*^{u}.

2. Пісьмо

Пісьмо *Devanāgarī* цалком падпарадкавана перадачы фанэтыкі. Першапачаткова ім пісалі на пальмавых лістох бамбукавай палачкаю, трымаючы яе ў кулаку – адсюль асаблівы стыль каліграфіі, уласьцівы Дэванāґарī.

Для належнай перадачы гэтага стылю пяро чарнільнай асадкі мае быць падрэзана пад вуглом у 22 градусы.

Кожная літара Дэванāґарī ўмоўна падзяляецца на тры часткі дзеля захаваньня правільных прапорцый і пішацца зьверху ўніз, зьлева направа. Зьлітнае вымаўленьне гукаў перадаецца рысаю зьверху.

3. Сэнс і форма

Усе граматычныя тэрміны санскрыту падзяляюцца на дзьве групы: тэрміны формы (*rūpa*) і тэрміны сэнсу (*artha*).

Сэнс – гэта перадусім чын (*kriyā*) і яго ўдзельнікі – чыньнікі (*kāraka*). Першым і галоўным чыньнікам зьяўляецца дзейнік (*kartṛ*). Правіла ў санскрыцкай граматыцы прызначае форму пры ўмове сэнсу.

Аснова, афікс

Галоўнымі тэрмінамі формы зьяўляюцца:
1. *prakṛti* – аснова
2. *pratyaya* – афікс

Афікс дадаецца пасьля асновы і зьмяняе яе сэнс.

Пада

Закончанае слова называецца *pada*. Словы санскрыту падзяляюцца на два віды:
1. *tiṄ-anta* – дзеясловы
2. *sŭB-anta* – імёны

Адрозьніваюцца імёны і дзеясловы канчаткамі – афіксамі, на якія сканчаюцца іх формы.

tiṄ – гэта канчаткі дзеясловаў:

tiP	*tas*	*jhi*
siP	*thas*	*tha*
miP	*vas*	*mas*
ta	*ātām*	*jha*
thās	*āthām*	*dhvam*
iṬ	*vahi*	*mahiṄ*

sŭP – гэта канчаткі імёнаў:

sŭ	*au*	*Jas*
am	*auṬ*	*Śas*
Ṭā	*bhyām*	*bhis*
Ṅe	*bhyām*	*bhyas*
Ṅasĭ	*bhyām*	*bhyas*
Ṅas	*os*	*ām*
Ṅi	*os*	*suP*

Корань і аснова імені

Корань дзеяслова называецца *dhātu*. Дзеяслоў утвараецца, калі пасьля кораня ставяцца канчаткі *tiṄ*. Напрыклад, корань *vad* значыць “гаварыць”. Канчатак *tiP* дадаецца пасьля кораня ў сэнсе дзейніка (*kartṛ*), і ўтвораная ў выніку пада *vad-a-ti* азначае “гаворыць”.
vad+ti → *vad-ti* → *vád-a-ti*

Аснова імені ўтвараецца ад каранёў ці іншых асноў імені і называецца

prātipadika. Імя ўтвараецца, калі пасьля прāтіпадікі ставяцца канчаткі *sŭP*. Напрыклад, слова *nára* значыць “чалавек”. Форма яго “назоўнага” склону ўтвараецца так:
nára+s → náras → náraḥ

Цяпер мы можам сказаць:
náraḥ vadati – чалавек гаворыць

Лік

Канчаткі імёнаў і дзеясловаў зьмяняюцца ў залежнасьці ад таго, колькі чыньнікаў яны азначаюць – адзін (*eka*), два (*dvi*) ці многа (*bahu*). Канчаткі, што ўжываюцца ў сэнсе “адзін”, называюцца *eka-vacana*. Канчаткі, што ўжываюцца ў сэнсе “два”, называюцца *dvi-vacana*. Канчаткі, што ўжываюцца ў сэнсе “многіх”, называюцца *bahu-vacana*.

Узоры

vad – гаварыць
vádati – гаворыць
vádataḥ – двое гавораць
vádanti – гавораць
nára – чалавек
náraḥ – чалавек
nárau – два чалавекі
nárāḥ – людзі

Слоўнік

Дзеясловы ў санскрыцкім слоўніку зьмяшчаюцца ў форме *dhātu*, а імёны – у форме *prātipadika*.
nára – чалавек
nṛpá – абаронца людзей, князь, валадар
sad – *sī́dati* – сядзець
vad – *vádati* – гаварыць

Нiпāты

Відам імёнаў зьяўляюцца ніпāты (устаўкі) – нязьменныя словы, што служаць для выражэньня адносін паміж іншымі словамі. Пасьля іх заўсёды зьнікаюць канчаткі імені *su̐P*.

ca – і, а (ставіцца пасьля слова)
ná – не (ставіцца перад словам)

Нрактыкаваньне 1

Перакласьці з санскрыту:
1. náraḥ vadati
2. nárau ná vadataḥ
3. náraḥ sīdati vádati ca
4. nṛpā́ḥ vadanti
5. nárāḥ nṛpáḥ ca vadanti
6. náraḥ vadati nṛpaú ca sīdataḥ
7. nṛpā́ḥ vadanti sī́danti ca
8. nárau vadataḥ nṛpaú ca sīdataḥ
9. nṛpā́ḥ ná vadanti nárāḥ ca ná sīdanti

Практыкаваньне 2

Перакласьці на санскрыт:
1. Чалавек сядзіць.
2. Князь гаворыць.
3. Два князі не гавораць і сядзяць.
4. Людзі сядзяць і гавораць.
5. Князі гавораць, а людзі сядзяць.
6. Людзі сядзяць, а князі гавораць.
7. Два чалавекі гавораць.
8. Два князі гавораць, а чалавек сядзіць.
9. Чалавек не гаворыць, і князь не сядзіць.

Заданьне

1. Вывучыць вымаўленьне ўсіх галосных.
2. Вывучыць напісаньне ўсіх галосных.
3. Вывучыць асноўныя граматычныя тэрміны.
4. Выканаць практыкаваньні.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथ द्वितीयोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 2

1. Месцы вымаўленьня

Месцы вымаўленьня простых галосных зьяўляюцца і месцамі вымаўленьня астатніх гукаў:
1. *a* – *kaṇṭha* – ніжняе нёба
2. *i* – *tālu* – сярэдняе нёба
3. *ṛ* – *mūrdhan* – верхняе нёба
4. *ḷ* – *danta* – зубы
5. *u* – *oṣṭha* – губы

Месцам вымаўленьня анусвāры зьяўляецца:
6. *ṃ* – *nāsikā* – нос

Складаныя галосныя маюць два месцы вымаўленьня:
7. *e*, *ai* – *kaṇṭha-tālu* – ніжняе і сярэдняе нёба
8. *o*, *au* – *kaṇṭhoṣṭha* – ніжняё нёба і губы

Назвы гукаў наводле месца ўтварэньня

Паводле назваў месцаў вымаўленьня ўтвараюцца наступныя прыметнікі:
1. *kaṇṭhya* – ніжнянёбны
2. *tālavya* – сярэднянёбны
3. *mūrdhanya* – верхнянёбны
4. *dantya* – зубны
5. *oṣṭhya* – губны
6. *nāsikya* – насавы
7. *kaṇṭha-tālavya* – ніжнянёбна-сярэднянёбны
8. *kaṇṭhoṣṭhya* – ніжнянёбна-губны

Высілкі вымаўленьня

Высілкі вымаўленьня (*prayatna*) падзяляюцца на нутраныя і вонкавыя. Нутраныя высілкі (*ābhyantara-prayatna*) робяцца ўнутры рота, а вонкавыя (*bāhya-prayatna*) – вонках рота.

Нутраныя высілкі

Усё, што можна зрабіць, каб вымавіць гук унутры рота, – адкрыць рот або закрыць яго:
1. *vivṛta* – адкрыцьцё
2. *spṛṣṭa* – дакрананьне, закрыцьцё

Адкрыцьцё ўтварае галосныя (*svara*), а закрыцьцё – змычныя зычныя (*sparśa*).

Акрамя таго, рот можна закрыць і адкрыць не да канца:
3. *īṣad-vivṛta* – амаль-адкрыцьцё
4. *īṣat-spṛṣṭa* – амаль-закрыцьцё

Амаль-адкрыцьцё ўтварае шыпенныя зычныя (*ūṣman*), а амаль-закрыцьцё – паўгалосныя (*antaḥstha*).

Вонкавыя высілкі

Да вонкавых высілкаў належаць час гучаньня (*kāla*), вышыня тону галоснага (*svara*), сіла дыху (*prāṇa*), сьцісканьне або расьціскавньне горла (*saṃvāra* / *vivāra*), удзел у маўленьні носа (*nāsikā*). Паводле часу гучаньня галосныя падзяляюцца на кароткія, доўгія і працяглыя. Зычныя працягваюцца палову кароткага гука. Паводле тону галосныя могуць быть *udātta*, *anudātta* і *svarita*. Зычныя ня маюць уласнай вышыні тону.

Паводле сілы дыху зычныя могуць быць:
1. *alpa-prāṇa* – слаба-дыхавыя
2. *mahā-prāṇa* – моцна-дыхавыя

Сьцісканьне і расьціскавньне горла дае два віды гукаў:
1. *saṃvāra* – сьціскавньне – *ghoṣavat* – звонкія
2. *vivāra* – расьціскавньне – *aghoṣa* – глухія

Галосныя – заўсёды звонкія.

Удзел носа ў маўленьні дае:
1. *anunāsika* – назалізаваныя
2. *ananunāsika* – неназалізаваныя гукі

Усе галосныя могуць быць абодвух відаў.

Змычныя зычныя

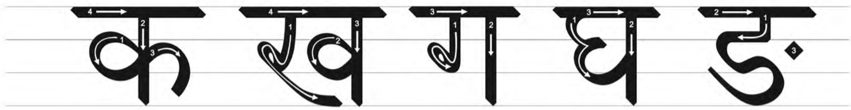
25 змычных – *sparśa* – сьледуюць у альфабэце адразу пасьля галосных.

<table>
<tr><td colspan="3"></td><td>kaṇṭhya</td><td>tālavya</td><td>mūrdhanya</td><td>dantya</td><td>oṣṭhya</td></tr>
<tr><td rowspan="4">ananunāsika</td><td rowspan="2">aghoṣa</td><td>alpa-prāṇa</td><td>ka</td><td>ca</td><td>ṭa</td><td>ta</td><td>pa</td></tr>
<tr><td>mahā-prāṇa</td><td>kha</td><td>cha</td><td>ṭha</td><td>tha</td><td>pha</td></tr>
<tr><td rowspan="3">ghoṣavat</td><td>alpa-prāṇa</td><td>ga</td><td>ja</td><td>ḍa</td><td>da</td><td>ba</td></tr>
<tr><td>mahā-prāṇa</td><td>gha</td><td>jha</td><td>ḍha</td><td>dha</td><td>bha</td></tr>
<tr><td>anunāsika</td><td>alpa-prāṇa</td><td>ṅa</td><td>ña</td><td>ṇa</td><td>na</td><td>ma</td></tr>
</table>

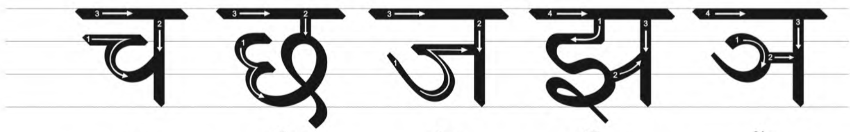
Вымаўленьне змычных

Кожныя пяць змычных зычных, што вымаўляюцца ў адным месцы вымаўленьня, называюцца *varga* (група). Варґі называюцца паводле першага гука: *ka-varga*, *ca-varga*, *ṭa-varga*, *ta-varga*, *pa-varga*. Вымаўляючы змычныя аднае варґі, мы пяць разоў робім той самы рух – змычку у правільным месцы. Розьняцца прыгэтым толькі вонкавыя высілкі: сіла дыху, сьцісканьне-расьцісканьне горла, удзел носа ў маўленьні.

2. Нісьмо

ka kha ga gha ṅa

ca cha ja jha ña

3. Kāракі

Другім пасьля дзейніка (*kartṛ*) чыньнікам (*kāraka*) зьяўляецца аб’ект чыну, або дачын (*karman*). Дачын зьяўляецца для дзейніка найжаданым або зьвязаны зь ім падобным на жаданьне чынам. У сказе “Чалавек ідзе да вёскі” чалавек – дзейнік, а вёска – дачын. У сказе “Чалавек вядзе каня”, дачын – конь. Але ў сказе “Конь вядзецца чалавекам”, дачын усё ж конь, а чалавек усё адно – дзейнік.

Азначэньне адной рэчы і розных рэчаў

Два словы могуць азначаць адну рэч або розныя рэчы. Так, словазлучэньні “прыгожы чалавек” ці “чалавек гаворыць” азначаюць адну рэч (*samāna-adhikaraṇa*), бо хто прыгожы, той і чалавек, хто чалавек, той і гаворыць. А словы “гаворыць чалавеку” ці “конь чалавека” азначаюць розныя рэчы (*vyadhikaraṇa*), бо чалавек – ня конь, а той, хто гаворыць, – ня той, каму гавораць.

Першая, сярэдняя і навышняя асобы

Канчаткі дзеяслова (*tiṄ*) падзяляюцца на тры тройцы – паводле ліку і таго імені, разам зь якім яны азначаюць адну рэч.

Калі гэта слова “я” ці “мы”, пасьля кораня дадаюцца канчаткі, што называюцца *uttama-puruṣa* “навышняя асоба”. Калі гэта слова “ты” ці “вы”, дадаюцца канчаткі *madhyama-puruṣa* “сярэдняя асоба”. А калі гэта ўсякае іншае імя, то дадаюцца канчаткі *prathama-puruṣa* “першая асоба”. Пералік канчаткаў у санскрыце пачынаецца зь першай асобы: спачатку экавачана, потым двівачана, затым багувачана. Далей пералічаюцца формы сярэдняй асобы, а потым – навышняй.

Узор

	eka-vacana	*dvi-vacana*	*bahu-vacana*
prathama-puruṣa	**vádati**	**vádataḥ**	**vádanti**
madhyama-puruṣa	**vádasi**	**vádathaḥ**	**vádatha**
uttama-puruṣa	**vádāmi**	**vádāvaḥ**	**vádāmaḥ**

Каб сказаць “я гавару”, у санскрыце не абавязкова гаварыць “я” – можна проста сказаць “гавару”. Гэтак жа сама, каб сказаць “ён гаворыць” і “ты гаворыш”, можна не ўжываць словаў “ён” і “ты”.

Vibhakti

Кожная тройца канчаткаў дзеяслова называецца *vibhakti*. І кожная тройца канчаткаў імені таксама называецца *vibhakti*. Калі вібгакті дзеяслова называюцца пурушамі, то вібгакті імені пералічаюцца па парадку:
1. *prathamā* – першая
2. *dvitīyā* – другая

Другая вібгакті ўжываецца ў сэнсе кармана, аб’екта чыну:
náraḥ āhārám pacati – Чалавек гатуе ежу.
nṛpáḥ āhārám khādati – Князь есьць ежу.

Заклік

Першая вібгакті азначае дзейніка, калі азначае адну рэч разам (*samānādhikaraṇe*) зь дзеясловам. Акрамя гэтага, яна можа азначаць

асобу, да якой робіцца заклік (*sambodhana*). Такая пратхамā называецца *āmantrita*. Прыгэтым форма *eka-vacana* крыху адрозьніваецца і таму мае асобную назву – *sambuddhi*:

he nára! – о чалавек!
he nárau! – о два чалавекі!
he nárāḥ – о людзі!

Формы закліку не ўтвараюць новай вібгакті, гэта тая самая першая вібгакті.

Узор

	eka-vacana	*dvi-vacana*	*bahu-vacana*
prathamā	**náraḥ**	**nárau**	**nárāḥ**
dvitīyā	**náram**	**nárau**	**nárān**
āmantritam	**he nára!**	**he nárau!**	**he nárāḥ!**

Нарадак слоў

Парадак слоў у санскрыце амаль цалком свабодны, у бальшыні выпадкаў ад перамены месцаў слоў сэнс сказа не зьмяняецца:
náraḥ nṛpám vadati = nṛpám náraḥ vadati = vádati náraḥ nṛpám = vádati nṛpám náraḥ

Тым ня менш, ёсьць звычайны, нэўтральны парадак слоў: дзейнік – дачын – дзеяслоў:
náraḥ nṛpám vadati, náraḥ āhārám khādati

Слоўнік

khād – khā́dati – есьці
pac – pácati – гатаваць
āhārá – ежа
he – о!

Практыкаваньне 1

1. *náraḥ āhārám pacati*
2. *nṛpaú āhārám khādataḥ*
3. *vádāmaḥ pacāmaḥ ca*
4. *he nára sī́dasi āhārám ca pacasi*
5. *āhārám pacathaḥ nṛpaú ca ná khādataḥ*
6. *he nṛ́pāḥ nárāḥ āhārám pacanti khā́danti ca*
7. *nárau sī́dataḥ āhārám ca pacataḥ*
8. *náram vadāmi āhārám ca khādāmi*
9. *āhāráḥ ná khādati ná ca pacati*

Нрактыкаваньне 2

1. Людзі гатуюць ежу ды ядуць.
2. Я гавару князю (да-князя).
3. О чалавеча, ты сядзіш і не гатуеш ежу.
4. О два чалавекі, вы седзіце і гаворыце.
5. Чалавек гаворыць, а князь есьць ежу.
6. Князь есьць ежу і гаворыць чалавеку (да-чалавека).
7. Мы гатуем, а князі не ядуць ежу.
8. Людзі гатуюць ежу, а мы не ямо.
9. Мы двое сядзім і гаворым двум князём (да-двух-князёў).

Заданьне

1. Вывучыць назвы месцаў і высілкаў маўленьня.
2. Вывучыць вымаўленьне змычных зычных.
3. Вывучыць напісаньне літараў першых дзесяці змычных зычных.
4. Вывучыць узоры спражэньня і скланеньня.
5. Вывучыць новыя граматычныя тэрміны.
6. Зрабіць практыкаваньні.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथ तृतीयोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 3

1. Antaḥ-stha

Пасьля змычных (*sparśa*) у альфабэтным парадку сьледуюць паўгалосныя – *antaḥ-stha* “прамежкавыя”. Паўгалосныя лёгка ўтварыць, сказаўшы пасьля простых галосных гук *a*: *i+a → ya*, *ṛ+a → ra*, *ḷ+a → la*, *u+a → va*. Паколькі спалучэньне *a+a* утварае не паўгалосны, а галосны *ā*, іх усяго чатыры:

ya, *ra*, *la*, *va*

Паўгалосныя ўтвараюцца пры амаль-закрыцьці роту (*īṣat-spṛṣṭa*). Яны звонкія (*ghoṣavat*), мала-дыхавыя (*alpa-prāṇa*). Паўгалосныя (акрамя *ra*) могуць быць і неназалізаванымі (*an-anunāsika*), і назалізаванымі (*anunāsika*).

ẙ̃, l̊̃, v̊̃

Ūṣman

Пасьля паўгалосных сьледуюць шыпенныя – *ūṣman* (“жар”). Шыпенныя ўтвараюцца пры амаль-адкрыцьці рота (*īṣad-vivṛta*), утварэньні шчыліны, аб якую трэцца паветра. Яны глухія (*aghoṣa*), моцна-дыхавыя (*mahā-prāṇa*) і неназалізаваныя (*an-anunāsika*). У альфабэт уваходзяць тры ўшманы: *śa* (сярэднянёбны), *ṣa* (верхнянёбны) і *sa* (зубны). Два другія ўшманы – *xa* (*jihvāmūlīya*) і *fa* (*upadhmānīya*) – не ўваходзяць у альфабэт, бо зьяўляюцца пазіцыйнымі адменамі вісаргі.

śa   *ṣa*   *sa*

Ha-kāra

Назвы літараў утвараюцца з дапамогай афікса -*kāra*. Так, літара *ka* называецца *ka-kāra*, а назва *i* гучыць як *i-kāra*. Апошні гук альфабэту – *ha-kāra* – асаблівы. Ён утвараецца ў ніжнім нёбе (*kaṇṭha*) пры амальадкрыцьці роту (*īṣad-vivṛta*), ён моцна-дыхавы (*mahā-prāṇa*), не-назалізаваны (*an-anunāsika*), але прыгэтым звонкі (*ghoṣavat*).

ha

Varṇa-mālā

Альфабэт называецца словам *varṇa-mālā* “вянок формаў”. Альфабэт санскрыту ўяўляе сабою дакладную клясіфікацыю фанэмаў:
a ā i ī u ū ṛ ṝ ḷ ḹ e ai o au aṃ aḥ
ka kha ga gha ṅa
ca cha ja jha ña
ṭa ṭha ḍa ḍha ṇa
ta tha da dha na
pa pha ba bha ma
ya ra la va
śa ṣa sa
ha

2. Пісьмо

3. Kāракі

Удзельнік чыну, што найбольш спрыяе дзейніку (*kartṛ*) ў дасягненьні дачыну (*karman*), называецца *karaṇa* “сродак”. Так, у сказе “Чалавек есьць рукою” сродкам зьяўляецца рука. Але ў сказе “Ежа гатуецца чалавекам” чалавек зьяўляецца дзейнікам, а ня сродкам. Наступнаю kāракай зьяўляецца *sampradāna* “атрымальнік” – той удзельнік чыну, які атрымлівае яго вынік. У сказе “Чалавек гатуе ежу для князя” князь зьяўляецца

сампрадāнай. Той удзельнік чыну, што зьяўляецца адпраўною кропкаю руху, называецца *apādāna* “адпраўнік, аддаўца”. У сказе “Чалавек ідзе ад князя” князь зьяўляецца апāдāнай.

Ужываньне формы ў сэнсе

Ужываньне формы ў пэўным сэнсе называецца *prayoga*. Так, напрыклад, калі дзеяслоў ужываецца ў сэнсе дзейніка, гэта *kartari-prayoga* “ужываньне ў дзейніку”. Калі дзеяслоў ужываецца ў сэнсе дачыну, гэта *karmaṇi-prayoga* “ужываньне ў дачыне”. Калі ж дзеяслоў ужываецца ў сэнсе чыну самога па сабе ды не азначае ані дзейніка, ані дачыну – гэта *bhāve-prayoga* “ужываньне ў быцьці”. У сказе “Чалавек гатуе ежу” дзеяслоў ужываецца ў сэнсе дзейніка, а ў сказе “Ежа гатуецца чалавекам” дзеяслоў азначае дачын. У сказе “Чалавекам сядзіцца” дзеяслоў не азначае ні дачыну, ні дзейніка, але толькі быцьцё, чын сам па сабе.

Parasmai-pada і ātmane-pada

Усе канчаткі дзеяслова (18 *tiṄ*) падзяляюцца на дзьве часткі (9+9). Кожны зь першых дзевяці канчаткаў называецца *parasmai-pada* “крок да іншага” і ўжываецца ў сэнсе дзейніка (*kartari-prayoga*). Кожны з другіх дзевяці называецца *ātmane-pada* “крок да сябе” і ўжываецца ў сэнсе дачыну (*karmaṇi-prayoga*) ці быцьця, дзеяньня самога па сабе (*bhāve-prayoga*). Узор дзеяслова з канчаткамі *parasmai-pada* ужо вывучаны ў мінулым занятку.

Vikaraṇa

Пры ўжываньні ў сэнсе дзейніка пасьля кораня (*dhātu*) ставяцца канчаткі *parasmai-pada*, а потым пасьля кораня перад канчаткам ставіцца адмысловы ўказальны афікс, што ня мае свайго сэнсу, але ўдакладняе сэнс іншага афікса (*vikaraṇa*) – *-a-*: *pac-ti* → *pác-a-ti.*

Пры ўжываньні ў сэнсе дачыну ці быцьця пасьля кораня ставяцца канчаткі *ātmane-pada*, а потым пасьля кораня перад канчаткам ставіцца вікараṇа *-ya-*: *pac-te* → *pac-yá-te.*

ātmanepadāni – karmaṇi			
	eka-vacana	*dvi-vacana*	*bahu-vacana*
prathama-puruṣa	**pacyáte**	**pacyéte**	**pacyánte**
madhyama-puruṣa	**pacyáse**	**pacyéthe**	**pacyádhve**
uttama-puruṣa	**pacyé**	**pacyā́vahe**	**pacyā́mahe**

Асаблівасьці

Да іншых каранёў афіксы *ātmane-pada* і *ya* дадаюцца гэтаксама:
khād – khādyáte – зьядаецца
sad – sadyáte – сядзіцца

Але ў некаторых ёсьць асаблівасьці:
vad → vad-te → vad-ya-te → udyáte – гаворыцца

Асаблівасьці бываюць і пры даданьні афіксаў *parasmai-pada*:
gam – gam-ti → gam-a-ti → gácchati – ідзе

Tṛtīyā

Трэцяя (*tṛtīyā*) тройца канчаткаў *sŭP* ужываецца ў сэнсе сродка (*karaṇa*):
nárah hástena khādati – Чалавек есьць рукою.

Таксама трэцяя вібгакті ўжываецца ў сэнсе дзейніка (*kartṛ*), калі дзеяслоў азначае дачын (*karman*) ці быцьцё (*bhāva*):
āhārāḥ nárena pacyate – Ежа гатуецца чалавекам.

Caturthī, pañcamī

Чацьвертая (*caturthī*) вібгакті ўжываецца ў сэнсе *sampradāna*, атрымальніка і выніку:
nárah nṛpā́ya pacati – Чалавек гатуе для князя.

Пятая (*pañcamī*) вібгакті ўжываецца ў сэнсе *apādāna*, кропкі адпраўленьня ці прычыны:

náraḥ nṛpā́t gacchati – Чалавек ідзе ад князя.
náraḥ nṛpā́t pacati – Чалавек гатуе “ад князя” (той загадаў).

a-канцавая аснова мужчынскага роду *nára*

	eka-vacana	*dvi-vacana*	*bahu-vacana*
prathamā	**náraḥ**	**nárau**	**nárāḥ**
dvitīyā	**náram**	**nárau**	**nárān**
tṛtīyā	**náreṇa**	**nárābhyām**	**náraiḥ**
caturthī	**nárāya**	**nárābhyām**	**nárebhyaḥ**
pañcamī	**nárāt**	**nárābhyām**	**nárebhyaḥ**
āmantritam	**he nára!**	**he nárau!**	**he nárāḥ!**

Sandhi

Зьмены, якія адбываюцца пры злучэньні гукаў у маўленьні, называюцца *sandhi*. Правілы сандгі забясьпечваюць прыгажосьць і лёгкасьць вымаўленьня. Сандгі паміж словамі – неабавязковыя, а ўнутры словаў – абавязковыя. Прыкладам, у слове *náreṇa* гук *n* ператварыўся ў *ṇ*, а ў слове *hástena* – не, бо існуе адмысловае правіла:

У межах аднаго слова замест *n* мае быць *ṇ* пасьля *r*, *ṛ* і *ṣ*, нават калі паміж імі стаіць любы галосны, *ka-varga* ці *pa-varga*.
Таму: *náreṇa*, *āhāréṇa*, *nṛpéṇa;* **але**: *hástena*, *áśvena*

Слоўнік

gam – gácchati – ісьці, рушыць
áśva – конь
sahá – з, разам з (ужываецца пасьля слова ў форме тṛтīйā)
hásta – рука

Практыкаваньне 1

1. *náraḥ hástena khādati*
2. *nṛpébhyaḥ āhārám pacāmaḥ*
3. *āhārā́ḥ náreṇa pacyate nṛpā́ya*

4. *nṛpaíḥ sadyate khā́dyate ca*
5. *he nára nṛpā́t gacchasi nṛpā́ya ca pacasi*
6. *áśvena āhāráḥ khādyate*
7. *nárāt nṛpám áśvena gacchatha*
8. *sī́dāvaḥ hástaiḥ ca āhārám khādāvaḥ*
9. *nṛpaú náraiḥ sahá áśvābhyām gacchataḥ*

Практыкаваньне 2

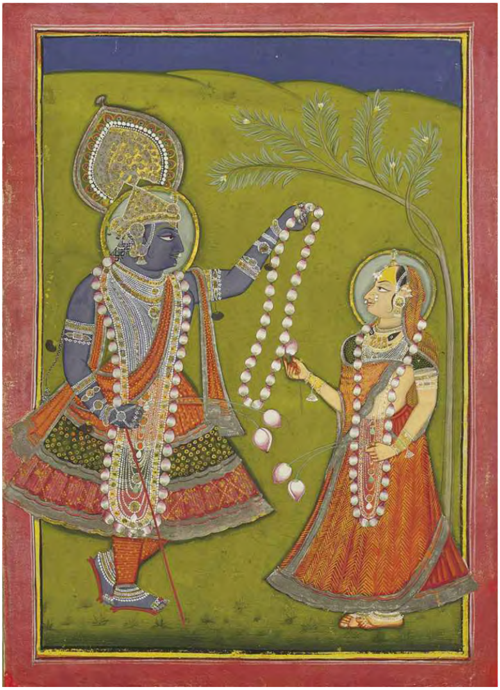
1. Коньмі зьядаецца ежа.
2. Два князі едуць двума коньмі.
3. Чалавекам гатуецца ежа для коней.
4. Чалавек з канём ідзе да князя.
5. Князямі сядзіцца і гаворыцца.
6. Конь ідзе ад чалавека да ежы.
7. Княжа, людзьмі гатуецца ежа, а канямі зьядаецца.
8. Конь ідзе ад чалавека да князя дзеля ежы.
9. Мы гаворым і ямо ежу дзьвюма рукамі.

Заданьне

1. Вывучыць вымаўленьне паўгалосных і шыпенных гукаў.
2. Вывучыць напісаньне літараў ад *ṭa* да *na*.
3. Вывучыць новыя граматычныя тэрміны.
4. Вывучыць узоры спражэньня і скланеньня.
5. Зрабіць практыкаваньні.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथ चतुर्थोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 4

1. Вышыня тону

У санскрыце галосны можа мецъ тры вышыні тону:
1. *udātta* “узьняты” – *á*
2. *anudātta* “няўзьняты” – *a*
3. *svarita* “звонкі” – *à*

Аднак гэтыя тры таны – фанэматычныя, а не фанэтычныя азнакі. Іх назвы – не інструкцыі на вымаўленьне. Звычайна ў слове ўсе галосныя маюць быць анудāтта, акрамя аднаго (які ўдāтта або сваріта). Таму ўдāтта- ці сваріта-галосны можна назваць “націскным”, а астатнія – “ненаціскнымі”.

Націск у імёнах

Даведацца, які галосны ў слове націскны, можна са слоўніка. Асновы *nára*, *áśva* маюць націск на першы склад, а *nṛpá*, *āhārá* – на апошні. Афіксы *sŭP* звычайна ненаціскныя, таму склонавыя формы маюць націск на аснову: *nárāt*, *nṛpā́ya*. Але ў клічным ужываньні націск заўсёды прыпадае на пачатак (*he nṛ́pa*).

Ніпāты *ná* і *sahá* маюць націск, а ніпāта *ca* ня мае. Націск некаторых словаў невядомы, бо яны не сустракаюцца ў ведавых тэкстах і пра іх утварэньне няма адмысловых правілаў граматыкі. Прыклад такога слова – ніпāта *he*! “гей!”

Націск у дзеясловах

Формы дзеясловаў, якія мы вывучылі, маюць націск на першы склад: *vádati*, *khā́dati*, *sī́dati*, *gácchati*.

Але націск у *karmaṇi-prayoga* мае быць на вікараṇу *-ya-*: *khādyáte*, *pacyáte*.

Дзеясловы маюць націск толькі на пачатку сказа ці пасьля дзеяслова, а пасьля іншага слова губляюць: *vádati nárah*, *pácati vádati ca*, **але**: *nárah vadati*.

Правілы вымаўленьня тону

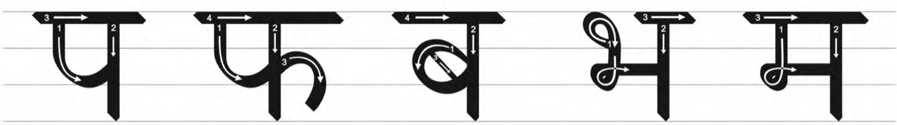
Ёсьць тры правілы, якія апісваюць зьмены тонаў пры вымаўленьні слоў:
1. анудāтта перад удāттай ці сварітой мае стаць ніжэйшаю (*sannatara*) на адзін тон. Калі гэта пачатак сказу – то ўсе анудāтты ад яго пачатку (*nṟpáḥ, ā̱hā̱ráḥ);*
2. анудāтта пасьля ўдāтты мае стаць чыстай (*śuddha*) сварітой (*náràḥ*);
3. анудāтта пасьля сваріты мае стаць манатоннай (*ekaśruti*), такой як удāтта (*vádàti, pácàti nṟpā́yà*).

Атрымліваюцца тры “ноты”: сярэдняя (*udātta*, *ekaśruti*), ніжэйшая (*sannatara*) і вышэйшая (*śuddha*).

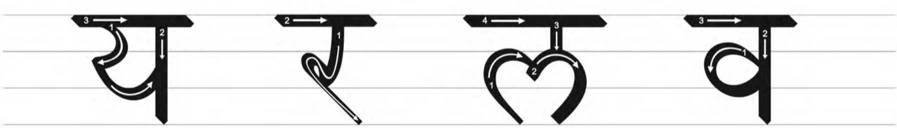
Вымаўленьне сваріты

Ёсьць дзьве сваріты: прыроджаная (*jātya*) і чыстая (*śuddha*). Першая ўтвараецца пры словаўтварэньні і пазначаецца ў слоўніках, а другая ўзьнікае толькі ў вымаўленьні. Вымаўленьне прыроджанае сваріты – пераход голасу зьверху ўніз (на адзін тон), вымаўленьне чыстае сваріты – пераход голасу зьнізу ўверх (на адзін тон).

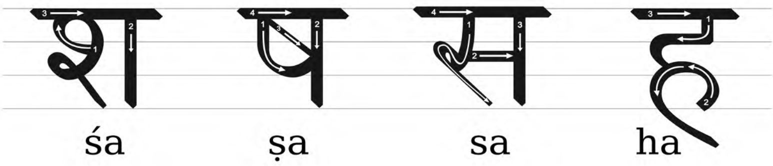
2. Пісьмо

pa pha ba bha ma

ya ra la va

3. Kārakі

Удзельнік чыну, што зьяўляецца яго апораю, месцам, называецца *adhikaraṇa* “субстанцыя”.

Такім чынам, у санскрыце ёсьць шэсьць кāракаў:
1. *kartṛ* – чыньнік
2. *karman* – дачын
3. *karaṇa* – сродак
4. *sampradāna* – атрымальнік
5. *apādāna* – адпраўнік
6. *adhikaraṇa* – месца
Дзеяньне само па сабе называецца *bhāva* “быцьцё”.

Тры віды каранёў

Пры ўжываньні ў сэнсе дзейніка (*kartari-prayoga*) карані (*dhātu*) падзяляюцца на тры віды:
1. *parasmai-padin* – пасьля іх у сэнсе дзейніка ставяцца канчаткі *parasmai-pada*. У слоўніку яны пазначаюцца літарай *P*. Напрыклад: *vad P*. – гаварыць.
2. *ātmane-padin* – пасьля іх у сэнсе дзейніка ставяцца канчаткі *ātmane-pada*. У слоўніку яны пазначаюцца літарай *A*. Напрыклад: *labh A*. – атрымліваць, браць.
3. *ubhaya-padin* – пасьля іх у сэнсе дзейніка могуць быць і канчаткі *parasmai-pada*, і *ātmane-pada*. У слоўніку яны пазначаюцца літарамі *P.A*. або літарай *U*. Напрыклад: *pac P.A*. – гатаваць.

Пры ўжываньні ў сэнсе дачыну (*karman*) пасьля ўсіх каранёў ставяцца толькі канчаткі *ātmane-pada*.

Ātmane-padin

Пасьля каранёў гэтай групы ў сэнсе дзейніка ставяцца канчаткі *ātmane-pada*, а потым пасьля кораня перад канчаткам ставіцца вікараṇа *-a-*:
labh → labh-te → lábh-a-te – бярэ

А пры ўжываньні ў сэнсе дачыну ставіцца вікараṇа *-ya-*:
labh-te → labh-yá-te – бярэцца

	ātmanepadāni – labh 1 A.		
	eka-vacana	*dvi-vacana*	*bahu-vacana*
prathama-puruṣa	**lábhate**	**lábhete**	**lábhante**
madhyama-puruṣa	**lábhase**	**lábhethe**	**lábhadhve**
uttama-puruṣa	**lábhe**	**lábhāvahe**	**lábhāmahe**

Ubhaya-padin

Пасьля каранёў гэтае групы ў сэнсе дзейніка ставяцца канчаткі *parasmai-pada*, калі плод чыну дастаецца іншаму. Калі ж плод чыну дастаецца самому дзейніку, пасьля іх маюць быць канчаткі *ātmane-pada*. Напрыклад:
náraḥ pacati – чалавек гатуе (напр., для князя)
náraḥ pacate – чалавек гатуе (для сябе)

Sa-karmaka, a-karmaka, dvi-karmaka

Дзеясловы, што маюць дачын, называюцца *sa-karmaka* “дачынавыя”:
vánam gacchati – Ідзе ў лес.

Дзеясловы, што ня маюць дачыну, называюцца *a-karmaka* “бездачынавыя”:
váne vasati – Жыве ў лесе.

У некаторых каранёў могуць быць адразу два дачыны. Такія карані называюцца *dvi-karmaka* “двудачынавыя”. Напрыклад, корань *pac* “гатаваць” можа мець за дачын і тое, што гатуецца, і тое, што з гэтага гатуецца:
náraḥ phálāni āhārám pacati – Чалавек гатуе ежу з пладоў (ператварае плады ў ежу)

Ṣaṣṭhī, saptamī

Шостая (*ṣaṣṭhī*) вібгакті дадаецца да асноваў імёнаў у сэнсе сувязі (*sambandha*), а ня ў сэнсе кāракі:
nṛpásya áśvaḥ – конь князя
nárasya āhārā́ḥ – ежа чалавека

Ṣaṣṭhī-канцавыя словы як правіла ставяцца перад словам, ад якога сэнсава залежаць.

Сёмая (*saptamī*) вібгакті дадаецца да асноваў імёнаў у сэнсе месца (*adhikaraṇa*):
váne vasati – жыве ў лесе
vṛkṣé sīdati – сядзіць на дрэве

a-канцавая аснова мужчынскага роду *nára*

	eka-vacana	*dvi-vacana*	*bahu-vacana*
prathamā	**náraḥ**	**nárau**	**nárāḥ**
dvitīyā	**náram**	**nárau**	**nárān**
tṛtīyā	**nárena**	**nárābhyām**	**náraiḥ**
caturthī	**nárāya**	**nárābhyām**	**nárebhyaḥ**
pañcamī	**nárāt**	**nárābhyām**	**nárebhyaḥ**
ṣaṣṭhī	**nárasya**	**nárayoḥ**	**nárāṇām**
saptamī	**náre**	**nárayoḥ**	**náreṣu**
āmantritam	**he nára!**	**he nárau!**	**he nárāḥ!**

Род

Санскрыцкія імёны ўжываюцца ў сэнсе роду (*liṅga*). Сэнсы роду – гэта мужчына (*puman*), жанчына (*strī*) і нішчына, то бок ні мужчына, ні жанчына (*napuṃsaka*). Адпаведна словы ў сэнсе мужчыны называюцца *puṃ-liṅga*, словы ў сэнсе жанчыны – *strī-liṅga*, а словы ў сэнсе нішчыны – *napuṃsaka-liṅga*. У слоўніку род імені пазначаецца звычайна лацінскімі літарамі *m*. (мужчынскі), *f*. (жаночы), *n*. (ніякі) або скарачэньнямі *pu*., *strī*. і *na*. на Дэванāгарī. Каб правільна ўтвараць формы імёнаў,

важна знаць іх род. Імёны мужчынскага роду з асновай на *-a* маюць такія самыя формы, як *nára*. Імёны ніякага роду з асновай на *-a* маюць такія самыя формы, як *phála*.

a-канцавая аснова ніякага роду *phála*

	eka-vacana	*dvi-vacana*	*bahu-vacana*
prathamā	**phálam**	**phále**	**phálāni**
dvitīyā	**phálam**	**phále**	**phálāni**
tṛtīyā	**phálena**	**phálābhyām**	**phálaiḥ**
caturthī	**phálāya**	**phálābhyām**	**phálebhyaḥ**
pañcamī	**phálāt**	**phálābhyām**	**phálebhyaḥ**
ṣaṣṭhī	**phálasya**	**phálayoḥ**	**phálānām**
saptamī	**phále**	**phálayoḥ**	**phálеṣu**
āmantritam	**he phála!**	**he phále!**	**he phálāni!**

Слоўнік

edh A. – édhate – расьці
labh A. – lábhate – браць, атрымліваць
vas P. – vásati – жыць, сяліцца – *uṣyáte* – жывецца
phála n. – плод
vána n. – лес
vṛkṣá m. – дрэва

Практыкаваньне 1

1. *nárāḥ phálāni vánеṣu labhante*
2. *váne vṛkṣā́ḥ edhante nárāḥ ca ná vasanti*
3. *nṛpásya áśvaḥ nárasya āhārám khādati*
4. *nṛpéṇa sahá váne sīdathaḥ vádathaḥ ca*
5. *nṛpaíḥ nárāṇām phálāni labhyante*
6. *náraḥ váne vasati vṛkṣā́ṇām ca phálāni khādati*
7. *nárasya áśvena nṛpásya vánam gamyate*
8. *nárau vṛkṣásya phálāni labhete āhārám ca pacete*
9. *vánam gacchāmi phálāni labhe āhārám ca pace*

Практыкаваньне 2

1. Князь бярэ плады ад чалавека.
2. Два чалавекі гатуюць сабе ежу з пладоў.
3. Людзі жывуць у лесе і гатуюць плады дрэваў для князя.
4. Коні людзей ходзяць па лесе князя і ядуць плады.
5. Дрэвы растуць у лесе, а на дрэвах растуць плады.
6. Людзьмі сярод дрэваў гатуецца ежа з пладоў.
7. Мы з канём ідзём у лес і бяром плады дрэваў.
8. Княжа, ты жывеш у лесе і гатуеш плады.
9. Плады бяруцца ў двух лясох і гатуюцца людзьмі.

Заданьне

1. Вывучыць правілы вымаўленьня тонаў.
2. Вывучыць напісаньне літараў ад *pa* да *ha*.
3. Вывучыць новыя граматычныя тэрміны.
4. Вывучыць узоры спражэньня і скланеньня.
5. Зрабіць практыкаваньні.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

ЗАДАНЬНІ НА САМАПРАВЕРКУ 1

I. Адказаць на нытаньні і выканаць заданьні:

1. Як называецца пісьмо санскрыту?
2. Прачытайце на памяць альфабэт санскрыту.
3. Якія ёсьць месцы вымаўленьня гукаў санскрыту?
4. Пералічэце вонкавыя і нутраныя высілкі вымаўленьня.
5. Што такое *visarga* і *anusvāra*? У якіх выпадках яны сустракаюцца?
6. Якімі санскрыцкімі тэрмінамі называюцца аснова і афікс?
7. Што такое пада?
8. Што такое *sŭP* і *tiṄ*?
9. Што такое вібгакті? Колькі вібгакті ў санскрыцкай граматыцы?
10. Што такое кāрака? Якія кāракі вы ведаеце? Якімі вібгакті яны звычайна выражаюцца?
11. Чым адрозьніваюцца афіксы *prathama-*, *madhyama-* і *uttama-puruṣa*?
12. Што такое *prayoga*? Якія прайоґі вы ведаеце?
13. Які звычайны парадак слоў у санскрыцкім сказе?
14. Што такое *vikaraṇa*?
15. Што такое *dhātu*? Якія віды дгāту ёсьць у санскрыце?
16. Якія роды і лікі ёсьць у санскрыце?
17. Колькі фанэматычных таноў у санскрыце?
18. Як фанэматычныя таны зьмяняюцца ў маўленьні?

II. Пастаўце словы ў дужках у належную форму і неракласьці сказы:

1. (áśva) nṛpā́t āhārám labhante
2. váne (nára) phálāni khādyante
3. nṛpaú vṛkṣā́t áśvam (gam)
4. (nára) nṛpā́ya āhārám ná pacasi
5. áśvāḥ (nṛpá) váneṣu gacchanti
6. náram gacchāmi phálāni ca (labh)
7. váne (áśva) sahá nárāḥ vasanti
8. nṛpéṇa váne (gam)

9. (nará) phálāni pacathaḥ khā́dathaḥ ca
10. áśvena (nára) vṛkṣā́t phálāni labhyante

III. Перафразаваць сказы так, каб дзеяслоў быў у *karmaṇi*- або *bhāve-prayoga*:

1. *náraḥ phálāni khā́dati*
2. *áśvau vánam gacchataḥ*
3. *váneṣu vṛkṣā́ḥ edhante*
4. *nárāḥ váne ná vasanti*
5. *nṛpaú vṛkṣásya phálāni labhete khā́dataḥ ca*

IV. Перафразаваць сказы так, каб дзеяслоў быў у *kartari-prayoga*:

1. *āhārā́ḥ nárena khādyate*
2. *nṛpéṇa váne uṣyate*
3. *nárābhyām vṛkṣásya phálāni labhyante*
4. *áśvābhyām nárāt vánam gamyate*
5. *náraiḥ āhārā́ḥ pacyate*

❁❁❁

॥ अथ पञ्चमोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 5

1. Ші́ва-сӯтры

Галоўным аўтарытэтам граматыкі санскрыту зьяўляецца твор настаўніка *Pāṇini – Aṣṭādhyāyī* “Восем узыходаў”. Твор Па̄ṇіні складаецца прыблізна з 4000 сӯтраў (*sūtra*) – кароткіх правілаў – і мае таксама дадатковыя часткі, першай зь якіх зьяўляюцца Ші́ва-сӯтры, або *varṇa-samāmnāya* “альфабэт фанэмаў”. Лічыцца, што Ші́ва-сӯтры адкрыў Па̄ṇіні сам бог Ші́ва, зьявіўшыся ў выглядзе Наṭара̄джы, бога танцу. Гукі яго барабана (*ḍamaru*) сталі 14 сӯтрамі, што паклалі пачатак граматыцы Па̄ṇіні. Ші́ва-сутры ўжываюцца, каб утвараць сьціслыя граматычныя тэрміны (*pratyāhāra*).

1. *a i u Ṇ*
2. *ṛ ḷ K*
3. *e o Ṅ*
4. *ai au C*
5. *ha ya va ra Ṭ*
6. *lå Ṇ*
7. *ña ma ṅa ṇa na M*
8. *jha bha Ñ*
9. *gha ḍha dha Ṣ*
10. *ja ba ga ḍa da Ś*
11. *kha pha cha ṭha tha ca ṭa ta V*
12. *ka pa Y*
13. *śa ṣa sa R*
14. *ha L*

Іты

У санскрыцкай граматыцы выкарыстоўваюцца адмысловыя граматычныя пазнакі – *іты*. Іт падобны да тэґа ў праграмаваньні. Іт дамацоўваецца перад ці пасьля граматычнай адзінкі, таму яго называюць яшчэ *anubandha* “прывязка”. Іты існуюць толькі ў граматыцы, але ня ў мове. Іты адрозьніваюцца ад іншых гукаў паводле правілаў: звычайна іт – гэта назалізаваны галосны або канцавы зычны (а часам і пачатковы). Кожны канцавы зычны ў Ші́ва-сӯтрах – іт. Галосны *å* ў сӯтры *låṆ* –

таксама іт. Усе падкрэсьленыя галосныя пасьля зычных у Ш́іва-сӯтрах нічога ня значаць – яны толькі дзеля вымаўленьня зычных. У гэтым падручніку для зручнасьці навучаньня зычныя-іты будуць пазначацца вялікімі літарамі, а галосныя дзеля вымаўленьня – падкрэсьліваньнем.

Pratyāhāra

Слова *pratyāhāra* азначае “сьцягваньне“. У санскрыцкай граматыцы пратйа̄га̄ры – гэта адмысловыя тэрміны, што ўтвараюцца скарачэньнем раду да пачатковай адзінкі і канцавога іта. Так, скарачэньне *aC* азначае ўсе галосныя. А скарачэньне *haL* – усе зычныя. Скарачэньне *iK* – усе простыя галосныя акрамя *a*. Скарачэньне *jaŚ* – усе звонкія змычныя непрыдыхальныя. Вось некаторыя з найбольш ужываных пратйа̄га̄раў: *aK*, *aṆ*, *yaṆ*, *uK*, *eṄ*, *caR*, *chaV*, *jhaL*, *raL*, *śaR*, *haŚ*, *haL*, *khaR*, *jaŚ*, *baŚ*

Savarṇa

Гукі, што маюць аднолькавы нутраны высілак і аднолькавае месца вымаўленьня, называюцца *savarṇa* “аднаякаснымі”. Так, саварṇамі адзін да аднаго зьяўляюцца гукі *k*, *kh*, *g*, *gh*, *ṅ*. Гэтаксама саварṇамі зьяўляюцца 18 гукаў *a* (кароткія, доўгія, праціяглыя, удāтта, анудāтта, сваріта, назалізаваныя, неназалізаваныя). У Ш́іва-сӯтрах няма доўгіх галосных, таму што галосныя гукі *aṆ* азначаюць ня толькі сябе, але і ўсе свае саварṇы.

2. Virāma

Дэванāгарī – складовае пісьмо. Гэта значыць, што адзінкай выяўленьня тут зьяўляецца ня гук, а склад. Кожная літара, што азначае зычны гук, азначае і галосны *a*. Каб выявіць зычны без галоснага, выкарыстоўваецца знак *virāma* “спын” пад вэртыкальнай рысай:

क ka क् k

Галосныя насьля зычных

Літары, што азначаюць галосныя гукі, могуць ужывацца толькі на пачатку слова. Пасьля зычных галосныя выяўляюцца інакш: у выглядзе дыякрытычных знакаў над, пад ці збоку зычных. Некаторыя спалучэньні зычных і галосных утвараюць на пісьме адмысловыя складаныя знакі – ліґатуры.

क	ka	का	kā	कि	ki	की	kī
कु	ku	कू	kū	कृ	kṛ	कॄ	kṝ
कॢ	kḷ	कॣ	kḹ	के	ke	कै	kai
को	ko	कौ	kau	कं	kaṃ	कः	kaḥ

Ліґатуры

रु	ru	रू	rū	हु	hu	हू	hū
रृ	rṛ	रॄ	rṝ	हृ	hṛ	हॄ	hṝ
रॢ	rḷ	रॣ	rḹ	हॢ	hḷ	हॣ	hḹ
लृ	lṛ	लॄ	lṝ	शृ	śṛ	शॄ	śṝ
		दृ	dṛ				

Анунāсіка

Назалізацыя галоснага ці паўгалоснага перадаецца знакам *candrabindu* “месяц з кропкаю” над літарай:

क ka कँ kȁ

Націскі

У залежнасьці ад галіны ведавай традыцыі ў пісьме Дэванāґарī ўжываюцца розныя сістэмы пазначэньня вышыні тонаў. Найбольш вядомая – сістэма, ужываная ў Ṛґ-ведзе, дзе пазначаюцца толькі фанэтычныя націскі. Удāтта і экаш́руті ніяк не пазначаюцца, саннатара пазначаецца рысай зьнізу, а сваріта – рысай зьверху:

क ká क॑ kà क॒ ka

3. Vṛtti

У санскрыцкай граматыцы існуе працэдура *vṛtti* “згортваньне і разгортваньне”. Утварэньні, што могуць быць прадстаўленыя больш простымі ўтварэньнямі, разглядаюцца як іх згортваньні. Напрыклад, утварэньне *pācáyati* можна прадставіць як *páktum prérayati* “пабуджае гатаваць”, а утварэньне *pā́caka* можна патлумачыць як *pácati íti* “той, хто гатуе, дзейнік гатаваньня”. Гэта значыць, што афіксы, якія ўтвараюць дадзеныя словы, можна разглядаць як згортваньні ці скарачэньні сэнсаў “пабуджэньня” (пабуджаць гатаваць) і “дзейніка” (дзейнік гатаваньня). Такім чынам, *vṛtti* у граматыцы санскрыту займае месца словаўтварэньня.

Пяць згортаў

Ёсьць пяць *vṛtti* – згортваньняў ці скарачэньняў:

1. *dhātu-vṛtti* – утварэньне вытворных каранёў (*dhātu*)
2. *kṛd-vṛtti* – утварэнне асноваў імёнаў (*prātipadika*) першаснымі афік-

самі (*kṛt*) ад каранёў
3. *taddhita-vṛtti* – утварэньне асноваў імёнаў (*prātipadika*) другаснымі афіксамі (*taddhita*) ад асноваў імёнаў
4. *samāsa-vṛtti* – утварэньне асноваў імёнаў (*prātipadika*) складаньнем словаў (*samāsa*)
5. *ekaśeṣa-vṛtti* – утварэньне формаў парнага і множнага лікаў

Нершасныя і вытворныя карані

Першасныя карані ў граматыцы санскрыту пералічаюцца ў *Dhātu-pāṭha* "Пераліку каранёў". Вытворныя карані ўтвараюцца як скарачэньне словазлучэньняў. Гэта могуць быць злучэньні дзеясловаў – такія, як "хоча гатаваць", "змушае гатаваць" – або злучэньні імёнаў і дзеясловаў – такія, як "хоча сабе сына", "паводзіць сябе як сын". Галоўны дзеяслоў словазлучэньня замяняецца на афікс, а падпарадкаваны дзеяслоў ці імя стае асноваю: *pac-sa*, *pac-i*, *putra-i*.

Тое, што сканчаецца на такія коранеўтваральныя афіксы, таксама называецца *dhātu* (коранем) і можа ўтвараць усе формы дзеяслова:
pípakṣati – хоча гатаваць
pācáyati – змушае гатаваць
putrīyáti – хоча сабе сына

Hetu

Дзейнік (*kartṛ*), што прымушае іншага дзейніка быць дзейнікам, называецца *hetu* "прычыньнік, імпульс". У сэнсе прычыньніка пасьля каранёў дадаецца афікс *ṆiC*. Афікс *ṆiC* ужываецца як скарачэньне сэнсу "змушае, пабуджае". Пачатковы гук *Ṇ* і канчавы гук *C* у афіксе – іты, маркеры. Сам афікс складаецца з аднаго гука *i*. Пасьля далучэньня да вытворнага кораня канчаткаў таксама адбываюцца пэўныя зьмены гукаў:
pac+ṆiC → pāc-í
pācí+ti → pācí+a+ti → pācé-a-ti → pācáy-a-ti
pácati – гатуе
pācáyati – змушае гатаваць

Узоры

Усе *ṆiC*-канцавыя карані належаць да тыпу *ubhaya-padin*:
edh – edhí – edháyati – змушае расьці, росьціць, гадуе
gam – gamí – gamáyati – змушае ісьці
pac – pācí – pācáyati, *-te* – змушае гатаваць
labh – lambhí – lambháyati, *-te* – змушае ўзяць, дае
vad – vādí – vādáyati, *-te* – змушае гаварыць
vas – vāsí – vāsáyati, *-te* – змушае жыць, селіць
sad – sādí – sādáyati, *-te* – змушае сесьці, садзіць

Kartṛ i hetu

Для пазначэньня "прымушанага" дзейніка маюць ужывацца канчаткі трэцяй вібгакті:
náraḥ odanám pacati – чалавек гатуе кашу
nṛpáḥ nāreṇa odanám pācayati – князь змушае чалавека гатаваць кашу

Але ў выпадку каранёў, што маюць сэнс руху (*gam*), разуменьня (*man*), яды (акрамя *khād*), што маюць за дачын гук або слова (*vad*) ці ўвогуле ня маюць дачыну (*sad*), пасьля прымушанага дзейніка маюць быць канчаткі другой вібгакті:
náraḥ grā́mam gacchati – чалавек ідзе ў вёску
nṛpáḥ náram grā́mam gamayati – князь пасылае, вядзе чалавека ў вёску (пабуджае ісьці)

Karmaṇi-prayoga

Як і іншыя карані, *ṆiC*-канцавыя могуць ужывацца ў сэнсе дачыну (*karman*) ці чыну самога па сабе (*bhāva*). Як і ў выпадку першасных каранёў, да кораня ў такім разе дадаюцца канчаткі *ātmane-pada*, пасьля кораня перад канчаткамі ставіцца вікараṇа *yaK* (*ya*). Аднак перад вікараṇаю *yaK* афікс *ṆiC* зьнікае, замяняецца на ненаяўнасьць (*lopa*):
pāci+te → pāci+yáK+te → pāc-yá-te – змушаецца гатаваць
gami+te → gami+yáK+te → gam-yá-te – змушаецца ісьці

Узоры

edhí – edháyati – edhyáte – змушаецца расьці, гадуецца
gamí – gamáyati – gamyáte – змушаецца ісьці
pācí – pācáyati – pācyáte – змушаецца гатаваць
lambhí – lambháyati – lambhyáte – змушаецца ўзяць
vādí – vādáyati – vādyáte – змушаецца гаварыць
vāsí – vāsáyati – vāsyáte – змушаецца жыць, сяліцца
sādí – sādáyati – sādyáte – змушаецца сесьці

Пры супадзеньні з формамі, утворанымі ад першасных каранёў (напрыклад, як у *gam-*), сэнс вызначаецца з кантэксту.

Gaṇa

Карані, што пералічваюцца ў *Dhātu-pāṭha*, падзяляюцца на дзесяць групаў (*gaṇa*). Кожная група называецца паводле першага кораня ў групе. Першая група пачынаецца з кораня *bhū* "быць", таму яе карані называюцца *bhv-ādi*, то бок "*bhū*-загалоўныя". Дзесяць групаў розьняцца тым, якая вікараṇа ставіцца пасьля кораня перад афіксамі *tiṄ* пры іх ужываньні ў сэнсе дзейніка (*kartari-prayoga*). Паводле агульнага правіла пасьля ўсіх каранёў у такім разе мае быць афікс *ŚaP*. Гукі *Ś* і *P* тут – іты, сам жа афікс складаецца з аднаго гука *a*. Гэтае правіла працуе для першае ґаṇы, астатнія ж ґаṇы ўтвараюцца як выняткі з гэтага правіла.

Bhvādi

Усе дзеясловы, якія мы вывучылі дагэтуль, належаць да першай групы – *bhvādi,* ці *bhū*-загалоўных. Пасьля гэтых каранёў перад канчаткамі *tiṄ* паводле агульнага правіла ставіцца вікараṇа *ŚaP*. Маркер *P* у *ŚaP* азначае, што ён ня мае націску:
pac+tiP → pac+ŚaP+tiP → pác-a-ti – гатуе

Гэтае ж правіла працуе і ў выпадку *ṆiC*-канцавых каранёў:
pac+ṆiC+tiP → pac+ṆiC+ŚaP+tiP → pācáy-a-ti – змушае гатаваць

Tudādi

Пасьля каранёў шостай групы – *tud-ādi* – перад канчаткамі *tiṄ* ставіцца вікараṇа *Śa*. Гук *Ś* зьяўляецца ітам. Афікс *Śa* адрозьніваецца ад *ŚaP* тым, што мае ўдāтту – г.зн., націск у дзеясловаў шостай групы мае быць на вікараṇу *Śa*:
tud+tiP → tud+Śa+tiP → tudáti – б'е
iṣ+tiP → iṣ+Śa+tiP → iccháti – хоча

Divādi

Пасьля каранёў чацьвертай групы – *div-ādi* – перад канчаткамі *tiṄ* ставіцца вікараṇа *ŚyaN*. Гукі *Ś* і *N* зьяўляюцца ітамі. Сам афікс складаецца з гукаў *ya*. Маркер *N* патрабуе націску на пачатак вытворнага слова – г.зн., націск у дзеясловаў чацьвертай групы мае быць на пачатак кораня:
tuṣ+tiP → tuṣ+ŚyaN+tiP → túṣ-ya-ti – радуецца

Curādi

Дзясятая група каранёў – *cur-ādi* – асаблівая тым, што не ўтварае формаў дзеяслова ад першасных каранёў. Замест гэтага яна ўтварае вытворныя карані з дапамогаю афікса *ṆiC*, якія прыгэтым не атрымваюць значэньня "пабуджаць", "змушаць". Пасьля гэтых вытворных каранёў перад афіксамі *tiṄ* паводле агульнага правіла ставіцца вікараṇа *ŚaP*. Формы дзеясловаў групы *curādi* такія самыя, як і ў *ṆiC*-канцавых каранёў. Пры ўтварэньні формаў *karmaṇi-prayoga* афікс *ṆiC* таксама мае зьнікнуць:
cur+ṆiC → corí, corí+tiP → corí+ŚaP+tiP → coráy-a-ti – крадзе
cori+te → corí+yaK+te → cor-yá-te – крадзецца

Слоўнікавая форма

У слоўніках, арыентаваных на заходняга чытача, група дзеяслова пазначаецца лічбай ад 1 да 10. У санскрыцкіх слоўніках, арыентаваных на традыцыйнага чытача, група пазначаецца скарачэньнем яе назвы:

vad 1 *P*. – гаварыць – *vad*. *bhvā*. *pa*. – гаварыць
tuṣ 4 *P*. – радавацца – *tuṣ di*. *pa*. – радавацца

lảṬ – iṣ 6 P. – хацець			*lảṬ – tuṣ 4 P.* – радавацца		
kartari			*kartari*		
iccháti	**icchátaḥ**	**icchánti**	**túṣyati**	**túṣyataḥ**	**túṣyanti**
icchási	**iccháthaḥ**	**iccháthа**	**túṣyasi**	**túṣyathaḥ**	**túṣyatha**
icchā́mi	**icchā́vaḥ**	**icchā́maḥ**	**túṣyāmi**	**túṣyāvaḥ**	**túṣyāmaḥ**

lảṬ – cur 10 P.A. – красьці					
kartari			*karmaṇi / bhāve*		
coráyati	**coráyataḥ**	**coráyanti**	**coryáte**	**coryéte**	**coryánte**
coráyasi	**coráyathaḥ**	**coráyatha**	**coryáse**	**coryéthe**	**coryádhve**
coráyāmi	**coráyāvaḥ**	**coráyāmaḥ**	**coryé**	**coryā́vahe**	**coryā́mahe**

Strī-liṅga

Словы жаночага роду (*strī-liṅga*) часта ўтвараюцца ад словаў мужчынскага з дапамогаю адмысловых афіксаў, якія прынята называць *strī-pratyaya*. Адзін з такіх афіксаў – *ṬāP* (*ā*). Напрыклад, слова *bā́la* значыць “дзіцё, хлопчык”. Слова ж *bā́lā* значыць “дзяўчынка” і ўтвараецца так: *bā́la*+*ṬāP*.

ā-канцавая аснова жаночага роду *bā́lā*			
	eka-vacana	*dvi-vacana*	*bahu-vacana*
prathamā	**bā́lā**	**bā́le**	**bā́lāḥ**
dvitīyā	**bā́lām**	**bā́le**	**bā́lāḥ**
tṛtīyā	**bā́layā**	**bā́lābhyām**	**bā́lābhiḥ**
caturthī	**bā́lāyai**	**bā́lābhyām**	**bā́lābhyaḥ**
pañcamī	**bā́lāyāḥ**	**bā́lābhyām**	**bā́lābhyaḥ**
ṣaṣṭhī	**bā́lāyāḥ**	**bā́layoḥ**	**bā́lānām**
saptamī	**bā́lāyām**	**bā́layoḥ**	**bā́lāsu**
āmantritam	**he bā́le!**	**he bā́le!**	**he bā́lāḥ!**

Слоўнік

iṣ 6 *P*. – *icch//áti* – хацець
cur 10 *P.A*. – *coráyati*, *-te* – красьці
tuṣ 4 *P*. – *túṣyati* – радавацца, здавальняцца
tú – але (ставіцца пасьля слова)
bā́la m. – дзіця, хлопчык
bā́lā f. – дзяўчынка, дзяўчына

Нрактыкаваньне 1

1. *náraḥ áśvam vánāt gamayati*
2. *bā́lāḥ náreṇa āhārám pācayanti*
3. *nṛpáḥ váne náraiḥ phálāni lambhayati*
4. *váne nárāḥ nṛpásya áśvān corayanti*
5. *bā́lā vṛkṣā́ṇām phálāni labhate áśvaiḥ ca khādayati*
6. *bā́le vṛkṣé sīdataḥ túṣyataḥ ca*
7. *náraḥ bā́lām phálam lambhayati*
8. *bā́layoḥ vṛkṣaú váne edhete*
9. *aśvaḥ bā́lāyāḥ āhārám icchati ná tú lambhyate*

Нрактыкаваньне 2

1. Чалавек у лесе бярэ плады дрэва для дзяўчыны.
2. Дзяўчына і чалавек кормяць (змушаюць есьці) каня пладамі.
3. Князь змушае людзей ісьці ў лес і зьбіраць плады.
4. Чалавек садзіць (змушае сесьці) дзяўчыну на каня, а дзяўчына радуецца.
5. Чалавек крадзе плады з дрэва ды корміць (пабуджае есьці) дзяўчыну.
6. Мы прымушаемся гатаваць ежу князем.
7. Ты ня хочаш плода дрэва ад чалавека.
8. Князь змушае людзей гатаваць ежу для коней.
9. Чалавек вырошчвае (змушае расьці) плады на дрэвах.

Заданьне

1. Вывучыць на памяць Ш́іва-сӯтры і навучыцца чытаць пратйа̄га̄ры.
2. Навучыцца пісаць галосныя пасьля зычных.
3. Вывучыць утварэньне *ṆiC*-канцавых каранёў і іх спражэньне.
4. Навучыцца спрагаць дзеясловы чатырох групаў (*bhvādi*, *divādi*, *tudādi*, *curādi*).
5. Вывучыць на памяць узор скланеньня слова *bā́lā*.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथ षष्ठोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 6

1. Ta-para

Галосныя ў Ш́іва-сӯтрах азначаюць усе свае саварṇы. Так, галосны *a* азначае ўсе 18 адменаў *a*. Але доўгі *ā* не ўваходзіць у Ш́іва-сӯтры і таму азначае толькі самога сябе. Каб стварыць тэрміны, што называюць галосныя паводле часу гучаньня, пасьля галоснага ўжываецца маркер *T*. Галосны з такім маркерам называецца *ta-para*. Так, тэрмін *aT* азначае 6 кароткіх *a* (удāтта, анудāтта, сваріта, назалізаваныя, неназалізаваныя), а тэрмін *āT* – шэсьць доўгіх *ā*:

aT = *a á à a̐ á̐ à̐* | *āT* = *ā ā́ ā̀ ā̐ ā́̐ ā̀̐*

uD-it

Для ўтварэньня назваў, што аб’ядноўваюць саварṇы зычных, ужываецца маркер *u* (*uD-it* – кароткі *u* як іт). Так, тэрмін *ku̐* азначае ўсе саварṇы фанэмы *k* – г.зн., *k*, *kh*, *g*, *gh*, *ṅ*. Такім чынам утвараюцца пяць тэрмінаў:

ku̐ = *k*, *kh*, *g*, *gh*, *ṅ*
cu̐ = *c*, *ch*, *j*, *jh*, *ñ*
ṭu̐ = *ṭ*, *ṭh*, *ḍ*, *ḍh*, *ṇ*
tu̐ = *t*, *th*, *d*, *dh*, *n*
pu̐ = *p*, *ph*, *b*, *bh*, *m*

Guṇa, vṛddhi

Тэрмін *guṇa* азначае *aT* і *eṄ* – г.зн., кароткія *a*, а таксама *e* і *o*. Тэрмін *vṛddhi* азначае *āT* і *aiC* – г.зн., доўгія *ā*, а таксама *ai* і *au*. Слова *guṇa* азначае “якасьць”, а слова *vṛddhi* – “рост”.

guṇa	**a**	**e**	**o**
vṛddhi	**ā**	**ai**	**au**

Замена

Замена (*ādeśa*) адбываецца на месцы замесьціва (*sthānin*). Ёсьць тры важныя правілы пра замену, што ўжываюцца тады, калі ўзьнікае сумнеў,

што на што замяняць:
1. Замена мае быць найбольш блізкаю да замесьціва (паводле месца і высілкаў вымаўленьня).
2. Замена раўнакολькасных радоў адбываецца па парадку (першы на першы, другі на другі і г.д.).
3. Калі гукі *ṛ* і *ḷ* замяняюцца на гукі *a*, *i*, *u*, апошнія маюць быць *r*- і *l*-наступнымі (г.зн., вынікам будуць *ar* / *al*, *ir* / *il*, *ur* / *ul*).

Замена iK на guṇa і vṛddhi

Калі замяніць гукі *iK* (г.зн., простыя галосныя *i*, *u*, *ṛ*, *ḷ*) на *guṇa* ці *vṛddhi*, ужываючы пералічаныя правілы, атрымаецца наступная табліца:

iK	**–**	**i**	**u**	**ṛ**	**ḷ**
guṇa	**a**	**e**	**o**	**ar**	**al**
vṛddhi	**ā**	**ai**	**au**	**ār**	**āl**

aC-sandhi

Калі гукі збліжаюцца ў маўленьні больш чым на палову меры (*mātrā*), адбываецца іх злучэньне – *sandhi*. Некаторыя гукі пры гэтым зьмяняюцца адносна іншых. Гэтыя зьмены ў маўленьні апісваюцца правіламі сандгі. Злучэньні галосных з галоснымі называюцца *aC-sandhi*. Правілы сандгі атрымліваюць назвы паводле выніку правіла.

ya̲Ṇ-sandhi

1. Замест *iK* перад *aC* мае быць *ya̲Ṇ*.

Гэта значыць, што замест *i*, *u*, *ṛ*, *ḷ* перад усімі галоснымі мае быць найбольш блізкі да іх *ya̲Ṇ* – *y*, *v*, *r*, *l*:

i+a → ya	*u+a → va*	*ṛ+a → ra*
ī+ā → yā	*ū+ā → vā*	*ṝ+ā → rā*
	ḷ+a → la	

Напрыклад:
*iti+atra → i**ty** atra*, *kuru+atra → kur**v** atra*, *kartṛ+atra → kart**r** atra*

Ayādi-sandhi

2. Замест *eC* перад *aC* маюць быць *ay*, *av*, *āy*, *āv*.

Гэта значыць, замест гукаў *e*, *o*, *ai*, *au* перад усімі галоснымі маюць быць замены *ay*, *av*, *āy*, *āv* па парадку:

e+a → aya	*ai+a → āya*
o+a → ava	*au+a → āva*

Напрыклад:
*ne+ana → n**ay**ana*, *nai+aka → n**āy**aka*, *lo+ana → l**av**ana*, *lau+aka → l**āv**aka*

Lopa-sandhi

Гэта правіла сандгі працуе толькі паміж падамі (словамі) і зьяўляецца неабавязковым, адменным:

Замест пада-канцавых *v*, *y* пасьля *a* перад *aC* можа адменна быць *lopa* (ненаяўнасьць):

ay a → a a	*āy a → ā a*
av a → a a	*āv a → ā a*

Далейшае сандгі не адбываецца, бо лопа лічыцца для яго нязьдзейсьненай.

Напрыклад:
*agne+iha → agn**ay** iha* / *agn**a** iha*
*guro+iha → gur**av** iha* / *gur**a** iha*
*nadyai+atra → nady**āy** atra* / *nady**ā** atra*
*gurau+atra → gur**āv** atra* / *gur**ā** atra*

2. Saṃyoga

Злучэньне зычных у маўленьні называецца *saṃyoga*. Паколькі зычныя разам з галоснымі ўтвараюць склады, у складовым пісьме Дэванāгарī саṃйогі перадаюцца асаблівымі знакамі, ліґатурамі. Ліґатураў многа, але яны ўтвараюцца паводле правілаў.

क् k + स sa → क्स ksa

Паўформа

Пры ўтварэньні ліґатуры папярэдняя літара зводзіцца да сваёй паўформы. Прыгэтым літара звычайна проста адкідае сваю вэртыкальную рысу (што некалі, магчыма, азначала гук *a*).

स् + क → स्‍ + क → स्क

Гарызантальныя і вэртыкальныя паўформы

Большыня літараў утвараюць паўформы, адкідаючы вэртыкальную рысу ці скарачаючы правы “хвост”:

क्‍ ख्‍ ग्‍ घ्‍ च्‍ ज्‍ झ्‍ ञ्‍ ण्‍ त्‍ थ्‍ ध्‍ न्‍ प्‍ फ्‍ ब्‍

भ्‍ म्‍ य्‍ ल्‍ व्‍ श्‍ ष्‍ स्‍ ह्‍

Некаторыя літары ня могуць адкінуць вертыкальную рысу і ўтвараюць паўформу праз памяншэньне літары ці замену на іншы знак:

ङ छ ट ठ ड ढ द

र → र्

Гарызантальныя ліґатуры

Літары, што маюць гарызантальныя паўформы, утвараюць гарызантальныя ліґатуры. Гарызантальныя ліґатуры могуць зьмяшчаць некалькі знакаў.

ग् g + म ma → ग्म gma

त् t + क ka → त्क tka

त् t + स् s + व va → त्स्व tsva

Вэртыкальныя ліґатуры

Літары, што маюць вэртыкальныя паўформы, утвараюць вэртыкальныя ліґатуры. Прыгэтым наступная зычная літара падпісваецца пад папярэдняю, ужываючы яе як верхнюю рысу. Пад верхняю літарай можа ўтварыцца цэлая гарызантальная ліґатура:

ट् ṭ + व va → ट्व ṭva

ड् ḍ + ढ ḍha → ड्ढ ḍḍha

ट् ṭ + त् t + स sa → ट्त्स ṭtsa

Ліґатуры з ra

Калі літара र апынаецца папярэдняй у ліґатуры, яна зводзіцца да знака *repha*, што выяўляецца хвастом зьверху. Калі ж *repha* апынаецца ў ліґатуры наступнаю, яна выяўляецца рыскаю збоку, прычым пішацца паразнаму ў вэртыкальных і гарызантальных ліґатурах:

र् r + ग ga → र्ग rga

ग् g + र ra → ग्र gra

ट् ṭ + र ra → ट्र ṭra

Асаблівасьці

Бальшыня лігатураў будуецца паводле правілаў. Але некторыя лігатуры ўтвараюць устойлівыя спалучэньні, якія ня так і лёгка расчытаць зь першага разу. Іх трэба запомніць:

श् ś + च ca → श्च śca

त् t + त ta → त्त tta

ह् h + व va → ह्व hva

Каб навучыцца пісаць лігатуры, трэба запомніць і некалькі разоў выпісаць наступны пералік:

क्क kka   क्च kca   क्त kta   क्त्य ktya

क्त्र ktra   क्त्र्य ktrya   क्त्व ktva   क्न kna

क्न्य knya   क्म kma   क्य kya   क्र kra

क्र्य krya   क्ल kla   क्व kva   क्व्य kvya

क्ष kṣa   ङ्क ṅka   ङ्क्य ṅkya   ङ्क्त ṅkta

ङ्क्त्य ṅktya   ङ्ङ ṅṅa   ङ्य ṅya   च्च cca

च्ञ	cña	छ्य	chya	ज्ज	jja	ज्ञ	jña
ञ्च	ñca	ञ्च्य	ñcya	ञ्ज	ñja	ञ्ज्य	ñjya
ट्य	ṭya	ठ्य	ṭhya	ड्ग	ḍga	ड्ग्य	ḍgya
त्त	tta	त्त्य	ttya	त्त्र	ttra	त्त्व	ttva
त्न	tna	त्न्य	tnya	त्र	tra	त्र्य	trya
द्ग	dga	द्ग्र	dgra	द्घ	dgha	द्घ्र	dghra
द्द	dda	द्द्य	ddya	द्ध	ddha	द्ध्य	ddhya
द्न	dna	द्ब	dba	द्भ	dbha	द्भ्य	dbhya
द्म	dma	द्य	dya	द्र	dra	द्र्य	drya
द्व	dva	द्व्य	dvya	न्त्र	ntra	न्त्र्य	ntrya
प्त	pta	प्त्य	ptya	प्ल	pla	ब्ज	bja
ब्ब	bba	ब्व	bva	म्ल	mla	ल्ल	lla

व्व	vva	श्च	śca	श्च्य	ścya	श्न	śna
श्य	śya	श्र	śra	श्र्य	śrya	श्ल	śla
श्व	śva	श्व्य	śvya	श्श	śśa	ष्ट	ṣṭa
ष्ट्य	ṣṭya	ष्ट्र	ṣṭra	ष्ट्र्य	ṣṭrya	ष्ट्व	ṣṭva
ष्ठ	ṣṭha	स्त्र	stra	स्न	sna	स्न्य	snya
स्र	sra	ह्ण	hṇa	ह्म	hma	ह्य	hya
ह्र	hra	ह्ल	hla	ह्व	hva	ह्व्य	hvya

Адмены ліґатураў

Некаторыя ліґатуры маюць адмены напісаньня. Некаторыя адмены больш пераважныя, а некаторыя аднолькава правільныя:

क् k + क ka → क्क / क्‍क kka

श् ś + ल la → श्ल / श्‍ल śla

3. saN

Афікс *saN* дадаецца да каранёў у сэнсе “хацець”. Тое, што сканчаецца на афікс *saN*, таксама называецца коранем (*dhātu*). Канцавы гук *N* зьяўляецца ітам і патрабуе, каб націск у вытворнага кораня быў на

пачатак. Перад афіксам *saN* адбываецца падваеньне першага складу кораня і іншыя замены. Пасьля вытворнага кораня дадаюцца такія ж канчаткі (*parasmaipada* і *ātmanepada*), як і пасьля першаснага кораня. *saN*-канцавы корань называюць *saN-anta*:
pac+saN → pac-pac+sa → pa-pac+sa → pípakṣa
pípakṣa+tiP → pípakṣa+ŚaP+tiP → pípakṣati – хоча гатаваць

Sārvadhātuka і ārdhadhātuka

Усе афіксы, што ставяцца пасьля кораня, падзяляюцца на дзьве групы:
1. *sārvadhātuka* – так называюцца афіксы *tiṄ* (канчаткі дзеяслова) і *Śit* (у якіх ёсьць *Ś* як іт)
2. *ārdhadhātuka* – усе засталыя

Напрыклад, афіксы *ŚaP*, *Śa* і *ŚyaN* – *sārvadhātuka*. А афіксы *saN* і *ṆiC* – *ārdhadhātuka*.

Дадатак iṬ

Перад усімі *vaL*-пачатковымі *ārdhadhātuka*-афіксамі мае быць дадатак (*āgama*) *iṬ*. Так, дадатак *iṬ* ставіцца перад афіксам *saN*. Пасьля яго *s* замяняецца на *ṣ*:
vad+saN → vad+i-sa → vívadiṣa.

SeṬ, aniṬ, veṬ

Карані санскрыту падзяляюцца на тры групы:
1. *seṬ* – карані, пасьля якіх дадатак *iṬ* ставіцца. Напрыклад, *vad* – *vívadiṣa* – *vívadiṣati*.

2. *aniṬ* – карані, пасьля якіх дадатак *iṬ* ня ставіцца. Напрыклад, *pac* – *pípakṣa* – *pípakṣati*.

3. *veṬ* – карані, пасьля якіх дадатак *iṬ* ставіцца неабавязкова. Напрыклад, (у выпадку афікса *saN*) *gam* – *jígāṃsa* / *jígamiṣa* – *jígāṃsate* / *jígamiṣati*.

Узоры

khād – cíkhādiṣa – cíkhādiṣati – хоча есьці
gam – jígāṃsa / jígamiṣa – jígāṃsate / jígamiṣati – хоча ісьці
tuṣ – tútukṣa – tútukṣati – хоча радавацца
pac – pípakṣa – pípakṣati, -te – хоча гатаваць
labh – lípsa – lípsate – хоча ўзяць
vad – vívadiṣa – vívadiṣati – хоча гаварыць
vas – vívatsa – vívatsati – хоча жыць
sad – síṣatsa – síṣatsati – хоча сядзець

Афіксы tiṄ

Тэрмін *tiṄ* – гэта пратйāгāра, скарачэньне васямнаццаці афіксаў: *tiP*, *tas*, *jhi*, *siP*, *thas*, *tha*, *miP*, *vas*, *mas*, *ta*, *ātām*, *jha*, *thās*, *āthām*, *dhvam*, *iṬ*, *vahi*, *mahiṄ*.

parasmai-pada

tiP	**tas**	**jhi**
siP	**thas**	**tha**
miP	**vas**	**mas**

ātmane-pada

ta	**ātām**	**jha**
thās	**āthām**	**dhvam**
iṬ	**vahi**	**mahiṄ**

L-афіксы

Васямнаццаць афіксаў *tiṄ* зьяўляюцца замест афікса *l* (*la-kāra*). Ёсьць дзесяць афіксаў *l*. Яны ставяцца пасьля кораня пры некаторай зьмене яго сэнсу: у сэнсе часу (мінулага, цяперашняга, будучага) ці стаўленьня да чыну (загаду, дабраславеньня, умовы). *L*-афіксы можна таксама разглядаць як згорты больш складанага сэнсу (напр., “будзе рабіць” і “хоча рабіць”).

L-афіксы адрозьніваюцца адзін ад аднаго толькі ітамі:
lăṬ, lĭṬ, lŭṬ, lṛ̆Ṭ, lĕṬ, lŏṬ, lăṄ, lĭṄ, lŭṄ, lṛ̆Ṅ (6 афіксаў зь ітам *Ṭ* і 4 афіксы зь ітам *Ṅ*, пералічаныя ў альфабэтным парадку).

lăṬ

Афікс *lăṬ* дадаецца пасьля кораня пры ўмове сэнсу цяперашняга (*vartamāna*) часу (*kāla*). Усе формы дзеясловаў, якія мы вывучылі дагэтуль, маюць афікс *lăṬ*:
vad+lăṬ → vad+tiP → vad+ŚaP+tiP → vád-a-ti – гаворыць (цяпер)

lăṄ

Афікс *lăṄ* дадаецца пасьля кораня пры ўмове сэнсу нясёньняшняга (*anadyatana*) мінулага (*bhūta*) часу (*kāla*). Афіксы *parasmaipada*, што зьяўляюцца замест афікса *lăṄ*, даволі моцна зьмяняюцца:

parasmai-pada		
-t	**-tām**	**-an**
-s	**-tam**	**-ta**
-am	**-va**	**-ma**

Дадатак aṬ

Да пачатку кораня перад афіксам *lăṄ* дадаецца дадатак *aṬ*, які мае быць удāттавым:
vad+lăṬ → vad+t → vad+ŚaP+t → a-vad+a+t → ávadat – сказаў (ня сёньня)

lăṄ – parasmaipadāni – vad 1 P.

	eka-vacana	*dvi-vacana*	*bahu-vacana*
prathamā-puruṣa	**ávadat**	**ávadatām**	**ávadan**
madhyama-puruṣa	**ávadaḥ**	**ávadatam**	**ávadata**
uttama-puruṣa	**ávadam**	**ávadāva**	**ávadāma**

Nadī

Словы жаночага роду (*strī-liṅga*) часта ўтвараюцца таксама афіксамі *ṄīP* і *ṄīṢ*. Гукі *Ṅ*, *P* і *Ṣ* тут – іты, самі ж афіксы складаюцца толькі з гука *ī*. Так, слова *nadī́* "рака" ўтвараецца ад слова *nadá* "ручай".

ī-канцавая аснова жаночага роду *nadī́*

	eka-vacana	*dvi-vacana*	*bahu-vacana*
prathamā	**nadī́**	**nadyaù**	**nadyàḥ**
dvitīyā	**nadī́m**	**nadyaù**	**nadī́ḥ**
tṛtīyā	**nadyā́**	**nadī́bhyām**	**nadī́bhiḥ**
caturthī	**nadyaí**	**nadī́bhyām**	**nadī́bhyaḥ**
pañcamī	**nadyā́ḥ**	**nadī́bhyām**	**nadī́bhyaḥ**
ṣaṣṭhī	**nadyā́ḥ**	**nadyóḥ**	**nadī́nām**
saptamī	**nadyā́m**	**nadyóḥ**	**nadī́ṣu**
āmantritam	**he nádi!**	**he nádyau!**	**he nádyaḥ!**

Viśeṣaṇa

Сэнс аднаго слова можа быць вызначэньнем, відазьмяненьнем сэнсу іншага слова. Слова, што вызначае, называецца *viśeṣaṇa* "выдзяленьне, азначэньне", а слова, што вызначаецца, называецца *viśeṣya* "выдзеленае, азначанае". Так, напрыклад, у словазлучэньнях
álpā bā́lā – маленькая дзяўчына
álpā nadī́ – маленькая рака
слова *álpa* – *viśeṣaṇa*, а словы *bā́lā* і *nadī́* – *viśeṣya*. У вызначальнага і вызначанага слова афікс той самай вібгакті. Але ж не аднолькавая форма!

Strī-liṅga

Паводле агульнага правіла ад *a*-канцавых імёнаў форма жаночага роду ўтвараецца афіксам *ṬāP*:
álpa – маленькі, *álpa*+*ṬāP* → *álpā* – маленькая

Але ад некаторых *a*-канцавых імёнаў форма жаночага роду ўтвараецца афіксамі *ṄīP* ці *ṄīṢ*:
súndara – прыгожы, *súndara*+*ṄīṢ* → *sandarī́* – прыгожая

У санскрыцкіх слоўніках імёны, што могуць ужывацца ў сэнсе ўсіх трох радоў, паказваюцца так:
álpa mfn – маленькі
súndara mf(*ī*)*n* – прыгожы

Kriyā-viśeṣaṇa

Азначэньне (*viśeṣaṇa*) адносна дзеяньня (*kriyā*) называецца *kriyā-viśeṣaṇa*. Такое імя звычайна мае форму ніякага роду і адзіночнага ліку:
álpam vadati – мала гаворыць

Слоўнік

sthā 1 *P*. – *tíṣṭhati* – стаяць, знаходзіцца (*ṆiC* – *sthāpí*, *saN* – *tíṣṭhāsa*)
álpa mfn – маленькі
grā́ma m. – вёска
nadī́ f. – рака
nā́rī f. – жанчына
samīpá n. – блізіня
súndara mf(*ī́*)*n* – прыгожы

Практыкаваньне 1

1. *nā́rī āhārám nṛpā́ya apacat*
2. *nárāḥ álpāt vánāt nadī́m agacchan*
3. *áśvau grā́masya samīpé váne avasatām*
4. *álpāyām nadyā́m súndaraḥ vṛkṣáḥ tiṣṭhati*
5. *nárau álpāni phálāni lipsete pípakṣataḥ ca*
6. *vṛkṣáyoḥ phálāni apacāma āhārám ca akhādāma*
7. *nadyóḥ samīpé álpau grā́mau atiṣṭhatām*
8. *nṛpáḥ nárān súndare grā́me avāsayat*
9. *vṛkṣā́ṇām súndarāṇi phálāni acorayaḥ ákhādaḥ ca*

Практыкаваньне 2

1. Князь канём прыйшоў да маленькае ракі.
2. Людзі жылі каля (у блізіні) прыгожае ракі.
3. Князь хацеў есьці, але жанчына не хацела гатаваць ежу.
4. Два чалавекі скралі каня князя.
5. Мы ішлі ад прыгожай ракі да вёскі і радаваліся.
6. Чалавек хацеў ісьці ў вёску, а дзяўчына – сядзець на дрэве.
7. Людзі сядзелі ў вёсцы і прыгожа гаварылі.
8. Прыгожы лес знаходзіўся каля (у блізіні) дзьвюх маленькіх рэкаў.
9. Чалавек хоча пайсьці ў лес і сабраць маленькія плады.

Заданьне

1. Вывучыць правілы сандгі галосных.
2. Вывучыць правілы ўтварэньня ліґатураў, перапісаць пералік ліґатураў некалькі разоў.
3. Вывучыць утварэньне *saN*-канцавых каранёў.
4. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і скланеньня.
5. Вывучыць новыя словы.
6. Зрабіць практыкаваньні.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथ सप्तमोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 7

1. Ekādeśa

Правілы сандгі, вывучаныя раней, прызначалі замену гука перад ці пасьля іншага гука. Наступныя правілы прызначаюць адну замену (*ekādeśa*) адразу замест папярэдняга і наступнага гукаў.

Guṇa-sandhi

Замест папярэдпяга *a* і наступнага *iK* мае быць адна ґуṇа:

$$a + i \rightarrow e \qquad a + ṛ \rightarrow ar$$
$$a + u \rightarrow o \qquad a + ḷ \rightarrow al$$

Напрыклад:
*tava+idam → tav**e**dam*, *bālā+idam → bāl**e**dam*, *tava+udakam → tav**o**dakam*, *bālā+udakam → bāl**o**dakam*, *tava+ṛṣiḥ → tav**ar**ṣiḥ*, *mahā+ṛṣiḥ → mah**ar**ṣiḥ*, *atra+ḷkāraḥ → atr**al**kāraḥ*

Vṛddhi-sandhi

Замест папярэдпяга *a* і наступнага *eC* мае быць адна врḍдгі:

$$a + e \rightarrow ai \qquad a + ai \rightarrow ai$$
$$a + o \rightarrow au \qquad a + au \rightarrow au$$

Напрыклад:
*atra+etat → atr**ai**tat*, *bālā+eṣā → bāl**ai**ṣā*, *deva+aiśvaryam → dev**ai**śvaryam*, *brahma+odanam → brahm**au**danam*, *tava+aupagavaḥ → tav**au**pagavaḥ*

Savarṇa-dīrgha-sandhi

Замест папярэдпяга *aK* і наступнай яго саварṇы мае быць адзін доўгі:

$$a + a \rightarrow ā \qquad u + u \rightarrow ū$$
$$i + i \rightarrow ī \qquad ṛ / ḷ + ṛ / ḷ \rightarrow ṝ$$

Напрыклад:
narāya+aśvaḥ → *narāy**ā**śvaḥ*, *bālā+aśvam* → *bāl**ā**śvam*, *dadhi+iti* → *dadh**ī**ti*, *nadī+iti* → *nad**ī**ti*, *madhu+udakam* → *madh**ū**dakam*, *hotṛ+ṛśyaḥ* → *hot**ṝ**śyaḥ*, *hotṛ+ḷkāraḥ* → *hot**ṝ**kāraḥ*

Заўвагі:
1. Гэта вынятак з правіла пра *ya̲N-sandhi*.
2. Гукі *ṛ* і *ḷ* традыцыйна лічацца саварṇамі. Гук *ḷ* ня мае доўгага адпаведніка. Таму ў выніку сандгі *ṛ* / *ḷ* + *ḷ* / *ṛ* заўсёды будзе *ṝ*.

Pūrva-rūpa-sandhi

Замест папярэдняга пада-канцавога *eṄ* і наступнага *aT* мае быць адзін папярэдні:

e + aT → *e*   *o + aT* → *o*

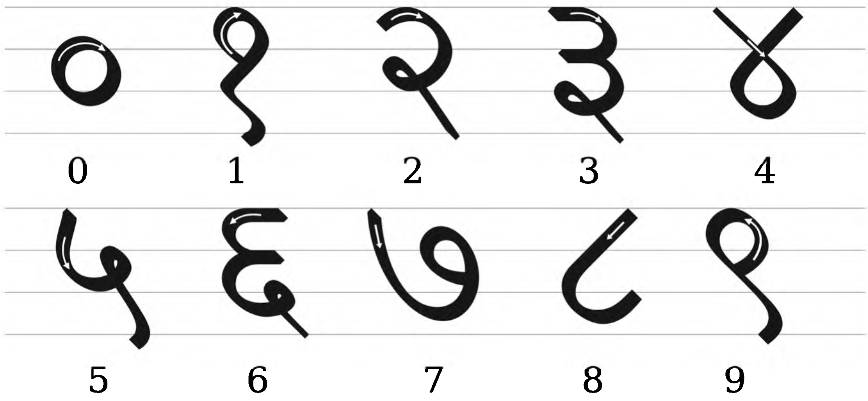
Напрыклад:
agne+atra → *agn**e’**tra*
guro atra → *gur**o’**tra*

Заўвага: правіла дзейнічае толькі паміж падамі.

Абагульненьне aC-sandhi

a	**i**	**u**	**ṛ**	**ḷ**	**e**	**ai**	**o**	**au**	
ā	*ya*	*va*	*ra*	*la*	*e / aya / a a*	*āya / ā a*	*o / ava / a a*	*āva / ā a*	**a**
e	*ī*	*vi*	*ri*	*li*	*ayi / a i*	*āyi / ā i*	*avi / a i*	*āvi / ā i*	**i**
o	*yu*	*ū*	*ru*	*lu*	*ayu / a u*	*āyu / ā u*	*avu / a u*	*āvu / ā u*	**u**
ar	*yṛ*	*vṛ*	*ṝ*	*ṝ*	*ayṛ / a ṛ*	*āyṛ / ā ṛ*	*avṛ / a ṛ*	*āvṛ / ā ṛ*	**ṛ**
al	*yḷ*	*vḷ*	*ṝ*	*ṝ*	*ayḷ / a ḷ*	*āyḷ / ā ḷ*	*avḷ / a ḷ*	*āvḷ / ā ḷ*	**ḷ**
ai	*ye*	*ve*	*re*	*le*	*aye / a e*	*āye / ā e*	*ave / a e*	*āve / ā e*	**e**
ai	*yai*	*vai*	*rai*	*lai*	*ayai / a ai*	*āyai / ā ai*	*avai / a ai*	*āvai / ā ai*	**ai**
au	*yo*	*vo*	*ro*	*lo*	*ayo / a o*	*āyo / ā o*	*avo / a o*	*āvo / ā o*	**o**
au	*yau*	*vau*	*rau*	*lau*	*ayau / a au*	*āyau / ā au*	*avau / a au*	*āvau / ā au*	**au**

2. Лічбы

Знакі прынынку

У пісьме Дэванāґарī выкарыстоўваюцца два знакі прыпынку: *daṇḍa* (।) и *dvi-daṇḍa* (॥). І першы, і другі азначаюць спыненьне мовы, паўзу. Даṇḍа ставіцца ў канцы сказа, а двідаṇḍа – у канцы абзацу. У паэзіі даṇḍа ставіцца ў канцы паўверша, а двідаṇḍа – у канцы верша.

नरः ग्रामम् गच्छति । बला ग्रामे वसति ॥

Націскі ў Дэванāґарī

Сістэмы пазначэньня націскаў, што ўжываюцца ў розных ведавых галінах, выдатна перадаюць фанэтычную вышыню тону. Аднак пры вывучэньні санскрыту важна запамінаць менавіта марфалягічны націск – удāтту і сваріту. Таму ў гэтым падручніку мы будзем ужываць сваю сістэму пазначэньня націскаў на Дэванāґарī. Рыскаю зьверху будзе пазначацца ўдāтта, рысаю зьнізу – анудāтта (калі гэта патрэбна), а сваріта будзе пазначацца рысаю зьверху і рысаю зьнізу.

नरः → náraḥ, नद्यः → nadyàḥ

Дадатковыя знакі

ॐ

1. Гэты знак азначае сьвяты склад ОМ.

प्रऽकृतः । वनेऽवदत् ॥

2. Знак ऽ называецца *avagraha*. Традыцыйна ён ужываўся для падзелу складаных слоў, аднак сёньня яго ўжываюць і для таго, каб пазначыць зьніклы *a* пры пӯрва-рӯпа-сандгі.

पतति °ते ॥

3. Знак ° азначае скарачэньне вядомай часткі слова.

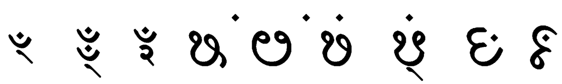
Jihvāmūlīya, upadhmānīya

Вісарґа (*ḥ*) перад *k*, *kh* можа вымаўляцца як *jihvāmūlīya* [*x*], а перад *p*, *ph* як *upadhmānīya* [*f*]. На пісьме гэтыя гукі пазначаюцца дзьвюма гарызантальнымі і вэртыкальнымі дужкамі адпаведна:

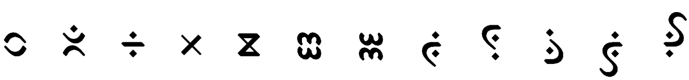
नरᳵ खादति (*jihvāmūlīya*) । नरᳶ पचति (*upadhmānīya*) ॥

Ведавыя знакі

Розныя галіны ведавай традыцыі выкарыстоўваюць розныя знакі для пазначэньня вышыні тонаў і іншых асаблівасьцяў чытаньня ці сьпяваньня гімнаў. Так, у розных галінах сустракаюцца розныя адмены анусва̄ры:

і вісарґі:

Па-рознаму пазначаюцца і таны:

अ॒ अ॒ अ॒ अ अ॒ अ॒ अ᳚ अ᳛ अऽ

У Сāма-ведзе для пазначэньня музычных нотаў выкарыстоўваюцца надрадковыя лічбы і літары:

१ २ ३ र अ प ↑ _ ऽ
अ अ अ अ अ अ अ अ अ

3. Āmreḍita

У санскрыце слова можа падвойвацца пры выражэньні сэнсу распраўсюджанасьці, заўсёднасьці і ўзмоцненасьці. Гэта называецца *āmreḍita*. Прыгэтым другое слова губляе свой націск. Напрыклад:
nárаḥ narаḥ pacati – Кожны чалавек гатуе.
nárаḥ pacati pacati – Чалавек гатуе і гатуе (увесь час гатуе).

yaṄ

Афікс *yaṄ* утварае вытворныя карані са значэньнем узмоцненасьці ці паўторнасьці дзеяньня. Перад афіксам *yaṄ* адбываецца падваеньне кораня ды іншыя зьмены. Вытворны корань, што сканчаецца на афікс *yaṄ* (*yaṄ-anta*), заўсёды зьяўляецца *ātmane-padin* і апісальна можа быць патлумачаны праз *āmreḍita*. Формы *kartari-* і *karmaṇi-prayoga* у *yaṄ*-канцавых каранёў супадаюць:
pac+yaṄ → *pāpacyá*, *pāpacyá+te* → *pāpacyá+ŚaP+te* → *pāpacyáte* = *pácati pacati* – гатуе і гатуе, стараецца гатаваць

Узоры

khād – *cākhādyá* – *cākhādyáte* – есьць і есьць
gam – *jaṅgamyá* – *jaṅgamyáte* – ідзе і йдзе
cur – *cañcuryá* – *cañcuryáte* – крадзе і крадзе
tuṣ – *totuṣyá* – *totuṣyáte* – радуецца і радуецца

pac – pāpacyá – pāpacyáte – гатуе і гатуе
labh – lālabhyá – lālabhyáte – бярэ і бярэ
vas – vāvasyá – vāvasyáte – жыве і жыве
sad – sāsadyá – sāsadyáte – сядзіць і сядзіць
sthā – tāsthāyá – tāsthāyáte – стаіць і стаіць

lḁṄ

Канчаткі *ātmanepada*, што зьяўляюцца замест афікса *lḁṄ*, застаюцца нязьменнымі. Перад канчаткамі зьяўляецца адпаведная вікараṇа, а потым перад коранем – дадатак *aṬ*:
labh+lḁṄ → labh+ta → labh+ŚaP+ta→ á-labh-a-ta – узяў
labh+lḁṄ → labh+ta → labh+yaK+ta→ á-labh-ya-ta – быў узяты

ātmane-padāni

-ta	**-ātām**	**-anta**
-thās	**-āthām**	**-dhvam**
-i	**-vahi**	**-mahi**

āṬ

Калі корань пачынаецца на зычны, перад афіксам *lḁṄ* ставіцца дадатак *aṬ*. Але калі корань пачынаецца на галосны, перад ім ставіцца дадатак *āṬ*. Вынікам злучэньня *āṬ* і наступнага *aC* заўсёды зьяўляецца врддгі:
edh+lḁṄ → edh+ta → edh+ŚaP+ta → ā+edh+a-ta → aídhata
iṣ+lḁṄ → iṣ+t → iṣ+ŚaP+t → iccha-a-t → ā+iccha+a-t → aícchat

lḁṄ – labh 1 A.

	kartari		
prathama-	**álabhata**	**álabhātām**	**álabhanta**
madhyama-	**álabhathāḥ**	**álabhāthām**	**álabhadhvam**
uttama-	**álabhe**	**álabhāvahi**	**álabhāmahi**
	karmaṇi / bhāve		
prathama-	**ápacyata**	**ápacyātām**	**ápacyanta**
madhyama-	**ápacyathāḥ**	**ápacyāthām**	**ápacyadhvam**
uttama-	**ápacye**	**ápacyāvahi**	**ápacyāmahi**

su̐P

21 афікс, што дадаецца пасьля асновы імені (*prātipadika*) аб'ядноўваецца ў пратйāгāру *su̐P*. Пасьля адных асноваў яны застаюцца нязьменнымі, пасьля іншых – пэўным чынам зьмяняюцца. Акрамя таго, паміж канцом асновы і пачаткам афіксаў таксама адбываюцца сандгі. Скланеньне імя залежыць ад таго, на што сканчаецца яго аснова, а таксама ад таго, у сэнсе якога роду (*puṃsi*, *striyām*, *napuṃsake*) яно ўжываецца.

	eka-vacana	*dvi-vacana*	*bahu-vacana*
prathamā	**su̐**	**au**	**Jas**
dvitīyā	**am**	**auṬ**	**Śas**
tṛtīyā	**Ṭā**	**bhyām**	**bhis**
caturthī	**Ṅe**	**bhyām**	**bhyas**
pañcamī	**Ṅasi̐**	**bhyām**	**bhyas**
ṣaṣṭhī	**Ṅas**	**os**	**ām**
saptamī	**Ṅi**	**os**	**suP**

I- ды u-канцавыя асновы мужчынскага роду

su̐P-канцавыя формы ад асноваў мужчынскага роду, што сканчаюцца на -*i* і на -*u*, утвараюцца вельмі падобна, таму іх лепш вучыць разам. У якасьці прыкладу возьмем словы *agní* "агонь" і *gurú* "настаўнік":

i-канцавая аснова мужчынскага роду *agní*

	eka-vacana	*dvi-vacana*	*bahu-vacana*
prathamā	**agníḥ**	**agnī́**	**agnáyaḥ**
dvitīyā	**agním**	**agnī́**	**agnī́n**
tṛtīyā	**agnínā**	**agníbhyām**	**agníbhiḥ**
caturthī	**agnáye**	**agníbhyām**	**agníbhyaḥ**
pañcamī	**agnéḥ**	**agníbhyām**	**agníbhyaḥ**
ṣaṣṭhī	**agnéḥ**	**agnyóḥ**	**agnī́nām / agnīnā́m**
saptamī	**agnaú**	**agnyóḥ**	**agníṣu**
āmantritam	**he ágne!**	**he ágnī!**	**he ágnayaḥ!**

u-канцавая аснова мужчынскага роду *gurú*			
	eka-vacana	*dvi-vacana*	*bahu-vacana*
prathamā	**gurúḥ**	**gurū́**	**gurávaḥ**
dvitīyā	**gurúm**	**gurū́**	**gurū́n**
tṛtīyā	**gurúṇā**	**gurúbhyām**	**gurúbhiḥ**
caturthī	**guráve**	**gurúbhyām**	**gurúbhyaḥ**
pañcamī	**guróḥ**	**gurúbhyām**	**gurúbhyaḥ**
ṣaṣthī	**guróḥ**	**gurvóḥ**	**gurū́ṇām / gurūṇā́m**
saptamī	**guraú**	**gurvóḥ**	**gurúṣu**
āmantritam	**he gúro**	**he gúrū**	**he gúravaḥ**

Iti

Слова *íti* "так" ўжываецца ў санскрыце для выдзяленьня простай мовы ці прыкладу:
nṛpáḥ gacchati íti náraḥ avadat – "Князь прыйшоў," – так сказаў чалавек.

Avyaya, nipāta

У санскрыце ёсьць група асноваў імёнаў, што завуцца нязьменнымі (*avyaya*). Пасьля іх усе канчаткі *sŭP* замяняюцца на лопу ці на адзін афікс. Напрыклад, нязьменнай зьяўляецца *kriyāviśeṣaṇa*:
súndaram gacchati

Да нязьменных адносіцца група словаў, што называюцца *nipāta* "устаўка" (часьціца). Нiпāтамі зьяўляюцца словы *ca*, *tú*, *he*, *ná*. Усе нязьменныя словы ў санскрыце лічацца *sŭP*-канцавымі, г.зн., падамі.

Upasarga, karma-pravacanīya

Сярод нiпāтаў ёсьць група *prādi* "*pra*-загалоўных". Гэта група самых распаўсюджаных "прыназоўнікаў" ці "прыставак". Калі гэтыя словы ўжываюцца ў сувязі з чынам, яны называюцца *upasarga*. Упасаргі звычайна ставяцца перад коранем, але ў Ведах могуць стаяць пасьля і нават аддзяляцца ад кораня іншымі словамі.
ā́ gacchati – прыходзіць

Калі зь дзеясловам ужываюцца некалькі ўпасаргаў, то націск захоўвае толькі апошняя зь іх (т.б. найбліжэйшая да дзеяслова):
sam ā́ gacchati – сустракаецца, зыходзіцца

Калі *pra*-загалоўныя ўжываюцца ў сувязі з удзельнікамі чыну (*kāraka*), яны называюцца *karma-pravacanīya*:
ā́ grā́māt – да вёскі
ádhi náreṣu – над людзьмі

Prādi

prá	наперад, перад, на	**ní**	у, у сярэдзіну, унутры, уніз
párā	ад, прэч, асобна	**ádhi**	над, звыш, акрамя
ápa	ад, прэч, назад, уніз	**ápi**	блізка, каля
sám	з, разам з	**áti**	пера, звыш, больш
ánu	за, пасьля, усьлед, уздоўж, блізка, згодна	**sú**	добра, лёгка
áva	уніз, долу, ад, прэч	**úd**	уверх, зьверху, вонкі, ад
nís / nír	раз, вы, уразнабоч, прэч, ад, без	**abhí**	да, аб, абапал, каля, блізка, над, сунраць
dús / dúr	дрэнна, цяжка, складана	**práti**	проці, на, назад, зноў, у адказ
ví	вы, раз, уразнабоч, асобна, без	**pári**	вакол, аб, каля, цалком
ā́	да, пры, каля	**úpa**	да, з боку, каля, пад, уніз, менш

Прыклады

prá gacchati
ідзе наперад, прасоўваецца
párā gacchati
адыходзіць, адпраўляецца, памірае

ní gacchati
уваходзіць, становіцца
ádhi gacchati
пераўзыходзіць, атрымвае, вывучае, набліжаецца

ápa gacchati
выходзіць, адпраўляецца, зьнікае
sám gacchate
зыходзіцца, сустракаецца, злучаецца
ánu gacchati
ідзе за, шукае, пераймае
áva gacchati
спускаецца, падыходзіць да, разумее, ведае
nír gacchati
зыходзіць, выходзіць
ví gacchati
разыходзіцца, зьнікае
ā́ gacchati
прыходзіць, зьяўляецца

ápi gacchati
падыходзіць, уваходзіць
áti gacchati
пераўзыходзіць, выходзіць, мінае
úd gacchati
узыходзіць, уздымаецца
abhí gacchati
падыходзіць, здабывае, распачынае
práti gacchati
ідзе насустрач, назад, вяртаецца
pári gacchati
абыходзіць, акружае
úpa gacchati
падыходзіць, здараецца, пачынае

Слоўнік

dah 1 *P* – спальваць (*ṆiC – dāhí*, *saN – dídhakṣa*, *yaṄ – dandahyá*)
sev 1 *A* – служыць (*ṆiC – seví*, *saN – sísevịṣa*, *yaṄ – seṣevyá*)
agní m. – агонь
íti – так
gurú m. – настаўнік

Практыкаваньне 1

वृक्षेभ्यः फलानि बाला अलभत ।१।
आहारः नरेण अग्नौ अपच्यत ।२।
नृपः गुरुम् गुरुम् सेषेव्यते ।३।
गुरू ग्रामम् आ गच्छतः इति नार्यौ अवदताम् ।४।
वृक्षौ सुन्दराय अग्नये वने अलभथाः ।५।
आहारम् पापच्यावहे चाखाद्यावहे च ।६।

नद्याः समीपे गुरुणा असद्यत ।७।
वने वने अल्पाः वृक्षाः ऐधन्त ।८।
नरः वृक्षान् अग्निना दन्दह्यते ।९।

Практыкаваньне 2

1. Князь ідзе за настаўнікам па лесе.
2. Чалавек узяў ад настаўніка плод і вельмі ўзрадаваўся.
3. Ежа была згатаваная жанчынаю і зьедзена канём.
4. Дзьве дзяўчыны сабралі плады для двух настаўнікаў.
5. Кожнае дрэва ў лесе было спалена агнём.
6. Каля двух маленькіх агнёў сустрэліся два прыгожыя кані.
7. Вы сабралі ўсе плады з дрэваў – так сказаў чалавек дзяўчатам.
8. Чалавек хацеў спаліць дрэва, але дрэва не гарэла.
9. Ты ўвесь час зьбіраеш плады і ўвесь час гатуеш ежу.

Практыкаваньне 3

वि + अञ्जन	शान्ति + अमृत	पौ + अक
सत्य + आनन्द	नदी + ईश	मधु + आचार्य
साधु + ईश	महा + ईश्वर	गुरौ + इन्द्र
कर्तृ + ऌकार	नद्यै + एव	कर्तृ + आनन्द
अत्र + एव	हस्ते + अस्ति	का + इयम्
भू + आदि	विष्णो + आस्य	न + एव
आनन्द + एतद्	परम + आत्मन्	शिव + ओदन
कपि + इन्द्र	न + इति	गुरु + एकत्व
महा + ऋषि	पितृ + आनन्द	अग्ने + ईश्वर
हरे + अथ	परम + ईश्वर	

Заданьне

1. Вывучыць сандгі галосных і зрабіць практыкаваньне 3.
2. Вывучыць напісаньне лічбаў і дадатковых знакаў.
3. Вывучыць утварэньне *yaṄ*-канцавых каранёў.
4. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і скланеньня.
5. Вывучыць новыя тэрміны і новыя словы.
6. Зрабіць практыкаваньні 1 і 2.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथाष्टमोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 8

1. Prakṛti-bhāva

Першапачатковы, пратворны стан называецца *prakṛti* “пратвора, прырода”. Зьменены, вытворны стан называецца *vikṛti* “вытвор, выраб”. Калі дзейнічаюць правілы сандгі, адбываецца *vikṛti* “зьмена”. Выпадак, калі правілы сандгі ня дзейнічаюць, называецца *prakṛti-bhāva* – быцьцё ў пратворы, нязьмененым, першапачатковым стане.

Pragṛhya

Гукі *ī*, *ū* і *e* на канцы формаў парнага ліку называюцца тэрмінам *pragṛhya* “адасобнае”. Перад *aC* яны заўсёды застаюцца ў пратворы, нязьмененым стане. Гэта значыць, што правілы *aC-sandhi* ў выпадку праґṛгйа ня дзейнічаюць. Напрыклад:
*agn**ī** atra, gur**ū** atra, phal**e** atra, labhet**e** atra*

Svara-sandhi

Вышыня тону зьяўляецца якасьцю галоснага гука. Калі адбываецца злучэньне галосных, адбываецца і злучэньне тонаў. Правілы пра зьмяненьне тонаў пры сандгі галосных называюцца сандгі тонаў – *svara-sandhi*. Яны падобныя да камэнтару на сандгі галосных, бо дзейнічаюць адначасова зь імі. Калі галосны замяняецца на галосны, апошні спадкуе ягоны тон, бо мае быць найблізкім да яго. Праблема ўзьнікае толькі тады, калі ў выніку сандгі галосны замяняецца на зычны (*ya̠N-sandhi*) або два галосныя замяняюцца на адзін (*ekādeśa*).

ya̠Ṇ-svarita-sandhi

1. Пасьля *ya̠N*, што ўзьнік замест удāтта- ці сваріта-*iK*, замест анудāтта-2*aC* мае быць сваріта:

í / ú / ṛ́ / ḷ́+a → y / r / l / v+à

Напрыклад:
*nadī́+agním → nady**à**gním*
*vadhū́+agním → vadhv**à**gním*

але:
*vā́ri+átra → vā́ry**á**tra*

Anudātta-sandhi

2. Наступныя правілы дзейнічаюць, калі адбываецца *ekādeśa*, замена двух галосных на адзін. Паколькі замена мае быць найблізкай да замесьціва, то

anudātta+anudātta → anudātta

Напрыклад:
*bā́lā+agním → bā̀l**ā**gním*
*bā́lā+udakám → bā́l**o**dakám*

Udātta-sandhi

3. Адна-замена любога *aC* і ўдāтты мае быць удāттай:

udātta+udātta → udātta
anudātta+udātta → udātta
udātta+anudātta → udātta
udātta+svarita → udātta
svarita+udātta → udātta

Напрыклад:
*nadyā́+agním → nady**ā́**gním*
*bā́lā+átra → bā́l**ā́**tra*
*nadyā́+átra → nady**ā́**tra*

Svarita-sandhi

4. Адна-замена ўдāтты і пада-пачатковай анудāтты можа адменна быць сварітой:

udātta+anudātta → svarita / udātta

Напрыклад:
*nadyā́+agním → nady**ā̀**gním / nady**ā́**gním*

Абагульненьне

У гэтай табліцы абагульняюцца вынікі злучэньня таноў папярэдніх і наступных галосных:

anudātta	*udātta*	*svarita*	
udātta	**udātta**	**udātta**	*udātta*
anudātta	**svarita / udātta**	**svarita**	*anudātta*

2. Стылі нісьма

Пісьмо Дэванāґарī распаўсюджана ў двух стылях, што называюцца паводле двух гарадоў, у якіх пачалося сучаснае кнігадрукаваньне на Дэванāґарī: гэта бамбэйскі ды калькуцкі стылі. Тыя формы літараў, што мы ўжо вывучылі, належаць да бамбэйскага стылю, найбольш распаўсюджанага сёньня. Аднак у XIX ст. найбольш распаўсюджаным быў, наадварот, калькуцкі стыль. Яго часта можна сустрэць у санскрыцкіх кнігах і таму варта ведаць яго асаблівасьці.

Калькуцкі стыль

Наступныя літары і лічбы пішуцца ў калькуцкім стылі інакш, чым у бамбейскім:

Б.	К.	Б.	К.	Б.	К.
अ	अ	छ	छ	१	१
आ	आ	झ	झ	४	४
ओ	ओ	ण	ण	५	५

औ	औ	श	श	६	६
ऋ	ऋ	क्ष	क्ष	८	८
ॠ	ॠ	ण	ण	९	९ / ९

Адмены літараў і лігатураў

Некаторыя літары і лігатуры Дэванāгарī маюць адмены, якія, аднак, не ўтвараюць асаблівых стыляў. Так, напрыклад, літары भ і ध могуць пісацца з маленькім колцам і безь яго, а ल можа пісацца з вэртыкальнай рысай і безь яе. Літара झ у Нэпале часам пішацца інакш. Вэртыкальныя лігатуры з апошнімі य, ल і व таксама маюць устойлівыя адмены напісаньня.

ध – ध । भ – भ । झ – झ । ल – ल ॥

ङ्क्त्य – ङ्क्त्य । ङ्क्त्म – ङ्क्त्म । ङ्क्त्व – ङ्क्त्व ।

ङ्क्त्ल – ङ्क्त्ल ॥

3. Nāma-dhātu

Утварэньне вытворных каранёў (*dhātu-vṛtti*) – гэта згортваньне злучэньняў сэнсаў, пры якім сэнс галоўнага дзеяслова выяўляецца афіксам (змушаць – *ṆiC*, хацець – *saN*, старацца – *yaṄ*). Акрамя таго, вытворныя карані могуць утварацца ня толькі ад першасных каранёў, але і ад іменаў. Такія вытворныя карані называюцца *nāma-dhātu* "адыменныя карані". У санскрыце ад кожнага імені можна ўтварыць некалькі каранёў, якія затым могуць спрагацца і ўтвараць іншыя вытворныя карані. Унутры вытворнага кораня афіксы *sŭP* замяняюцца на лопу, то бок фармальна зьнікаюць.

KyaC 1, kāmyaC

Пасьля *sŭP*-канцавой пады можа быць афікс *KyaC* ці *kāmyaC* у сэнсе “жаданьня для сябе”. Прыгэтым перад *KyaC* канцавы *a* асновы замяняецца на *ī*, а іншыя галосныя падаўжаюцца. Націск прыпадае на канец вытворнага кораня (гэтага патрабуе маркер *C*):
vṛkṣám ātmánaḥ icchati → vṛkṣá+KyaC → vṛkṣī-yá
vṛkṣīya+lăṬ → vṛkṣīya+tiP → vṛkṣīya+ŚaP+tiP → vṛkṣīyáti – хоча сабе дрэва
або:
vṛkṣa+kāmyaC → vṛkṣakāmyá
vṛkṣakāmya+ŚaP+tiP → vṛkṣakāmyáti – хоча сабе дрэва

Узоры

agnīyáti / agnikāmyáti – хоча сабе агонь
āhārīyáti / āhārakāmyáti – хоча сабе ежы
gurūyáti / gurukāmyáti – хоча сабе настаўніка
phalīyáti / phalakāmyáti – хоча сабе плады
nadīyáti / nadīkāmyáti – хоча сабе раку
vṛkṣīyáti / vṛkṣakāmyáti – хоча сабе дрэва
але:
*aśv**ā**yáti / aśvakāmyáti* – хоча сабе каня

KyaC 2

Афікс *KyaC* можа таксама быць пасьля *sŭP*-канцавой пады, што ўжываецца ў сэнсе аб’екта параўнаньня, пры выяўленьні стаўленьня. Афіксы *KyaC 1* і *KyaC 2* адрозьніваюцца паводле кантэксту:
náram nṛpám íva ā́ carati → nṛpa+KyaC → nṛpīyá
nṛpīyáti náram – ставіцца да чалавека як да князя, “укнязяўляе”

Узоры

gurūyáti bā́lām – ставіцца да дзяўчыны як да настаўніка
dhenūyáti áśvam – прымае каня за карову

nadīyáti vánam – прымае лес за раку
narīyáti áśvam – ставіцца да каня як да чалавека
nṛpīyáti náram – ставіцца да чалавека як да князя
phalīyáti vṛ́kṣam – ставіцца да дрэва як да плода, прымае дрэва за плод
bālīyáti náram – ставіцца да чалавека як да дзяўчыны
vanīyáti grā́mam – прымае вёску за лес

KyaṄ, Kvi̱P

Афіксы *KyaṄ* і *Kvi̱P* могуць быць пасьля *sŭ̊P*-канцавой *kartṛ*-сэнсавай пады у сэнсе "пераймaньня паводзінаў дзейніка". Прыгэтым перад *KyaṄ* замест канцавога *aC* мае быць доўгі. *KyaṄ*-канцавыя карані заўсёды зьяўляюцца *ātmane-padin* (дзякуючы *Ṅit*). Афікс *Kvi̱P* заўсёды цалком зьнікае. Маркер *K* у абодвух афіксаў забараняе замену на ґуṇу:
nṛpáḥ iva ā́ carati → nṛpa+KyaṄ → nṛpāyá
nṛpāyá+ŚaP+te → nṛpāyáte – паводзіць сябе як князь
nṛpá+Kvi̱P → nṛpá, nṛpá+ŚaP+tiP → nṛpáti – паводзіць сябе як князь

Узоры

aśvāyáte / aśváti – паводзіцца як конь
gurūyáte / gurávati – паводзіцца як настаўнік
dhenūyáte / dhenávati – паводзіцца як карова
nadīyáte / nadáyati – паводзіцца як рака
narāyáte / naráti – паводзіцца як чалавек
nṛpāyáte / nṛpáti – паводзіцца як князь
bālāyáte / bālā́ti – паводзіцца як дзяўчына
vṛkṣāyáte / vṛkṣáti – паводзіцца як дрэва

ṆiC

Афікс *ṆiC* можа разнастайна быць пасьля *karman*-сэнсавай *sŭ̊P*-канцавой пады ў сэнсе "рабіць нешта" ці "рабіць нечым". Прыгэтым канцавы *aT* асновы замяняецца на лопу:
āhārám karoti → āhārá+ṆiC → āhārí
āhārí+ŚaP+tiP → āhāráyati – робіць ежу / робіць ежаю

Узоры

agnáyati – робіць агнём
aśváyati – робіць канём
āhāráyati – робіць ежаю
guráyati – робіць настаўнікам
nadáyati – робіць ракою
naráyati – робіць чалавекам
phaláyati – робіць плодам
bāláyati (лопа *aT*) – робіць хлопчыкам
bā́lā+ṆiC → bālé, bālé+ŚaP+tiP → bāláyati – робіць дзяўчынкай
vṛkṣáyati – робіць дрэвам

lṝṬ

Афікс *lṝṬ* дадаецца пасьля кораня ў сэнсе будучага часу (сёньняшняга ды агульнага). Канчаткі *tiṄ*, што зьяўляюцца замест афікса *lṝṬ*, такія самыя, як і канчаткі замест *lǎṬ*. Пасьля кораня перад афіксамі ставіцца вікараṇа *sya*. Паміж канцавым гукам кораня і вікараṇай *sya* дзейнічаюць правілы сандгі:
pac+lṝṬ → pac+tiP → pac-sya-ti → pakṣyáti – будзе гатаваць, прыгатуе
pac+lṝṬ → pac+te → pac-sya-te → pakṣyáte – прыгатуе для сябе

iṬ

Паколькі вікараṇа *sya* – гэта *vaL*-пачатковая āрдгадгāтука, то пасьля *seṬ*-каранёў да яе дадаецца дадатак *iṬ* – як і ў выпадку афікса *saN*. Пасьля *aniṬ*-каранёў дадатак ня ставіцца, а пасьля *veṬ*-каранёў ставіцца неабавязкова:
seṬ: *vad+lṝṬ → vad+tiP → vad-sya-ti → vad-i-sya-ti → vadiṣyáti* – скажа
aniṬ: *labh+lṝṬ → labh+te → labh-sya-te → lapsyáte* – возьме

Ṣatva

У межах аднае пады замест *s* мае быць *ṣ* пасьля *iṆ* ці *kŭ*, нават калі паміж імі стаяць *visarjanīya*, *śaR* ці дадатак *nuM* (тут *iṆ → i, u, ṛ, ḷ, e, o, ai, au, h, y, v, r, l Ṇ*):

gam+i+syá+ti → gamiṣyáti
náre+su → náreṣu
але:
bālā+su → bā́lāsu

Гэтая зьмена называецца ў санскрыцкай граматыцы *ṣatva* "быцьцё, узьнікненьне *ṣa*".

Ґуṇа

Перад усімі сāрвадгāтукамі ды āрдгадгāтукамі замест канцавога *iK* кораня мае быць ґуṇа:
nī+ŚaP+tiP → né-a-ti → náy-a-ti (*ayādi-sandhi*) – вядзе
nī+sya+tiP → ne-syá-ti → neṣyáti – прывядзе
bhū+ŚaP+tiP → bhó-a-ti → bháv-ati (*ayādi-sandhi*) – быве, ёсьць
bhū+syá+tiP → bhū-isyá-ti → bho-isyá-ti → bhav-isyá-ti → bhaviṣyáti – будзе
tṝ+ŚaP+tiP → tár-a-ti → tárati– перасякае
tṝ+sya+tiP → tṝ-isyá-ti → tar-isyá-ti → tariṣyáti – перасячэ

Kit і Ṅit

Перад афіксамі, што маюць маркеры *K* або *Ṅ,* замест канцавога *iK* ня мае быць ґуṇа ці врддгі. Гэта вынятак з папярэдняга правіла. Напрыклад, афікс *yaK* – *Kit* (мае маркер *K*), а афікс *yaṄ* – *Ṅit*:
bhū+yaK+te → bhūyáte – бывецца
bhū+yaṄ → bobhūya → bobhūyáte – быве і быве, бывае
nī+yaK+te → nīyáte – вядзецца
nī-yaṄ → nenīyá → nenīyáte – вядзе і вядзе, водзіць

Узоры

edh – edhiṣyáte – будзе расьці, вырасьце
khād – khādiṣyáti – будзе есьці, зьесьць
gam – gamiṣyáti – будзе йсьці, пойдзе
tuṣ – tokṣyáti – будзе радавацца, зрадзее
nī – neṣyáti, -te – будзе весьці, павядзе

pac – pakṣyáti, -te – будзе гатаваць, прыгатуе
bhū – bhaviṣyáti – будзе
labh – lapsyáte – будзе браць, возьме
vad – vadiṣyáti – будзе гаварыць, скажа
vas – vatsyáti – будзе жыць
sad – satsyáti – будзе сядзець, сядзе
sthā – sthāsyáti – будзе стаяць, стане

Karmaṇi-prayoga

У сэнсе дачыну ці быцьця пасьля кораня ставяцца канчаткі а̄тманэпада. Гэта агульнае правіла. Аднак перад са̄рвадга̄тукамі (напр., перад *tiṄ*), ставіцца яшчэ і вікараṇа *yaK*. Паколькі вікараṇа *sya* – не са̄рвадга̄тука, то перад ёю *yaK* ня ставіцца. Гэта значыць, што ў выпадку *lṝṬ* формы а̄тманэпада ў *karmaṇi-prayoga* будуць адрозьнівацца толькі ў кантэксьце:
pac+lăṬ → pác-te → pac-yá-te – гатуецца
pac+lṝṬ → pác-te → pac-syá-te → pakṣyáte – будзе гатавацца
edh+ṆiC → edhí+lṝṬ → edhí-te → edhi-syá-te → edhi-iṣyá-te → edhay-iṣyá-te → edhayiṣyáte – будзе змушацца расьці, вырасьціцца
āhāráḥ nárеṇa pakṣyate – чалавекам згатуецца ежа
vṛkṣáḥ nṛpéṇa edhayiṣyate – князем вырасьціцца дрэва

लृँट् । वद् । भ्वा॰ प॰ सेट् ॥

परस्मैपदानि

प्र॰	वदिष्यंति	वदिष्यंतः	वदिष्यंन्ति
म॰	वदिष्यंसि	वदिष्यंथः	वदिष्यंथ
उ॰	वदिष्यांमि	वदिष्यांवः	वदिष्यांमः

लृँट् । पच् । भ्वा॰ उ॰ अनिट् ॥

आत्मनेपदानि – कर्मणि

प्र॰	पक्ष्यंते	पक्ष्यैंते	पक्ष्यंन्ते
म॰	पक्ष्यंसे	पक्ष्यैंथे	पक्ष्यंध्वे
उ॰	पक्ष्यैं	पक्ष्यांवहे	पक्ष्यांमहे

I- ды u-канцавыя асновы жаночага роду

Формы ад асноў імёнаў на *-i* ды *-u* амаль такія самыя, як ад асноў мужчынскага роду. У выпадку *Ṅit*-канчаткаў (*Ṅe*, *Ṅasi*, *Ṅas*, *Ṅi*) яны маюць адмену, што супадае з формамі ад асноў жаночага роду на *-ī* (*nadī́*).

i-канцавая аснова жаночага роду *matí*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	मति॑ः	मती॑	मत॑यः
२	मति॑म्	मती॑	मती॑ः
३	मत्या॑	मति॑भ्याम्	मति॑भिः
४	मत्यै॑ / मत॑ये	मति॑भ्याम्	मति॑भ्यः
५	मत्या॑ः / मते॑ः	मति॑भ्याम्	मति॑भ्यः
६	मत्या॑ः / मते॑ः	मत्यो॑ः	मती॑नाम् / मतीना॑म्
७	मत्या॑म् / मतौ॑	मत्यो॑ः	मति॑षु
आ॰	हे म॑ते	हे म॑ती	हे म॑तयः

u-канцавая аснова жаночага роду *dhénu*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	धे॑नुः	धे॑नू	धे॑नवः
२	धे॑नुम्	धे॑नू	धे॑नूः
३	धे॑न्वा	धे॑नुभ्याम्	धे॑नुभिः
४	धे॑न्वै / धे॑नवे	धे॑नुभ्याम्	धे॑नुभ्यः
५	धे॑न्वाः / धे॑नोः	धे॑नुभ्याम्	धे॑नुभ्यः
६	धे॑न्वाः / धे॑नोः	धे॑न्वोः	धे॑नूनाम्
७	धे॑न्वाम् / धे॑नौ	धे॑न्वोः	धे॑नुषु
आ॰	हे धे॑नो	हे धे॑नू	हे धे॑नवः

Слоўнік

नी । भ्वा॰ उ॰ अनिट् । नयति ॰ते । весьці । यक् – नीयते । णिच् – नायि । सन् – निनीष । यङ् – नेनीय ॥

भू । भ्वा॰ प॰ सेट् । भवति । быць । यक् – भूयते । णिच् – भावि । सन् – बुभूष । यङ् – बोभूय ॥

अद्य । अ॰ । сёньня ॥

इव । नि॰ । як, нібы (ставіцца пасьля слова) ॥

कदा । अ॰ । калі? ॥

धेनु । स्त्री॰ । карова ॥

मति । स्त्री॰ । мысьль, думка ॥

श्वः । अ॰ । заўтра ॥

ह्यः । अ॰ । учора ॥

Практыкаваньне 1

नरः गुरुम् नृपीयति गुरुः च नरम् नृपयति ।१।
बालाः फलीयन्ति वृक्षाः तु न फलयन्ति ।२।
बालस्य समीपे नरः नृपायते गुरूयते च ।३।
वृक्षाः एधिष्यन्ते सुन्दरम् च वनम् भविष्यति ।४।
नरः ह्यः अश्वम् वनम् अनयत् अद्य वनात् आ नेष्यति ।५।
ग्रामात् गमिष्यामि वने च वत्स्यामि इति गुरोः मतिः ।६।
कदा आहारम् पक्ष्यसि चिखादिषामः । अद्य न पक्ष्यामि ।७।
नृपस्य धेनवः वने चोरयिष्यन्ते ।८।
वनम् गमिष्यावः फलानि लप्स्यावहे आहारम् च पक्ष्यावहे ।९।

Практыкаваньне 2

1. Дзяўчына хоча сабе каня, а конь хоча сабе плод.
2. У лесе князь прыняў дрэва за чалавека.

3. Чалавек робіць дрэва агнём, але ня робіць агонь дрэвам.
4. Два настаўнікі прыйдуць і паселяцца каля вёскі.
5. Калі яны прыйдуць у вёску і прывядуць каровы?
6. Князь паводзіць сябе як настаўнік для чалавека.
7. Учора яны сабралі плады, а сёньня згатуюць ежу для каровы.
8. Настаўнік сядзе і скіруе думкі на агонь.
9. Плады дрэваў будуць сабраныя, і з пладоў будзе ежа.

Практыкаваньне 3

1. बा॑ला + आ॑ गच्छति
2. नदी॑ + अ॑त्र
3. गुरू॑ + अ॑त्र
4. न॑रेण + अग्नि॑ः
5. नद्या॑ + एधते
6. अग्नी॑ + उदक॑म्
7. इ॑ति + ए॑व
8. ए॑व + इ॑ति
9. नदी॑ + उदक॑म्

Заданьне

1. Вывучыць сандгі тонаў і зрабіць практыкаваньне 3.
2. Вывучыць напісаньне адменаў літараў.
3. Вывучыць утварэньне адыменных каранёў.
4. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і скланеньня.
5. Вывучыць новыя словы.
6. Зрабіць практыкаваньні 1 і 2.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

ЗАДАПЬПІ НА САМАПРАВЕРКУ 2

I. Адказаць на нытаньні і выканаць заданьні:

1. Прачытайце на памяць Ши́ва-сӯтры. Якая іх роля ў санскрыцкай граматыцы?
2. Што такое *pratyāhāra*?
3. Што такое *savarṇa*? Дайце прыклад.
4. Што такое *vṛtti*? Якія віды врттi вы ведаеце?
5. Што такое *Dhātu-pāṭha*? Ці ўсе карані санскрыту туды зьмешчаны?
6. Што такое *hetu*?
7. Што такое *saṃyoga*? Якія правілы напісаньня саṁйоґаў у Дэванāґарī?
8. Якія знакі прыпынку ўжываюцца ў Дэванāґарī?
9. Што такое *gaṇa*? Колькі ґаṇаў у *Dhātu-pāṭha*?
10. Што такое *guṇa* і *vṛddhi*?
11. Што такое *sthānin* і *ādeśa*?
12. Якія віды *aC-Sandhi* вы ведаеце? Дайце прыклады.
13. Што такое *sārvadhātuka* і *ārdhadhātuka*?
14. Якім чынам віды каранёў адрозьніваюцца ў *Dhātu-pāṭha*?
15. Чым адрозьніваюцца *viśeṣaṇa* і *viśeṣya*?
16. Што такое *āmreḍita*?
17. Чым адрозьніваюцца *upasarga* і *karma-pravacanīya*?
18. Што такое *la-kāra*? Якія ла-кāры вы ведаеце?
19. Што такое *pragṛhya*? Дайце прыклад.
20. Якім чынам правілы сандгі ўплываюць на таны галосных?

II. Падзяліць словы, зваротна ўжываючы нравілы сандгі:

अग्नेऽत्र । नैव । गुरोऽगच्छम् । अत्रानयन् । फलान्यखादताम् । परमात्मन् । बालेच्छति । अल्पोदकम् । गुर्वाहारः । कर्तॄकारः ॥

III. Паставіць слова ў дужках у належную форму і неракласьці сказы:

अंश्वः सुन्दरीः (धेंनु) अंनु गच्छति ।१।
श्वंः नृपंस्य बांले वंने (गम्) ।२।

(बा॑ला) नृप॑स्य फ॑लानि अ॒ग्नौ॑ स्थापयतः ।३।
ना॑री (बा॑ला) आहार॑म् अपाचयत् ।४।
अ॒द्य॑ व॑नम् न॑ गच्छावः इ॑ति (ना॑री) न॑रम् अवदताम् ।५।
हे बा॑ले ह्यः॑ फ॑लानि (लभ्) आहार॑म् तु॑ न॑ (पच्) ।६।
श्वः॑ (न॑र) गुरोः॑ अ॑श्वाः चोरयिष्यन्ते ।७।
न॑राः (धे॑नु) ग्रा॑मम् अगमयन् ।८।
ह्यः॑ अ॒ग्नौ॑ गुरु॑णा वृ॒क्षाः॑ (दह्) ।९।
नृपः॑ (ना॑री) अ॑श्वे असादयत् ।१०।

IV. Выбраць найбольш нрыдатнае слова:

क॒दा॑ नृपः॑ ग्रा॑मम् (गमिष्यति / जङ्गम्यते) इ॑ति न॑राः अवदन् ।१।
ना॑र्याः समीपे॑ न॑रः (नृपायते / नृपीयति) ।२।
श्वः॑ न॑रौ आहारे॑ण नृप॑म् (तोक्ष्यतः / तोषयिष्यतः) ।३।
बा॑ला न॑रम् न॑ (नृपीयति / नृपति) ।४।
न॑रः न॑ पिपक्षति (चिखादिषति / खादयति) तु॑ ।५।

V. Дадаць да асноваў канчаткі і скласьці сказы, вынравіўшы нарадак слоў:

ह्यः॑ न॑र चु॑चोरयिष नृप॑ सु॑न्दर अ॑श्व ।१।
अश्वकाम्य॑ च फलीय॑ मति॑ बा॑ल इति ।२।
ग्रा॑म आ॑ गमि॑ धे॑नु नृप॑ कदा॑ न॑र ।३।
तोतुष्य॑ नृप॑ आहार॑ बा॑ल खादि॑ च ।४।
इव बा॑ला नदी॑ जि॑गमिष ।५।

॥ अथ नवमोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 9

1. Зьмены гукаў на канцы слова

У санскрыце канцавы зычны асновы зьмяняецца, калі апынаецца на канцы слова. Таму перад вывучэньнем правілаў *haL-sandhi* трэба засвоіць правілы пра зьмены зычных на канцы слова.

Зычныя на канцы нады

На канцы пады і перад *jhaL*:
1. Замест *cu̐* мае быць *ku̐*.
vāc → *vāk*, *ruj* → *rug*

2. Замест *h* мае быць *ḍh*.
lih → *liḍh*

3. Замест *ch*, *ś* мае быць *ṣ*.
viś → *viṣ*, *prach* → *praṣ*

На канцы пады:
4. Замест *jhaL* мае быць *jaŚ*.
marut → *marud*, *vāk* → *vāg*, *liḍh* → *liḍ*, *viṣ* → *viḍ*

5. Замест *s* мае быць *ru̐*.
naras → *nararu̐*

Абагульненьне

Такім чынам, на канцы пады могуць быць толькі наступныя 10 зычных:
k, *kh*, *g*, *gh*, *c*, *j*, *jh* → *g*
ṭ, *ṭh*, *ḍ*, *ḍh*, *ch*, *ś*, *ṣ*, *h* → *ḍ*
t, *th*, *d*, *dh* → *d*
p, *ph*, *b*, *bh* → *b*
ñ → *ṅ*
s → *r* (*ru̐*)
r, *ṅ*, *ṇ*, *n*, *m* – застаюцца нязьменнымі
y, *v*, *l* – на канцы пады не сустракаюцца

h<u>a</u>L-sandhi

Зьмены, што адбываюцца пры злучэньні зычных з зычнымі, называюцца *h<u>a</u>L-sandhi*. Паколькі на канцы слова могуць стаяць ня ўсе зычныя, то гэта значна палягчае вывучэньне правілаў.

Jaśtva-sandhi

1. Замест *jh<u>a</u>L* перад *jh<u>a</u>Ś* мае быць *j<u>a</u>Ś*:

k, kh, g, gh → g
c, j, jh → k, g, gh → g
ṭ, ṭh, ḍ, ḍh, ṣ → ḍ
t, th, d, dh → d
h → ḍh → ḍ
p, ph, b, bh → b
ś, ch → ṣ → ḍ

Напрыклад:
*labh+dha → la**b**-dha*
*dugh+dhe → du**g**-dhe*

Гэта значыць, што замест глухіх і звонкіх змычных і шыпенных (*jh<u>a</u>L*) перад звонкімі змычнымі (*jh<u>a</u>Ś*) маюць быць звонкія непрыдыхальныя (*j<u>a</u>Ś*). Паколькі на канцы слова і так ужо ёсьць толькі звонкія, то правіла працуе ўнутры пады.

Cartva-sandhi

2. Замест *jh<u>a</u>L* перад *khaR* мае быць *c<u>a</u>R*:

g → k	*d → t*
ḍ → ṭ	*b → p*

Напрыклад:
*vāg+tatra → vā**k** tatra*

*virāḍ+puruṣaḥ → virā**ṭ** puruṣaḥ*
*samid+tatra → sami**t** tatra*
*triṣṭub+tatra → triṣṭu**p** tatra*
*sad+tum → sa**t**tum*

Гэта значыць, замест звонкіх і глухіх змычных і шыпенных (*jha̲L*) перад глухімі змычнымі і шыпеннымі (*kha̲R*) маюць быць адпаведныя глухія непрыдыхальныя (*ca̲R*).

Нерад снынам

2.1 Замест *jha̲L* перад спынам (*avasāna*) можа быць *ja̲Ś* або *ca̲R*:

g → k / g	*d → t / d*
ḍ → ṭ / ḍ	*b → p / b*

Напрыклад:
vāg / vāk
virāḍ / virāṭ
samid / samit
triṣṭub / triṣṭup
sad / sat

Гэта значыць, замест звонкіх і глухіх змычных і шыпенных (*jha̲L*) перад спынам могуць быць і глухія (*ca̲R*), і звонкія непрыдыхальныя (*ja̲Ś*).

Ścůtva-sandhi

3. Замест *s* і *tů* перад ці пасьля *ś* і *ců* маюць быць *ś* і *ců*:

s → ś	*th → ch*	*dh → jh*
t → c	*d → j*	*n → ñ*

Напрыклад:
*naras+śete → nara**ś** śete*,
*naras+cinoti → nara**ś** cinoti*,

*yaj+na → yajña, yāc+nā → yāc**ñ**ā*,
*narān+jayati → narā**ñ** jayati*,
*narād+ca → narāj ca → narā**c** ca*,
*ud+jvalati → **uj** jvalati*

Пасьля гэтага правіла працуе правіла пра *cartva* і *jaśtva*.

Ṣṭů̊tva-sandhi

4. Замест *s* і *tů̊* перад ці пасьля *ṣ* і *ṭů̊* маюць быць *ṣ* і *ṭů̊*:

s → ṣ	*th → ṭh*	*dh → ḍha*
t → ṭ	*d → ḍ*	*n → ṇ*

Напрыклад:
*naras+ṣaṣṭhaḥ → nara**ṣ** ṣaṣṭhaḥ*,
*naras+ṭīkate → nara**ṣ** ṭīkate*,
*pṛṣ+ta → pṛṣ**ṭ**a*,
*bhavān+ṭhakkuraḥ → bhavā**ṇ** ṭhakkuraḥ*,
*mahān+ḍāmaraḥ → mahā**ṇ** ḍāmaraḥ*
*tad+ṭīkā → taḍ ṭīkā → ta**ṭ** ṭīkā*
*ud+ḍāti → u**ḍ** ḍāti*

Выняткі з нравіла нра ṣṭů̊tva

4.1. Але замест *s* і *tů̊* пасьля пада-канцавога *ṭů̊* ня мае быць *ṣ* і *ṭů̊*:
*madhuliḍ+sarati → madhuliṭ **s**arati*
*madhuliḍ+tarati → madhuliṭ **t**arati*

4.2. Але замест *tů̊* перад *ṣ* ня мае быць *ṭů̊*.
*san+ṣaṣṭhaḥ → sa**n**   ṣaṣṭhaḥ*
*sad+ṣaṣṭhaḥ → sa**t** ṣaṣṭhaḥ*

Прагалы ў Дэванāґарī

Раней у пісьме Дэванāґарī не ўжываліся прагалы паміж словамі – усё пісалася разам, як і вымаўляецца. Прагалы пачалі ўжываць толькі ў кні-

гадрукаваньні. На сёньня агульнапрынятыя наступнае правіла ўжываньня прабелаў: наступнае слова пішацца асобна, калі папярэдняе сканчаецца на галосны, вісаргу ці анусвару. Усё астатняе пішацца разам:

बाला पचति । नरः पचति । आहारं पचति ।
वनाद्गच्छति । अग्निर्दहति । वृक्षेष्वश्वः ॥

2. Дэванāґарī на камнутары

Каб набіраць на кампутары тэкст на Дэванāґарī, можна спампаваць і ўсталяваць шрыфт *Siddhānta* і раскладку клявіятуры *Vaidika IME* і вывучыць правілы набору тэксту (*http://www.svayambhava.org/siddhanta.ttf*). У сеціве можна знайсьці і іншыя шрыфты і раскладкі клявіятуры. Літары ў раскладцы *Vaidika* як мага прывязаныя да адпаведных лацінскіх літараў. Аднак літараў Дэванāґарī болей, чым лацінскіх, таму разьмяшчэньне некаторых зь іх давядзецца запомніць. Шрыфт *Siddhānta* зьмяшчае найбольш ліґатураў, таму добра падыходзіць, каб вучыць санскрыт. У выпадку мабільных прыладаў усё яшчэ прасьцей: дастаткова ў наладках дадаць раскладку клявіятуры для *Hindi*.

Правілы набору

1. Зычныя літары ўжо зьмяшчаюць гук *a*:

क

2. Каб набраць зычны без галоснага *a* ці зь іншымі галоснымі, трэба набіраць дыякрытычныя знакі:

क + ् → क् । क + ि → कि ।

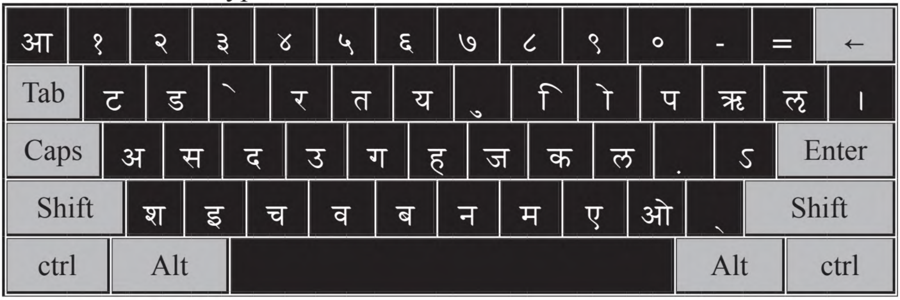
3. Галосныя на пачатку слова набіраюцца іншымі літарамі, чым у сярэдзіне слова:

अ, इ, उ

4. Каб набраць ліґатуру, трэба проста пасьлядоўна набіраць зычныя са знакам вірāма. Утварэньнем ліґатураў займаецца сам шрыфт:

क् + क् → क्क । द् + ध → द्ध

Раскладка клявіятуры:

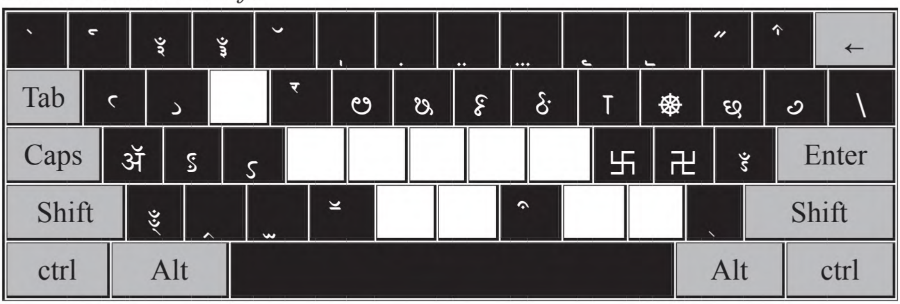
З клявішай *Shift*:

З клявішай *Alt*:

З клявішай *Alt* і *Shift*:

3. Kṛd-vṛtti

Афіксы, якія дадаюцца да кораня (*dhātu*) і ўтвараюць асновы імені (*prātipadika*), называюцца *kṛt*. Іх дастаткова шмат. Афіксы *kṛt* дадаюцца ў сэнсе kāракаў, удзельнікаў чыну: дзейніка, дачыну, месца, сродка і быцьця (*bhāva*). Сэнс *kṛt*-афіксаў – гэта, прыкладам, "дзейнік пэўнага дзеяньня", "сродак пэўнага дзеяньня" ці "быцьцё пэўнага дзеяньня". Такім чынам, *kṛd-vṛtti* – гэта згортваньне ў адну форму сэнсаў дзеяньня і яго ўдзельнікаў. Прыгэтым некаторыя афіксы могуць мець і дадатковыя сэнсы (напрыклад, часу ці належнасьці).

Ṇv̊uL

Афікс *Ṇv̊uL* можа дадавацца да любога кораня ў сэнсе дзейніка (*kartṛ*). Афікс *Ṇv̊uL* мае два іты – *Ṇ* і *L*. *Ṇit* патрабуе замену на *vṛddhi* апошняга *iK* і перадапошняга *aT* асновы. *Lit* жа патрабуе, каб галосны ў складзе перад афіксам быў удāттай. Акрамя таго, спалучэньне *v̊u* заўсёды замяняецца на *aka*:
tṝ+Ṇv̊uL → *tār+aka* → *tā́raka* – той, хто перасякае
nī+Ṇv̊uL → *nai+aka* → *nā́yaka* – той, хто вядзе, правадыр
pac+Ṇv̊uL → *pac+aka* → *pā́caka* – той, хто гатуе, гатавальнік
bhū+Ṇv̊uL → *bhau+aka* → *bhā́vaka* – той, хто быве, ёсьць

Guru і laghu

Кароткі галосны называецца лёгкім (*laghu*). Аднак перад спалучэньнем зычных, кароткі галосны называецца цяжкім (*guru*). Доўгі галосны таксама называецца цяжкім (*guru*).

Sārvadhātuka і ārdhadhātuka

Паўтарэньне: афіксы, што ставяцца пасьля кораня, падзяляюцца на дзьве групы: *sārvadhātuka* і *ārdhadhātuka*. Афіксы *tiṄ* і *Śit* (тыя, што маюць маркер *Ś*), называюцца *sārvadhātuka*. Засталыя ж афіксы называюцца *ārdhadhātuka*.

Замена на ґуṇу

Перад сāрвадгāтукай і āрдгадгāтукай замест канцавога *iK* асновы мае быць ґуṇа. А таксама замест перадапошняга лёгкага *iK*. Але ня перад *Kit*- ці *Ṅit*-пазначанымі афіксамі:
cit+*ŚaP*+*tiP* → *cét-a-ti* – думае, разважае
budh+*ŚaP*+*tiP* → *bódh-a-ti* – разумее, кеміць
vṛt+*ŚaP*+*te* → *várt-a-te* – існуе, “верціцца”

cit+*Ṇv̊uL* → *cétaka* – той, хто думае, мысьляр
budh+*Ṇv̊uL* → *bódhaka* – той, хто разумее, кемца
vṛt+*Ṇv̊uL* → *vártaka* – той, хто існуе, верціцца

seṬ, aniṬ, veṬ

Паўтарэньне: перад *vaL*-пачатковай āрдгадгāтукай мае быць дадатак *iṬ*. Але не пасьля каранёў, што ўваходзяць у групу *aniṬ*. Неабавязкова – пасьля каранёў, што ўваходзяць у групу *veṬ*. Карані, пасьля якіх гэтае правіла працуе абавязкова, уваходзяць у групу *seṬ*. Да якой групы належыць корань, можна даведацца са слоўніка ці ў *Dhātu-pāṭha* – у сьпісе ўсіх першасных каранёў санскрыту. У *Dhātu-pāṭha* карані *aniṬ* маюць анудāтту (напрыклад, णी॒ञ्), карані *seṬ* маюць удāтту (напрыклад, भू॑), а карані *veṬ* вызначаюцца па правілах.

tṛC

Афікс *tṛC* таксама можа быць пасьля ўсякага кораня ў сэнсе дзейніка. *Cit* патрабуе націску на канец афікса. Пры злучэньні асновы й афікса дзейнічаюць правілы сандгі. Замена на ґуṇу і дадатак *iṬ* – паводле агульнага правіла:
khād+*tṛC* → *khād*+*i-tṛ* → *khāditṛ́* – той, хто есьць
nī+*tṛC* → *ne*+*tṛ* → *ne-tṛ́* – той, хто вядзе, правадыр
pac+*tṛC* → *paktṛ́* (*kůtva*) – той, хто гатуе, гатавальнік
bhū+*tṛC* → *bho*+*i-tṛ* → *bhav-i-tṛ́* (*ayādi-sandhi*) – той, хто бывае, ёсьць
vad+*tṛC* → *vad*+*i-tṛ* → *vaditṛ́* – той, хто гаворыць

GHaÑ

Афікс *GHaÑ* дадаецца да кораня ў сэнсе быцьця (*bhāva*), працэсу. *Ñit* патрабуе замены на врддгі канцавога *iK* і передапошняга *aT* асновы. Націск мае быць на канец афікса, калі корань мае *āT*, у іншых жа выпадках застаецца на корані. Аднак, калі корань мае упасаргу, націск падае на афікс. Перад афіксам *GHaÑ* канцавы *cu̐* асновы замяняецца на *ku̐*. Пасьля некаторых каранёў (*nī*, *gam*) афікс *GHaÑ* не дадаецца:
áva+tṝ+GHaÑ → *ava-tār+a* → *avatārá* – спуск
iṣ+GHaÑ → *éṣa* – жаданьне
pac+GHaÑ → *pā**k**á* – гатаваньне
bhū+GHaÑ → *bhau+a* → *bhāvá* – быцьцё
labh+GHaÑ → *lābh-á* – дасягненьне, здабыцьцё

LẙuṬ

Афікс *LẙuṬ* дадаецца да кораня ў трох сэнсах: быцьця (*bhāva*), сродку (*karaṇa*) і месца (*adhikaraṇa*) – таму трэба думаць, у якім значэньні ён ужыты ў кожным выпадку. *Lit* патрабуе націску на склад перад афіксам. Спалучэньне *ẙu* замяняецца на *ana*:
nī+LẙuṬ → *ne+ana* → *náyana* – вядзеньне; чым вядуцца, вока
bhū+LẙuṬ → *bho+ana* → *bhávana* – быцьцё; дзе бывуць, памяшканьне
vad+LẙuṬ → *vad+ana* → *vádana* – маўленьне; чым гавораць, рот, твар
sthā+LẙuṬ → *sthā+ana* → *sthā́na* – стаяньне; дзе стаяць, месца

Род kṛt-канцавых утварэньняў

1. *LẙuṬ*-канцавыя імёны – ніякага роду: *vádanam*, *náyanam*.
2. *GHaÑ*-канцавыя імёны – мужчынскага роду: *vādáḥ*, *pākáḥ*.
3. *Ṇv̊uL*-канцавыя імёны – мужчынскага роду: *vā́dakaḥ*, *nā́yakaḥ*. Ад іх можна ўтварыць імёны жаночага роду. Прыгэтым дадаецца жаночы афікс *ṬāP*, а першы галосны афікса мяняецца на *iT*: *vā́dikā*, *nā́yikā*.
4. *tṛC*-канцавыя імёны – мужчынскага роду: *vaditā́, netā́*. Імёны жаночага роду ўтвараюцца ад іх афіксам *ṄīP*: *vaditrī́, netrī́* і г.д. *tṛC*-канцавыя імёны таксама могуць быць ніякага роду.

Узоры

dhātu	*ṆvuL*	*tṛC*	*GHaÑ*	*LyuṬ*
iṣ	éṣaka	eṣitṛ́	éṣa	éṣaṇa
edh	édhaka	edhitṛ́	édha	édhana
khād	khā́daka	khāditṛ́	khādá	khā́dana
gam	gámaka	gantṛ́	–	gámana
cit	cétaka	cetitṛ́	céta	cétana
cur	córaka	coritṛ́	córa	córaṇa
tuṣ	tóṣaka	toṣṭṛ́	tóṣa	tóṣaṇa
tṝ	tā́raka	taritṛ́	tārá	táraṇa
dah	dā́haka	dagdhṛ́	dāhá	dáhana
dṛś	dárśaka	draṣṭṛ́	dárśa	dárśana
nī	nā́yaka	netṛ́	–	náyana
pac	pā́caka	paktṛ́	pāká	pácana
budh	bódhaka	boddhṛ́	bódha	bódhana
bhū	bhā́vaka	bhavitṛ́	bhāvá	bhávana
labh	lámbhaka	labdhṛ́	lābhá	lámbhana
vad	vā́daka	vaditṛ́	vādá	vádana
vas	vā́saka	vastṛ́	vāsá	vásana
vṛt	vártaka	vartitṛ́	–	vártana
sad	sā́daka	sattṛ́	sādá	sádana
sev	sévaka	sevitṛ́	séva	sévana
sthā	sthā́yaka	sthātṛ́	–	sthā́na

3. lo̊Ṭ

Пасьля кораня дадаецца афікс *lo̊Ṭ* у сэнсе загаду, дазволу, запрашэньня ці просьбы. Афіксы *tiN*, якія замяняюць *lo̊Ṭ*, зьмяняюцца пэўным чынам. Акрамя таго, афікс *hi* (← *siP*) замяняецца на лопу пасьля *aT*-канцавой асновы:

lo̊Ṭ parasmaipadāni		
tu	**tām**	**antu**
hi → _	**tam**	**ta**
āni	**āva**	**āma**

लोँट् परस्मैपदम् । वद । भ्वा॰ उ॰ ॥			
प्र॰	व॑दतु	व॑दताम्	व॑दन्तु
म॰	व॑द	व॑दतम्	व॑दत
उ॰	व॑दानि	व॑दाव	व॑दाम

Формы, што ўтвараюцца ад каранёў іншых ґаṇаў, адрозьніваюцца вікараṇай і месцам націску:
tud+Śa+tu → tud-á-tu – хай б’е
tuṣ+ŚyaN+tu→ túṣ-ya-tu – хай радуецца
cur+ṆiC+ŚaP+tu → corí+ŚaP+tu → coráy-a-tu – хай крадзе

Ṛ-канцавыя асновы мужчынскага і жаночага роду

Толькі адна форма ад *ṛ*-канцавых асноваў жаночага роду адрозьніваецца ад адпаведнай формы мужчынскага роду: гэта форма *dvitīyā bahuvacanam – mātṝ́ḥ* замест *pitṝ́n*. Слова *pitárau* “бацькі” азначае адразу і маці, і бацьку, а слова *pitáraḥ* азначае дзядоў, продкаў.

ṛ-канцавая аснова мужчынскага роду *pitṛ́*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	पिता॑	पित॑रौ	पित॑रः
२	पित॑रम्	पित॑रौ	पितॄ॑न्
३	पित्रा॑	पितृ॑भ्याम्	पितृ॑भिः
४	पित्रे॑	पितृ॑भ्याम्	पितृ॑भ्यः
५	पितुः॑	पितृ॑भ्याम्	पितृ॑भ्यः
६	पितुः॑	पित्रोः॑	पितॄ॑णाम् / पितॄणा॑म्
७	पित॑रि	पित्रोः॑	पितृ॑षु
आ॰	हे पि॑तः	हे पि॑तरौ	हे पि॑तरः

tṛC-канцавыя асновы

Формы, што ўтвараюцца ад *tṛC*-канцавых асноваў, крыху адрозьніваюцца: у іх перад першымі дзьвюма вібгакті канцавы галосны замяняецца на врддгі: *netā́ram, netā́rau, netā́raḥ*.

ṛ-канцавая аснова мужчынскага роду *netṛ́*

	ए॰	द्वि॰	बहु॰
१	नेता॑	नेता॑रौ	नेता॑रः
२	नेता॑रम्	नेता॑रौ	नेतॄ॑न्
३	नेत्रा॑	नेतृ॑भ्याम्	नेतृ॑भिः
४	नेत्रे॑	नेतृ॑भ्याम्	नेतृ॑भ्यः
५	नेतु॑ः	नेतृ॑भ्याम्	नेतृ॑भ्यः
६	नेतु॑ः	नेत्रो॑ः	नेतॄ॑णाम् / नेतॄणा॑म्
७	नेत॑रि	नेत्रो॑ः	नेतृ॑षु
आ॰	हे ने॑तः	हे ने॑तारौ	हे ने॑तारः

Ужываньне kṛt-канцавых словаў

Пасьля асновы, што ўжываецца ў сэнсе дачыну (*karman*) дзеяньня, выражанага *tṛC-*, *Ṇv̊uL-*, *GHaÑ-* і *LẙuṬ*-канцавымі словамі, мае быць шостая вібгакті:
āhārám pacati → āhārásya pā́cakaḥ / paktā́ / pākáḥ / pácanam

Пасьля асновы, што ўжываецца ў сэнсе дзейніка (*kartṛ*) дзеяньня, выражанага *GHaÑ-* і *LẙuṬ*-канцавымі словамі, мае таксама быць шостая вібгакті.
gurúḥ vadati → guróḥ vādáḥ / vádanam

Слоўнік

आ॑ + नी । भ्वा॰ उ॰ अनिट् । आ॑ नयति । прыносіць ॥

दृश् । भ्वा॰ प॰ अनिट् । प॑श्यति । бачыць । यक् – दृश्य॑ते । णिच् – दर्शि॑ । सन् – दि॑दृक्ष (आ॰) । यङ् – दरीदृश्य॑ ॥

बुध् । भ्वा॰ प॰ अनिट् । बो॑धति । успрымаць, разумець । णिच् – बोधि॑ । सन् – बु॑भुत्स । यङ् – बोबुध्य॑ ॥

न॑यन । न॰ । сродак кіраваньня, вока ॥

पितृ॑ । पुं॰ । бацька, айцец ॥

भ॑वन । न॰ । месца быцьця, памяшканьне, пакой, дом ॥

मातृ॑ । स्त्री॰ । маці ॥

व॑दन । न॰ । сродак маўленьня, рот, твар ॥

Практыкаваньне 1

फ॑लानाम् लाभा॑य से॑वकाः व॑नम् गच्छन्तु ।१।

अद्य॑ भ॑वने सीदतम् इ॑ति पित॑रौ बा॑लौ अवदताम् ।२।

न॑राः नेता॑रम् अ॑नु गच्छन्ति ।३।

व॑दनेन वदतु न॑यनाभ्याम् पश्यतु ।४।

पितुः॑ से॑वनाय बा॑ला आहार॑म् पचतु ।५।

नेता॑ न॑रान् ग्रा॑मम् नयतु ।६।

बा॑लौ पित्रोः॑ वाद॑म् बोधताम् ।७।

आहार॑स्य खा॑दनाय फ॑लानि पचाव ।८।

पित्रे॑ मात्रे॑ च सु॑न्दरम् अ॑श्वम् दर्शय ।९।

Практыкаваньне 2

1. Прынясеце зь лесу плады для прыгатаваньня ежы.
2. Настаўнік бачыць вокам разуменьня.

3. Дзіця хай ставіцца да маці і бацькі як да настаўнікаў.
4. Сёньня заставайся ў пакоі і сядзі на сядзеньні – так сказалі бацькі.
5. Заўтра прывядзі два коні ў вёску – так сказаў князь.
6. Хай я буду правадыром – такая была думка ў чалавека.
7. Лес ёсьць месца росту дрэваў.
8. Глядзі вачыма на прыгожы рух коней.
9. Служанка вельмі радуецца атрыманьню маленькіх пладоў.

Практыкаваньне 3

1. Зьмяніць зычныя на канцы слова паводле правілаў:

तत् । रुज् । समिध् । मधुलिह् । वाच् । त्रिष्टुभ् । अश्वात् । नरस् । मरुत् । अश्वेभ्यस् । नरैस् ॥

2. Злучыць словы паводле правілаў сандгі:

तद् + करोति । तद् + चिनोति । तद् + जयति । तद् + टीकते । तद् + डमरुः । तद् + तत् । तद् + षष्ठः । तान् + जयति । तान् + डिम्भान् । त्रिष्टुब् + पठति । नराद् + चरति । मधुलिड् + तरति । वाग् + टीकते । वाग् + पठति ॥

Заданьне

1. Вывучыць сандгі зычных і зрабіць практыкаваньне 3.
2. Навучыцца набіраць пісьмом Дэванāгарī на кампутары.
3. Вывучыць утварэньне назваў дзейніка, быцьця, сродку і месца афіксамі *kṛt*.
4. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і скланеньня.
5. Вывучыць новыя словы.
6. Зрабіць практыкаваньні на пераклад.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथ दशमोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 10

1. Anunāsika-sandhi

5. Замест пада-канцавога *ya̲R* перад ануна̄сікай можа адменна быць ануна̄сіка:

g → ṅ	*d → n*
ḍ → ṇ	*b → m*

Напрыклад:
nárād+nayati → nárān nayati / nárād nayati
prā́g+nayati → prā́ṅ nayati / prā́g nayati
ṣáḍ+mā́sāḥ → ṣáṇ mā́sāḥ / ṣáḍ mā́sāḥ
áb+magna → ám-magna / áb-magna

Такім чынам, змычны зычны перад насавым зычным неабавязкова ператвараецца ў насавы зычны, адпаведны яго месцу вымаўленьня.

Anusvāra-sandhi

6. Замест пада-канцавога *m* перад *ha̲L* мае быць анусва̄ра:

m → ṃ

áśvam+nayati → áśvaṃ nayati
phálam+labhate → phálaṃ labhate

але:
áśvam+átra → áśvam átra

Para-savarṇa-sandhi 1

7. Замест пада-канцавой анусва̄ры перад *ya̲Y* можа адменна быць саварṇа наступнага гука:

yaY	*kŭ*	*cŭ*	*ṭŭ*	*tŭ*	*pŭ*	*y*	*l*	*v*
para-savarṇa	**ṅ**	**ñ**	**ṇ**	**n**	**m**	**ẙ**	**l̊**	**v̊**

Напрыклад:
sáṃ+kalpá → saṅ-kalpá / saṃ-kalpá
sáṃ+jñā → sañ-jñā́ / saṃ-jñā́
náraṃ+ḍamaruḥ → náraṇ ḍamaruḥ / náraṃ ḍamaruḥ
nadī́ṃ+tarati → nadī́n tarati / nadī́ṃ tarati
phálaṃ+pacati → phálam pacati / phálaṃ pacati

але:
áśvaṃ+śīghrám → áśvaṃ śīghrám
áśvaṃ+harati → áśvaṃ harati

Para-savarṇa-sandhi 2

8. Замест *tŭ̊* перад *l* мае быць саварṇа наступнага гука:

t, th, d, dh → l
n → l̐

Напрыклад:
nárād+labhate → narā́l labhate
áśvān+labhate → áśvāl̐ labhate

Pūrva-savarṇa-sandhi

9. Замест *h* пасьля *jha̲Y* можа адменна быць саварṇа папярэдняга гука:

jhaY	*k, kh, g, gh*	*c, ch, j, jh*	*ṭ, ṭh, ḍ, ḍh*	*t, th, d, dh*	*p, ph, b, bh*
pūrva-savarṇa	**gh**	**jh**	**ḍh**	**dh**	**bh**

Напрыклад:
vā́g+hasati → vā́g ghasati / vā́g hasati
víḍ+hasati → víḍ ḍhasati / víḍ hasati
nárād+harati → nárād dharati / nárād harati
triṣṭúb+harati → triṣṭúb bharati / triṣṭúb harati

Chatva

10. Замест *ś* пасьля *jhaY* перад *aṬ* можа быць *ch*:
vā́g+śete → vā́k+śete / vā́k chete
triṣṭúb śete → triṣṭúp śete / triṣṭúp chete
tád śete → táj śete → tác śete / tác chete
madhulíḍ śete → madhulíṭ śete / madhulíṭ chete

2. Dhātu-pāṭha

Найбольш аўтарытэтным выражэньнем вйākараņы, граматыкі санскрыту, зьяўляецца твор настаўніка Пāņіні *Aṣṭādhyāyī* "Восем узыходаў". Часткаю граматыкі Пāņіні зьяўляецца *Dhātupāṭha* – пералік усіх першасных каранёў санскрыту. Гэты тэкст налічвае каля 2000 каранёў (разьбежка тлумачыцца тым, што захавалася некалькі рэдакцый гэтага тэксту). Кожнаму кораню ў *Dhātupāṭha* прыпісаныя пэўныя граматычныя пазнакі (*it*) і значэньне (*artha*). Уся граматычная інфармацыя зьмяшчаецца ў адным-двух складох формы кораня. Таму для пасьпяховага вывучэньня санскрыту рэкамэндуецца вывучаць карані такімі, якімі яны прыводзяцца ў *Dhātupāṭha*.

Artha

Кожны радок у *Dhātupāṭha* складаецца з дзьвюх частак: формы кораня і яго сэнсу. Значэньне (*artha*) кораня звычайна прыводзіцца ў форме саптамī. Некалькі значэньняў могуць быць выражаны складаным словам.

भू॑ सत्तायाम् – корань *bhū* ужываецца ў сэнсе быцьця (*sattā*)
ऋ॒ गतिप्रापणयोः – корань *ṛ* ужываецца ў сэнсе руху (*gati*) і дасягу (*prāpaṇa*)

Gaṇa, antargaṇa

Карані ў *Dhātupāṭha* разьмешчаны ў пэўным парадку, але гэта не альфабэтнае сартаваньне, да якога мы прывыклі ў сучасных слоўніках.

Перш за ўсё, карані ў *Dhātupāṭha* падзелены на 10 групаў (*gaṇa*) паводле таго, якая вікараṇа ставіцца пасьля іх перад афіксамі *tiṄ* у *kartari-prayoga*. Акрамя таго, групы падзяляюцца на пад-групы (*antar-gaṇa*) паводле пэўных граматычных азнакаў (*seṬ*, *aniṬ*, *veṬ*; *parasmaipadin*, *ātmanepadin*, *ubhayapadin*). І толькі ў трэцюю чаргу карані адсартаваныя паводле парадку гукаў у Ш́іва-сӯтрах – але паводле гука, на які сканчаецца корань.

Іты

Паводле ітаў (граматычных маркераў), даданых да каранёў у *Dhātu-pāṭha*, можна даведацца, напрыклад, ці зьяўляецца корань *ātmane-*, *parasmai-* або *ubhaya-padin*:

1. Карані, што ня маюць ітаў або маюць удāтта-галосны як іт, зьяўляюцца *parasmai-padin*:

भू – *bhū́* । वदँ – *vádā́* ।

2. Карані, што маюць анудāтта-галосны як іт або *Ṅit*, зьяўляюцца *ātmane-padin*:

एधँ – *édhā* । कूङ् – *kūṄ* ।

3. Карані, што маюць сваріта-галосны як іт або *Ñit*, зьяўляюцца *ubhaya-padin*:

डुदाञ् – *ḍudāñ* । डुपचँष् – *ḍupacā̂ṣ* ।

Націск

Паводле таго, які націск мае корань (але не яго іт), можна даведацца, ці зьяўляецца корань *seṬ* або *aniṬ*:

1. Карані, што маюць удāтту, зьяўляюцца *seṭ*:

वदँ – *vádā́* → वदिष्यति ।

2. Карані, што маюць анудāтту, зьяўляюцца *aniṭ*:

डुपचँष् – *ḍupacā̂ṣ* → पक्ष्यति ।

Указальнік каранёў

Парадак каранёў у *Dhātupāṭha* быў разьлічаны на вывучэньне тэксту на памяць. Тым, хто вывучае санскрыт сёньня, ім карыстацца цяжка. Таму лепш карыстацца ўказальнікам да Дга̄тупа̄ṭхі, дзе карані адсартаваныя ў альфабэтным парадку. На кампутары яшчэ зручней карыстацца таблі-цай-указальнікам каранёў: *http://www.svayambhava.org/dhatu-index.xlsx*.

3. Kṛd-vṛtti

Некаторыя *kṛt*-афіксы ўтвараюць нязьменныя (*avyaya*) імёны. Такія імёны не скланяюцца – пасьля іх асноваў афіксы *sŭP* замяняюцца на *luk*, г.зн., зьнішчаюцца.

tumu̲N

Афікс *tumu̲N* дадаецца пасьля кораня, што азначае будучае дзеяньне, дзеля якога робіцца іншае дзеяньне (напр., ідзе рабіць). Сэнс афікса *tumu̲N* аналягічны сэнсу інфінітыва (рабіць). Перад афіксам *tumu̲N* дзейнічае агульнае правіла пра замену на ґуṇу і дадатак *iṬ*. *Nit* патрабуе, каб націск быў на першы галосны слова:
nī+tumu̲N → nétum – весьці
ā+nī+tumu̲N → ā́netum – прывесьці
pac+tumu̲N → pák-tum – гатаваць
bhū+tumu̲N → bhū+i-tum → bho+i-tum → bhávitum – быць
vad+tumu̲N → vád-i-tum – гаварыць

Ktvā

Афікс *Ktvā* дадаецца пасьля кораня, дзеяньне якога папярэднічае іншаму дзеяньню, што мае таго самага дзейніка (напр., прыйшоўшы, ён робіць). Сэнс афікса *Ktvā* аналягічны сэнсу дзеепрыслоўю мінулага часу. Паколькі афікс *Ktvā Kit*-пазначаны, перад ім забаронена замена на ґуṇу. Але дзейнічае агульнае правіла пра дадатак *iṬ*. Калі афікс *Ktvā* мае *iṬ*, ён ня лічыцца *Kit*-пазначаным:
nī+Ktvā → nītvā́ – прывёўшы

pac+Ktvā → pak-tvā́ – згатаваўшы
budh+Ktvā → budh+tvā → buddhvā́ – зразумеўшы
bhū+Ktvā → bhū+tvā → bhūtvā́ – быўшы, узьнікшы
vad+Ktvā → ud-i-tvā́ – сказаўшы

LyaP

Калі афікс *Ktvā* ўжываецца пасьля кораня з упасаргай, ён абавязкова замяняецца на афікс *LyaP*. Афікс *LyaP*, хоць і ня мае *Kit*, уважаецца *Kit*-пазначаным, бо насьледуе яго ад афікса *Ktvā*. Таму гуṇа перад ім забаронена. Паколькі ён пачынаецца не на *vaL*, то перад ім ня ставіцца дадатак *iṬ*. *Lit* патрабуе націску на галосны перад афіксам:
sam+gam+LyaP → saṃ-gám-ya – зышоўшыся
ā+nī+LyaP → ā-nī́-ya – прынесшы
pra+pac+LyaP → pra-pác-ya – пачаўшы гатаваць
pra+budh+LyaP → pra-búdh-ya – прачнуўшыся
ni+sad+LyaP → → ni-ṣád-ya – прысеўшы

Kṛt-афіксы пасьля ṆiC-канцавых каранёў

Афікс *ṆiC* зьнішчаецца перад не-*iṬ*-пачатковай ārдгадгāтукай:
cori+ṆvuL → cor-_+aka → cór-aka – злодзей, крадзежнік
sam+cori+LyaP → saṃ+cór-_+ya → saṃ-cór-ya – скраўшы

У астатніх выпадках *ṆiC* застаецца:
cur+tumu̱N → cori+i-tum → core+itum → córay-itum – красьці
cur+Ktvā → cori+i-tvā → core+itvā → coray-itvā́ – скраўшы

Kṛt-афіксы насьля іншых вытворных каранёў

Замест апошняга *aT* кораня мае быць лопа перад ārдгадгāтукай:
nínīṣa+ṆvuL → nínīṣ-_+aka → ninī́ṣ-aka – ахвотны весьці
nínīṣa+tumu̱N → nínīṣ-_+i-tum → nínīṣ-itum – хацець весьці
ninīṣa+Ktvā → ninīṣ-_+itvā → ninīṣ-itvā́ – захацеўшы весьці
ā+nínīṣa+LyaP → ā+ninīṣ-_+ya → ā-ninī́ṣ-ya – захацеўшы прывесьці

Узоры

dhātu	*tumuN*	*ktvā*	*LyaP*
iṣ	éṣṭum	iṣṭvā́	samíṣya
edh	édhitum	edhitvā́	samédhya
khād	khā́ditum	khāditvā́	prakhā́dya
gam	gántum	gatvā́	saṃgámya
corí	córayitum	corayitvā́	saṃcórya
nī	nétum	nītvā́	ānī́ya
tuṣ	tóṣṭum	tuṣṭvā́	pratúṣya
tṝ	táritum	taritvā́	avatī́rya
dah	dágdhum	dagdhvā́	pradáhya
dṛś	dráṣṭum	dṛṣṭvā́	pradṛ́śya
pac	páktum	paktvā́	prapácya
budh	bóddhum	buddhvā́	prabúdhya
bhū	bhávitum	bhūtvā́	prabhū́ya
labh	lábdhum	labdhvā́	upalábhya
vad	váditum	uditvā́	samúdya
vas	vásitum	uṣitvā́	samúṣya
sad	sáttum	sattvā́	niṣádya
sev	sévitum	sevitvā́	niṣévya
sthā	sthā́tum	sthātvā́	prasthā́ya

Афіксы a ды u

У сэнсе быцьця пасьля вытворных каранёў можа быць āрдгадгāтука-афікс *a*. Вытворнае імя мае быць жаночага роду, таму паводле агульнага правіла пасьля *aT*-канцавой прāтіпадікі ставіцца афікс *ṬāP*:
vívadiṣa+a → *vivadiṣ_ a* → *vivadiṣá+ṬāP* → *vivadiṣā́* – жаданьне гаварыць
totuṣyá+a → *totuṣy_+a* → *totuṣyá+ṬāP* → *totuṣyā́* – вялікая радасьць
putrīyá+a →*putrīy_+a* → *putrīyá+Ṭāp* → *putrīyā́* – жаданьне мець сына

Пасьля *saN*-канцавога кораня мае быць афікс *u* у сэнсе дзейніка, які робіць сваё дзеяньне выдатна, як звычай ці выконвае сваё права. Паколькі афікс *u* – āрдгадгāтука, то канцавы *aT* перад ім выдаляецца:
vívadiṣa+u → *vivadiṣú* – які хоча гаварыць

4. lo̊Ṭ – ātmanepada

Ātманэпада-афіксы, што замяняюць афікс *lo̊Ṭ*, зьмяняюцца наступным чынам:

lo̊Ṭ ātmanepadāni

-tām	**-ātām**	**-ntām**
-sva	**-āthām**	**-dhvam**
-ai	**-āvahai**	**-āmahai**

लभ् । भ्वा॰ आ॰ ॥

लौँट् – आत्मनेपदानि – कर्तरि

प्र॰	ल॑भताम्	ल॑भेताम्	ल॑भन्ताम्
म॰	ल॑भस्व	ल॑भेथाम्	ल॑भध्वम्
उ॰	ल॑भै	ल॑भावहै	ल॑भामहै

लौँट् – आत्मनेपदानि – कर्मणि

प्र॰	लभ्य॑ताम्	लभ्ये॑ताम्	लभ्य॑न्ताम्
म॰	लभ्य॑स्व	लभ्ये॑थाम्	लभ्य॑ध्वम्
उ॰	लभ्यै॑	लभ्या॑वहै	लभ्या॑महै

Асновы ніякага роду

1. Пасьля асноваў ніякага роду афіксы *sů* і *am* замяняюцца на *luk*, г.зн., зьнікаюць: *vā́ri*, *mádhu*. Аднак пасьля *aT*-канцавой асновы афіксы *sů* і *am* замяняюцца на *am*: *phálam*.
2. Афіксы *au* і *auṬ* замяняюцца на *Śī*: *phála-ī → phále*, *vā́riṇ-ī*, *mádhun-ī*.
3. Афіксы *Jas* і *Śas* замяняюцца на *Śi*. Перад афіксам *Śi* мае быць дадатак *nuM* і падаўжэньне галоснага: *phálān-i*, *vā́rīṇ-i*, *mádhūn-i*.
4. Пасьля *iK*-канцавых асноваў ніякага роду (-*i*, -*u*, -*ṛ*) перад *aC*-пачатковымі вібгакті-афіксамі мае быць дадатак *nuM*: *vā́riṇ-ā*, *vā́riṇ-e*, *vā́riṇ-aḥ*, *mádhun-ā*, *mádhun-e*, *mádhun-aḥ*.

	eka	*dvi*	*bahu*
1	–	**Śī**	**Śi**
2	–	**Śī**	**Śi**
3	**Ṭā**	bhyām	bhis
4	**Ṅe**	bhyām	bhyas
5	**Ṅasi̐**	bhyām	bhyas
6	**Ṅas**	**os**	**ām**
7	**Ṅi**	**os**	suP

i-канцавая аснова ніякага роду *vā́ri*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	वा॑रि	वा॑रिणी	वा॑रीणि
२	वा॑रि	वा॑रिणी	वा॑रीणि
३	वा॑रिणा	वा॑रिभ्याम्	वा॑रिभिः
४	वा॑रिणे	वा॑रिभ्याम्	वा॑रिभ्यः
५	वा॑रिणः	वा॑रिभ्याम्	वा॑रिभ्यः
६	वा॑रिणः	वा॑रिणोः	वा॑रीणाम्
७	वा॑रिणि	वा॑रिणोः	वा॑रिषु
आ॰	हे वा॑रि / वा॑रे	हे वा॑रिणो	हे वा॑रीणि

u-канцавая аснова ніякага роду *mádhu*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	म॑धु	म॑धुनी	म॑धूनि
२	म॑धु	म॑धुनी	म॑धूनि
३	म॑धुना	म॑धुभ्याम्	म॑धुभिः
४	म॑धुने	म॑धुभ्याम्	म॑धुभ्यः

५	मधुनः	मधुभ्याम्	मधुभ्यः
६	मधुनः	मधुनोः	मधूनाम्
७	मधूनि	मधुनोः	मधुषु
आ॰	हे मधु / मधो	हे मधुनी	हे मधूनि

iK-канцавыя асновы ніякага роду, што могуць ужывацца і ў мужчынскім родзе, у сувязі з *aC*-пачатковымі вібгакті-афіксамі, пачынаючы з тртӣйā, могуць зьмяняцца як адпаведныя асновы мужчынскага роду. Дадатак *nu̱M* у такім разе не дадаецца.

Слоўнік

क्षल ॑। क्षलँ ॑। चु॰ उ॰ सेट ॑। क्षालयति ॰ते । чысьціць, мыць । यक् – क्षाल्यते । सन् – चिक्षालयिष ॥

पा । पा̱ । भ्वा॰ प॰ अनिट ॑। पिबति । піць । यक् – पीयते । णिच् – पायि । सन् – पिपास । यङ ॑– पेपीय ॥

बहु । त्रि॰ (ङीष्) । многі ॥

भ्रातृ । पु॰ । брат (*bhrā́tā, bhrā́taru, bhrā́taraḥ...*) ॥

मधु । न॰ । мёд ॥

वारि । न॰ । вада ॥

विना । नि॰ । без (२, ३) (ставіцца пасьля слова) ॥

स्वसृ । स्त्री॰ । сястра (*svásā, svásārau, svásāraḥ, svásāram, svásārau, svásṝḥ...*) ॥

Практыкаваньне 1

बहूनि फलानि वने लब्ध्वा आहारम् पचध्वम् ।१।
आहारम् पक्तुम् मधु फलानि च लभ्यन्ताम् ।२।
हस्तौ वारिणा क्षालयित्वा बाले खादताम् ।३।

बहु॑ गत्वा॑ अ॑श्वः वा॑रि पा॑तुम् इच्छति ।४।
वा॑रि पीत्वा॑ फ॑लानि च खादित्वा॑ भ्रा॑ता ग्रा॑मम् अगच्छत् ।५।
बा॑ला म॑धु वि॑ना वा॑रि न॑ पिपासति ।६।
बो॑धम् ल॑ब्धुम् न॑रः गुरु॑म् सेवताम् ।७।
अ॑ल्पम् वा॑रि आ॑ नयस्व इ॑ति पा॑चकः ना॑रीम् अवदत् ।८।
व॑नात् फ॑लानि म॑धुना सह॑ आनी॑य चिखादिषु॑ः सीदति ।९।

Практыкаваньне 2

1. Прыйшоўшы да ракі, асмаглы (які-хоча-піць) п’е ваду.
2. Каб згатаваць ежу, прынясеце з ракі вады.
3. Брат хоча піць ваду зь мёдам, а сястра хоча есьці плады.
4. Пажыўшы ў вёсцы, настаўнік пайшоў жыць у лесе.
5. Чалавекам хай будзе ўбачаны настаўнік.
6. Пасядзеўшы крыху каля дрэва, жанчына ўстала і пайшла.
7. Каб прыйсьці ў вёску, чалавек пераправіўся празь дзьве ракі.
8. Правадыр сказаў слугам напаіць і накарміць коней.
9. Вазьмем плады з дрэва – так сказалі дзьве сястры.

Практыкаваньне 3

Злучыць паводле правілаў сандгі:

अग्निम् + गच्छति	तद् + हरति	मधुलिड् + नयति
अश्वम् + नयते	तान् + लभते	मधुलिड् + हरति
तद् + नयते	त्रिष्टुब् + नयति	वाग् + नयति
तद् + मया	नरम् + वदति	वाग् + मय
तद् + लभते	नराद् + शीघ्रम्	वाग् + शीघ्रम्
तद् + शेते	फलम् + लभते	वाग् + हरति

Заданьне

1. Вывучыць сандгі зычных і зрабіць практыкаваньне 3.
2. Вывучыць новыя ўтварэньні афіксамі *kṛt*.
3. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і скланеньня.
4. Вывучыць новыя словы.
5. Зрабіць практыкаваньні на пераклад.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथैकादशोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 11

1. Āgama

Ёсьць дзьве галоўныя граматычныя дзеяньні над формай – замена (*ādeśa*) і дадатак (*āgama*). Дадатак можа быць канцавым і пачатковым: можа дадавацца да канца ці да пачатку адзінкі. Пачатковы дадатак мае маркер *Ṭ*. Канцавы дадатак мае маркер *K*. Акрамя таго, дадатак, што мае маркер *M*, дадаецца пасьля апошняга *aC* адзінкі:
*vad+iṬ+tumuN → vád+**i**tum* (дадаецца да пачатку афікса)
*prā́ṅ+kuK śete → prā́ṅ**k** śete* (дадаецца да канца слова)
*jágat+nuM+Śi → jága**n**t+i* (дадаецца пасьля апошняга галоснага)

tuK 1

11. Пасьля *aC* перад *ch* мае быць āгама *tuK*. Пасьля доўгага пада-канцавога *aC* – неабавязкова:
*áśva+chāyā́ → aśva-tuK chāyā́ → áśva**c** chāyā́ (ścútva)*
*nadī́+chāyā́ → nadī́-tuK chāyā́ → nadī́**c** chāyā́ / nadī́ chāyā́*

kuK, ṭuK

12. Пасьля пада-канцавых *ṅ* і *ṇ* перад *śaR* могуць быць āгамы *kuK* і *ṭuK* адпаведна:
*prā́ṅ+ṣaṣṭháḥ → prā́ṅ-kuK ṣaṣṭháḥ → prā́ṅ-**k** ṣaṣṭháḥ / prā́ṅ ṣaṣṭháḥ*
*sugáṇ+ṣaṣṭháḥ → sugáṇ-ṭuK ṣaṣṭháḥ → sugáṇ-**ṭ** ṣaṣṭháḥ / sugáṇ ṣaṣṭháḥ*

dhuṬ

13. Пасьля пада-канцавых *ḍ* і *n* перад *s* можа быць āгама *dhuṬ*:
*ṣáḍ+sántaḥ → ṣáḍ dhuṬ-sántaḥ → ṣáḍ dh-sántaḥ → ṣáḍ t-sántaḥ (cartva) → sáṭ **t**sántaḥ (cartva) / ṣáṭ sántaḥ*
*sán+sántaḥ → sán dhuṬ-sántaḥ → sán dh-sántaḥ → sán **t**sántaḥ / sán sántaḥ*

tuK 2

14. Пасьля пада-канцавога *n* перад *ś* можа быць āгама *tuK*:
bhávān+śete → bhávān-tuK śete → bhávān-t śete → bhávān-c śete (*ścútva*)

→ *bhávāñ**c** śete* (*ścůtva*) / *bhávāñ**c** chete* (*chatva*) / *bhávāñ śete*

jha̱R-lopa

15. Замест *jha̱R* пасьля *ha̱L* перад саварṇай *jha̱R* можа быць лопа:
*bhávāñ**c** chete* → *bhávāñ_ chete*

ṅaMu̱Ṭ

16. Пасьля грасва-папярэдняга пада-канцавога *ṅa̱M* (*ṅ*, *ṇ*, *n*) перад *aC* мае быць āґама *ṅa̱Mu̱Ṭ* (*ṅu̱Ṭ*, *ṇu̱Ṭ*, *nu̱Ṭ*):
gácchan+átra → *gácchan nu̱Ṭ-átra* → *gácchan **n**átra*
pratyáṅ+átra → *pratyáṅ ṅu̱Ṭ-átra* → *pratyáṅ **ṅ**átra*
sugáṇ+átra → *sugáṇ+ṇu̱Ṭ-átra* → *sugáṇ **ṇ**átra*

Ṣatva

Паўтарэньне: 17. Пасьля *iṆ* і *ků* замест *s* мае быць *ṣ*, нават калі паміж імі стаяць *nu̱M* (āґама), *ḥ*, *śa̱R*:
vā́k+su → *vāk-**ṣ**ú*
agní+su → *agní-**ṣ**u*
vad+iṭ+sya+tiP → *vad-i-**ṣ**yá-ti*
pac+sya+tiP → *pak-sya-ti* (*kůtva*) → *pak-**ṣ**yá-ti* (*ṣatva*)

але:
bā́lā+su → *bā́lā-**s**u*
marút+su → *marút-**s**u*

Ṇatva

Паўтарэньне: 18. Пасьля *r*, *ṛ* і *ṣ* замест *n* мае быць *ṇ*, нават калі паміж імі стаяць *aṬ*, *ků, pů*, *āṄ* (*prādi*), *nu̱M* (āґама). Але не пасьля пада-канцавых *r*, *ṛ* і *ṣ*:
nára+ām → *nára+nām* (*nu̱Ṭ*) → *nárā**ṇ**ām*
agní+ām → *agní+nām* → *agnī́**n**ām*

2. Upadeśa

Першапачатковая форма граматычнай адзінкі (кораня, афікса, гука) называецца *upadeśa*. Ад яе адрозьніваецца форма, зьмененая ў выніку дзеяньня правілаў. Іты, граматычныя маркеры, існуюць толькі ў упадэ́шi ды адразу безумоўна выдаляюцца. Іты адрозьніваюцца ад формы пазначанай адзінкі паводле правілаў.

Правілы вызначэньня ітаў

Ва ўпадэ́ші як іт мае знаць:
1. анунāсіку *aC*:
ktavatŭ̊, *dívŭ̊́*

2. канцавы *ha̱L*:
tṛC, *ṇī̱Ñ*

3. пачатковыя *ñi*, *ṭu*, *ḍu* каранёў:
ḌUkṛÑ, *ÑIṣva̱pā̊̀*

4. пачатковы *ṣ*, *l*, *ś*, *cŭ̊*, *ṭŭ̊*, *kŭ̊* афіксаў:
Ṣv̊uN, *ŚaP*, *Cvi*, *Ṭā*, *KviP*, *GHaÑ*

Выняткі

З гэтых правілаў ёсьць выняткі. Ітамі не зьяўляюцца:
1. канцавыя *tŭ̊*, *s*, *m* вібгакті-афіксаў.
Jas, *Śas*, *bhis*, *tas*, *tām*

2. пачатковыя *l*, *ś*, *kŭ̊* таддгіта-афіксаў:
laC, *śas*, *kaP*

Форма каранёў у Dhātupāṭha

Dhātu-pāṭha зьяўляецца упадэ́шай каранёў. Каб даведацца сапраўдную форму кораня, ад яго трэба аддзяліць іты. Акрамя таго:

1. Пачатковы *ṣ* замяняецца на *s*:
ṣū́Ṅ → *sū*
2. Пачатковы *ṇ* замяняецца на *n*.
ṇī̱Ñ → *nī*
3. Калі корань мае маркер *iT,* да яго дадаецца дадатак *nu̱M* (пасьля апошняга галоснага). Гэты ўстаўны *n* затым ператвараецца ў анусвāру, а пасьля ў саварṇу наступнага гука:
kápi̱̊ → *kanp* → *kaṃp* → *kamp*

3. Kṛtya

Сярод афіксаў *kṛt* ёсьць група афіксаў, што называецца *kṛtya*. Гэта афіксы *tavyaT*, *tavya*, *anīyaR*, што могуць дадавацца да любога кораня. Акрамя таго, да іх належаць афіксы *yaT*, *ṇyaT*, *KyaP*, форма якіх супадае, адрозніваюцца толькі маркеры. Паміж гэтымі трыма афіксамі – адносіны вынятковасьці. Сэнс *kṛtya*-афіксаў складаецца са значэньняў дачыну (*karman*) ці быцьця (*bhāva*) і належнасьці, загаднасьці (*praiṣa*, *atisarga* і г.д.), што аналягічна дзеепрыметніку належнага стану (напр., пітны, абсяжны). Напрыклад:
pac+tavya → *paktávya* – што мае згатаваць
paktávyam phálam – плод, які трэба згатаваць

tavya, tavyaT

Кṛтйа-афіксы *tavya* і *tavyaT* адрозніваюцца толькі націскам. Афікс *tavya* мае націск на пачатак афікса – гэта агульнае правіла для ўсіх афіксаў. Афікс *tavyaT* мае маркер *T*, які патрабуе, каб апошні галосны афікса быў сварітой. Перад *tavya* і *tavyaT* адбываецца замена на гуṇу і даданьне *iṬ* паводле агульнага правіла:
nī+tavya → *ne-távya* – якога трэба весьці
pac+tavya / *tavyaT* → *pak-távya* / *pak-tavyà* – што мае згатаваць
budh+tavya → *bodh+tavya* → *boddhávya* – якога мае зразумець
bhū+tavya → *bhū+i-tavya* → *bho+itavya* → *bhav-i-távya* – якім мае быцца
vad+tavya → *vad-i-távya* – які трэба сказаць

anīyaR

Кртйа-афікс *anīyaR* мае *Rit*, што патрабуе, каб перадапошні галосны афікса быў удāттай. Перад афіксам *anīyaR* мае быць замена на ґуṇу паводле агульнага правіла:
khād+anīyaR → *khād-anī́ya* – што мае есьці, ядомы
nī+anīyaR → *ne-anī́ya* → *nay-anī́ya* – якога мае весьці
budh+anīyaR → *bodh-anī́ya* – якога мае зразумець
bhū+anīyaR → *bho-anī́ya* → *bhav-anī́ya* – якім мае быцца
vad+anīyaR → *vad-anī́ya* – што мае сказаць
vṛt+anīyaR → *vart-anī́ya* – якім мае існавацца

ṆyaT

Кртйа-афікс *ṆyaT* мае быць пасьля *h<u>a</u>L*- і *ṛ*-канцавых каранёў, а таксама пасьля *u*-канцавых у сэнсе “неабходнасьці дзеяньня”. Афікс *ṆyaT* мае маркер *Ṇ*, што патрабуе замены на врддгі канцавога *iK* і пердапошняга *aT* кораня, і маркер *T*, які патрабуе, каб апошні галосны афікса быў сварітой. Замена на ґуṇу адбываецца паводле агульнага правіла:
tṝ+ṆyaT → *tār-yà* – што мае перасячы
pac+ṆyaT → *pācyà* – што мае згатаваць
bhū+ṆyaT → *bhāvyà* – якім неабходна быцца
vad+ṆyaT → *vādyà* – што мае сказаць
sad+ṆyaT → *sādyà* – якім мае сядзецца

yaT

Кртйа-афікс *yaT* мае быць пасьля засталых *aC*-канцавых каранёў, а таксама *pŭ*-канцавых *aT*-перадапошніх каранёў. Афікс *yaT* мае маркер *T*, які патрабуе, каб апошні галосны афікса быў сварітой. Але, калі *yaT*-канцавое слова мае толькі два склады, першы галосны афікса стаецца ўдāттай. Замена на ґуṇу адбываецца паводле агульнага правіла. Канцавы *āT* кораня замяняецца на *īT*, а потым на ґуṇу:
nī+yaT → *néya* – якога мае весьці
pā+yaT → *pī+ya* → *péya* – што мае піць

bhū+yaT → *bhávya* – якім мае быцца
labh+yaT → *lábhya* – што мае ўзяць

KyaP

Кртйа-афікс *KyaP* мае быць пасьля *ṛT*-перадапошніх каранёў і пасьля некаторых іншых. Афікс *KyaP* мае маркер *K*, які забараняе перад ім замену на ґуṇу, і маркер *P*, які патрабуе, каб афікс ня меў удāтты – г.зн., націск застанецца на корані:
vṛt+KyaP → *vṛ́tya* – якім мае існавацца
juṣ+KyaP → *júṣya* – якога мае падабаць

Узоры

dhātu	*tavya*	*anīyaR*	*yaT*	*ṆyaT*	*KyaP*
iṣ	eṣitávya	eṣanī́ya	–	eṣyà	–
edh	edhitávya	edhanī́ya	–	edhyà	–
khād	khāditávya	khādanī́ya	–	khādyà	–
gam	gantávya	gamanī́ya	gámya	–	–
cori	corayitávya	coraṇī́ya	córya	–	–
tuṣ	toṣṭávya	toṣanī́ya	–	toṣyà	–
tṝ	taritávya	taraṇī́ya	–	tāryà	–
dah	dagdhávya	dahanī́ya	–	dāhyà	–
dṛś	draṣṭávya	darśanī́ya	–	–	dṛ́śya
nī	netávya	nayanī́ya	néya	–	–
pac	paktávya	pacanī́ya	–	pācyà	–
pā	pātávya	pānī́ya	péya	–	–
labh	labdhávya	lambhanī́ya	lábhya	–	–
budh	boddhávya	bodhanī́ya	–	bodhyà	–
bhū	bhavitávya	bhavanī́ya	bhávya	(bhāvyà)	–
vad	vaditávya	vadanī́ya	–	vādyà	–
vas	vastávya	vasanī́ya	–	vāsyà	–
sad	sattávya	sadanī́ya	–	sādyà	–
sev	sevitávya	sevanī́ya	–	sevyà	–
sthā	sthātávya	sthānī́ya	sthéya	–	–

Ужываньне kṛtya-канцавых словаў

Словы, што сканчаюцца на *kṛtya*-афіксы, – звычайна выконваюць ролю азначэньняў, падобна звычайным прыметнікам:
pacanī́yam phálam ā́ nayati – Ён нясе плод, які трэба згатаваць.
darśanī́yā bā́lā sīdati – Прыгожая (на якую варта глядзець, пазорная, прыглядная) дзяўчына сядзіць.

Аднак яны могуць выконваць і ролю выказьніка:
nárеṇa āhārā́ḥ ná paktávyaḥ – Чалавекам ня мае гатавацца ежа! (= Чалавек хай не гатуе ежы!)
nárеṇa grā́mam gantavyàm – Чалавекам мае пайсьціся ў вёску! (= Чалавек хай пойдзе ў вёску!)

4. lin̊Ṅ – parasmaipada

Афікс *lin̊Ṅ* дадаецца пасьля каранёў у тых самых сэнсах, што і афікс *lo̊Ṭ*, але ўжываецца таксама для злучэньня прычыны і выніку ў складаных сказах (калі..., то...), прыгэтым у адносным сказе дзеяслоў не губляе сваёй удāтты. Пасьля *aT*-канцавых асноваў афіксы *tiṄ*, што зьяўляюцца на месцы *lin̊Ṅ*, зьмяняюцца наступным чынам:

lin̊Ṅ – parasmaipadāni		
-īt	**-ītām**	**-īyus**
-īs	**-ītam**	**-īta**
-īyam	**-īva**	**-īma**

náraḥ vánam gacchet – Чалавек мае пайсьці ў лес.
yádi náraḥ ádya grā́mam ***gácchet*** *gúrum paśyet* – Калі чалавек пойдзе сёньня ў вёску, убачыць настаўніка.

लिँङ् परस्मैपदानि । वद् । भ्वा॰ प॰ ॥			
प्र॰	वदेत्	वदेताम्	वदेयुः
म॰	वदेः	वदेतम्	वदेत
उ॰	वदेयम्	वदेव	वदेम

Sarvanāma-sthāna

Афікс *Śi* называецца тэрмінам *sarvanāma-sthāna*. А таксама афіксы *sŭ̊Ṭ* (*sŭ̊, au, Jas, am, auṬ, Śas*), але не пасьля асновы ніякага роду:

napuṃsaka-liṅga			
	eka-	*dvi-*	*bahu-*
1	–	Śī	**Śi**
2	–	Śī	**Śi**

puṃ-liṅga, strī-liṅga			
	eka-	*dvi-*	*bahu-*
1	**sŭ̊**	**au**	**Jas**
2	**am**	**auṬ**	Śas

Pada

Тое, што сканчаецца на *sŭ̊P* і *tiṄ*, называецца тэрмінам *pada*. Аднак падай называецца таксама аснова, якая стаіць перад *sŭ̊*-загалоўнымі афіксамі (афіксы *sŭ̊P*, акрамя сарванāмастхāны, афіксы жаночага роду і таддгіта-афіксы, якія пачынаюцца на *h<u>a</u>L* (акрамя *y*)):

	eka-	*dvi-*	*bahu-*
3	Ṭā	**bhyām**	**bhis**
4	Ṅe	**bhyām**	**bhyas**
5	Ṅasĭ̊	**bhyām**	**bhyas**
6	Ṅas	os	ām
7	Ṅi	os	**suP**

Bha

Аснова, што стаіць перад *sŭ̊*-загалоўнымі афіксамі (афіксы *sŭ̊P*, акрамя сарванāмастхāны, афіксы жаночага роду і таддгіта-афіксы, якія пачынаюцца на *aC* ці *y)*, называецца тэрмінам *bha*:

	eka-	*dvi-*	*bahu-*
1	sŭ	au	Jas
2	am	auṬ	**Śas**
3	**Ṭā**	bhyām	bhis
4	**Ṅe**	bhyām	bhyas
5	**Ṅasĭ**	bhyām	bhyas
6	**Ṅas**	**os**	**ām**
7	**Ṅi**	**os**	suP

haL-канцавыя асновы

Афіксы *sŭP* пасьля асноваў, што сканчаюцца на *haL*, не зьмяняюцца. Аднак пры злучэньні канца асновы і пачатку афіксаў дзейнічаюць правілы сандгі. Прыгэтым, калі аснова імені зьяўляецца падай, дзейнічаюць правілы сандгі паміж падамі. А калі аснова імені зьяўляецца *bha*, гэтыя правілы ня дзейнічаюць:
marút+au → *marút-au* (*sarvanāma-sthāna*)
marút+Ṭā → *marút-ā* (*bha*)
marút+bhyām → *marúd-bhyām* (*jaśtva – pada*)
vāc+au → *vā́c-au* (*sarvanāma-sthāna*)
vāc+bhyām → *vāk+bhyā́m* (*ścŭtva*) → *vāg-bhyā́m* (*jaśtva – pada*)

Афікс sŭ

Афікс *sŭ* замяняецца на лопу пасьля асноваў, што сканчаюцца на *haL*, а таксама пасьля жаночых афіксаў *Ṅī* і *āP*:
vā́c+sŭ → *vā́c_* → *vā́k* (*kŭtva*) → *vā́g* (*jaśtva*) → *vā́g* / *vā́k* (*cartva*)
marút+sŭ → *marúd* / *marúd*
bā́la+ṬāP → *bā́lā, bā́lā+sŭ* → *bā́lā*
nadá+ṄīP → *nadī́, nadī́+sŭ* → *nadī́*

haL-канцавая аснова мужчынскага роду *marút*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	मरु॑त् / ॰द्	मरु॑तौ	मरु॑तः
२	मरु॑तम्	मरु॑तौ	मरु॑तः

३	मरु॑ता	मरु॑द्भ्याम्	मरु॑द्भिः
४	मरु॑ते	मरु॑द्भ्याम्	मरु॑द्भ्यः
५	मरु॑तः	मरु॑द्भ्याम्	मरु॑द्भ्यः
६	मरु॑तः	मरु॑तोः	मरु॑ताम्
७	मरु॑ति	मरु॑तोः	मरु॑त्सु
आ॰	हे म॑रुत् / ॰द्	हे म॑रुतौ	हे म॑रुतः

Націск у аднаскладовых словах

Афіксы *sŭP* звычайна ня маюць уласнай удāтты, таму націск застаецца на аснове. Але пасьля асноваў, што зьяўляюцца аднаскладовымі перад афіксам *suP*, афіксы *sŭP*, пачынаючы з *tṛtīyā*, захоўваюць свой націск.

haL-канцавая аснова жаночага роду *vā́c*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	वा॑क् / ॰ग्	वा॑चौ	वा॑चः
२	वा॑चम्	वा॑चौ	वा॑चः
३	वाचा॑	वाग्भ्या॑म्	वाग्भि॑ः
४	वाचे॑	वाग्भ्या॑म्	वाग्भ्य॑ः
५	वाच॑ः	वाग्भ्या॑म्	वाग्भ्य॑ः
६	वाच॑ः	वाचो॑ः	वाचा॑म्
७	वाचि॑	वाचो॑ः	वाक्षु॑
आ॰	हे वा॑क् / ॰ग्	हे वा॑चौ	हे वा॑चः

ha̱L-канцавая аснова мужчынскага роду *dvíṣ*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	द्वि॑ट् / ॰ड्	द्वि॑षौ	द्वि॑षः
२	द्वि॑षम्	द्वि॑षौ	द्वि॑षः
३	द्विषा॑	द्विड्भ्या॑म्	द्विड्भि॑ः
४	द्विषे॑	द्विड्भ्या॑म्	द्विड्भ्य॑ः
५	द्विष॑ः	द्विड्भ्या॑म्	द्विड्भ्य॑ः
६	द्विष॑ः	द्विषो॑ः	द्विषा॑म्
७	द्विषि॑	द्विषो॑ः	द्विट्सु॑
आ॰	हे द्वि॑ट् / ॰ड्	हे द्वि॑षौ	हे द्वि॑षः

Асновы ніякага роду

Да *jha̱L*-канцавых асноваў ніякага роду перад афіксам *Śi*, дадаецца āгама *nu̱M*, якая перад *ha̱L* замяняецца на анусвāру, якая, у сваю чаргу, замяняецца на саварṇу наступнага зычнага:
jágat+Śi → jága-nu̱M-t-i→ jágaṃti → jágant-i

ha̱L-канцавая аснова ніякага роду *jágat*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	ज॑गत् / ॰द्	ज॑गती	ज॑गन्ति
२	ज॑गत् / ॰द्	ज॑गती	ज॑गन्ति
३	ज॑गता	ज॑गद्भ्याम्	ज॑गद्भिः
४	ज॑गते	ज॑गद्भ्याम्	ज॑गद्भ्यः
५	ज॑गतः	ज॑गद्भ्याम्	ज॑गद्भ्यः
६	ज॑गतः	ज॑गतोः	ज॑गताम्
७	ज॑गति	ज॑गतोः	ज॑गत्सु
आ॰	हे ज॑गत् / ॰द्	हे ज॑गती	हे ज॑गन्ति

Слоўнік

जि । जि॒ । भ्वा॰ प॰ अनिट् । ज॑यति ॰ते । перамагаць, заваёўваць । यक् – जीय॑ते । णिच् – जापि॑ । सन् – जि॑गीष । यङ् – जेजीय॑ ॥

ज॑गत् । न॰ । сьвет ॥

द्वि॑ष् । पुं॰ । ненавісьнік, вораг ॥

मरु॑त् । पुं॰ । вецер ॥

य॑दि । नि॰ । калі (умова) ॥

वा॑च् । स्त्री॰ । мова, слова ॥

शीघ्र॑ । त्रि॰ । хуткі ॥

समि॑ध् । पुं॰ । дрыво, палена (समि॑त् समि॑धौ … समि॑द्भ्याम् … समि॑त्सु) ॥

Нрактыкаваньне 1

न॑राः गुरू॑णाम् वा॑चम् बोधेयुः ।१।
समि॑धः ल॑ब्धुम् से॑वकेन व॑नम् गमनी॑यम् ।२।
मरु॑तः न॑राणाम् न॑यनाभ्याम् न॑ दृश्यन्ते ।३।
नृपे॑ण ज॑गत् जेतव्य॒॑म् न॑ च नृप॑म् द्वि॑षः जयेयुः ।४।
गुरु॑ः बो॑धस्य न॑यनेन ज॑गन्ति पश्यति ।५।
वृक्ष॑स्य फ॑लानि ना॑रीभिः न॑ ल॑भ्यानि ।६।
य॑दि भ्रा॑ता अ॑श्वम् पाय॑येत् अ॑श्वः शीघ्र॑म् गच्छेत् ।७।
बह॑वः समि॑धः अग्नि॑ना दग्धव्या॒॑ः ।८।
ग्रा॑मात् गत्वा॑ व॑ने वसेयम् इ॑ति गुरो॑ः म॑तिः ।९।

Практыкаваньне 2

1. Слугі, узяўшы плады зь мёдам, хай прыгатуюць ежу.
2. Каб стаць разумным, дзіця хай жыве ў блізіні настаўніка.
3. Калі дзеці ня будуць красьці, бацькі будуць радыя.
4. Каб прыгатаваць ежу, прынясеце ваду з ракі і дровы зь лесу.

5. Бязь ветру дровы ня могуць быць хутка спалены агнём.
6. У словах настаўніка мае быць убачана вялікае (многа) разуменьне.
7. Хай заваюю я абодва сьветы – так захацеў князь.
8. Дзіця хай ня п’е вады з ракі ды ня есьць пладоў у лесе.
9. Прыглядным канём князя хай рухаецца хутка, як ветрам.

Нрактыкаваньне 3

Злучыць паводле правілаў сандгі:

बाला-छाया	तान् + सरति	नरान् + शीघ्रम्
वृक्षान् + शीघ्रम्	सुगण् + अत्र	सुगण् + शेते
मधुलिड् + सरति	वि-छेद	पचन् + अग्नौ
प्राङ् + सरति	नरान् + अत्र	सुगण् + सरति
उदङ् + अग्निम्	राजन् + इह	गुरू + छत्रम्

Заданьне

1. Вывучыць сандгі зычных і зрабіць практыкаваньне 3.
2. Вывучыць новыя ўтварэньні афіксамі *kṛt*.
3. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і складненьня.
4. Вывучыць новыя словы.
5. Зрабіць практыкаваньні на пераклад.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथ द्वादशोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 12

1. Visarga-sandhi

Visarga-sandhi – гэта назва разьдзелу *ha̱L-sandhi*, у якім разглядаецца злучэньне пада-канцавых *r* і *rŭ̊* зь іншымі гукамі. Маркер *й̊* ўжываецца, каб адрозьніць неператвораны *r* ад *r*, што зьяўляецца замест *s* на канцы пады. Калі ў правіле згадваецца проста *r*, то гаворка ідзе і пра першасны *r*, і пра другасны *r*:

-s → rŭ̊

púnar
náras → nárarŭ̊

Ra-lopa

19. Замест *r* перад *r* мае быць лопа. Прыгэтым замест панярэдняга *aṆ* (*a, i, u*) мае быць доўгі:

-a / i / u-r+r- → -ā / ī / ū_ r-

púnar+ramate → púnā_ ramate
agnírŭ̊+ramate → agnī́_ ramate
gurúrŭ̊+ramate → gurū́_ ramate

Yatva

20. Замест пада-канцавога *a*-папярэдняга *rŭ̊* перад *aŚ* мае быць *y*:

-a-rŭ̊+aŚ- → -a-y aŚ-

*nárārŭ̊+átra → nárā**y** átra*
*nárarŭ̊+ā́ gacchati → nára**y** ā́ gacchati*
*nárarŭ̊+eṣáḥ → ńara**y** eṣáḥ*

але:
púnar+átra → púnar átra
nir+ā́+karoti → nir ā́ karoti

Ya-lopa

21. Замест a-папярэдніх *y* і *v* перад *ha̲L* мае быць лопа. Неабавязкова перад *aC*. Правілы *aC*-сандгі пасьля *ya*-лопы ня дзейнічаюць, бо яна лічыцца для іх нязьдзейсьненай:

-a-y / -a-v+ha̲L- → -a_ ha̲L-
-a-y+aC- → -a-_ aC- / -a-y aC-
-a-v+aC- → -a-_ aC- / -a-v aC-

*nárārŭ̊ gacchanti → nárā**y** gacchanti → nárā_ gacchanti*
*nárarŭ̊ ā́ gacchati → nára**y** ā́ gacchati / nára_ ā́ gacchati*
*nárarŭ̊ eṣáḥ → nára**y** eṣáḥ / nára_ eṣáḥ*

Utva

22. Замест *aT*-папярэдняга *rŭ̊* перад *aT* і *ha̲Ś* мае быць *uT*. Вынятак з правіла пра *yatva*:

-aT-rŭ̊+aT- → -aT-uT aT-
-aT-rŭ̊+ha̲Ś- → -aT-uT ha̲Ś-

*nárarŭ̊+átra → nára-u+átra → náro átra (guṇa) → nár**o**'tra (para-rūpa)*
*nárarŭ̊ agním → nára-u agním → náro agním → nár**o**'gním*
*nárarŭ̊+gacchati → nára-u+gacchati → nár**o** gacchati*

Visarga

23. Замест *r* перад *kha̲R* і спынам (*avasāna*) мае быць вісарга:

-r+kha̲R- / avasāna → -ḥ kha̲R- / avasāna

nárarŭ̊ → náraḥ
agnírŭ̊ → agníḥ
púnar → púnaḥ
*nárarŭ̊ khādati → nára**ḥ** khādati*
*nárarŭ̊ śete → nára**ḥ** śete*

Satva

24. Замест вісаргі перад *kha̲R* мае быць *s*. Неабавязкова перад *śa̲R*:

-ḥ+kha̲R- → -s kha̲R-
-ḥ+śa̲R- → -s śa̲R- / -ḥ śa̲R

nárah+carati → náras+carati → náraś carati (ścủtva)
nárah+śete → náras+śete → náraś śete / narah śete
nárah+ṭīkate → náras+ṭīkate → náraṣ ṭīkate (ṣṭủtva)
nárah+ṣaṣṭhaḥ → náras ṣaṣṭhaḥ → náraṣ ṣaṣṭhaḥ / nárah ṣaṣṭhaḥ
nárah+tiṣṭhati → náras tiṣṭhati
nárah+sāgarám → náras sāgarám / náraḥ sāgarám

Jihvāmūlīya, upadhmānīya

25. Замест вісаргі перад *kủ* і *pủ* могуць адменна быць *x* (*jihvāmūlīya*) і *f* (*upadhmānīya*). Вынятак з правіла пра *satva*:

-ḥ+kủ- → -x kủ- / -ḥ kủ-
-ḥ+pủ- → -f pủ- / -ḥ pủ-

*nárarủ+karoti → nára**x** karoti / nárah karoti*
*nárarủ+khādati → nára**x** khādati / nárah khādati*
*nárarủ+pacati → nára**f** pacati / nárah pacati*

Rủtva

26. Замест *n* перад *aM*-наступным *cha̲V* мае быць *rủ*. Прыгэтым замест папярэдняга *aC* мае быць анунāсіка, або пасьля папярэдняга *aC* мае быць анусвāра:

-aC-n+cha̲V-aM- → aC-ṃ-rủ cha̲V-am- / ắC-rủ cha̲V-am-

*bhávān+tanoti → bhávā̊rủ+tanoti → bhávā̊ḥ tanoti (visarga) → bháv**ā̊s** tanoti (satva) // bhávān+tanoti → bhávāṃrủ+tanoti → bhávāṃḥ tanoti (visarga) → bháv**āṃ**s tanoti (satva)*
*bhávān+cinoti → bhávā̊rủ+cinoti → bháv**ā̊ś** cinoti (visarga, satva, ścủtva) // bhávāṃrủ+cinoti → bháv**āṃ**ś cinoti (visarga, satva, ścủtva)*

*bhávān+cinoti → bhávān+ṭīkate → bhávā̃rů+ṭīkate → bháv**ā̃ṣ** ṭīkate (visarga, satva, ṣṭůtva) // bhávān+ṭīkate → bhávāṃrů+ṭīkate → bháv**āṃṣ** ṭīkate (visarga, satva, ṣṭůtva)*

Абагульненьне

Гэта ўсе асноўныя правілы сандгі, што дзейнічаюць паміж падамі. Большыня з вывучаных правіл дзейнічаюць і ўнутры пады. Іншыя правілы зьмены гукаў лепш вывучаць з правіламі словаўтварэньня, якімі яны абумоўлены.

g	**ḍ**	**d**	**b**	**ṅ**	**ṇ**	**n**	**m**	**r**	**ārů**	**arů**	
g / k	ḍ / ṭ	d / t	b / p	ṅ	ṇ	n	m	ḥ	āḥ	aḥ	**спын**
g	ḍ	d	b	ṅ / ṅṅ	ṇ / ṇṇ	n / nn	m	r	āy / ā	o’	**at**
g	ḍ	d	b	ṅ / ṅṅ	ṇ / ṇṇ	n / nn	m	r	āy / ā	ay / a	**ac**
k	ṭ	t	p	ṅ	ṇ	n	ṃ / ṅ	ḥ/x	āḥ / āx	aḥ / ax	**k/kh**
g	ḍ	d	b	ṅ	ṇ	n	ṃ / ṅ	r	ā	o	**g/gh**
g / ṅ	ḍ / ṇ	d / n	b / m	ṅ	ṇ	n	ṃ / ṅ	r	ā	o	**ṅ**
k	ṭ	t	p	ṅ	ṇ	m̊ś / ṃś	ṃ / ñ	ś	āś	aś	**c/ch**
g	ḍ	d	b	ṅ	ṇ	ñ	ṃ / ñ	r	ā	o	**j/jh**
g/ṅ	ḍ/ṇ	d/n	b/m	ṅ	ṇ	ñ	ṃ / ñ	r	ā	o	**ñ**
k	ṭ	t	p	ṅ	ṇ	m̊ṣ / ṃṣ	ṃ / ṇ	ṣ	āṣ	aṣ	**ṭ/ṭh**
g	ḍ	d	b	ṅ	ṇ	ṇ	ṃ / ṇ	r	ā	o	**ḍ/ḍh**
g/ṅ	ḍ/ṇ	d/n	b/m	ṅ	ṇ	ṇ	ṃ / ṇ	r	ā	o	**ṇ**
k	ṭ	t	p	ṅ	ṇ	m̊s/ṃs	ṃ / n	s	ās	as	**t/th**
g	ḍ	d	b	ṅ	ṇ	n	ṃ / n	r	ā	o	**d/dh**
g/ṅ	ḍ/ṇ	d/n	b/m	ṅ	ṇ	n	ṃ / n	r	ā	o	**n**
k	ṭ	t	p	ṅ	ṇ	n	ṃ / m	ḥ / f	āḥ / āf	aḥ / af	**p/ph**
g	ḍ	d	b	ṅ	ṇ	n	ṃ / m	r	ā	o	**b/bh**
g/ṅ	ḍ/ṇ	d/n	b/m	ṅ	ṇ	n	ṃ / m	r	ā	o	**m**
g	ḍ	d	b	ṅ	ṇ	n	ṃ / ẙ	r	ā	o	**y**
g	ḍ	d	b	ṅ	ṇ	n	ṃ	r	ā	o	**r**
g	ḍ	l	b	ṅ	ṇ	l̊	ṃ / l̊	r	ā	o	**l**
g	ḍ	d	b	ṅ	ṇ	n	ṃ / v̊	r	ā	o	**v**
k / kch	ṭ / ṭch	c / cch	p / pch	ṅ / ṅk	ṇ / ṇṭ / ṇṭch	ñ / ñc / ñcc / ñch	ṃ	ḥ / ś	āḥ / āś	aḥ / aś	**ś**
k	ṭ	t	p	ṅ / ṅk	ṇ / ṇṭ	n	ṃ	ḥ / ṣ	āḥ / āṣ	aḥ / aṣ	**ṣ**
k	ṭ / ṭts	t	p	ṅ / ṅk	ṇ / ṇṭ	n/nt	ṃ	ḥ / s	āḥ / ās	aḥ / as	**s**
g / ggh	ḍ / ḍḍh	d / ddh	b / bbh	ṅ	ṇ	n	ṃ	r	ā	o	**h**

Samprasāraṇa

iK, які зьяўляецца замест *ya̲N*, называецца *samprasāraṇa*. Замест сампрасāраṇы і наступнага *aC* мае быць адзін папярэдні:

ya → ia → i *va → ua → u*
ra → ṛa → ṛ *la → ḷa → ḷ*

У некаторых каранёў (напрыклад, *vad*, *vas*) сампрасāраṇа адбываецца перад *Kit*-пазначанымі афіксамі:
vad+yaK+te → uad+ya+te → ud-yá-te
vas+Ktvā → vas+itvā → uas+itvā → us+itvā → uṣ-itvā́ (*ṣatva*)

2. Санскрыцкія слоўнікі

Для пасьпяховага засваеньня санскрыту перадусім трэба ведаць граматыку і карані. Аднак карыстаньне слоўнікамі таксама зьяўляецца немінучым. Санскрыцкія слоўнікі падзяляюцца на два віды: сучасныя перакладныя і традыцыйныя санскрыцкія слоўнікі сынонімаў і тлумачэньняў.

Санскрыцка-ангельскі слоўнік Моньера-Ўільямза

Санскрыцка-ангельскі слоўнік Моньера-Ўільямза зьмяшчае каля 170 тысяч словаў і цалком прыдатны для работы з арыгінальнымі тэкстамі. Пошукавы інтэрфэйс слоўніка можна знайсьці тут: *http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/monier/indexcaller.php*. Адсканаваная адмена даступна тут: *http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/MWScan/index.php?sfx=jpg*.

Хаця карыстацца лічбавай адменай хутчэй і лягчэй, сканы старонак таксама могуць быць у прыгодзе, бо націскі ў санскрыцкіх словах у лічбавай адмене засталіся нераспазнанымі. Акрамя таго, слоўнік арганізаваны паводле этымалягічнага прынцыпу, што ніяк не адлюстроўваецца ў пошукавым інтэрфэйсе.

Асаблівасьці альфабэтнага сартаваньня

Словы ў слоўніку Моньера-Ўільямза ўпарадкаваныя паводле альфабэту Дэванāґарī. Прыгэтым слоўнік арганізаваны паводле этымалягічнага прынцыпу: тут вытворныя словы зьмяшчаюцца ў артыкуле слова, ад якога яны ўтвараюцца. Словы першага ўзроўню пішуцца на Дэванāґарī. Словы другога і наступных узроўняў пішуцца лацінскай трансьлітэрацыяй, але ўпарадкаваныя таксама паводле Дэванāґарī. Складаныя словы можна знайсьці сярод вытворных, але прыгэтым першая частка слова апускаецца, а наступная пішацца праз злучок. Слоўнік мае калянтытулы на Дэванāґарī, але карыстацца імі цяжкавата, бо яны з розных узроўняў слоўніка.

Структура артыкулаў пра карапі

На першым узроўні слоўніка знаходзяцца карані, а таксама імёны, утварэньне якіх або невядомае, або невідавочнае. Дзеясловы ў санскрыцкіх слоўніках прадстаўлены ў форме каранёў. Артыкулы пра карані арганізаваныя наступным чынам: форма кораня, яго група (*I-X*), від (*A.*, *P.*, *A.P*), спасылка на Дгāту-пāṭху (але нумары не ўнівэрсальныя), асноўныя формы дзеясловаў, падрабязны пераклад, асноўныя формы вытворных каранёў, этымалягічныя паралелі зь іншымі індаэўрапейскімі мовамі.

Структура артыкулаў пра імёны

Імёны ў санскрыцкіх слоўніках прадстаўлены ў форме асновы імені, прāтіпадікі. Артыкул пра імя зьмяшчае наступную інфармацыю: род (*m.*, *f.*, *n.*, *mfn*), пераклад, этымалягічныя паралелі зь іншымі інда-эўрапейскімі мовамі. Калі імя ўжываецца ў некалькіх родах, сьпярша ўказваецца значэньне прыметніка (*mfn*), пасьля – мужчынскага, ніякага і жаночага родаў. Калі слова нязьменнае ці можа ўжывацца як нязьменнае, яно мае пазнаку *ind.* (*indeclinable* “нескланяльнае”). Часам артыкул зьмяшчае некаторыя энцыкляпэдычныя зьвесткі.

Граматычныя скароты

У слоўніку ўжываюцца шматлікія граматычныя скароты і скароты назваў першакрыніцаў. У пошукавым інтэрфэйсе іх значэньне лёгка даведацца, бо яны рэалізаваны як гіпэрспасылкі ці маюць усплыўныя падказкі. Акрамя таго, іх можна знайсьці на старонках *XXXIII* і *XXXV* адсканаванай адмены.

3. Sat

Некаторыя *kṛt*-афіксы замяняюць іншыя афіксы пры пэўнай умове. Да іх адносяцца афіксы, аб'яднаныя тэрмінам *sat*: *Śatṝ̊* і *ŚānaC*. Афікс *Śatṝ̊* называецца парасмайпадай, а афікс *ŚānaC* – āтманэпадай. Афіксы *sat* замяняюць афікс *låṬ* пры дапасаваньні да імені, што сканчаецца не на першую вібгакті. Але замена на *sat* пры дапасаваньні да слова ў першай вібгакті дапускаецца пры сэнсе звароту:
nárah̩ vadati – Чалавек гаворыць (дапасаваньне да першай вібгакті).
vádantam náram paśyāmi (*nárah̩ vadati – náram paśyāmi*) – Бачу чалавека, які гаворыць (дапасаваньне да другой вібгакті).
he vádan nara! – О гаворачы чалавеча! (дапасаваньне да āмантріты)

Нра афіксы sat

Афіксы *sat* зьяўляюцца замест афікса *låṬ* і таму ўжываюцца ў сэнсе цяперашняга часу (*vartamāne*). Паколькі ўмоваю замены зьяўляецца дапасаваньне да імені, то яны маюць сэнс дзеепрыметнікаў цяперашняга часу. Пасьля каранёў *parasmaipadin* мае быць афікс *Śatṝ̊*, пасьля каранёў *ātmanepadin* – *ŚānaC*, а пасьля *ubhayapadin* каранёў могуць быць абодва. Афіксы *Śatṝ̊* і *ŚānaC* маюць *Śit*, што робіць іх сāрвадгāтукамі. Гэта значыць, перад імі мае зьявіцца тая самая вікараṇа, што і перад афіксамі *tiṄ* (*ŚaP*, *ŚyaN*, *Śa* – для ўжо вывучаных ґаṇаў).

Замепа aT па ґуṇу ўпутры пады

Замест не-пада-канцавога *aT* і наступнай ґуṇы мае быць адзін наступны *(para-rūpa)*:

vad+ŚaP+jhi → vad+a+anti → vádanti – гавораць
vad+lăṬ → vad+Śatṛ̆ → vad+ŚaP+Śatṛ̆ → vád-a-at → vádat – які гаворыць

Pit- і Ṅit-назначаныя сāрвадгāтукі

Не-*Pit*-пазначаныя сāрвадгāтукі зьяўляюцца *Ṅit*-пазначанымі. Гэта датычыць вікараṇаў *Śa* і *ŚyaN*, афіксаў *tiṄ* (акрамя *tiP, siP, miP*). Гэта значыць, перад імі забаронена замена на ґуṇу:
tuṣ+lăṬ → tuṣ+Śatṛ̆ → tuṣ+ŚyaN+Śatṛ̆ → tuṣ-ya-at → túṣyat – які радуецца
tud+lăṬ → tud+Śatṛ̆ → tud+Śa+Śatṛ̆ → tud-a-at → tudát – які б’е

але:
bhū+lăṬ → bhū+Śatṛ̆ → bhū+ŚaP+Śatṛ̆ → bhū+a+at → bho+a+at (guṇa) → bháv-a-at (ayādi-sandhi) → bhávat (aT-guṇa) – які быве
corí+lăṬ → corí+Śatṛ̆ → corí+ŚaP+Śatṛ̆ → coré+a+at → coráy-a-at → coráyat – які крадзе

ŚānaC

Афікс *ŚānaC* мае *Cit*, што патрабуе націску на апошні галосны афікса, але пасьля *aT*-канцавых асноваў ён зусім ня мае ўдāтты. Пасьля *aT*-канцавых асноваў перад афіксам *ŚānaC* дадаецца āґама *m̲uK*:
*labh+lăṬ → labh+ŚānaC → labh+ŚaP+ŚānaC → labh-a-āna → lábha**m**-āna (m̲uK)* – які бярэ

Пры ўжываньні ў сэнсе дачыну (*karmaṇi*) перад афіксам *ŚānaC,* як і перад *tiṄ,* ставіцца вікараṇа *yaK*:
*labh+lăṬ → labh+ŚānaC → labh+yak+ŚānaC → labh-ya-āna → labhyá**m**-āna* – які бярэцца

Sat замест lṛ̆Ṭ

Афіксы *sat* могуць замяняць і афікс *lṛ̆Ṭ*, які ўжываецца ў сэнсе будучага часу. Паколькі афіксы *sat* у такім разе насьледуюць афікс *lṛ̆Ṭ*, то перад імі ставіцца вікараṇа *sya*. Сэнс афіксаў *sat* у такім разе роўны дзеепрыметнікам будучага часу:

vad+lr̥̄Ṭ → vad+Śatr̥̄ → vad+sya+at → vad+i-sya+at (iṬ) → vadiṣyát (ṣatva) – які скажа, будзе гаварыць
pac+lr̥̄Ṭ → pac+Śatr̥̄ → pac+sya+at → pak+sya+at (ku̐tva) → pakṣyát (ṣatva) – які згатуе, будзе гатаваць
tuṣ+lr̥̄Ṭ → tuṣ+Śatr̥̄ → tuṣ+sya+ at → tok+sya+at (guṇa, katva) → tokṣyát (ṣatva) – які ўзрадуецца, будзе радавацца
labh+lr̥̄Ṭ → labh+ŚānaC → labh+sya+āna → labh-syam-āna (mu̱K) → lapsyámāna (cartva) – які возьме

Утварэньне формаў жаночага роду

У сэнсе жаночага роду пасьля *Śatr̥̄*-канцавых асноваў ставіцца афікс *ṄīP* – гэтага патрабуе маркер *r̥D-it*. Прыгэтым, калі афіксу *Śatr̥̄* папярэднічае *a*-канцавая аснова, да яе адменна дадаецца āґама *nu̱M*. І неадменна, калі афіксу *Śatr̥̄* папярэднічае *ŚaP* ці *ŚyaN*:
tudát+ṄīP → tudat-ī́ / tudánt-ī – якая б’е
vadiṣyát+ṄīP → vadiṣyatī́ / vadiṣyántī – якая будзе гаварыць
*vádat+ṄīP → vádan**t**-ī* – якая гаворыць
*túṣyat+ṄīP → túṣyan**t**-ī* – якая радуецца
*coráyat+ṄīP → coráyan**t**-ī* – якая крадзе

Пасьля *ŚānaC*-канцавых асноваў у сэнсе жаночага роду паводле агульнага правіла ставіцца афікс *ṬāP*:
lábhamāna+ṬāP → lábhamānā – якая бярэ
lábhyamāna+ṬāP → labhyámānā – якая бярэцца

Націск пры скланеньні

Калі *Śatr̥̄*-канцавая аснова мае націск на апошні галосны і ня мае āґамы *nu̱M*, то *aC*-пачатковыя афіксы *su̐P*, акрамя сарванāмастхāны, маюць быць удāттамі:
tudát – tudat-áḥ
vadiṣyát – vadiṣyat-áḥ
але: *vádat – vádat-aḥ*

Тое самае датычыць жаночага афікса *ṄīP*:

tudát – tudat-ī́ / tudánt-ī
vadiṣyat – vadiṣyatī́
але: *vádat – vádantī*

Ужываньне sat-канцавых імёнаў

Sat-канцавыя імёны ўжываюцца як азначэньні:
vádantau nárau paśyati – Ён бачыць двух людзей, якія гавораць (двух гаворачых людзей).

Прыгэтым, калі афіксы *sat* ужываюцца ў сэнсе будучага часу, яны могуць мець сэнс намеру:
coráyiṣyantau nárau apaśyat – Ён убачыў двух людзей, якія зьбіраліся красьці.

Sati saptamī

Сёмая вібгакті можа ўжывацца пасьля слова ў сэнсе дзеяньня, якое зьяўляецца азнакай іншага дзеяньня. У такім сэнсе часта ўжываюцца *sat*-канцавыя імёны. Саптамī ў такім ужываньні называецца *sati saptamī* (сёмая ў сэнсе існага):
nṛpé páśyati nárah avadat – Чалавек гаварыў, калі князь глядзеў (пры гледзячым князі чалавек гаварыў).
náre phálāni lábhamāne bā́lā sīdati – Пакуль чалавек бярэ плады, дзяўчына сядзіць (пры чалавеку, бяручым плады, дзяўчына сядзіць).

Узоры

dhātu	*lå̆Ṭ→Śatṛ̊*	*lå̆Ṭ→ŚānaC (kartari)*	*lå̆Ṭ→ŚānaC (karmaṇi, bhāve)*	*lṛ̊Ṭ→Śatṛ̊, ŚānaC*
iṣ	icchát		iṣyámāna	eṣiṣyát
edh	–	édhamāna	edhyámāna	edhiṣyámāna
khād	khā́dat		khādyámāna	khādiṣyát
gam	gácchat		gamyámāna	gamiṣyát
corí	coráyat	coráyamāṇa	coryámāṇa	corayiṣyát / corayiṣyámāṇa
tuṣ	túṣyat		tuṣyámāṇa	tokṣyát

tṝ	tárat		tīryámāṇa	tariṣyát
dah	dáhat		dahyámāna	dhakṣyát
dṛś	páśyat		dṛśyámāna	drakṣyát
nī	náyat	náyamāna	nīyámāna	neṣyát / neṣyámāṇa
pac	pácat	pácamāna	pacyámāna	pakṣyát / pakṣyámāṇa
budh	bódhat		budhyámāna	bhotsyát
bhū	bhávat		bhūyámāna	bhaviṣyát
labh	–	lábhamāna	labhyámāna	lapsyámāna
vad	vádat		udyámāna	vadiṣyát
vas	vásat		uṣyámāṇa	vatsyát
sad	sī́dat		sadyámāna	satsyát
sev	–	sévamāna	sevyámāna	seviṣyámāṇa
sthā	tíṣṭhat		sthīyámāna	sthāsyát

4. Liṅ̐ – ātmanepada

Ātманэпада-афіксы *tiṄ*, што зьяўляюцца па месцы *liṄ*, пасьля *aT*-канцавых асноваў выглядаюць так:

liṄ – ātmanepadāni		
-īta	**-īyātām**	**-īran**
-īthās	**-īyāthām**	**-īdhvam**
-īya	**-īvahi**	**-īmahi**

लिँङ् – आत्मनेपदानि – कर्तरि

प्र॰	ल॑भेत	ल॑भेयाताम्	ल॑भेरन्
म॰	ल॑भेथाः	ल॑भेयाथाम्	ल॑भेध्वम्
उ॰	ल॑भेय	ल॑भेवहि	ल॑भेमहि

लिँङ् – आत्मनेपदानि – कर्मणि

प्र॰	लभ्ये॑त	लभ्ये॑याताम्	लभ्ये॑रन्
म॰	लभ्ये॑थाः	लभ्ये॑याथाम्	लभ्ये॑ध्वम्
उ॰	लभ्ये॑य	लभ्ये॑वहि	लभ्ये॑महि

Śatṛ̊-канцавыя асновы

Перад сарванāмастхāнамі да *Śatṛ̊*-канцавой асновы дадаецца āгама *nu̱M*:
vádat+au → *váda**n**t-au*

Перад афіксам *Śī* дадатак *nu̱M* ставіцца так жа сама, як і перад жаночым афіксам *Ṅī̄P*:
vádat+Śī → *váda**n**t-ī*
tudát+Śī → *tudá**n**t-ī* / *tudát-ī*

Калі на канцы пады апынаецца злучэньне зычных (*saṃyoga*), апошні зычны злучэньня замяняецца на лопу:
vádat+sŭ̊ → *váda**n**t_ (sŭ̊-lopa)* → *vádan_ (saṃyogānta-lopa)*

Śatṛ-канцавая аснова мужчынскага роду *vádat*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	वंदन्	वंदन्तौ	वंदन्तः
२	वंदन्तम्	वंदन्तौ	वंदतः
३	वंदता	वंदद्भ्याम्	वंदद्भिः
४	वंदते	वंदद्भ्याम्	वंदद्भ्यः
५	वंदतः	वंदद्भ्याम्	वंदद्भ्यः
६	वंदतः	वंदतोः	वंदताम्
७	वंदति	वंदतोः	वंदत्सु
आ॰	हे वंदन्	हे वंदन्तौ	हे वंदन्तः

Śatṛ-канцавая аснова ніякага роду *vádat*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१,२	वंदत्	वंदन्ती	वंदन्ति

рэшта як у мужчынскім родзе

Пасьля ўда̄тта-канцавой асновы *aC*-пачатковыя вібакті-афіксы, да якіх не дадаецца а̄ґама *nu̲M*, маюць быць націскнымі.

Śatṛ-канцавая аснова мужчынскага роду *tudát*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	तुदॅन्	तुदॅन्तौ	तुदॅन्तः
२	तुदॅन्तम्	तुदॅन्तौ	तुदतॅः
३	तुदताॅ	तुदॅद्भ्याम्	तुदॅद्भिः
४	तुदतेॅ	तुदॅद्भ्याम्	तुदॅद्भ्यः
५	तुदतॅः	तुदॅद्भ्याम्	तुदॅद्भ्यः
६	तुदतॅः	तुदतोॅः	तुदताॅम्
७	तुदतिॅ	तुदतोॅः	तुदॅत्सु
आ॰	हे तुॅदन्	हे तुॅदन्तौ	हे तुॅदन्तः

Śatṛ-канцавая аснова ніякага роду *tudát*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१,२	तुदॅत्	तुदॅन्ती / तुदतीॅ	तुदॅन्ति

рэшта як у мужчынскім родзе

Слоўнік

रक्ष् । रॅक्षँ । भ्वा॰ प॰ सेट् । रॅक्षति । бараніць । णिच् – रक्षिॅ । सन् – रिॅरक्षिष । यङ् – रारक्ष्यॅ ॥

शंस् । शॅंसुँ । भ्वा॰ प॰ सेट् । शंसॅति । славіць । यक् – शस्यॅते । णिच् – शंसिॅ । सन् – शिशंॅसिष । यङ् – शाशस्यॅ ॥

शिक्ष् । शिॅक्षँ । भ्वा॰ आ॰ सेट् । शिॅक्षते । вучыцца । णिच् – शिक्षिॅ – вучыць ॥

अपि । नि॰ । таксама ॥
कूल । न॰ । бераг ॥
पुनर् । नि॰ । зноў ॥
भूमि । स्त्री॰ । зямля ॥

Практыкаваньне 1

आहारस्य पचनाय बहून् समिधः वने लभध्वम् ।१।
फलानि लभमानान् सेवकान् वने अपश्यम् ।२।
पच्यमानः आहारः बालैः न खाद्येत ।३।
गुरौ वाचम् वदिष्यति नराः बोधेयुः ।४।
नृपे भूमिम् रक्षति द्विषः ग्रामम् न जयन्ति ।५।
गुरवः बालान् शिक्षयेयुः बालाः च गुरून् सेवेरन् ।६।
बालेसु तुष्यत्सु पितरौ अपि तुष्यतः ।७।
फलेषु वृक्षात् लप्स्यमानेषु आहारम् पक्ष्यावः ।८।
यदि नृपः द्विड्भ्यः ग्रामम् ग्रामम् रक्षेत् नरैः पुनः पुनः शस्येत ।९।

Практыкаваньне 2

1. Ахоўнік убачыў хлопчыка, які краў плады з дрэваў.
2. Калі зноў прыйдуць ворагі, князь абароніць вёску.
3. Хай слугамі будуць узятыя дровы ды на агні прыгатуецца ежа.
4. Калі настаўнік навучае, дзеці хай вучацца і разумеюць.
5. Пакуль жанчына сядзела на зямлі, конь піў ваду з ракі.
6. Калі настаўнік пойдзе жыць у лесе, мы таксама будзем жыць у лесе.
7. Князь абрадаваў пладамі чалавека, які праслаўляў настаўніка.
8. Хай ня будуць спаленыя агнём дрэвы, што растуць на беразе.
9. Вы двое вазьмеце вады і памыйце сабе рукі.

Практыкаваньне 3

Злучыць паводле правілаў сандгі (उँ не чытаецца):

अग्निरुँ + अत्र
अग्निरुँ + खादति
अग्निरुँ + रोहति
अश्वरुँ + चरति
अश्वरुँ + शीघ्रम्
अश्वारुँ + लभन्ते
अश्वैरुँ + सङ्गच्छते
गुरुरुँ + टीकते
गुरुरुँ + अहम्
गुरुरुँ + आगच्छति
गुरुरुँ + च
गुरुरुँ + तिष्ठति

गुरुरुँ + रमते
नदीभिरुँ + सङ्गच्छते
नद्यरुँ + अत्र
नदीभ्यरुँ + गच्छति
नररुँ + अहम्
नररुँ + उदकम्
नररुँ + एकरुँ
नररुँ + टीकते
नररुँ + तिष्ठति
नररुँ + रमते
नरारुँ + अत्र
नरारुँ + आगच्छन्ति

नरारुँ + नयन्ते
पुनर् + अहम्
पुनर् + आगच्छति
पुनर् + रामरुँ
पुनर् + करोति
पुनर् + पचति
बालारुँ + उदकम्
बालारुँ + वदन्ति
वृक्षरुँ + अत्र
वृक्षरुँ + रोहति
वृक्षारुँ + रोहन्ति

Заданьне

1. Вывучыць сандгі зычных і зрабіць практыкаваньне 3.
2. Вывучыць новыя ўтварэньні афіксамі *kṛt*.
3. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і скланеньня.
4. Вывучыць новыя словы.
5. Зрабіць практыкаваньні на пераклад.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

ЗАДАПЬПІ НА САМАПРАВЕРКУ 3

І. Адказаць на нытаньні і выканаць заданьні:

1. Якую інфармацыю нясе форма кораня ў Дгāту-пāṭсе?
2. Што такое *upadeśa*?
3. Як вызначыць, ці зьяўляецца гук ітам?
4. Якія зьмены зычных адбываюцца на канцы пады?
5. Якія ёсьць правілы пра сандгі зычных?
6. Што такое *āgama*? Якія правілы сандгі прызначаюць āґамы?
7. Якія ёсьць правілы вісарґа-сандгі?
8. У якіх сэнсах ужываюцца афіксы *lăṬ*, *lăṄ*, *lŏṬ*, *lṛ̆Ṭ* і *lĭṄ*?
9. Чым асаблівыя кṛт-афіксы?
10. Якія кṛт-афіксы ўтвараюць нязьменныя імёны?
11. У якіх сэнсах ужываюцца кṛтйа-афіксы?
12. У якіх умовах ужываюцца афіксы *sat*?
13. Як набіраць тэкст на Дэванāґарī на кампутары?
14. Што такое *sarvanāmasthāna*, *pada* і *bha*?
15. Што такое *samprasāraṇa*?
16. Калі галосны называецца *laghu*, а калі – *guru*?
17. Чым асаблівы санскрыцка-ангельскі слоўнік Моньера-Ўільямза?
18. У якой форме падаюцца імёны і дзеясловы ў слоўніку?

ІІ. Падзяліць словы, зваротна ўжываючы нравілы сандгі:

अग्निर्दहति । तच्चिनोति । नर आ गच्छति । वदन्नत्र । नृपाञ्छीघ्रम् । अश्वोऽगच्छत् । धेनुश्चरति । एतड्डमरुः । प्राङ्क्षष्ठः । बालोऽबोधति । गुरू रमते । वृक्षाल्ँल्लभते । वाक्छिवः । नरायवदन् । नृपान्नयति ॥

ІІІ. Паставіць слова ў дужках у належную форму і неракласьці сказы:

य॑दि नृप॑ः द्वि॑षः (जि) ग्रा॑मैः (शं॑स्) ।१।
गुरो॑ः वाद॑स्य (बो॑धन) वि॑ना बा॑लः भ॑वनम् न॑ जिगं॑सते ।२।

हे बा॑ले नद्या॑ः (वा॑रि) न॑ पात॑व्यम् ।३।
से॑वकौ फ॑लानि (म॑धु) सह॑ खादेताम् ।४।
म॑धु (खाद) पिपासामि इ॑ति बा॑लः अवदत् ।५।
वा॑रि न॑ (पा) इ॑ति पित॑रौ बा॑लाम् अवदताम् ।६।
ना॑री (वा॑रि) ह॑स्तौ क्षालयतु ।७।
(भू॑मि) ज॑यकः भवानि इ॑ति (नेतृ॑) मति॑ः ।८।
य॑दि वृक्षा॑ः न॑ (एध्) व॑ने फ॑लानि न॑ (भू) ।९।
नृपे॑ण ग्रा॑माः (द्वि॑ष्) रक्षित॑व्याः ।१०।

IV. Перафразаваць сказы так, каб у іх быў вытворны корань або *kṛtya*-канцавое імя:

न॑रः भ्रा॑तोः भ॑वने व॑सितुम् इच्छति ।१।
नृप॑ः गुरु॑म् पु॑नः पुनः शंसति ।२।
बा॑ला वा॑रि म॑धु इव पश्यति ।३।
गुरु॑म् सेवध्वम् गुरो॑ः च वाद॑म् बोधत ।४।
अ॑श्वः खा॑देत् इ॑ति से॑वकः इच्छति ।५।

V. Перафразаваць сказы, ужываючы *sat*-канцавыя імёны і канструкцыю *sati saptami,* дзе гэта натрэбна:

न॑रौ आहार॑म् अखादताम् वा॑रि च अपिबताम् ।१।
द्वि॑षः जेष्यन्ते नेता॑ च ग्रा॑मम् आ॑ गमिष्यति ।२।
ना॑री व॑दनम् क्षा॑लयितुम् ऐच्छत् नदी॑म् च उ॑प अगच्छत् ।३।
बा॑लः समि॑धः लभते भ्रा॑ता च चो॑रकेभ्यः फ॑लानि रक्षति ।४।
सु॑न्दराः वृक्षा॑ः व॑ने एधन्ते इ॑ति फ॑लानाम् ल॑म्भकः अपश्यत् ।५।

VI. Скласьці сказы, ужываючы *Ktvā*-канцавыя імёны:

आहार॑ पा॑चक(द्वि॰) फ॑ल लभ् नेतृ॑ पच् ।१।
वा॑रि बा॑ला आ॑ नी मातृ॑ पा ।२।

वंन वस्(तव्य) ग्रांम गम्(त्त्वा) ।३।
बुध्(त्त्वा) शिंक्षक बांल वांच् पितंरौ गम् ।४
नदीं तॄ(त्त्वा) समीपं वृक्षं सद(्तव्यत्) ।५।

VII. Перакласьці на санскрыт:

ядомы, ахвотны-гатаваць, пітны, аб’яданьне, кармілец.

❀❀❀

॥ अथ त्रयोदशोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 13

1. Вялікі санскрыцка-нямецкі слоўнік Отто Бётлінґа і Рудольфа Рота

Найвялікшым перакладным слоўнікам санскрыту зьяўляецца сямітомавы Вялікі Санкт-Пецярбурскі слоўнік (*Grosses Petersburger Wörterbuch*), выдадзены ў 1853-1875 гадох Отто Бётлінґам (*Otto Böhtlingk*) і Рудольфам Ротам (*Rudolph Roth*). Гэта санскрыцка-нямецкі слоўнік і адзіны санскрыцкі слоўнік са шматлікімі і разгорнутымі цытатамі з арыгінальных тэкстаў. У слоўніку пададзены націскі на ўсіх словах, для якіх ён вядомы зь ведавых тэкстаў ці з граматыкі санскрыту. Слоўнік мае прамое альфабэтнае сартаваньне.

Пошукавы інтэрфэйс слоўніка: ***http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/PWGScan/2013/web/webtc/indexcaller.php***.

Кароткі санскрыцка-нямецкі слоўнік Отто Бётлінґа

Скарочаная адмена вялікага Санкт-Пецярбурскага слоўніка (*Sanskrit-Wörterbuch in kürzerer Fassung*), без цытатаў з арыгінальных тэкстаў, была выдазена Отто Бётлінґам у 1879-1889 гадох. Слоўнікам без цытатаў часта карыстацца лягчэй, бо яны не заўсёды патрэбныя ў рабоце з арыгінальнымі тэкстамі. Ужо пазьней, у 1927 годзе, да скарочанай адмены слоўніка быў зроблены дадатак Рыхардам Шмітам (*Richard Schmidt*).

Пошукавы інтэрфэйс слоўніка: ***http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/PWScan/disp2/index.php***.

Санскрыцка-ангельскі слоўнік Артура Энтані МакДонэла

Практычны санскрыцка-ангельскі слоўнік (*Practical Sanskrit-English Dictionary*) Артура Энтані МакДонэла (*Arthur Anthony Macdonell*) меншы памерам за слоўнік Моньера-Ўільямза, але таму часта і нашмат зручнейшы ў карыстаньні: ён зьмяшчае ўсё патрэбнае для работы з кля-

сычнымі санскрыцкімі тэкстамі і ня мае нічога лішняга. Калі слоўнік Моньера-Ўільямза мае асобны артыкул на кожны корань з упасарґамі, то ў гэтым слоўніку яны падаюцца як падразьдзелы артыкулаў пра карані.

Пошукавы інтэрфэйс слоўніка: *http://dsal.uchicago.edu/dictionaries/macdonell/*. Адсканаваная адмена: *http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/MDScan/index.php?sfx=jpg*.

Санскрыцка-ангельскі слоўнік Гарацыя Гаймана Ўілсаиа

Варты ўвагі таксама і санскрыцка-ангельскі слоўнік (*Sanskrit-English Dictionary*) Гарацыя Гаймана Ўілсана (*Horace Hayman Wilson*). Гэты слоўнік нашмат больш арыентаваны на традыцыйную граматыку санскрыту, чым слоўнік Моньера-Ўільямза (напр., у ім пазначаюцца афіксы, з дапамогаю якіх утвораныя словы, у тым выглядзе, у якім яны пададзеныя ў граматыцы Пāṇіні).

Пошукавы інтэрфэйс слоўніка: *http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/WILScan/disp3/index.php*. Адсканаваная адмена: *http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/WILScan/index.php?sfx=jpg*.

Саискрыцка-ангельскі слоўиік Вāмаиа Ш́іврāма Āнтэ

Выдатны індыйскі навуковец Вāман Ш́іврāм Āптэ (*Vāman Shivrām Apte*) выдаў свой санскрыцкі слоўнік у некалькіх рэдакцыях: поўнай (*Practical Sanskrit-English Dictionary*) і скарочанай, для студэнтаў (*Student's Sanskrit-English Dictionary*). Слоўнік арыентаваны перадусім на клясычны санскрыт і зьмяшчае інфармацыю з традыцыйнай граматыкі санскрыту (афіксы паводле Пāṇіні), але ня мае націскаў. Варты ўвагі таксама і ягоны санскрыцка-гіндзійскі слоўнік.

Пошукавы інтэрфэйс слоўніка: *http://dsal.uchicago.edu/dictionaries/apte/*.

Саискрыцка-фраицускія слоўиікі

Ёсьць два добрыя санскрыцка-францускія слоўнікі. Першы – *Dictionnaire Sanscrit-Français*, створаны Надін Счупак (*Nadine Stchoupak*), Л. Ніті і Луі Рэну. Пошукавы інтэрфэйс слоўніка: *http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/STCScan/web/index.php*. Адсканаваная адмена: *http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/STCScan/index.php?sfx=jpg*.

Другі – *Dictionnaire SaNscrit-Français* – твор Эжэн Бюрнуф (*Eugène Burnouf*). Пошукавы інтэрфэйс слоўніка: *http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/BURScan/2013/web/webtc/indexcaller.php*.

Санскрыцка-расейскі слоўнік

Існуе таксама Санскрыцка-расейскі слоўнік (Санскритско-русский словарь), створаны Верай Качарґіной (з кароткім нарысам граматыкі санскрыту А.А.Залізьняка). Слоўнік арыентаваны на заходнія граматыкі санскрыту, і яго фактычна недастаткова для работы з сапраўднымі арыгінальнымі тэкстамі (у ім усяго каля 28000 словаў). Сьцягнуць слоўнік можна тут: *http://www.indostan.ru/biblioteka/knigi/2564/3025_2_o.zip*.

Аигельска-санскрыцкія слоўиікі

З ангельска-санскрыцкіх слоўнікаў варта ўзгадаць два. Першы – Ангельска-санскрыцкі слоўнік Вāмана Ші́врāма Āптэ, што таксама існуе ў поўнай і скарочанай адменах.

Пошукавы інтэрфэйс слоўніка: *http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/aequery/index.html*. Адсканаваная адмена: *http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/AEScan/index.php?sfx=jpg*.

Другі – Ангельска-санскрыцкі слоўнік Моньера-Ўільямза. Пошукавы інтэрфэйс слоўніка: *http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/MWEScan/2013/web/webtc/indexcaller.php*.

Этымалягічиы слоўнік Маифрэда Майргофэра

Варта ўзгадаць таксама Этымалягічны слоўнік стараіндаарыйскае мовы (*Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*) Манфрэда Майргофэра (*Manfred Mayrhofer*). Гэта ня столькі слоўнік этымалёгіі ў традыцыйным сэнсе, колькі слоўнік індаэўрапейскіх міжмоўных параленяў. Слоўнік можна сьцягнуць тут: *https://docs.google.com/file/d/0B-SjzcPke_37bEk5SU5GX3RJNE0/edit*.

2. Niṣṭhā

Kṛt-афіксы *Kta* і *Ktavatŭ̊* называюцца тэрмінам *niṣṭhā*. Афіксы *niṣṭhā* ўжываюцца ў сэнсе мінулага часу (*bhūte*), прыгэтым афікс *Kta* – у сэнсе быцьця (*bhāve*) і дачыну (*karmaṇi*), а афікс *Ktavatŭ̊* – у сэнсе дзейніка (*kartari*). Такім чынам, іх сэнс адпавядае дзеепрыметніку мінулага часу залежнага і незалежнага стану:
ji+Kta → jitá – пераможаны
ji+Ktavatŭ̊ → jitávat – які перамог (перамогшы)

Паколькі афіксы *niṣṭhā* зьяўляюцца *Kit*-пазначанымі, перад імі забаронена замена на ґуṇу:
tuṣ+Kta → tuṣṭá (ścŭ̊tva) – узрадаваны
kṛ+Ktavatŭ̊ → kṛtávat – які зрабіў

Асаблівасьці дадаиьия iṬ

Пасьля *aniṬ*-каранёў āґама *iṬ* ня ставіцца:
ji+Kta → jitá (*aniṬ*) – пераможаны

Акрамя таго, *iṬ* ня ставіцца пасьля ўсіх *uK*-канцавых, *īD-it*-пазначаных каранёў, а таксама пасьля каранёў, пасьля якіх *iṬ* ставіцца неабавязкова ў іншых выпадках:
bhū+Kta → bhūtá (*seṬ*, але *uK*-канцавы) – быты, які быў
dīpī̊+Kta → dīptá (*seṬ*, але *īD-it*) – які зьзяў
vṛt+Kta → vṛttá (*veṬ* перад *Ktvā*) – які існаваў

Пасьля ўсіх іншых каранёў āґама *iṬ* ставіцца:
rakṣ+Kta → *rakṣitá* (*seṬ*) – абаронены

Niṣṭhā иасьля вытворных каранёў

У выпадку вытворных каранёў дзейнічаюць агульныя правілы: дадаецца *iṬ* і зьнікае канцавы *aT*. Афікс *ṆiC* перад афіксамі *niṣṭhā* таксама зьнікае:
pac+ṆiC → *pācí*
pācí+Kta → *pācí+ita* → *pāc_+ita* → *pāc-itá* – прымушаны гатаваць
pac+saN → *pípakṣa*
pípakṣa+Kta → *pípakṣa+ita* → *pipakṣ_+ita* → *pipakṣitá* – які захацеў гатаваць

Асаблівасьці

Перад *niṣṭhā* замест *m* і *n* на канцы кораня мае быць лопа:
gam+Kta → *gatá* – які пайшоў
tan+Kta → *tatá* – расьцягнуты

Пасьля *r*- і *d*-канцавой асновы пачатак афіксаў *niṣṭhā* замяняецца на *n*:
sad+Kta → *sad+na* → *san-ná* – які сеў
tṝ+Kta → *tīr+na* → *tīrṇá* – які пераправіўся, перасечаны

Ужываньне niṣṭhā

Niṣṭhā-канцавыя імёны ўжываюцца як азначэньні:
sutám rásam – выціснуты сок
sutávān nárah̤ – чалавек, які выціснуў

Акрамя таго, *niṣṭhā*-канцавыя імёны могуць ужывацца ў ролі звычайнага дзеяслова ў мінулым часе (бяз розьніцы – сёньня гэты было ці ня сёньня) – так, нібы дзеяслоў “ёсьць” прыгэтым апускаецца:
nárah̤ rásam sutávān – Чалавек выціснуў сок.
rásam nárena sutám – Сок (быў) выціснуты чалавекам.

Афікс Kta ў сэнсе дзейніка

Афікс *Kta* звычайна ўжываецца ў сэнсе дачыну ці быцьця. Але пры сэнсе пачатку дзеяньня (з упасаргаю *prá-*), пасьля рух-сэнсавых, непераходных каранёў (*a-karmaka*), каранёў *sthā*, *vas* і некаторых іншых, ён ужываецца і ў сэнсе дзейніка:
náraḥ kumbhám prakṛtáḥ – Чалавек пачаў-рабіць гаршчок.
náraḥ grā́mam gatáḥ – Чалавек пайшоў у вёску.
náraḥ bhū́mau sannáḥ – Чалавек сеў на зямлю.
náraḥ vṛkṣé sthitáḥ – Чалавек стаў на дрэва.
náraḥ grā́me uṣitáḥ – Чалавек пасяліўся ў вёсцы.

Sati saptamī

Niṣṭhā-канцавыя імёны таксама часта ўжываюцца ў саптамī ў сэнсе азнакі іншага дзеяньня:
mitré vánaṃ gaté náraḥ āhārám pra-pakváḥ – Калі сябар пайшоў у лес, чалавек пачаў гатаваць ежу (пры пайшоўшым у лес сябры).
mitré āhārám pakvávati náraḥ vánam gatáḥ – Калі сябар згатаваў ежу, чалавек пайшоў у лес (пры згатаваўшым ежу сябры).

Афікс Kta ў сэнсе быцьця

Акрамя таго, афікс *Kta* можа ўжывацца ў сэнсе быцьця безадносна яго часу. Прыгэтым імя мае быць ніякага роду:
gatám – рух
pakvám – гатаваньне
buddhám – разуменьне
sthitám – стаяньне

Узоры

dhātu	*Kta*	*Ktavatŭ*	*dhātu*	*Kta*	*Ktavatŭ*
āp	āptá	āptávat	*pac*	pakvá	pakvávat
iṣ	iṣṭá	iṣṭávat	*pā*	pītá	pītávat
edh	edhitá	edhitávat	*budh*	buddhá	buddhávat

kṛ	kṛtá	kṛtávat	*bhū*	bhūtá	bhūtávat
kṣālí	kṣālitá	kṣālitávat	*rakṣ*	rakṣitá	rakṣitávat
khād	khāditá	khāditávat	*labh*	labdhá	labdhávat
gam	gatá	gatávat	*vad*	uditá	uditávat
cit	cittá	cittávat	*vas*	uṣitá	uṣitávat
corí	coritá	coritávat	*śaṃs*	śaṃsitá	śaṃsitávat
ji	jitá	jitávat	*śak*	śaktá	śaktávat
tan	tatá	tatávat	*śikṣ*	śikṣitá	śikṣitávat
tuṣ	tuṣṭá	tuṣṭávat	*sad*	sanná	sannávat
tṝ	tīrṇá	tīrṇávat	*su*	sutá	sutávat
dah	dagdhá	dagdhávat	*sev*	sevitá	sevitávat
dṛś	dṛṣṭá	dṛṣṭávat	*sthā*	sthītá	sthītávat
nī	nītá	nītávat	*smṛ*	smṛtá	smṛtávat

Формы жаночага роду

Паводле агульнага правіла афікс *ṬāP* мае быць у сэнсе жанчыны пасьля *aT*-канцавых асноваў:
kṛtáḥ – зроблены
kṛta+ṬāP → *kṛtā́* – зробленая

Калі слова сканчаецца на афікс, што мае маркер *uK* (*u ṛ ḷ* у якасьці *it*), пасьля яго ў сэнсе жанчыны мае быць афікс *ṄīP*:
kṛ+Ktavatŭ̊ (uG-it) → *kṛtávat* – які зрабіў
kṛtávat+ṄīP → *kṛtávatī* – якая зрабіла

Афіксы uṆ-ādi

Акрамя асноўных *kṛt*-афіксаў, разгледжаных у папярэдніх занятках, ёсьць яшчэ многа іншых *kṛt*-афіксаў. Але сэнсы іх заўсёды складаюць быцьцё і кāракі. Усе непрадуктыўныя ці нерэгулярныя *kṛt*-афіксы сабраныя ў асаблівыя сӯтры – *uṆ-ādi-sūtrāṇi*. Гэта сӯтры пра *uṆ*-загалоўныя афіксы. Афікс *uṆ* – проста першы зь іх, ім утвараецца, напрыклад, слова *vāy-ú* “вецер”. Тэкст сӯтраў захаваўся ня надта добра ды мае мноства розначытаньняў. Акрамя таго, лічыцца, што гэтыя сӯтры – толькі прыклады ўжываньня афіксаў:

ṛ+thaN → ártha – цэль, мэта, сэнс, дачын
dhṛ+maN → dhárma – права

3. Gaṇa

Паўтарэньне. Карані ў *Dhātu-pāṭha* падзяляюцца на 10 групаў (*gaṇa*) паводле таго, якая вікараṇа ставіцца пасьля кораня перад сāрвадгāтукамі (*tiṄ* і *Śit*), што ўжываюцца ў сэнсе дзейніка (*kartari*). Паводле агульнага правіла гэта вікараṇа *ŚaP*. Гэтае правіла працуе ў выпадку першай групы – *bhv-ādi* (*bhū*-загалоўных) і дзясятай групы – *cur-ādi* (*cur*-загалоўных). Астатнія групы ўтвараюцца як выняткі:
1. *bhv-ādi – ŚaP*
2. *ad-ādi – Śapo luk* (зьнікненьне *ŚaP*)
3. *juhoty-ādi / hv-ādi – Ślu* (зьнікненьне *ŚaP* і падваеньне асновы)
4. *div-ādi – ŚyaN*
5. *sv-ādi – Śnu*
6. *tud-ādi – Śa*
7. *rudh-ādi – ŚnaM*
8. *tan-ādi – u*
9. *kry-ādi – Śnā*
10. *cur-ādi – ṆiC ŚaP*

Заўвагі нра націск

Паўтарэньне. Агульныя правілы:
1. націск мае быць на пачатак афікса;
2. аснова губляе націск на карысць націску афікса;
3. але калі афікс ненаціскны, аснова захоўвае свой націск.

Усе вывучаныя вікараṇы сканчаюцца на *aT*. *Pit*-пазначаныя афіксы (*tiP, siP, miP*) маюць быць ненаціскнымі. Але пасьля *aT*-канцавой асновы *ўсе l*-замесныя сāрвадгāтукі маюць быць ненаціскнымі:
vad+ŚaP+tiP → vád-a-ti
tuṣ+śyaN+tiP → túṣ-ya-ti
tud+śa+tiP → tud-á-ti
corí+ŚaP+tiP → coráy-a-ti

Замена на ґуṇу

Паўтарэньне. Перад сāрвадгāтукай і āрдгадгāтукай замест канцавога *iK* і замест перадапошняга лёгкага *iK* мае быць ґуṇа. Але ня перад *Kit*- і *Ṅit*-пазначанымі афіксамі. Прыгэтым усе сāрвадгāтукі, што не зьяўляюцца *Pit*-пазначанымі, маюць лічыцца *Ṅit*-пазначанымі.

Svādi-gaṇa

Пасьля каранёў пятай групы – ці *su*-загалоўных (*sv-ādi*) – перад сāрвадгāтукай у сэнсе дзейніка ставіцца вікараṇа *Śnu*. Паколькі сāрвадгатука *Śnu* не *Pit*-пазначаная, яна аўтаматычна лічыцца *Ṅit*-пазначанаю – перад ёю забаронена замена на ґуṇу. Але яе канцавы гук замяняецца на ґуṇу перад *Pit*-пазначанымі афіксамі *tiṄ*:
su+lăṬ → su+tiP → su+Śnu+tiP → su-nó-ti
su+siP → su+Śnu+siP → su-nó-ṣi (ṣatva)
su+tas (Ṅit) → su+Śnu+tas → su-nu-tás

У першым выпадку націск падае на вікараṇу, бо афікс *tiP* – *Pit*-пазначаны, у другім – пераходзіць з асновы на афікс *tas*.

Асаблівасьці lĭṄ

Перад *lĭṄ*-заменнымі парасмайпадамі *tiṄ* дадаецца āґама *yā* (← *yāsu̱Ṭ*). Толькі пасьля *aT*-канцавых асноваў *yā* замяняецца на *īy* (якое перад зычнымі ператвараецца ў *ī*):
su+lĭṄ → su+tiP → su+yā-t → su+Śnu+yā-t → su-nu-yā́t
vad+lĭṄ → vad+yā-t → vad+ŚaP+yā-t → vad+ŚaP+īy-t → vad+a+ī-t → vádet

Асаблівасьці lŏṬ

Да афіксаў *uttama-puruṣa*, што зьяўляюцца замест *lŏṬ*, дадаецца āґама *āT*, і яны лічацца *Pit*-пазначанымі, таму яны губляюць націск і перад імі мае быць замена на ґуṇу:
su+Śnú+ā-va → su+nó+ā-va → su-náv-āva

Афікс *siP* замяняецца на *hi*, які не зьяўляецца *Pit*-пазначаным, таму мае ўласны націск і перад ім ня мае быць замены на ґуṇу. Але *hi* зьнікае пасьля *aT*-канцавой асновы і пасьля афікс-канцавога *uT*, якому не папярэднічае саṃйоґа:
*vad+ŚaP+hi → vád-**a***
*tud+Śa+hi → tud-**á***
*tuṣ+ŚyaN+hi → túṣ-y**a***
su+Śnu+hi → su-nú
*āp+Śnu+hi → ā**p-nu-hí***

सु – परस्मैपदानि

लँट्			लँङ्		
सुनो॑ति	सुनुत॑ः	सुन्व॑न्ति	अ॑सुनोत्	अ॑सुनुताम्	अ॑सुन्वन्
सुनो॑षि	सुनुथ॑ः	सुनुथ॑	अ॑सुनोः	अ॑सुनुतम्	अ॑सुनुत
सुनो॑मि	सुनुव॑ः / सुन्व॑ः	सुनुम॑ः / सुन्म॑ः	अ॑सुनवम्	अ॑सुनुव / अ॑सुन्व	अ॑सुनुम / अ॑सुन्म
लोँट्			**लिँङ्**		
सुनो॑तु	सुनुता॑म्	सुन्व॑न्तु	सुनुया॑त्	सुनुया॑ताम्	सुनुयु॑ः
सुनु॑	सुनुत॑म्	सुनुत॑	सुनुया॑ः	सुनुया॑तम्	सुनुया॑त
सुन॑वानि	सुन॑वाव	सुन॑वाम	सुनुया॑म्	सुनुया॑व	सुनुया॑म

Асаблівасьці h<u>a</u>L-канцавых каранёў

Калі афіксы *tiṄ* пачынаюцца на галосны, дзейнічае правіла пра *y<u>a</u>Ṇ-sandhi*:
su+jhi (Ṅit) → su+Śnu+anti → su-nv-ánti (y<u>a</u>Ṇ-sandhi)

Але калі корань сканчаецца на *h<u>a</u>L*, то апошні зычны кораня разам з пачатковым зычным афікса *Śnu* утвараюць саṃйоґу. У такім разе канцавы *u* асновы замяпяецца на *uv<u>a</u>Ṅ* (*uv*):
*āp+Śnu+anti → āp-n**uv**-ánti*

आप् – परस्मैपदानि

	लँट्			लँङ्	
आप्नो॑ति	आप्नुत॑ः	आप्नुव॑न्ति	आ॑प्नोत्	आ॑प्नुताम्	आ॑प्नुवन्
आप्नो॑षि	आप्नुथ॑ः	आप्नुथ॑	आ॑प्नोः	आ॑प्नुतम्	आ॑प्नुत
आप्नो॑मि	आप्नुव॑ः	आप्नुम॑ः	आ॑प्नवम्	आ॑प्नुव	आ॑प्नुम
	लोँट्			लिँङ्	
आप्नो॑तु	आप्नुता॑म्	आप्नुव॑न्तु	आप्नुया॑त्	आप्नुया॑ताम्	आप्नुयु॑ः
आप्नुहि॑	आप्नुत॑म्	आप्नुत॑	आप्नुया॑ः	आप्नुया॑तम्	आप्नुया॑त
आप्न॑वानि	आप्न॑वाव	आप्न॑वाम	आप्नुया॑म्	आप्नुया॑व	आप्नुया॑म

Tanādi-gaṇa

Пасьля каранёў восьмай групы (*tan-ādi*) перад сāрвадгāтукамі ў сэнсе дзейніка ставіцца вікараṇа *u*. Яна не сāрвадгāтука і ня *Pit*, таму перад ёй мае быць ґуṇа. Само *u* мяняецца на ґуṇу перад *Pit*-пазначанымі афіксамі *tiṄ*:
*tan+lăṬ → tan+tiP → tan+u+tiP → tan-**ó**-ti*
tan+tas (Ṅit) → tan+u+tas → tan-nu-tás

तन् – परस्मैपदानि

	लँट्			लँङ्	
तनो॑ति	तनुत॑ः	तन्व॑न्ति	अ॑तनोत्	अ॑तनुताम्	अ॑तन्वन्
तनो॑षि	तनुथ॑ः	तनुथ॑	अ॑तनोः	अ॑तनुतम्	अ॑तनुत
तनो॑मि	तनुव॑ः / तन्व॑ः	तनुम॑ः / तन्म॑ः	अ॑तनवम्	अ॑तनुव / अ॑तन्व	अ॑तनुम / अ॑तन्म
	लोँट्			लिँङ्	
तनो॑तु	तनुता॑म्	तन्व॑न्तु	तनुया॑त्	तनुया॑ताम्	तनुयु॑ः
तनु॑	तनुत॑म्	तनुत॑	तनुया॑ः	तनुया॑तम्	तनुया॑त
तन॑वानि	तन॑वाव	तन॑वाम	तनुया॑म्	तनुया॑व	तनुया॑म

У кораня *kṛ* “рабіць” перад не-*Pit*-пазначанымі афіксамі *tiṄ* галосны *aT* (узьніклы ў выніку ґуṇы замест *r*) замяняецца на *uT*:
kṛ+lăṬ → kṛ+tiP → kṛ+u+tiP → kar+u+tiP → kar-ó-ti
kṛ+tas (Ṅit) → kṛ+u+tas → kar+u+tas → kur-u-tás

कृ – परस्मैपदानि

	लँट्			लँङ्	
करो॑ति	कुरुत॑ः	कुर्व॑न्ति	अ॑करोत्	अ॑कुरुताम्	अ॑कुर्वन्
करो॑षि	कुरुथ॑ः	कुरुथ॑	अ॑करोः	अ॑कुरुतम्	अ॑कुरुत
करो॑मि	कुर्व॑ः	कुर्म॑ः	अ॑करवम्	अ॑कुर्व	अ॑कुर्म
	लोँट्			लिँङ्	
करो॑तु	कुरुता॑म्	कुर्व॑न्तु	कुर्या॑त्	कुर्या॑ताम्	कुर्यु॑ः
कुरु॑	कुरुत॑म्	कुरुत॑	कुर्या॑ः	कुर्या॑तम्	कुर्या॑त
कर॑वाणि	कर॑वाव	कर॑वाम	कुर्या॑म्	कुर्या॑व	कुर्या॑म

4. Ktavatŭ̈-канцавыя асновы

Асновы, утвораныя афіксам *Ktavatŭ̈*, утвараюць такія самыя формы, як і *Śatṛ̈*-канцавыя асновы (бо сканчаюцца на *uG-it*), акрамя аднае формы: *prathamā ekavacanam*, дзе падаўжаецца апошні галосны:

ktavatŭ̈-канцавая аснова мужчынскага роду *kṛtávat*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	कृत॑वान्	कृत॑वन्तौ	कृत॑वन्तः
२	कृत॑वन्तम्	कृत॑वन्तौ	कृत॑वतः
३	कृत॑वता	कृत॑वद्भ्याम्	कृत॑वद्भिः
४	कृत॑वते	कृत॑वद्भ्याम्	कृत॑वद्भ्यः
५	कृत॑वतः	कृत॑वद्भ्याम्	कृत॑वद्भ्यः
६	कृत॑वतः	कृत॑वतोः	कृत॑वताम्

७	कृत॑वति	कृत॑वतोः	कृत॑वत्सु
आ॰	हे कृ॑तवन्	हे कृ॑तवन्तौ	हे कृ॑तवन्तः

An-канцавыя асновы

1. Перад сарванāмастхāнамі апошні галосны *an*-канцавых асноў падаўжаецца:
rā́jā, *rā́jānau, rā́jānaḥ, rā́jānam*
rā́jan+au → *rā́j**ā**nau*

2. Прāтіпадіка-канцавы *n* на канцы пады заўсёды замяпяецца на лопу:
rā́jā_, rā́ja_bhyām, rā́ja_bhiḥ, rā́ja_su
rā́jan+sǔ → *rā́jan_ (sǔ-lopa)* → *rā́jān* → *rā́jā (na-lopa)*

3. Перадапошні *aT* асновы *bha* зьнікае, калі яму не папярэднічае саṁйоґа:
rā́jan+Ṭā → *rā́j_n+ā* → *rā́jñā (ścǔtva),* **але:** *ātmán-ā*

Перад *Ṅi* (*saptamī ekavacanam*) і *Śī* (*prathamā/dvitīyā dvivacanam, napuṃsaka-liṅga*) *aT* зьнікае неабавязкова, калі яму не папярэднічае саṁйоґа:
rā́jan+Ṅi → *rā́jñi / rā́jani*
nā́man+Śī → *nā́mnī / nā́manī*

an-канцавая аснова мужчынскага роду *rā́jan*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	रा॑जा	रा॑जानौ	रा॑जानः
२	रा॑जानम्	रा॑जानौ	रा॑ज्ञः
३	रा॑ज्ञा	रा॑जभ्याम्	रा॑जभिः
४	रा॑ज्ञे	रा॑जभ्याम्	रा॑जभ्यः
५	रा॑ज्ञः	रा॑जभ्याम्	रा॑जभ्यः
६	रा॑ज्ञः	रा॑ज्ञोः	रा॑ज्ञाम्
७	रा॑जनि / रा॑ज्ञि	रा॑ज्ञोः	रा॑जसु
आ॰	हे रा॑जन्	हे रा॑जानौ	हे रा॑जानः

an-канцавая аснова мужчынскага роду *ātmán*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	आत्मा॑	आत्मा॑नौ	आत्मा॑नः
२	आत्मा॑नम्	आत्मा॑नौ	आत्म॑नः
३	आत्म॑ना	आत्म॑भ्याम्	आत्म॑भिः
४	आत्म॑ने	आत्म॑भ्याम्	आत्म॑भ्यः
५	आत्म॑नः	आत्म॑भ्याम्	आत्म॑भ्यः
६	आत्म॑नः	आत्म॑नोः	आत्म॑नाम्
७	आत्म॑नि	आत्म॑नोः	आत्म॑सु
आ॰	हे आ॑त्मन्	हे आ॑त्मानौ	हे आ॑त्मानः

an-канцавая аснова ніякага роду *kárman*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	क॑र्म	क॑र्मणी	क॑र्माणि
२	क॑र्म	क॑र्मणी	क॑र्माणि
३	क॑र्मणा	क॑र्मभ्याम्	क॑र्मभिः
४	क॑र्मणे	क॑र्मभ्याम्	क॑र्मभ्यः
५	क॑र्मणः	क॑र्मभ्याम्	क॑र्मभ्यः
६	क॑र्मणः	क॑र्मणोः	क॑र्मणाम्
७	क॑र्मणि	क॑र्मणोः	क॑र्मसु
आ॰	हे क॑र्मन्	हे क॑र्मणी	हे क॑र्माणि

Слоўнік

आप् । आ॒पृँ॑ । स्वा॰ प॰ अनि॑ट् । आप्नोति । дасягаць, здабываць । णिच् – आपि॑ । सन् – ई॑प्स ॥

कृ । डुकृञ् । त॰ उ॰ अनिट् । करोति कुरुते । рабіць । यक् – क्रियते । णिच् – कारि । सन् – चिकीर्ष । यङ् – चेक्रिय ॥

तन् । तनुँ । त॰ उ॰ अनिट् । तनोति तनुते । цягнуць, працягваць । यक् – तन्यते / तायते । णिच् – तानि । सन् – तितनिष । यङ् – तन्तन्य । क्त – तत ॥

तॄ । तॄ । भ्वा॰ प॰ सेट् । तरति । перапраўляцца, перасякаць । यक् – तीर्यते । णिच् – तारि । सन् – तितीर्ष / तितरिष । यङ् – तेतीर्य । क्त – तीर्ण ॥

शक् । शकॢँ । स्वा॰ अनिट् प॰ । शक्नोति । магчы । णिच् – शाकि ॥

सु । स्वा॰ उ॰ अनिट् । सुनोति सुनुते । выціскаць, спараджаць । यक् – सूयते । णिच् – सावि । सन् – सुषूष । यङ् – सोषूय ॥

आत्मन् । पुं॰ । Сам ॥

कर्मन् । न॰ । чын, справа, учынак ॥

कुम्भ । पुं॰ । гаршчок ॥

रस । पुं॰ । сок, смак ॥

राजन् । पुं॰ । валадар ॥

Практыкаваиьне 1

सवित्री वने मधु फलानि चाप्नोति ।१।
गुरुरात्मनात्मानं जितवान् ।२।
पाचकः कुम्भे बहुभ्यः फलेभ्यो रसं सुनोति ।३।
वृक्षाल्लब्धानि फलान्याहारं पचत ।४।
वनादागतस्य बुद्धस्य गुरोर्वाचो बाला बुद्धवन्तः ।५।
राज्ञा जितैर्द्विड्भिः शीघ्रा नदी तीर्णा ।६।
वने राज्ञश्चोरितमश्वं सेवक आप्तवान् ।७।
फलेषु लब्धेषु भ्राता स्वसा च ग्रामं वनाद्गतौ ।८।
पिता वारिणे दर्शनीयं कुम्भमकरोत् ।९।

Практыкаваиьне 2

1. Людзі праславілі валадара, які перамог ворагаў.
2. Слугі хай возьмуць плады з дрэваў і выціскаюць сок.
3. Каля ракі кпязь знайшоў свайго прыгожага каня (= каня сябе).
4. Бацька зрабіў два збаны для вады і мёду.
5. Дзеці змаглі выціснуць сок з пладоў, прынесеных бацькамі.
6. Настаўнік пайшоў зь вёскі жыць у лесе.
7. Бацька, бачучы слаўныя ўчынкі сваіх дзяцей, вельмі радуецца.
8. Калі ежа была прыгатаваная, людзі пачалі есьці.
9. Князь здабыў славу сваімі ўчынкамі, а ня словамі.

Заданьне

1. Вывучыць новыя ўтварэньні афіксамі *kṛt*.
2. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і скланеньня.
3. Вывучыць новыя словы.
4. Зрабіць практыкаваньні на пераклад, ужываючы правілы сандгі.

॥ ॐ श्रीगुतरुभ्यो नमः ॥

॥ अथ चतुर्दशोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 14

1. Санскрыцка-саискрыцкія слоўнікі

Акрамя перакладных слоўнікаў, створаных збольшага заходнімі лексікографамі, існуюць таксама санскрыцка-санскрыцкія слоўнікі, створаныя традыцыйнымі вучонымі-паṇḍітамі. Зьвесткі гэтых слоўнікаў на парадак больш аўтарытэтныя. Сярод іх выдзяляюцца слоўнікі сінонімаў, такія, як *Amarakośa*, дзе значэньне слова можна зразумець празь яго сінонімы ці родавае паняцьце; а таксама такія фундамэнтальныя энцыкляпэдычныя творы, як *Vācaspatyam* і *Śabdakalpadruma*.

Amarakośa

Сярэднявечны санскрыцка-санскрыцкі слоўнік-тэзаўрус *Amara-kośa* быў створаны вучоным-паṇḍітам Амарасіṃгам (*Amarasiṃha*) прыблізна ў V ст. Ён лічыцца найстарэйшым і найпапулярным санскрыцкім лексікаграфічным творам. Яго поўная назва – *Nāma-liṅga-anuśāsana* “Настава пра імёны і род”. Слоўнік напісаны ў вершаванай форме, бо быў прызначаны для завучваньня на памяць. Ён падзелены на тры кнігі, у якіх словы разьмеркаваныя ў тэмах паводле традыцыйнае карціны сьвету. Так, напрыклад, выглядае пералік сінонімаў слова *śukla* “сьветлы”:

शुभ्र-शुचि-श्वेत-विशद-श्येत-पाण्डराः ।
अवदातः सितो गौरो वलक्षो धवलोऽर्जुनः ॥

Пошукавы інтэрфэйс слоўніка: *http://sanskrit.jnu.ac.in/amara/index.jsp*.

Пазьнейшыя падобныя творы: *Halayudha-kośa*, *Vaijayanti-kośa*, *Maṅkha-kośa*, *Nāma-mālā*, *Anekārtha-samgraha* ды іншыя.

Śabdakalpadruma

Śabda-kalpadruma – гэта вядомы пяцітомавы санскрыцкі лексікон, створаны бэнґальскімі вучонымі-паṇḍітамі пры падтрымцы Бэнґальскага князя Рāджы Рāдґāкāнты Дэба. У гэтай кнізе ўказваюцца афіксы,

якімі ўтвораны словы (нярэдка са спасылкаю на адпаведнае правіла з Аштāдгāйī), указваецца іх род і санскрыцкія сінонімы. Слоўнік абагульняе мноства традыцыйных лексікаграфічных крыніцаў у адным тэксьце і зьмяшчае цытаты зь вялікай колькасьці арыгінальных твораў.

Пошукавы інтэрфэйс слоўніка: *http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/SKDScan/2013/web/index.php*.

Vācaspatya

Vācaspatya – гэта яшчэ адзін санскрыцкі лексікон, створаны паṇдітам Тāрāнāтхам Таркавāчаспаті з Калькутты. Ён вельмі падрабязны да літары *pa* і вельмі павярхоўны далей. У гэтым нібыта вінны бэнґальскі ўрад, які ў вялікай меры спансараваў работу са стварэньня слоўніка. Слоўнік складаецца з шасьці тамоў.

Пошукавы інтэрфэйс слоўніка: *http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/VCPScan/2013/web/index.php*.

2. Taddhita-vṛtti

Афіксы, што дадаюцца да прāтіпадікі або пады і ўтвараюць новую аснову імені, называюцца *taddhita*. Афіксы *taddhita* скарачаюць сэнс часткі словазлучэньня – яны дадаюцца да асновы імені, што мае сэнс першага з сэнсава-зьвязаных словаў, у сэнсе ўсяго словазлучэньпя. Так, напрыклад, афікс *aṆ* прызначаецца ў сэнсе словаў – *tasya apatyam* (яго нашчадак). Аснова *Upagu* – уласнае імя чалавека. Такім чынам, словазлучэньне *Upagoḥ apatyam* “нашчадак Упаґу” можа быць скарочана да слова *Aupagavá* “Упагу-овіч”. Замест Упаґу могуць быць іншыя словы, што адпавядаюць умовам правіла:
Upagoḥ apatyam = Upagu-aṆ → aupagavá – нашчадак Упаґу

Gati

Pra-загалоўныя словы (*pra*, *parā*, *apa*, *sam* ...), калі яны ўжываюцца ў сувязі зь дзеяньнем, называюцца *upasarga*. Акрамя таго, яны называ-

юцца тэрмінам *gati*. Упасаргі і ґаті – гэта прэвэрбы, словы, што мадыфікуюць дзеяньне (напр., *prá gacchati* "ідзе наперад"). Але тэрмін ґаті шырэйшы – ён улучае нашмат больш словаў. Акрамя *pra*-загалоўных слоў, ён улучае ў сябе і вытворныя словы, што могуць утварацца ад усякага слова адмысловымі афіксамі *taddhita*.

Cvi̱

Таддгіта афікс *Cvi̱* дадаецца да асновы імені, што мае сэнс дзейніка станаўленьня, і ўжываецца ў сувязі зь дзеясловамі *kṛ* "рабіць", *bhū* "быць", *as* "ёсьць". Сэнс станаўленьня тлумачыцца звычайна як *a-bhūta-tad-bhāva* – "станаўленьне тым, чым ня быў раней":
ávṛkṣaḥ vṛkṣáḥ sám padyate (ня-дрэва стаецца дрэвам) = *vṛkṣá+Cvi̱* (+ *karoti*, *bhavati*, *asti*)

Тое, што сканчаецца на афікс *Cvi̱,* называецца ніпāтай і ґаті. І паколькі ўсе ніпāты – пязьменныя словы, пасьля афікса *Cvi* канчаткі *sŭP* выдаляюцца. Афікс *Cvi̱* надзвычай прадуктыўны, ён ператварае ў ґаті ўсякае слова.

Зьмены гукаў перад Cvi̱

Афікс *Cvi̱* складаецца з маркера *C*, гука *v* і гука *i*, што ўжываецца толькі дзеля вымаўленьня. Гук *v* безумоўна выдаляецца. Націск заўсёды падае на апошні галосны *Cvi̱*-канцавой асновы:
samídh+Cvi̱ → samídh_ (karoti / bhavati) – робіць/цца паленам

Перад *Cvi̱* адбываюцца наступныя зьмены:
1. Замест *aC* мае быць доўгі:
agní+Cvi̱ → agnī́ (karoti / bhavati) – робіць/цца агнём
2. Замест *ṛT* мае быць *rīṄ*:
mātṛ́ Cvi̱ → mātrī́ (karoti / bhavati) – робіць/цца маці
3. Замест *aT* мае быць *īT*:
vṛkṣá+Cvi̱ → vṛkṣī́ (karoti / bhavati) – робіць/цца дрэвам
4. Замест *n* на канцы прāтіпадікі мае быць лопа:
ātmán+Cvi̱ → ātmán_ → ātmá_ → ātmī́ (karoti / bhavati) – робіць/цца сабою

3. Svādi-gaṇa, ātmanepada

Усе ātманэпады, акрамя *lo̊Ṭ uttama*, не зьяўляюцца *Pit*-пазначанымі і таму лічацца *Ṅit*-пазначанымі – перад імі забаронена замена на ґуṇу. Націск у такім разе падае на першы галосны афікса:
su+Śnu+te → sunuté
su+Śnu+se → sunuṣé (ṣatva)

Калі афікс пачынаецца на галосны, дзейнічае правіла *ya̲Ṇ-sandhi*:
su+Śnu+āte → sunvā́te

Гук *jh a*фікса *jha* ў ātманэпадах пасьля не-*aT*-канцавой асновы замяняецца на *at*:
su+Śnu+jhe → su+nu+ate → sunváte

Асаблівасьці låṬ

Замест *ṭi* (часткі, што пачынаецца з апошняга галоснага) ātманэпадаў, што зьяўляюцца замест *Ṭit*-пазначаных афіксаў *l* (*låṬ*, *lo̊Ṭ* і г.д.), мае быць *eT*:
labh+låṬ → labh+ta → labh+te → labh+ŚaP+te → lábhate
su+låṬ → su+ta → su+te → su+Śnu+te → sunuté

Пасьля *aT*-канцавой асновы пачатковы *āT* ātманэпадаў замяняецца на *īT*. Пасьля іншых асноваў – не:
labh+låṬ → labh+ātām → labh+āte → labh+ŚaP+āte → labh+a+īte → lábhete
su+låṬ → su+ātām → su+āte → su+Śnu+āte → sunvā́te

Асаблівасьці lo̊Ṭ

Канцавы *eT* ātманэпадаў *uttama-puruṣa*, якія зьяўляюцца замест *lo̊Ṭ*, замяняецца на *aiT*. Акрамя таго, да іх дадаецца āґама *āṬ*, і яны лічацца *Pit*-пазначанымі, таму губляюць свой націск, і перад імі мае быць замена на ґуṇу:

su+lŏṬ → su+vahi → su+vahe → su+vahai → su+Śnu+ā-vahai → su+no+ā-vahai → su-náv-āvahai

Афікс *thās* замяняецца на *sva*. Пасьля *Śnu* адбываецца *ṣatva*:
su+thās → su+sva → su+Śnu+sva → sunuṣvá

Асаблівасьці lĭṄ

Да āтманэпадаў, што зьяўляюцца на месцы афіксаў *lĭṄ,* дадаецца āґама *sīyuṬ* (*sīy*), пачатковы *s* якой выдаляецца. Āґама зьяўляецца анудāттавай, таму націск на яе не пераносіцца, хаця яна і стае пачаткам афікса. Канцавы *y* āґамы выдаляецца перад зычнымі, але застаецца перад галоснымі:
su+lĭṄ → su+ta → su+sīy-ta → su+īy-ta → su+ī-ta → su+Śnu+īta → sunvītá
su+lĭṄ → su+ātām → su+sīy-ātām → su+īy-ātām → su+Śnu+īta → sunvīyā́tām

Афікс *jha* замяняецца на *ran*:
su+jha → su+ran → su+īy-ran → su+ī-ran → su+Śnu+īran → sunvīrán

सु – आत्मनेपदानि

लँट्			लँङ्		
सुनुते॑	सुन्वा॑ते	सुन्व॑ते	अ॑सुनुत	अ॑सुन्वाताम्	अ॑सुन्वत
सुनुषे॑	सुन्वा॑थे	सुनुध्वे॑	अ॑सुनुथाः	अ॑सुन्वाथाम्	अ॑सुनुध्वम्
सुन्वे॑	सुनुव॑हे / सुन्व॑हे	सुनुम॑हे / सुन्म॑हे	अ॑सुन्वि	अ॑सुनुवहि / अ॑सुन्वहि	अ॑सुनुमहि / अ॑सुन्महि

लोँट्			लिँङ्		
सुनुता॑म्	सुन्वा॑ताम्	सुन्व॑ताम्	सुन्वीत॑	सुन्वीया॑ताम्	सुन्वीर॑न्
सुनुष्व॑	सुन्वा॑थाम्	सुनुध्व॑म्	सुन्वीथाः॑	सुन्वीया॑थाम्	सुन्वीध्व॑म्
सुन॑वै	सुन॑वावहै	सुन॑वामहै	सुन्वीय॑	सुन्वीव॑हि	सुन्वीम॑हि

आप् – आत्मनेपदानि

	लँट्			लँङ्	
अश्नुते॑	अश्नुवा॑ते	अश्नुव॑ते	आ॑श्नुत	आ॑श्नुवाताम्	आ॑श्नुवत
अश्नुषे॑	अश्नुवा॑थे	अश्नुध्वे॑	आ॑श्नुथाः	आ॑श्नुवाथाम्	आ॑श्नुध्वम्
अश्नुवे॑	अश्नुव॑हे	अश्नुम॑हे	आ॑श्नुवि	आ॑श्नुवहि	आ॑श्नुमहि
	लोँट्			**लिँङ्**	
अश्नुता॑म्	अश्नुवा॑ताम्	अश्नुव॑ताम्	अश्नुवीत॑	अश्नुवीया॑ताम्	अश्नुवीर॑न्
अश्नुष्व॑	अश्नुवा॑थाम्	अश्नुध्व॑म्	अश्नुया॑ः	अश्नुवीया॑थाम्	अश्नुवीध्व॑म्
अश्न॑वै	अश्न॑वावहै	अश्न॑वामहै	अश्नुवीय॑	अश्नुवीव॑हि	अश्नुवीम॑हि

Tanādi-gaṇa, ātmanepada

Пасьля *tan*-загалоўных каранёў перад сāрвадгāтукамі ў сэнсе дзейніка ставіцца вікараṇа *u*. Усе формы, што ўтвараюцца ад *tan*-загалоўных каранёў, аналягічныя формам ад *su*-загалоўных:
tan+*u*+*te* → *tanuté*

तन् – आत्मनेपदानि

	लँट्			लँङ्	
तनुते॑	तन्वा॑ते	तन्व॑ते	अ॑तनुत	अ॑तन्वाताम्	अ॑तन्वत
तनुषे॑	तन्वा॑थे	तनुध्वे॑	अ॑तनुथाः	अ॑तन्वाथाम्	अ॑तनुध्वम्
तन्वे॑	तनुव॑हे / तन्व॑हे	तनुम॑हे / तन्म॑हे	अ॑तन्वि	अ॑तनुवहि / अ॑तन्वहि	अ॑तनुमहि / अ॑तन्महि
	लोँट्			**लिँङ्**	
तनुता॑म्	तन्वा॑ताम्	तन्व॑ताम्	तन्वीत॑	तन्वीया॑ताम्	तन्वीर॑न्
तनुष्व॑	तन्वा॑थाम्	तनुध्व॑म्	तन्वीथा॑ः	तन्वीया॑थाम्	तन्वीध्व॑म्
तन॑वै	तन॑वावहै	तन॑वामहै	तन्वीय॑	तन्वीव॑हि	तन्वीम॑हि

У кораня *kṛ* “рабіць” перад не-*Pit*-пазначанымі афіксамі *tiṄ* галосны *aT* замяняецца на *uT*:
kṛ+te → kṛ+u+te → kar+u+te → kur-u-té
kṛ+āte → kṛ+u+āte → kar+u+āte → kurvā́te (*ya̲Ṇ-sandhi*)

कृ – आत्मनेपदानि

लँट्			लँङ्		
कुरुते॑	कुर्वा॑ते	कुर्व॑ते	अ॑कुरुत	अ॑कुर्वाताम्	अ॑कुर्वत
कुरुषे॑	कुर्वा॑थे	कुरुध्वे॑	अ॑कुरुथाः	अ॑कुर्वाथाम्	अ॑कुरुध्वम्
कुर्वे॑	कुर्व॑हे	कुर्म॑हे	अ॑कुर्वि	अ॑कुर्वहि	अ॑कुर्महि
लोँट्			**लिँङ्**		
कुरुतां॑म्	कुर्वा॑ताम्	कुर्व॑ताम्	कुर्वी॑त	कुर्वीया॑ताम्	कुर्वीर॑न्
कुरुष्वं॑	कुर्वा॑थाम्	कुरुध्वं॑म्	कुर्वीथा॑ः	कुर्वीया॑थाम्	कुर्वीध्व॑म्
करं॑वै	करं॑वावहै	करं॑वामहै	कुर्वीय॑	कुर्वीव॑हि	कुर्वीम॑हि

Афікс Śatṛ̊

Афіксы *sat* (*Śatṛ̊* і *ŚānaC*) замяняюць афікс *lă̊Ṭ*. Яны маюць маркер *Ś* і таму называюцца сāрвадгāтукамі. Гэта азначае, што перад імі ставіцца тая самая вікараṇа і адбываюцца тыя самыя зьмены, што і перад афіксамі *tiṄ*:
su+lă̊Ṭ → su+Śatṛ̊ → su+Śnu+Śatṛ̊ → sunv-át – які выціскае
āp+Śnu+Śatṛ̊ → āpnuv-át – які дасягае
tan+lă̊Ṭ → tan+Śatṛ̊ → tan+u+Śatṛ̊ → tanv-át – які цягне
kṛ+u+Śatṛ̊ → kar+u+at → kur+u+at → kurv-át – які робіць

Пасьля ўдāтта-канцавой *Śatṛ̊*-канцавой асновы *aC*-пачатковыя вібакті-афіксы і афікс жаночага роду *ṄīP*, да якіх не дадаецца āгама *nu̲M*, маюць быць націскнымі:
sunvát+au → sunvánt-au
але: *sunvát+Ṭā → sunvat-ā́*
sunv-át+ṄīP → sunvatī́

Афікс ŚānaC

Афікс *ŚānaC Cit*-пазначаны. Гэта патрабуе націску на канцавы галосны афікса. Аднак пасьля *aT*-канцавых асноваў націск губляецца. Акрамя таго, пасьля *aT*-канцавых асноваў перад афіксам *ŚānaC* ставіцца āґама *mu̱K*. Пасьля іншых асноваў яна ня ставіцца:
su+Śnu+ŚānaC → sunv-āná – які выціскае для сябе
āp+Śnu+ŚānaC → āpnuv-āná – які дасягае для сябе
tan+u+ŚānaC → tanv-āná – які цягне для сябе
kṛ+u+ŚānaC → kurv-āṇá – які робіць для сябе

У сэнсе жаночага роду пасьля *śānac*-канцавой асновы ставіцца афікс *ṬāP*: *sunvāná+ṬāP → sunvānā́*

4. S-канцавыя асновы

Бальшыня *s*-канцавых асноваў ніякага роду, і таму канчаткі першай і другой вібгакті супадаюць. Перад канчаткам *Śi* дадаецца āґама *nu̱M*, якая далей замяняецца на анусвāру, перадапошні галосны падаўжаецца:
*mánas+Śi → mána**n**s+i → mánāṃsi*

Калі канцавому *s* папярэднічае *iT* або *uT*, дзейнічаюць правілы пра *ṣatva*:
*jyótis+Śi → jyótins+i → jyótīṃ**ṣ**i, jyótis+Ṭā → jyóti**ṣ**ā*

Перад *ha̱L*-пачатковымі канчаткамі адбываецца сандгі як на канцы пады:
mánas+bhis → mánobhiḥ
jyótis+bhis → jyótirbhiḥ

s-канцавая аснова ніякага роду *mánas*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	मं॑नः	मं॑नसी	मं॑नांसि
२	मं॑नः	मं॑नसी	मं॑नांसि
३	मं॑नसा	मं॑नोभ्याम्	मं॑नोभिः
४	मं॑नसे	मं॑नोभ्याम्	मं॑नोभ्यः

५	म॑नसः	म॑नोभ्याम्	म॑नोभ्यः
६	म॑नसः	म॑नसोः	म॑नसाम्
७	म॑नसि	म॑नसोः	म॑नस्सु / म॑नःसु
आ॰	हे म॑नः	हे म॑नसी	हे म॑नांसि

s-канцавая аснова ніякага роду *jyótis*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	ज्यो॑तिः	ज्यो॑तिषी	ज्यो॑तींषि
२	ज्यो॑तिः	ज्यो॑तिषी	ज्यो॑तींषि
३	ज्यो॑तिषा	ज्यो॑तिर्भ्याम्	ज्यो॑तिर्भिः
४	ज्यो॑तिषे	ज्यो॑तिर्भ्याम्	ज्यो॑तिर्भ्यः
५	ज्यो॑तिषः	ज्यो॑तिर्भ्याम्	ज्यो॑तिर्भ्यः
६	ज्यो॑तिषः	ज्यो॑तिषोः	ज्यो॑तिषाम्
७	ज्यो॑तिषि	ज्यो॑तिषोः	ज्यो॑तिष्षु / ज्यो॑तिःषु
आ॰	हे ज्यो॑तिः	हे ज्यो॑तिषी	हे ज्यो॑तींषि

s-канцавая аснова ніякага роду *cákṣus*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	च॑क्षुः	च॑क्षुषी	च॑क्षूंषि
२	च॑क्षुः	च॑क्षुषी	च॑क्षूंषि
३	च॑क्षुषा	च॑क्षुर्भ्याम्	च॑क्षुर्भिः
४	च॑क्षुषे	च॑क्षुर्भ्याम्	च॑क्षुर्भ्यः
५	च॑क्षुषः	च॑क्षुर्भ्याम्	च॑क्षुर्भ्यः
६	च॑क्षुषः	च॑क्षुषोः	च॑क्षुषाम्
७	च॑क्षुषि	च॑क्षुषोः	च॑क्षुष्षु / च॑क्षुःषु
आ॰	हे च॑क्षुः	हे च॑क्षुषी	हे च॑क्षूंषि

Слоўнік

अस् । अंसुँ । दि॰ प॰ सेट् । अंस्यति । кідаць (у – ४, ७, ६)। णिच् – आसिं । सन् – अंसिसिष । यङ् – असास्यं । क्त – अस्तं ॥

चि । चिञ् । स्वा॰ उ॰ अनिट् । चिनोति चिनुते । зьбіраць । यक् – चीयंते । णिच् – चायिं । सन् – चिंचीष । यङ् – चेचीयं ॥

स्मृ । स्मृ । भ्वा॰ प॰ अनिट् । स्मंरति । помніць, узгадваць । यक् – स्मर्यंते । णिच् – स्मारंयति । सन् – सुंस्मूर्ष (आ॰) । यङ् – सास्मर्य । विं । забываць ॥

चंक्षुस् । न॰ । вока, зрок ॥

ज्योंतिस् । न॰ । сьвятло, сьветач, зорка ॥

दिंन । पुं॰ । дзень ॥

धंनुस् । न॰ । лук ॥

पुंत्र । पुं॰ । сын ॥

पुंष्प । न॰ । кветка ॥

मंनस् । न॰ । мысел, орган мысьленьня ॥

रांत्रि । स्त्री॰ । ноч ॥

शरं । पुं॰ । страла ॥

शिंष्य । पुं॰ । вучань ॥

स्वर्ग । पु॰ । неба ॥

Практыкаваньне 1

दिंने दिने बांला वंने पुंष्पाण्यचिन्वत ।१।

नंरा वांचो मंनसा बोधन्ति ।२।

गुरुंश्चंक्षुषा ज्योंतिषां गंमनं पश्यति ।३।

पांचिका फंलानि चिनोति रसीं कुरुते च ।४।

अद्यं वंनाल्लब्धांः समिंधोऽग्नौं भवन्ति ।५।

रा॑त्रौ स्व॑र्गे च॑क्षुभ्यां ब॑हूनि ज्यो॑तींषि दृश्यन्ते ।६।
द्वि॑षो दृष्ट्वा॑ रा॑जा॒त्म॑नो ध॑नुस्तनुते ।७।
से॑वका आहारं ॑प॑क्तुं व्य॑स्मरन् ।८।
ना॑री फ॑लेभ्यो र॑सं सुन्व॑न्तं सेवक ॑दृष्ट॑वती ।९।

Практыкаваньне 2

1. Князь убачыў у лесе дзяўчыну, якая зьбірала сабе плады.
2. Кветкі лесу становяцца пладамі.
3. Князі нацягваюць лукі і кідаюць стрэлы ў (да) ворагаў.
4. Уначы сьветачы стаюцца прыгожымі, а днём не бачацца.
5. Слугі валадара ў лесе робяць дрэвы дровамі.
6. Ворагі лукамі і стрэламі заваявалі вёску.
7. Зрабіўшы плады ежаю, два браты селі і пад’елі.
8. Дзіця хай штодня працягвае ўшанаваньне настаўніка.
9. Настаўнік робіць вучня сваім сынам.

Заданьне

1. Вывучыць новыя ўтварэньні афіксамі *taddhita*.
2. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і скланеньня.
3. Вывучыць новыя словы.
4. Зрабіць практыкаваньні на пераклад, ужываючы правілы сандгі.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथ पञ्चदशोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 15

1. Санскрыцкая літаратура

Санскрыцкая літаратура налічвае мноства тэкстаў: старажытных, сярэднявечных і сучасных, сьвятарных, навуковых і мастацкіх. Многія санскрыцкія тэксты апублікаваныя і даступныя ў лічбавай адмене, напрыклад у бібліятэцы *Gretil* Ґёттінґенскага ўнівэрсытэту (*http://gretil.sub.uni-goettingen.de/*), некаторыя даступныя толькі ў друкаваным выглядзе, некаторыя ніколі не былі апублікаваныя, некаторыя ствараюцца цяпер прадстаўнікамі жывой ведавай традыцыі. Каб арыентавацца ў санскрыцкай літаратуры, варта ведаць яе жанры і структуру.

Śruti і smṛti

Традыцыйныя сьвятарныя тэксты падзяляюцца на два вялікія разьдзелы: *śruti* (Слова, “слых”) і *smṛti* (Завет, “памяць”). Слых азначае беспасярэдняе ўспрыманьне, г.зн., тэксты, што выяўляюць знаньне, здабытае беспасярэдне ведавымі паэтамі-мудрацамі *ṛṣi*. Памяць азначае апасяродкаванае ўспрыманьне, пераказ, г.зн., знаньне, перададзенае звыш. Калі пэўным падабенствам *smṛti* могуць быць сьвятарныя тэксты іншых традыцый, то нічога аналягічнага *śruti,* ці Ведам, няма.

Saṃhitā

Тэксты *śruti* складаюць чатыры разьдзелы:

1. *Saṃhitā*. Саṃгіты – гэта зборнікі паэзіі, створанай рышы, заснавальнікамі ведавай традыцыі. У вузкім сэнсе менавіта тэксты саṃгітаў называюць Ведамі. Ведаў чатыры: *Ṛg-veda* (веда рчаў, гімнаў), *Sāma-veda* (веда са̄манаў, напеваў), *Yajur-veda* (веда йаджусаў, аброчных сказаў), *Atharva-veda* (веда замоў, заклёнаў). Паводле традыцыі першапачаткова чатыры Веды ўяўлялі сабою адно цэлае, але пазьней яны былі падзеленыя мудрацом Вйа̄сам. Чатыры Веды адпавядаюць чатыром сьвятаром, якія разам зьдзяйсьняюць ведавы аброчны абрад (*hotṛ*, *udgātṛ*, *adhvaryu*, *brāhmaṇa*). У абрадзе чатыры Веды зноў аб’ядноўваюцца ў адно цэлае ў адзіным чыне.

Brāhmaṇa, āraṇyaka, upaniṣad

Астатнія тэксты ш́руті зьяўляюцца зьясьненьнямі да саṃгітаў рознага ўзроўню. Вывучэньне чатырох частак Ведаў адпавядае таксама чатыром стадыям жыцьця (*āśrama*) пасьвечанага ў традыцыю.

2. *Brāhmaṇa*. Бра̄гмаṇы – гэта зьясьненьні да Ведаў, якія тлумачаць ведавыя гімны й абрады. Лічыцца, што яны складаюць “разьдзел чыну” (*karma-kāṇḍa*) і адпавядаюць другому пэрыяду жыцьця бра̄гмаṇа – *gṛhastha* (дамавіт).

3. *Āraṇyaka*. А̄раṇйакі (лясныя тэксты) – гэта зьясьненьні да Ведаў, што складаюць “разьдзел пашаны” (*upāsana-kāṇḍa*) і адпавядаюць трэцяму пэрыяду жыцьця бра̄гмаṇа – *vānaprastha* (які выправіўся ў лес).

4. *Upaniṣad*. Упанішады – гэта найвышэйшая частка ш́руті, што складае “разьдзел знаньня” (*jñāna-kāṇḍa*) і адпавядае чацьвертаму пэрыяду жыцьця бра̄гмаṇа – *saṃnyāsin* (суняты). Гэта размовы настаўнікаў і вучняў, у якіх перадаецца навышняе знаньне.

Vedāṅga, śāstra

Усе іншыя сьвятарныя традыцыйныя тэксты належаць да смр̣ті. Тэксты смр̣ті складаюць:

1. *Vedāṅga*. Веда̄ṅгі (часткі цела Веды) – гэта шэсьць галоўных традыцыйных навук, патрэбных для належнага вывучэньня Ведаў: *śikṣā* (фанэтыка), *vyākaraṇa* (граматыка), *nirukta* (этымалёгія), *chandas* (прасодыка), *kalpa* (рытуалістыка), *jyautiṣa* (астралёгія).

2. *Śāstra*. Дгарма-ш́а̄стры (наставы пра дгарму, права) называюцца таксама смр̣ті ў вузкім сэнсе слова. Гэта васямнаццаць зборнікаў законаў, наставаў пра тое, якім чынам мае быць уладкаванае чалавечае грамадзтва. Найбольш вядомы сярод іх – *Manu-smṛti* (Завет Ману), напісаны вершамі.

Purāṇa, itihāsa, āgama

3. *Purāṇa*. Пурāṇы (старажытныя) – гэта міталягічныя паэтычныя тэксты, што распавядаюць пра стварэньне і гісторыю сьвету, дэваў, асураў і герояў, даюць настаўленьні ў найрозных галінах традыцыйнага знаньня. Ёсьць васямнаццаць галоўных пурāṇаў і васямнаццаць дадатковых (*upa-purāṇa*).

4. *Itihāsa*. Слова *itihāsa* ўтварылася ад словазлучэньня *iti ha āsa* “так менавіта і было” ды азначае гісторыю. Ітіґāсы – гэта паэмы, у якіх апісваецца сапраўдныя падзеі старажытнасьці. Ітіґāсамі называюць паэму Вйāсы *Mahābhārata* і паэму Вāльмīкі *Rāmāyaṇa*.

5. *Āgama*. Āґамы, ці “аб’яўленьні”, – гэта традыцыйныя рэлігійныя тэксты, што выкладаюць тэалёгію і філязофію пэўнае галіны індуізму. Да āґамаў належаць таксама тантры (*tantra*).

Upaveda, upāṅga

Сярод шматлікіх традыцыйных навуковых тэкстаў можна выдзеліць упāнґі і упаведы:

1. *Upāṅga*. Традыцыйныя філязафічныя дактрыны Індыі называюцца *darśana* (гледзішча). Выдзяляюць шэсьць галоўных даршанаў, якія маюць статус *upāṅga* (дапаможнае часткі Веды): *vedānta*, *sāṅkhya*, *yoga*, *mīmāṇsā*, *nyāya*, *vaiśeṣika*.

2. *Upaveda*. Традыцыйныя практычныя навукі называюцца *upaveda*. Выдзяляюць чатыры упаведы – *āyur-veda* (мэдыцына), *dhanur-veda* (баявое ўмельства), *gandharva-veda* (музыка), *sthāpatya-veda* (дойлідства).

2. matŭ̊P

Taddhita-афікс *matŭ̊P* дадаецца пасьля асновы імені ў сэнсе “гэта ў яго ёсьць” або “гэта ў ім ёсьць”. Пасьля асновы, што сканчаецца на ўдāттаhrasva, афікс *matŭ̊P* мае націск, пасьля астатніх асноў – губляе:

vā́ri ásya / ásmin asti = vā́ri+matŭ̊P → ***vā́rimat*** – у якога / якім ёсьць вада (вадавіты)
agníḥ ásya / ásmin asti = agní+matŭ̊P → *agnimát* – у якога / якім ёсьць агонь (агнявіты)

Асаблівасьці афікса matŭ̊P

Пасьля *m*- і *aT*-канцавых асноў, а таксама пасьля *m*- і *aT*-перадапошніх асноў, замест пачатковага *m* мае быць *v*:
vṛkṣā́ḥ ásya / ásmin santi = vṛkṣá+matŭ̊P → *vṛkṣa-vát* – у якога / якім ёсьць дрэвы
kāmáḥ ásya / ásmin asti = kā́ma+matŭ̊P → *kā́ma-vat* – у якога / якім ёсьць любоў
mánaḥ ásya / ásmin asti = mánas+matŭ̊P → *mánas-vat* – у якога / якім ёсьць мысел (мыславіты)

Matv̥̊-arthīya-афіксы

Сэнс “гэта ў яго ёсьць” або “гэта ў ім ёсьць” называецца *matv̥̊-artha* (сэнсам афікса *matŭ̊P*). У гэтым сэнсе да асновы імені дадаюцца і іншыя афіксы – яны называюцца *matv̥̊-arthīya*. Напрыклад, пасьля *aT*-канцавых асноваў у гэтым сэнсе можа быць афікс *ini̱*. Прыгэтым канцавы *aT* замяняецца на лопу:
dhánaḥ ásya / ásmin asti = dhána+ini̱ → *dhan-ín* – у якога / якім ёсьць грошы (грашавіты)

Пасьля *as*-канцавых асноваў можа быць *matv-arthīya*-афікс *vini̱*:
mánaḥ ásya / ásmin asti = mánas+vini̱ → *manasvín* – у якога / якім ёсьць мысел (мыславіты)

tamaP

Таддгіта-афікс *tamaP* дадаецца пасьля асновы імені ў сэнсе пераўзыходжаньня, перавышэньня:
atiśayéna súndaraḥ = súndara+tamaP → *súndara-tama* – найпрыгожы, найпрыгажэйшы

Слова, дачынна якога робіцца параўнаньне, ставіцца ў саптамī ці шаштхī:
bā́lānām / bā́lāsu súndaratamā – найпрыгажэйшая зь дзяўчат

Прыгэтым афікс *tamaP* можа быць ня толькі пасьля “прыметнікаў”, але і пасьля ўсіх імёнаў:
atiśayéna vṛkṣáḥ = vṛkṣátama – най-дрэва, найлепшае дрэва

taraP

Таддгіта-афікс *taraP* дадаецца пасьля пасьля асновы імені ў сэнсе пераўзыходжаньня пры параўнаньні двух ці адасабленьня:
(nárāt) atiśáyena súndaraḥ = súndara+taraP → súndara-taraḥ – прыгажэйшы, больш прыгожы (за чалавека)

Прыгэтым слова, дачынна якога робіцца параўнаньне, ставіцца ў паньчамī:
bā́lāyāḥ súndara-tarā – прыгажэйшая за дзяўчыну

Афікс *taraP* таксама можа быць ня толькі пасьля “прыметнікаў”, але і пасьля ўсіх імёнаў:
nṛpā́t gurútaraḥ – большы, лепшы настаўнік за князя

Асаблівасьці tamaP і taraP

Таддгіта-афіксы *tamaP* і *taraP* могуць дадавацца і пасьля нязьменных словаў. Прыгэтым пасьля іх мае быць афікс -*āmu̱*:
atiśayéna álpam vadati = álpa+tamaP+āmu̱ → alpa-tamā́m vadati – найменш гаворыць
nárāt atiśayéna álpam vadati = álpa+taraP+āmu̱ → nárāt alpa-tarā́m vadati – гаворыць менш за чалавека

Акрамя таго, *tamaP* і *taraP* могуць дадавацца і пасьля дзеясловаў. Прыгэтым пасьля іх таксама мае быць афікс -*āmu̱*:
nárānām pacati-tamā́m – гатуе найбольш сярод людзей
nárāt pacati-tarā́m – гатуе больш за чалавека

3. Kryādi-gaṇa

Пасьля каранёў дзявятай – ці *krī*-загалоўнай – групы перад сāрвадгāтука-афіксамі ў сэнсе дзейніка мае быць вікараṇа *Śnā*. Афікс *Śnā* – сāрвадгāтука і ня *Pit*-пазначаны і таму лічыцца *Ṅit*-пазначаным. Таму перад ім забаронена замена на ґуṇу:
krī+*Śnā*+*tiP* → *krī*+*Śnā*+*tiP* → *krī-ṇā́-ti* – купляе

Перад *Ṅit*-пазначанымі *haL*-пачатковымі канчаткамі канцавы *āT* вікараṇы замяняецца на *īT*:
krī+*Śnā*+*tas* → *krī-n**ī**-táḥ* – яны купляюць

Перад *aC*-пачатковымі афіксамі канцавы *āT* вікараṇы замяняецца на лопу:
krī+*Śnā*+*anti* → *krī-**ṇ**-ánti* – яны купляюць

क्री – परस्मैपदानि

लँट्			लँङ्		
क्रीणा॑ति	क्रीणीत॑ः	क्रीण॑न्ति	अ॑क्रीणात्	अ॑क्रीणीताम्	अ॑क्रीणन्
क्रीणा॑सि	क्रीणीथ॑ः	क्रीणीथ॑	अ॑क्रीणाः	अ॑क्रीणीतम्	अ॑क्रीणीत
क्रीणा॑मि	क्रीणीव॑ः	क्रीणीम॑ः	अ॑क्रीणाम्	अ॑क्रीणीव	अ॑क्रीणीम

लोँट्			लिँङ्		
क्रीणा॑तु	क्रीणीता॑म्	क्रीण॑न्तु	क्रीणीया॑त्	क्रीणीया॑ताम्	क्रीणीयु॑ः
क्रीणीहि॑	क्रीणीत॑म्	क्रीणी॑त	क्रीणीया॑ः	क्रीणीया॑तम्	क्रीणीया॑त
क्रीणा॑नि	क्रीणा॑व	क्रीणा॑म	क्रीणीया॑म्	क्रीणीया॑व	क्रीणीया॑म

क्री – आत्मनेपदानि

लँट्			लँङ्		
क्रीणीते॑	क्रीणा॑ते	क्रीण॑ते	अ॑क्रीणीत	अ॑क्रीणाताम्	अ॑क्रीणत
क्रीणीषे॑	क्रीणा॑थे	क्रीणीध्वे॑	अ॑क्रीणीथाः	अ॑क्रीणाथाम्	अ॑क्रीणीध्वम्
क्रीणे॑	क्रीणीव॑हे	क्रीणीम॑हे	अ॑क्रीणि	अ॑क्रीणीवहि	अ॑क्रीणीमहि

लोँट्			लिँङ्		
क्रीणीता॑म्	क्रीणा॑ताम्	क्रीण॑ताम्	क्रीणी॑त	क्रीणीया॑ताम्	क्रीणीर॑न्
क्रीणीष्व॑	क्रीणा॑थाम्	क्रीणीध्व॑म्	क्रीणी॑थाः	क्रीणीया॑थाम्	क्रीणीध्व॑म्
क्रीणै॑	क्रीणा॑वहै	क्रीणा॑महै	क्रीणी॑य	क्रीणीव॑हि	क्रीणीम॑हि

Афіксы sat

Афіксы *Śatṛ̊* і *ŚānaC* – сāрвадгāтукі і не-*Pit*-пазначаныя, таму лічацца *Ṅit*-пазначанымі. Перад імі канцавы *āT* вікараṇы зьнікае:
krī+*Śnā*+*Śatṛ̊* → *krīṇ-át* – які купляе
krī+*Śnā*+*ŚānaC* → *krīṇ-āná* – які купляе для сябе

Пасьля ўдāтта-канцавой *Śatṛ̊*-канцавой асновы *aC*-пачатковыя вібакті-афіксы і афікс жаночага роду *ṄīP*, да якіх не дадаецца āгама *nu̲M*, маюць быць націскнымі:
krīṇát+*au* → *krīṇánt-au*
але: *krīṇát*+*Ṭā* → *krīṇat-ā́*
krīṇát+*ṄīP* → *krīṇatī́*

4. matůP-канцавыя асновы

matůP-канцавыя асновы ўтвараюць такія самыя формы, як і *Śatṛ̊*-канцавыя асновы, за выняткам формы *prathamā ekavacanam* (*agnimā́n*, *vṛkṣavā́n*).

matůP-канцавая аснова мужчынскага роду *vṛkṣavát*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	वृक्षवा॑न्	वृक्षव॑न्तौ	वृक्षव॑न्तः
२	वृक्षव॑न्तम्	वृक्षव॑न्तौ	वृक्षव॑तः
३	वृक्षव॑ता	वृक्षव॑द्भ्याम्	वृक्षव॑द्भिः
४	वृक्षव॑ते	वृक्षव॑द्भ्याम्	वृक्षव॑द्भ्यः

५	वृक्षवंतः	वृक्षवंद्ध्याम्	वृक्षवंद्ध्यः
६	वृक्षवंतः	वृक्षवंतोः	वृक्षवंताम्
७	वृक्षवंति	वृक्षवंतोः	वृक्षवंत्सु
आ॰	हे वृंक्षवन्	हे वृक्षवंन्तौ	हे वृक्षवंन्तः

matŭ̆P-канцавая аснова ніякага роду *vṛkṣavát*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	वृक्षवंत्	वृक्षवंती	वृक्षवंन्ति
२	वृक्षवंत्	वृक्षवंती	वृक्षवंन्ति
	рэшта як у мужчынскім родзе		
आ॰	हे वृंक्षवत्	हे वृंक्षवती	हे वृंक्षवन्ति

У сэнсе жаночага роду пасьля *matŭ̆P*-канцавых асноў дадаецца афікс *ṄīP*:
agnimát+*ṄīP* → *agnimátī* – агнявітая

In-канцавыя асновы

У сэнсе жаночага роду пасьля *in*-канцавых асноў дадаецца афікс *ṄīP*:
dhanin+*ṄīP* → *dhanínī* – багатая
manasvín+*ṄīP* → *manasvínī* – разумная

ini̱-канцавая аснова мужчынскага роду *dhanín*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	धनीं	धनिंनौ	धनिंनः
२	धनिंनम्	धनिंनौ	धनिंनः
३	धनिंना	धनिंभ्याम्	धनिंभिः
४	धनिंने	धनिंभ्याम्	धनिंभ्यः

५	धनिंनः	धनिंभ्याम्	धनिंभ्यः
६	धनिंनः	धनिंनोः	धनिंनाम्
७	धनिंनि	धनिंनोः	धनिंषु
आ°	हे धंनिन्	हे धंनिनौ	हे धंनिनः

ini-канцавая аснова ніякага роду *dhanín*

	एक°	द्वि°	बहु°
१	धनिं	धनिंनी	धनींनि
२	धनिं	धनिंनी	धनींनि
	рэшта як у мужчынскім родзе		
आ°	हे धंनि	हे धंनिनो	हे धंनीनि

Слоўнік

क्री । डुक्रीञ् । क्र्या° उ° अनिट् । क्रीणाति क्रिणीते । купляць । णिच् – क्रापिं । सन् – चिंक्रीष । यङ् – चेक्रीयं । विं । आ° । прадаваць ॥

ज्ञा । ज्ञा । क्र्या° उ° अनिट् । जानाति जानीते । знаць । यक् – ज्ञायंते । णिच् – ज्ञापिं । सन् – जिंज्ञास (आ°) ॥

धंन । न° । грошы, багацьце ॥

नंगर । न° । горад ॥

प्राणं । पुं° । дыханьне ॥

प्राणिंन् । पुं° । дыхавіты, жывая істота ॥

बंल । न° । сіла ॥

बुंद्धि । स्त्री° । розум ॥

सत्यं । न° । ісьціна ॥

स्वादुं । त्रि° । салодкі ॥

Практыкаваньне 1

धनी॑ र॑सवन्ति फ॑लानि क्रीणीते ।१।
अ॑श्वो न॑राच्छीघ्र॑तरः ।२।
व॑नेषु फ॑लवन्तो वृक्षा॑ एधन्ते ।३।
ध॑नानि लब्ध्वा॑ स्वाद॑तुमानि फ॑लानि क्रीणीहि ।४।
न॑रेषु राजा॑ ध॑नवत्तमः ।५।
बु॑द्धिमान्नृपो॑ ब॑लवतो द्वि॑षोऽजयत् ।६।
ह्यो॑ ग्रामी॑ धे॑नुतमामक्रीणात् ।७।
आत्म॑वान्गुरु॑ः सत्य॑ं जानातितमा॑म् ।८।
प्राणि॑षु न॑रो बु॑द्धिमत्तमः ।९।

Практыкаваньне 2

1. Мёд смачнейшы за сок, а сок смачнейшы за ваду.
2. Хай слуга прадасьць ежу й атрымае грошы.
3. На зямлі бывуць вельмі многія жывыя істоты.
4. Слова праўдзівага чалавека наймацнейшае.
5. Найпрыгажэйшая жанчына жыве ў вёсцы каля ракі.
6. Дзьве дзяўчыны зьбіралі ў лесе найсакавітыя плады дрэваў.
7. Чалавек разумнейшы, але не мацнейшы за каня.
8. Бацькі найлепш ведаюць сваіх дзяцей.
9. Багаты сын князя купіў сабе ў горадзе найлепшага каня.

Заданьне

1. Вывучыць новыя ўтварэньні афіксамі *taddhita*.
2. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і скланеньня.
3. Вывучыць новыя словы.
4. Зрабіць практыкаваньні на пераклад, ужываючы правілы сандгі.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथ षोडशोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 16

1. Санскрыцкая наэзія

Санскрыцкае вершаваньне (*chandas*) заснавана на чаргаваньні цяжкіх (*guru*) і лёгкіх (*laghu*) складоў. Такім чынам, санскрыцкая мэтрыка ўтварае ўсе магчымыя вершаваныя памеры. Прыгэтым для правільнага выкананьня верша трэба таксама ведаць яго мэлёдыю – усе вершы не дэклямуюцца, а сьпяваюцца.

Śloka

Хаця санскрыцкая мэтрыка зьмяшчае мноства вершавых памераў, бальшыпя санскрыцкіх паэтычных тэкстаў напісана адным, найбольш распаўсюджаным памерам – ш́локаю (*śloka*), або ануштубгам (*anuṣṭubh*). Ш́локай напісаны, у асноўным, Магāбгāрата ды Рāмāйаṇа. Ш́лока складаецца зь дзвюх падаў (паўвершаў) па 16 складоў кожная. Гэта вельмі свабодны і лёгкі для вершаваньня памер, які дазваляе многім складам быць лёгкімі (⏑) або цяжкімі (–):

⏓ ⏓ ⏓ ⏓ | ⏑ – – ⏓ || ⏓ ⏓ ⏓ ⏓ | ⏑ – ⏑ ⏓ ||

सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः ।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु न कश्चिद्दुःखभाग्भवेत् ॥

सुखं । न० । шчасьце ॥
सन्तु – लोँट प्र० ब० ад – अस् । अ० प० । быць ॥
आमयं । पुं० । хвароба ॥
निरामयं । त्रि० । пазбыты хваробы ॥
भद्रं । न० । дабро ॥
किम् चिद । त्रि० सर्व० । нехта ॥
दःखं । न० । няшчасьце, пакута ॥
भज् । भ्वा० उ० । падзяляць ॥

दुःखभांज् । त्रि° । надзелены пяшчасьцем ॥
शान्ति । स्त्री° । спакой ॥

Усе хай будуць шчасьлівыя, усе хай будуць бясхворыя,
усе хай бачаць даброты, ніхто хай ня будзе надзелены горам.

2. vati̱

Таддгіта-афікс *vati̱* можа дадавацца да асновы імені ў сэнсах “да яго падобна (калі пра чын)” (*tena tulyam kriyā ced*), “як у яго / як у ім” (*tatra tasya iva*), “яго варта” (*tad arham*). *vati̱*-канцавое слова зьяўляецца нязьменным (*avyaya*):
náreṇa túlyam karoti = nara-vát karoti – робіць так, як чалавек (па-чалавечы)
phálam arhati = phala-vát karoti – робіць так, што заслугоўвае на плады
nágare iva = nagara-vát vasati – жыве, як у горадзе (па-гарадзкому)
guróḥ iva = guru-vát dhenuḥ – карова, як у настаўніка

tva, taL

Таддгіта-афіксы *tva* і *taL* могуць дадавацца да асновы імені ў сэнсе “яго быцьцё” (*tasya bhāvaḥ*) ці “яго чын” (*tasya karma*). *tva*-канцавыя імёны заўсёды ніякага роду. *taL*-канцавыя імёны заўсёды жаночага роду, таму пасьля іх ставіцца яшчэ і жаночы афікс *ṬāP* (*taL+ṬāP = tā*):
kṛṣṇásya bhāváḥ = kṛṣṇatvá / kṛṣṇátā – быцьцё чорнага, чарната
nṛpásya bhāváḥ kárma vā = nṛpatvá / nṛpátā – быцьцё ці чын валадара, валадарнасьць, валадарства
śīghrásya bhāváḥ = śīghratvá / śīghrátā – быцьцё хуткага, хуткасьць

ṢyaÑ

Таддгіта-афікс *ṢyaÑ* дадаецца да асновы імені, што азначае якасьць (*guṇa*), колер (*varṇa*), а таксама да некаторых іншых словаў у тых самых сэнсах, што і афіксы *tva* і *taL* (“яго быцьцё”, “яго чын”). *ṢyaÑ*-канцавыя словы ніякага роду. Паколькі афікс *ṢyaÑ* мае *Ñit*, то першы галосны асновы замяпяецца на врддгі ды стаецца ўдаттай:

kṛṣṇásya bhāváḥ = kṛṣṇa+ṢyaÑ → kā́rṣṇ-ya – быцьцё чорнага, чарната
súndarasya bhāváḥ = sundara+ṢyaÑ → saúndar-ya – быцьцё прыгожага, прыгажосьць
rā́jñaḥ bhāváḥ kárma vā = rājan+ṢyaÑ → rā́jan-ya – быцьцё, стан ці чын валадара, валадарнасьць, валадарства

Замена на врддгі

Замест першага *aC* асновы мае быць врддгі перад *Ṇit-*, *Ñit-* і *Kit*-пазначаным таддгіта-афіксам:
kṛṣṇásya bhāváḥ = kṛṣṇa+ṢyaÑ → kā́rṣṇ-ya – быцьцё чорнага, чарната
nágare bhávaḥ = nagara+aṆ → nāgará – бытны ў горадзе, гарадзкі

Замены на пачатку афіксаў

На пачатку афіксаў некаторыя гукі ўжываюцца ў правілах дзеля скарачэньня і замяпяюцца на іншыя гукі. Іх трэба запомніць:

ph – āyan *kh – īn* *gh – iy*
ḍh – ey *ch – īy*

aT-lopa

Замест канцавога *aT* асновы перад *aC*-пачатковымі таддгіта-афіксамі мае быць лопа:
nagara+aṆ → nāgar_ a → nāgará

aṆ

Таддгіта-афікс *aṆ* зьяўляецца галоўным выразьнікам для цэлае групы сэнсаў: “там народжаны” (*tatra jātaḥ*), “там бытны” (*tatra bhavaḥ*), “там узьніклы” (*tatra sambhūtaḥ*), “адтуль прыйшлы” (*tataḥ āgataḥ*), “адтуль паходзіць” (*tataḥ pra bhavati*), “гэта яго сяліба” (*saḥ asya nivāsaḥ*), “ім прамоўлена” (*tena proktam*), “гэта ягонае” (*tasya idam*) і іншых:
nágare bhávaḥ = nagara+aṆ → nāgará – бытны ў горадзе, гарадзкі
nágarāt āgataḥ = nagara+aṆ → nāgará – прыйшлы з гораду, гарадзкі
nágarasya idam = nagara+aṆ → nāgará – прыналежны гораду, гарадзкі

Śaiṣika

Афіксы, што прызначаюцца ў пералічаных сэнсах замест афікса *aṆ*, называюцца *śaiṣika*. Напрыклад, пасьля слова *grā́ma* ў пералічаных сэнсах мае быць афікс *ya*:
grā́me bhávaḥ = grāmyá – бытны ў вёсцы, вясковы

Пасьля слова *nadī́* у пералічаных сэнсах мае быць афікс *ḍhaK*:
nadyā́ḥ idám – nadī ḍhaK → nādeyá – прыналежны рацэ, рачны

Пасьля словаў, што маюць першым складам врддгі, мае быць афікс *cha*:
pā́ṇininā próktam = pāṇini+cha → pāṇinī́ya – прамоўлены Пāṇіні

3. Rudhādi-gaṇa

Пасьля каранёў сёмай (*rudh-ādi*) групы перад сāрвадгāтукамі ў сэнсе дзейніка мае быць вікараṇа *ŚnaM*. Паколькі афікс *ŚnaM* зьяўляецца *Mit*-пазначаным, ён ставіцца пасьля апошняга галоснага асновы. Афікс *ŚnaM* – сāрвадгāтука і ня *Pit*-пазначаны, таму лічыцца *Ṅit*-пазначаным, а значыць, перад ім забаронена замена на ґуṇу:
rudh+ŚnaM+tiP → ru-na-dh+tiP → ruṇáddhi (*ṇatva*) – спыняе

Перад *Ṅit*-пазначанымі канчаткамі канцавы *aT* вікараṇы замяпяецца на лопу:
rudh+ŚnaM+jhi → rudh+ŚnaM+anti → runadh+anti → ru-n-dh+anti → rundhánti – спыняюць

Dhatva

Замест *t*, *th* пасьля *jhaṢ* мае быць *dh*:
rudh+ŚnaM+tiP → ru-na-dh+tiP → ruṇadh+dhi (dhatva) → runad+dhi (jaśtva) → ruṇáddhi (ṇatva)
labh+kta → labh+dha (dhatva) → lab-dhá (jaśtva)
budh tumun → bodh+tum (guṇa) → bodh+dhum (dhatva) → bód-dhum (jaśtva)

Замепа *n* на анусвāру

Замест не-пада-канцавых *n* і *m* перад *ha̲L* мае быць анусвāра:
ru-n-dh+anti → ruṃdh-ánti

Замест анусвāры перад *ha̲L* мае быць саварṇа наступнага гука:
ru-n-dh+anti → rundh-ánti

Асаблівасьці lå̐Ṅ

Пасьля зычнага канчаткі *t* і *s* зьнікаюць:
rudh+lå̐Ṅ → rudh+tiP → rudh+t → rudh+ŚnaM+t → ru-na-dh+t → aṬ+runadh+t → á-ru-na-dh_ (lopa) → á-ru-ṇa-dh (ṇatva) → á-ru-ṇa-d (jaśtva) / á-ru-ṇa-t (cartva)

Калі на канцы пады пасьля выдаленьня канчатка *s* апынаецца дгāту-канцавы *d*, замест яго можа быць *rů̐*:
rudh+siP → rudh+s → rudh+ŚnaM+s → ru-na-dh+s → aṬ+runadh+s → á-ru-na-dh_ (lopa) → á-ru-ṇa-dh (ṇatva) → á-ru-ṇa-d (jaśtva) / á-ru-ṇa-rů̐ (rů̐tva) → á-ru-ṇa-d / á-ru-ṇa-t (cartva) / á-ru-ṇa-ḥ

रुध् – परस्मैपदानि

लँट्			लँङ्		
रुण॑द्धि	रुन्द्ध॑ः	रुन्ध॑न्ति	अ॑रुणत्	अ॑रुन्द्धाम्	अ॑रुन्धन्
रुण॑त्सि	रुन्द्ध॑ः	रुन्द्ध॑	अ॑रुणत् / अ॑रुणः	अ॑रुन्द्धम्	अ॑रुन्द्ध
रुण॑ध्मि	रुन्ध्व॑ः	रुन्ध्म॑ः	अ॑रुणधम्	अ॑रुन्ध्व	अ॑रुन्ध्म

लोँट्			लिँङ्		
रुण॑द्धु	रुन्द्धा॑म्	रुन्ध॑न्तु	रुन्ध्या॑त्	रुन्ध्या॑ताम्	रुन्ध्यु॑ः
रुन्द्धि॑	रुन्द्ध॑म्	रुन्द्ध॑	रुन्ध्या॑ः	रुन्ध्या॑तम्	रुन्ध्या॑त
रुणधा॑नि	रुणधा॑व	रुणधा॑म	रुन्ध्या॑म्	रुन्ध्या॑व	रुन्ध्या॑म

रुध् – आत्मनेपदानि

लँट्			लँङ्		
रुन्द्धे	रुन्द्धांते	रुन्द्धंते	अंरुन्द्ध	अंरुन्द्धाताम्	अंरुन्द्धत
रुन्त्से	रुन्द्धांथे	रुन्द्धे	अंरुन्द्धाः	अंरुन्द्धाथाम्	अंरुन्द्धम्
रुन्धे	रुन्ध्वंहे	रुन्ध्मंहे	अंरुन्धि	अंरुन्ध्वहि	अंरुन्ध्महि
लोँट्			लिँङ्		
रुन्द्धांम्	रुन्द्धांताम्	रुन्द्धंताम्	रुन्द्धीतं	रुन्द्धीयांताम्	रुन्द्धीरंन्
रुन्त्स्वं	रुन्द्धांथाम्	रुन्द्धंम्	रुन्द्धीथांः	रुन्द्धीयांथाम्	रुन्द्धीध्वंम्
रुणंधै	रुणंधावहै	रुणंधामहै	रुन्द्धीयं	रुन्द्धीवंहि	रुन्द्धीमंहि

Kŭ̊tva

Паўтарэньне: замест *сŭ̊* перад *jha̲L* і на канцы пады мае быць *kŭ̊*:
bhuj+ŚnaM+tiP → bhu-na-j+ti → bhunag+ti (kŭ̊tva) → bhunák-ti (cartva) – бароніць
bhuj+ŚnaM+siP → bhu-na-j+ti → bhunag+si (kŭ̊tva) → bhunák-si (cartva) → bhunákṣi (ṣatva) – бароніш
bhuj+ŚnaM+tas → bhu-n-j+tas (a-lopa) → bhuṃj+tas (anusvāra) → bhuṃg+tas (kŭ̊tva) → bhuṃk-tas (cartva) → bhuṅktas (para-savarṇa) – двое бароняць

але:
bhuj+ŚnaM+miP → bhunájmi – бараню

भुज् – परस्मैपदानि

लँट्			लँङ्		
भुनंक्ति	भुङ्क्तः	भुञ्जन्ति	अंभुनक्	अंभुङ्क्ताम्	अंभुञ्जन्
भुनंक्षि	भुङ्क्थः	भुङ्क्थ	अंभुनक्	अंभुङ्क्तम्	अंभुङ्क्त
भुनंज्मि	भुञ्ज्वः	भुञ्ज्मः	अंभुनजम्	अंभुञ्ज्व	अंभुञ्ज्म

	लोँट्			लिँङ्	
भुन॑क्तु	भुङ्क्ता॑म्	भुञ्ज॑न्तु	भुञ्ज्या॑त्	भुञ्ज्या॑ताम्	भुञ्ज्यु॑ः
भुङ्ग्धि॑	भुङ्क्त॑म्	भुङ्क्त॑	भुञ्ज्या॑ः	भुञ्ज्या॑तम्	भुञ्ज्या॑त
भुन॑जानि	भुन॑जाव	भुन॑जाम	भुञ्ज्या॑म्	भुञ्ज्या॑व	भुञ्ज्या॑म

भुज् – आत्मनेपदानि

	लँट्			लँङ्	
भुङ्क्ते॑	भुञ्जा॑ते	भुञ्ज॑ते	अ॑भुनक्	अ॑भुञ्जाताम्	अ॑भुञ्जत
भुङ्क्षे॑	भुञ्जा॑थे	भुङ्ग्ध्वे॑	अ॑भुङ्क्थाः	अ॑भुञ्जाथाम्	अ॑भुङ्ग्ध्वम्
भुञ्जे॑	भुञ्ज्व॑हे	भुञ्ज्म॑हे	अ॑भुञ्जि	अ॑भुञ्ज्वहि	अ॑भुञ्ज्महि

	लोँट्			लिँङ्	
भुङ्क्ता॑म्	भुञ्जा॑ताम्	भुञ्ज॑ताम्	भुञ्जीत॑	भुञ्जीया॑ताम्	भुञ्जीर॑न्
भुङ्क्ष्व॑	भुञ्जा॑थाम्	भुङ्ग्ध्व॑म्	भुञ्जीथा॑ः	भुञ्जीया॑थाम्	भुञ्जीध्व॑म्
भुन॑जै	भुन॑जावहै	भुन॑जामहै	भुञ्जीय॑	भुञ्जीव॑हि	भुञ्जीम॑हि

Афіксы sat

Афіксы *Śatṝ* і *ŚānaC* – сāрвадгāтукі і ня-*Pit*-пазначаныя, таму лічацца *Ṅit*-пазначанымі. Перад імі канцавы *aT* вікараṇы зьнікае:
rudh+ŚnaM+Śatṝ → runadh+at → rundh-át – які спыпяе
rudh+ŚnaM+ŚānaC → runadh+āná → rundhāná – які спыняе
bhuj+ŚnaM+Śatṝ → bhunaj+at → bhuñj-át – які бароніць
bhuj+ŚnaM+ŚānaC → bhunaj+āná → bhuñjāná – які есьць

Пасьля ўдāтта-канцавой *Śatṝ*-канцавой асновы *aC*-пачатковыя вібакті-афіксы і афікс жаночага роду *ṄīP*, да якіх не дадаецца āгама *nuM*, маюць быць націскнымі:
rundhát+au → rundhántau
але: *rundát+Ṭā → rundhatā́*
rundhát+ṄīP → rundhatī́

Sma

Часьціца *sma* пасьля формаў *lăṬ* надае ім сэнс мінулага часу і часта ўжываецца ў паданьнях, байках і г.д. (“жыў-быў”):
vásati – жыве
vásati sma – жыў, жыў-быў
bhávati – ёсьць
bhávati sma – быў

4. Sarvanāman

Sarva-загалоўныя словы называюцца тэрмінам *sarvanāman* (“імя ўсяго”, займеньнік). Да іх належаць такія словы, як *sárva* “увесь”, *víśva* “увесь”, *éka* “адзін”, *ánya* “іншы”, *pū́rva* “папярэдні”, *pára* “наступны” і іншыя. Сарванāманы маюць шэраг асаблівасьцяў скланеньня:
1. афікс *Jas* у мужчынскім родзе замяняецца на *Śī*;
2. афіксы *Ṅe*, *Ṅasi*, *Ṅi* у мужчынскім і ніякім родзе замяняюцца на *smai*, *smāt*, *smin* адпаведна;
3. да афіксаў *Ṅe*, *Ṅasi*, *Ṅi* у жаночым родзе дадаецца āгама *syā*;
4. да афіксаў *ām* дадаецца āгама *su̱Ṭ*.

sarvanāman-аснова мужчынскага роду *sárva*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	संर्वः	संर्वौ	संर्वे
२	संर्वम्	संर्वौ	संर्वान्
३	संर्वेण	संर्वाभ्याम्	संर्वैः
४	संर्वस्मै	संर्वाभ्याम्	संर्वेभ्यः
५	संर्वस्मात्	संर्वाभ्याम्	संर्वेभ्यः
६	संर्वस्य	संर्वयोः	संर्वेषाम्
७	संर्वस्मिन्	संर्वयोः	संर्वेषु
आ॰	हे संर्व	हे संर्वौ	हे संर्वे

sarvanāman-аснова ніякага роду *sárva*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१,आ॰	संर्वम्	संर्वे	संर्वाणि
२	संर्वम्	संर्वे	संर्वाणि

рэшта як у мужчынскім родзе

sarvanāman-аснова жаночага роду *sárva*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	संर्वा	संर्वे	संर्वाः
२	संर्वाम्	संर्वे	संर्वाः
३	संर्वया	संर्वाभ्याम्	संर्वाभिः
४	संर्वस्यै	संर्वाभ्याम्	संर्वाभ्यः
५	संर्वस्याः	संर्वाभ्याम्	संर्वाभ्यः
६	संर्वस्याः	संर्वयोः	संर्वासाम्
७	संर्वस्याम्	संर्वयोः	संर्वासु
आ॰	हे संर्वे	हे संर्वे	हे संर्वाः

Слоўпік

छिद ॱ। छिदिँरॱ। रु॰ उ॰ अनिट ॱ। छिनंत्ति छिन्त्ते । сячы, рубіць, разьбіваць । णिच् – छेदिं । सन् – चिच्छित्स । यङ ॱ– चेच्छिद्य । क्त – छिन्नं ॥

भुज् । भुजँ । रु॰ उ॰ अनिट ॱ। भुनक्ति । бараніць । भुङ्क्ते । есьці, спажываць, цешыцца (२) । णिच् – भोजिं । सन् – बुंभुक्ष । यङ ॱ– बोभुज्यं । क्त – भुक्तं ॥

युज् । रु॰ उ॰ अनिट ॱ। युनंक्ति युङ्क्ते । злучаць, зьвязваць, яднаць, запрагаць । णिच् – योजिं । सन् – युंयुक्ष । यङ ॱ– योयुज्यं । क्त – युक्तं ॥

रुध् । रु॰ उ॰ अनिट ॱ। रुणंद्धि रुन्द्धे । спыняць, аблагаць горад । णिच् – रोधिं । सन् – रुंरुत्स । यङ ॱ– रोरुध्यं । क्त – रुद्धं ॥

ए॑क । त्रि॰ सर्व॰ । адзін ॥

दुःख॑ । न॰ । няшчасьце, пакута ॥

परशु॑ । पुं॰ । сякера ॥

स॑म । त्रि॰ । роўны, аднолькавы ॥

स॑र्व । सर्व॰ त्रि॰ । увесь, цэлы ॥

सुख॑ । न॰ । шчасьце ॥

स्व॑ । सर्व॰ त्रि॰ । свой ॥

स्वामि॑न् । पुं॰ । гаспадар ॥

Практыкаваньпе 1

ए॑कस्मिन्न॑गरे बु॑द्धिमती ना॑री वसति स्म ।१।
न॑रः फ॑लानि पक्त्वा॑ स्वाद॑तुया भुङ्क्ते॑ ।२।
ब॑लवान्रा॑जा द्विषां॑ न॑गरमरुणत् ।३।
स॑र्वस्मै प्राणि॑ने सुख॑मिच्छामि ।४।
शि॑ष्या गुरु॑भ्यः पुत्रव॑द्भवन्ति ।५।
बा॑ले नादे॑यं सौ॑न्दर्यं सुखे॑न पश्यतः ।६।
स्वामी॑ स्व॑स्याश्व॑स्य शीघ्र॑तां शंसति ।७।
गुरु॑ः शि॑ष्याणां म॑नांस्यात्म॑नि युनक्ति ।८।
से॑वका व॑ने वृक्षा॑न्परशु॑ना छिन्दन्ति ।९।

Практыкаваньне 2

1. Кожны чалавек спажывае плады сваіх учынкаў.
2. Знаньне ісьціны бароніць жывую істоту ад пяшчасьця.
3. Хай князь спыніць ворагаў каля ракі і пераможа.
4. Яны цешыліся прыгажосьцю зораў і чарнатою ночы.
5. Каб сабраць дровы, вясковец зрубіў сякераю дрэва.
6. Зрабіўшы роўнымі асалоду і пакуту, чалавек яднае сябе.
7. Сваёй разумнасьцю настаўнік найбагацейшы з усіх людзей.

8. Князь славіцца ва ўсім горадзе сваёй валадарнасьцю.
9. Чалавек прамаўляе ісьціну так, як варта настаўніка.

Заданьне

1. Вывучыць на памяць ш́локу.
2. Вывучыць новыя ўтварэньні афіксамі *taddhita*.
3. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і скланеньня.
4. Вывучыць новыя словы.
5. Зрабіць практыкаваньні на пераклад, ужываючы правілы сандгі.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

ЗАДАНЬНІ НА САМАПРАВЕРКУ 4

I. Адказаць на нытаньні і выканаць заданьні:

1. Якія перакладныя санскрыцкія слоўнікі вы ведаеце?
2. Якія вы ведаеце санскрыцка-санскрыцкія слоўнікі?
3. У якіх сэнсах ужываюцца афіксы *niṣṭhā*?
4. Якія афіксы ўжываюцца ў сэнсе жаночага роду?
5. Што такое *Uṇādi-sūtrāṇi*?
6. Пералічэце ўсе ґаṇы, на якія падзяляюцца санскрыцкія карані.
7. Якія вікараṇы дадаюцца ў *kryādi-*, *svādi-*, *tanādi-* і *rudhādi-gaṇa*?
8. Што такое *taddhita*? Што ўтвараецца з дапамогай таддгіта?
9. Што такое *gati*? Як суадносяцца ніпāты і ґаті?
10. Што ўтвараецца афіксам *Cvi̱*?
11. Што такое *śruti* і *smṛti*?
12. Чым адрозьніваюцца *upāṅga* і *upaveda*?
13. На якіх прынцыпах будуецца санскрыцкая паэзія?
14. Які памер ў санскрыцкай паэзіі найраспаўсюджаны?
15. У якіх сэнсах ужываюцца *śaiṣika*-афіксы?
16. У якіх сэнсах ужываюцца афіксы *taraP* і *tamaP*?
17. Якія афіксы ўжываюцца ў сэнсе “яго быцьцё” і “яго чын”?
18. Якія афіксы ўжываюцца ў сэнсе “гэта ў яго ёсьць”?
19. Што такое *sarvanāman*?

II. Паставіць слова ў дужках у належную форму і неракласьці сказы:

शि॑ष्यो बु॑द्धिमत्तां॑ (आप्) गुरुं॑ ग॑तः ।१।
स॑र्वासु बा॑लासु (सु॑न्दर) बुभूषामि ।२।
ह्यो॑ रा॑त्रौ सेविता॑रो रा॑ज्ञो व॑ने ब॒हू॑न्वृक्षा॑न् (छिद् – आ०) ।३।
रा॑ज्ञः स्व॑सा (च॑क्षुस्) ज्यो॑तिर्दृष्ट्वा (सुखि॑न्) अभवत् ।४।
य॑दि रा॑जा स्वा॑न्न॑रान्न॑ (रक्ष्) दुःख॑म् (आप्) ।५।
सुखं᳚ दुःखं᳚ च स॑मौ (कृ) बु॑द्धिमानात्मा॑नम् (ज्ञा) ।६।
न॑रः फ॑लानां (स्वा॑दोः भाव॑म्) वि॑स्मृतवान् ।७।

रा॑जा (ध॑नुस्) शर॑मसित्वा॑ (आत्म॑न्) द्वि॑षं जित॑वान् ।८।
स्वामी॑ स्वामी (स्व॑ स्व) भ॑वने विवत्सति ।९।
हे पु॑त्र न॑गरं गत्वा (स॑र्व) पु॑ष्पाणि वि॑ (क्री) इ॑ति माती॑दित॑वती ।१०।

III. Уставіць слова наводле сэнсу:

…कुम्भ॑ आनी॑य शि॑ष्यो ह॑स्तौ क्षालयति स्म ।१।
फ॑लेभ्यः … सुत्वा॑ ना॑री पु॑त्रं पायित॑वती ।२।
द्विषा॑ं न॑गरं … श्वो॑ जेष्यामी॑ति रा॑जोदित॑वान् ।३।
बु॑द्धिर्न॑रं धनी॑ … न॑ ध॑नानि ।४।
बा॑ला व॑नस्य … द्र॑ष्टुं गता॑ ।५।

IV. Утварыць *Cvi̱*-канцавыя імёны і скласьці зь імі сказы:

(बु॑द्धिमत्) भू । (रा॑जन्) कृ । (गुरु॑) भू । (धनि॑न्) कृ । (पितृ॑) भू ॥

V. Перафразаваць сказы, ужываючы афіксы *niṣṭhā* і канструкцыю *sati saptami*, дзе гэта натрэбна:

से॑विका स॑र्वान्कुम्भा॑नक्षालयत् ।१।
वृक्षा॑ ऐधन्त प्राणि॑नो च व॑नमगच्छन् ।२।
ग्रामी॑ परशु॑ं लब्ध्वा॑ वृक्ष॑ं प्रा॑च्छिनत् ।३।
स॑र्वे द्वि॑षः प॑रागच्छन्नेता॑ च ज॑गतो रा॑जाभवत् ।४।
र॑क्षको॑ऽश्वमयुनग्द्वि॑षश्च स्वा॑नि ध॑नूंष्यतन्वत ।५।

VI. У кожным сказе вынравіць адну намылку:

सत्यम॑न्तं न॑रं दृष्ट्वा॑ रा॑जा तुष्ट॑ः ।१।
नादेय॑ वा॑रि स्वाद॑तुरमि॑ति बा॑लो वदति स्म ।२।
मनस्वि॑ गुरु॑ः शि॑ष्यं शिक्षयति ।३।
हे से॑विके र॑सवन्ति फ॑लानि क्रीणी ।४।
स॑र्वाणि क॑र्माणि फ॑लवन्तीति गुरो॑र्मति॑ः ।५।

VII. Перакласьці на санскрыт:

сакавітасьць, па-жаноцку, вясковец, гараджанін, кветкавы, дапытлівы (які-хоча-знаць), голад, лучнік, па-княску, заняты (поўны-чыну)

❀❀❀

॥ अथ सप्तदशोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 17

1. Bhagavad-gītā

Bhagavad-gītā – унікальны сьвятарны тэкст, аднолькава шанаваны ўсімі традыцыямі індуізму. *Bhagavad-gītā* – зьяўляецца часткаю Магāбгāраты. Гэта размова Кршņы, увасабленьня Бога на зямлі, і ваяра Арджуны, што адбылася на полі бітвы Куру-кшэтра прыблізна пяць тысяч гадоў таму. *Bhagavad-gītā* напісана вершамі. Гэта кароткі і бясконца глыбокі тэкст, спазнаваць які можна ўсё жыцьцё. Наступная шлока зьяўляецца часткаю шостага разьдзелу Багавітай Песьні (песьні багавіта – г.зн., надзеленага ўсімі боскімі якасьцямі):

उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।
आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥६।५॥

उ॑द् ्धृ । भ्वा॰ उ॰ । падымаць ॥
अ॑व सद् । भ्वा॰ प॰ । сядаць, апускацца ॥
हि॑ । नि॰ । бо, ж ॥
ब॑न्धु । पुं॰ । сябра ॥
एव॑ । नि॰ । менавіта, толькі ॥
रिपु॑ । पुं॰ । вораг ॥

Хай уздыме сябе сабой, хай сам сябе не апускае,
бо толькі сам сабе сябра, і толькі сам сабе вораг.

2. Samāsa-vṛtti

Слова *samāsa* значыць “складаньне”. Гэта скарачэньне словазлучэньня да асновы імені (*prātipadika*). Самāсу ўтвараюць сэнсава зьвязаныя закончаныя словы (*pada*), канчаткі якіх пры гэтым замяняюцца на лопу. Потым да ўтворанай такім чынам асновы дадаюцца новыя канчаткі *sŭ̐P*. Бальшыня самāсаў утвараецца неабавязкова і можа быць адменна выяўлена словазлучэньнем:
náraḥ vṛkṣásya phalám khādati

vṛkṣásya phálam → vṛkṣa_ phala_ → vṛkṣa-phalá
vṛkṣa-phalá+am → vṛkṣa-phalám
náraḥ vṛkṣa-phalám khādati – чалавек есьць плод дрэва

Віды самāсаў

Самāсу ўтвараюць дзьве пады – папярэдняя (*pūrva-pada*) і наступная (*uttara-pada*). Залежна ад таго, сэнс якой пады галоўны, самāсы падзяляюцца на чатыры віды. У табліцы ніжэй галоўны сэнс паказаны плюсам, а залежны – мінусам:

	pūrva-pada	*uttara-pada*
avyayī-bhāva	+	–
tat-puruṣa	–	+
bahu-vrīhi	–	–
dvandva	+	+

Dvandva

Слова *dvandva* значыць “пáра”. Словы, якія ўтвараюць дванդву, зьвязаныя сэнсам злучніка *ca* “і”. У дванդве сэнс усіх падаў аднолькава галоўны. Націск у гэтай самāсе падае на канец асновы:
nṛpáḥ náraḥ ca tiṣṭhataḥ
nṛpáḥ náraḥ ca → nṛpá_ nára_ → nṛpa-narа́
nṛpa-naraú tiṣṭhataḥ – князь і чалавек стаяць

Ёсьць два віды дванդвы: *itaretara* і *samāhāra*.

Itaretara-dvandva

Сэнс *itaretara-dvandva* палягае ў пералічэньні яе складнікаў. Ітарэтару могуць утвараць больш за дзьве пады. Род ітарэтары такі, як у апошняе пады. Лік жа адпавядае колькасьці складнікаў:
rāmáḥ kṛṣṇáḥ ca → rāma-kṛṣṇaú – Рāма і Кṛшṇа
rāmáḥ lakṣmaṇáḥ bharatáḥ śatrughnáḥ ca → rāma-lakṣmaṇa-bharata-śatrughnā́ḥ – Рāма, Лакшмаṇа, Бгарата і Ш́атругѓна

Samāhāra-dvandva

Сэнс *samāhāra-dvandva* палягае ў задзіночаньні складнікаў у пэўнае адзінства. Самāгāру могуць утвараць толькі два складнікі. Звычайна гэта назвы супрацьлегласьцяў, вечна варожых істот, частак войска, удзельнікаў музычных гуртоў. Лік самāгāры заўжды адзіночны, а род – ніякі:
sukháṃ ca duḥkháṃ ca → sukha-duḥkhám – шчасьце і няшчасьце
mārjāráḥ mū́ṣikaḥ ca → mārjāra-mūṣikám – кот і мыш
ráthikaḥ aśvāroháḥ ca → rathikāśvārohám – калясьніцы і коньніца

3. Adādi-gaṇa

Пасьля каранёў другой – ці *ad*-загалоўнай – групы перад сарвадгāтукамі ў сэнсе дзейніка паводле агульнага правіла ставіцца вікараṇа *ŚaP*. Потым, аднак, *ŚaP* замяняецца на *luk*, г.зн., безнаступна зьнікае:
ad+lă̐Ṭ → ad+tiP → ad+ŚaP+tiP → ad _ tiP → át-ti (cartva) – есьць

Перад *Pit*-пазначанымі афіксамі корань мае націск і адбываецца замена на ґуṇу. Перад астатнімі корань губляе націск і замена на ґуṇу не адбываецца:
vid+tiP → ved+ti → vétti (cartva) – ведае
vid+tas → vit-táḥ – двое ведаюць

Асаблівасьці кораня ad

Ad-загалоўныя карані маюць многа асаблівасьцяў спражэньня. Так, перад *lă̐Ṅ*-замесньмі афіксамі *t* і *s* пасьля кораня *ad* мае быць āгама *aṬ*:
āṬ+ad+t → āṬ+ad+aṬ+t → ā́dat – ён еў
āṬ+ad+s → āṬ+ad+aṬ+s → ā́daḥ – ты еў

अद् – परस्मैपदानि

लँट्			लँङ्		
अ॑त्ति	अत्त॑ः	अद॑न्ति	आ॑दत्	आ॑त्ताम्	आ॑दन्
अ॑त्सि	अत्थ॑ः	अत्थ॑	आ॑दः	आ॑त्तम्	आ॑त्त
अ॑द्मि	अद्व॑ः	अद्म॑ः	आ॑दम्	आ॑द्व	आ॑द्म

	लोँट्			लिँङ्	
अंत्तु	अत्तांम्	अदंन्तु	अद्यांत्	अद्यांताम्	अद्युंः
अद्धिं	अत्तंम्	अत्तं	अद्यांः	अद्यांतम्	अद्यांत
अंदानि	अंदाव	अंदाम	अद्यांम्	अद्यांव	अद्यांम

Асаблівасьці кораня iṆ

Перад *aC*-пачатковымі каранямі перад афіксамі *lǎṄ* ставіцца āґама *āṬ*, пры-гэтым замест *āṬ* і наступнага *aC* мае быць врддгі (вынятак з *guṇa-sandhi*): *āṬ+i+t* → ***aí**-t* – ён ішоў

Аднак перад *aC*-пачатковымі канчаткамі корань *i* замяняецца на *y*: *āṬ+i+am* → *āṬ+y-am* → *ā́yam* – я ішоў

इण् – परस्मैपदानि

	लँट्			लँङ्	
एंति	इतंः	यंन्ति	ऐंत्	ऐंताम्	आंयन्
एंषि	इथंः	इथं	ऐंः	ऐंतम्	ऐंत
एंमि	इवंः	इमंः	आंयम्	ऐंव	ऐंम
	लोँट्			**लिँङ्**	
एंतु	इतांम्	यंन्तु	इयांत्	इयांताम्	इयुंः
इहिं	इतंम्	इतं	इयांः	इयांतम्	इयांत
अंयानि	अंयाव	अंयाम	इयांम्	इयांव	इयांम

Асаблівасьці кораня iṄ

Корань *iṄ* ужываецца ў сэнсе “вучобы” разам з упасарґай *ádhi*. Маркер *Ṅit* азначае, што корань – āтманэпадін. Перад *aC*-пачатковымі афіксамі *i* замяняецца на *iya̱Ṅ*.

इङ् – आत्मनेपदानि

	लँट्			लँङ्	
अ॑धीते	अ॑धीयाते	अ॑धीयते	अ॑ध्यैत	अ॑ध्यैयाताम्	अ॑ध्यैयत
अ॑धीषे	अ॑धीयाथे	अ॑धीध्वे	अ॑ध्यैथाः	अ॑ध्यैयाथाम्	अ॑ध्यैध्वम्
अ॑धीये	अ॑धीवहे	अ॑धीमहे	अ॑ध्यैयि	अ॑ध्यैवहि	अ॑ध्यैमहि
	लोँट्			लिँङ्	
अ॑धीताम्	अ॑धीयाताम्	अ॑धीयताम्	अ॑धीयीत	अ॑धीयीयाताम्	अ॑धीयीरन्
अ॑धीष्व	अ॑धीयाथाम्	अ॑धीध्वम्	अ॑धीयीथाः	अ॑धीयीयाथाम्	अ॑धीयीध्वम्
अ॑ध्ययै	अ॑ध्ययावहै	अ॑ध्ययामहै	अ॑धीयीय	अ॑धीयीवहि	अ॑धीयीमहि

Асаблівасьці кораня śī

Асаблівасьцю кораня *śī* “ляжаць” зьяўляецца замена на ґуṇу апошняга галоснага перад усімі канчаткамі. Націск жа заўсёды падае на корань:
śī+te → *śe-te* – ляжыць
śī āte → *śe āte* → *śay-āte* – двое ляжаць

Акрамя таго, перад канчаткам *jha* ўстаўляецца āґама *ru̱Ṭ*:
śī+ate → *śe+ate* → *śé-r-ate* – ляжаць

शी – आत्मनेपदानि

	लँट्			लँङ्	
शे॑ते	श॑याते	**शे॑रते**	अ॑शेत	अ॑शयाताम्	**अ॑शेरताम्**
शे॑षे	श॑याथे	शे॑ध्वे	अ॑शेथाः	अ॑शयाथाम्	अ॑शेध्वम्
श॑ये	शे॑वहे	शे॑महे	अ॑शयि	अ॑शेवहि	अ॑शेमहि
	लोँट्			लिँङ्	
शे॑ताम्	श॑याताम्	**शे॑रताम्**	श॑यीत	श॑यीयाताम्	श॑यीरन्
शे॑ष्व	श॑याथाम्	शे॑ध्वम्	श॑यीथाः	श॑यीयाथाम्	श॑यीध्वम्
श॑यै	श॑यावहै	श॑यामहै	श॑यीय	श॑यीवहि	श॑यीमहि

Асаблівасьці кораня vid

Асаблівасьць кораня *vid* “ведаць” палягае ў тым, што замест *lắṬ*-замесных афіксаў у яго могуць быць канчаткі *lĭṬ*:

लँट् । विद् – परस्मैपदानि		
वे॑द	वि॒दतुः॑	वि॒दुः॑
वे॑त्थ	वि॒दथुः॑	वि॒द॑
वे॑द	वि॒द्व॑	वि॒द्म॑

विद् – परस्मैपदानि					
	लँट्			लँङ्	
वे॑त्ति	वि॒त्तः॑	वि॒द॑न्ति	अ॑वेत्	अ॑वित्ताम्	[illegible]
वे॑त्सि	वि॒त्थः॑	वि॒त्थ॑	अ॑वेत् /अ॑वेः	अ॑वित्तम्	अ॑वित्त
वे॑द्मि	वि॒द्वः॑	वि॒द्मः॑	अ॑वेदम्	अ॑विद्व	अ॑विद्म
	लोँट्			लिँङ्	
वे॑त्तु	वि॒त्ताम्॑	वि॒द॑न्तु	वि॒द्यात्॑	वि॒द्याता॑म्	वि॒द्युः॑
वि॒द्धि॑	वि॒त्तम्॑	वि॒त्त॑	वि॒द्याः॑	वि॒द्यात॑म्	वि॒द्यात॑
वे॑दानि	वे॑दाव	वे॑दाम	वि॒द्याम्॑	वि॒द्याव॑	वि॒द्याम॑

Асаблівасьці кораня brū

Замест першых пяці формаў кораня *brū* “гаварыць” перад *lắṬ*-замеснымі парасмайпадамі могуць быць замены *ā́ha*, *āhátuḥ*, *āhúḥ*, *ā́ttha* і *āháthuḥ* адпаведна.

Пасьля кораня *brū* да *Pit*-пазначаных *haL*-пачатковых афіксаў дадаецца āгама *īṬ*. Акрамя таго, перад *aC*-пачатковымі не-*Pit*-пазначанымі афіксамі канцавы *ū* кораня замяняецца на *uvaṄ*.

लँट् । ब्रू – परस्मैपदानि

आह	आहतुः	आहुः
आत्थ	आहथुः	

ब्रू – परस्मैपदानि

लँट्			लँङ्		
ब्रवीति	ब्रूतः		अब्रवीत्	अब्रूताम्	
ब्रवीषि	ब्रूथः	ब्रूथ	अब्रवीः	अब्रूतम्	अब्रूत
ब्रवीमि	ब्रूवः	ब्रूमः	अब्रवम्	अब्रूव	अब्रूम
लोँट्			**लिँङ्**		
ब्रवीतु	ब्रूताम्		ब्रूयात्	ब्रूयाताम्	ब्रूयुः
ब्रूहि	ब्रूतम्	ब्रूत	ब्रूयाः	ब्रूयातम्	ब्रूयात
ब्रवाणि	ब्रवाव	ब्रवाम	ब्रूयाम्	ब्रूयाव	ब्रूयाम

ब्रू – आत्मनेपदानि

लँट्			लँङ्		
ब्रूते	ब्रुवाते	ब्रुवते	अब्रूत	अब्रुवाताम्	अब्रुवत
ब्रूषे	ब्रुवाथे	ब्रूध्वे	अब्रूथाः	अब्रुवाथाम्	अब्रूध्वम्
ब्रुवे	ब्रूवहे	ब्रूमहे	अब्रुवि	अब्रूवहि	अब्रूमहि
लोँट्			**लिँङ्**		
ब्रूताम्	ब्रुवाताम्	ब्रुवताम्	ब्रुवीत	ब्रुवीयाताम्	ब्रुवीरन्
ब्रूष्व	ब्रुवाथाम्	ब्रूध्वम्	ब्रुवीथाः	ब्रुवीयाथाम्	ब्रुवीध्वम्
ब्रवै	ब्रवावहै	ब्रवामहै	ब्रुवीय	ब्रुवीवहि	ब्रुवीमहि

Асаблівасьці кораня as

Замест пачатковага галоснага кораня *as* “быць” перад не-*Pit*-пазначанымі афіксамі мае быць лопа:
as+*tiP* → *ás*-*ti* – ёсьць
as+*tas* → *_stás* → *stáḥ* – двое ёсьць

Акрамя таго, замест кораня *as* і афікса *hi* мае быць форма *edhí* “будзь”.

अस् – परस्मैपदानि					
	लँट्			लँङ्	
अ॑स्ति	स्तः॑	स॑न्ति	आ॑सीत्	आ॑स्ताम्	आ॑सन्
अ॑सि	स्थः॑	स्थ॑	आ॑सीः	आ॑स्तम्	आ॑स्त
अ॑स्मि	स्वः॑	स्मः॑	आ॑सम्	आ॑स्व	आ॑स्म
	लोँट्			लिँङ्	
अ॑स्तु	स्ता॑म्	स॑न्तु	स्या॑त्	स्या॑ताम्	स्युः॑
एधि॑	स्त॑म्	स्त॑	स्याः॑	स्या॑तम्	स्या॑त
अ॑सानि	अ॑साव	अ॑साम	स्या॑म्	स्या॑व	स्या॑म

Афіксы sat

Перад афіксамі *sat* дзейнічаюць тыя самыя правілы:
ad+*Śatr̥̊* → *adát* – які есьць
vid+*Śatr̥̊* → *vidát* – які ведае, вядушчы
brū+*Śatr̥̊* → *bruvát, brū*+*ŚānaC* → *bruvāṇá* – які гаворыць
as+*Śatr̥̊* → *_sát* – які ёсьць, існы
śī+*ŚānaC* → *śayāná* – які ляжыць

Пасьля ўда̄тта-канцавой *Śatr̥̊*-канцавой асновы *aC*-пачатковыя вібакті-афіксы і афікс жаночага роду *ṄīP*, да якіх не дадаецца а̄гама *n<u>u</u>M*, маюць быць націскнымі:
sát+*au* → *sántau*

але: *sát+Ṭā → satā́*
sát+ṄīP → satī́

4. Tyad-ādi

Да групы *tyad*-загалоўных належаць, напрыклад, сарванāманы *tyád* “той”, *tád* “той, ён”, *etád* “гэты”, *yád* “які”, *kím* “які?”. Апошні гук асновы *tyád*-загалоўных сарванāманаў зьнікае перад усімі вібгакті-афіксамі і застаецца толькі тады, калі афіксы вібгакті зьнікаюць – г.зн., у ніякім родзе. У іншых формах яны зьмяняюцца так, як і іншыя сарванāманы:
yát “які, каторы” → *ya*
puṃsi: yáḥ yaú yé, yám yaú yā́n, yéna ....
napuṃsake: yát yé yā́ni, yát yé yā́ni, yéna…
striyām: yā́ yé yā́ḥ, yā́m yé yā́ḥ, yáyā....

Kim

Асаблівасьць сарванāмана *kim* палягае ў тым, што перад усімі вібгакті-афіксамі яго аснова замяняецца на *ka*:
kim “які? хто?” → *ka*
puṃsi: káḥ kaú ké, kám kaú kā́n, kéna ....
napuṃsake: kím ké kā́ni, kím ké kā́ni, kéna…
striyām: kā́ ké kā́ḥ, kā́m ké kā́ḥ, káyā....

Tad, etad

У сарванāманаў *tyád* “той”, *tád* “той” і *etád* “гэты” у мужчынскім і жаночым родзе ў *prathamā ekavacana* гук *t* мяняецца на *s* (*sáḥ, eṣáḥ, syáḥ*):
tad “той” → *ta*
puṃsi: ***s****áḥ taú té, tám taú tā́n, téna ....*
napuṃsake: tát té tā́ni, tát té tā́ni, téna…
striyām: ***s****ā́ té tā́ḥ, tā́m té tā́ḥ, táyā....*
etád “гэты” → *éta*
*puṃsi: e****ṣ****áḥ (ṣatva) etaú eté, etám etaú etā́n, eténa ....*
napuṃsake: etát eté etā́ni, etát eté etā́ni, eténa…
*striyām: e****ṣ****ā́ eté etā́ḥ, etā́m eté etā́ḥ, etáyā....*

sarvanāman-аснова мужчынскага роду *tád*

	एक°	द्वि°	बहु°
१	सः	तौ	ते
२	तम्	तौ	तान्
३	तेन	ताभ्याम्	तैः
४	तस्मै	ताभ्याम्	तेभ्यः
५	तस्मात्	ताभ्याम्	तेभ्यः
६	तस्य	तयोः	तेषाम्
७	तस्मिन्	तयोः	तेषु

sarvanāman-аснова ніякага роду *tád*

	एक°	द्वि°	बहु°
१	तत्	ते	तानि
२	तत्	ते	तानि

рэшта як у мужчынскім родзе

sarvanāman-аснова жаночага роду *tád*

	एक°	द्वि°	बहु°
१	सा	ते	ताः
२	ताम्	ते	ताः
३	तया	ताभ्याम्	ताभिः
४	तस्यै	ताभ्याम्	ताभ्यः
५	तस्याः	ताभ्याम्	ताभ्यः
६	तस्याः	तयोः	तासाम्
७	तस्याम्	तयोः	तासु

Асаблівасьці sandhi

Пасьля асноваў *tád* і *etád* мужчынскага роду замест афікса *sŭ̆* перад наступным зычным (*haL*) мае быць лопа:
sás+vadati → sá vadati (sŭ̆-lopa)
eṣás+vadati → eṣá vadati (sŭ̆-lopa)
sás+khādati → sá khādati (visarga)
eṣás+khādati → eṣá khādati (visarga)

але:
sás+eti → sá eti (yatva, lopa)
eṣás+eti → eṣá eti (yatva, lopa)

5. Taddhita-vibhakti

Акрамя *sŭ̆P* і *tiṄ* тэрмінам *vibhakti* называюцца яшчэ некаторыя афіксы *taddhita*, што ўжываюцца ў сэнсе вібгакті-афіксаў. Збольшага гэтыя афіксы ўжываюцца пасьля сарвана̄манаў:
tásmin = tad+traL → tá-tra – там
tásmin kāle = tad+dā → ta-dā́ – тады
tásmin kāle = tad+rhiL → tá-rhi – тады
tásmāt = tad+tasiL → tátaḥ – адтуль, таму
tásmin prakāré = tad+thāL → táthā – так

tasi̱L

Афікс *tasi̱L* ставіцца пасьля сарвана̄манаў у сэнсе паньчамī. Ён зьяўляецца *Lit*-пазначаным, што патрабуе націску на галосны перад афіксам:
tásmāt = tátas – ад таго, таму
etásmāt = etátas – ад гэтага, пагэтаму
yásmāt = yátas – ад якога
kásmāt = ***kútas*** – ад якога? адкуль? чаму?
sárvasmāt = sarvátas – адусюль
ányasmāt = anyátas – ад іншага
ékasmāt = ekátas – ад аднаго

traL

Афікс *traL* ставіцца пасьля сарванāманаў у сэнсе саптамī. Ён *Lit*-пазначаны, што патрабуе націску на галосны перад афіксам:
tásmin = tátra – там, гэнам
etásmin = etátra – тут, гэтта
yásmin = yátra – дзе
kásmin = ***kútra*** – дзе? куды?
sárvasmin = sarvátra – паўсюль
ányasmin = anyátra – індзе, у іншым месцы
ékasmin = ekátra – у адным месцы

dā, rhiL

Афіксы *dā* і *rhiL* ставяцца пасьля сарванāманаў у сэнсе саптамī ў сэнсе часу. Афікс *rhiL* зьяўляецца *Lit*-пазначаным, што патрабуе націску на галосны перад афіксам:
tásmin kālé = tadā́, tárhi – тады
etásmin kālé = etadā́, etárhi – сяды
yásmin kālé = yadā́, yárhi – калі
kásmin kālé = kadā́, kárhi – калі?
sárvasmin kālé = sarvadā́, sarvárhi – усёды, заўжды
ányasmin kālé = anyadā́, anyárhi – іншым часам
ékasmin kālé = ekadā́, ekárhi – аднойчы

thāL

Афікс *thāL* ставіцца пасьля сарванāманаў у сэнсе саптамī і спосабу дзеяньня (*prakāra*). Пасьля *kim* афікс *thāL* замяняецца на *thamu̲*:
tásmin prakāre = táthā – так
etásmin prakāre = etáthā – гэтак, сяк
yásmin prakāre = yáthā – як
kásmin prakāre = ***katháṃ*** – як?
sárvasmin prakāre = sarváthā – усяк
ányasmin prakāre = anyáthā – інакш
ékasmin prakāre = ekáthā – адным чынам, аднакава

Дзеяслоў у сувязі з yád і яго формамі

У сувязі з словам *yád* і яго формамі (*yád, yátaḥ, yátra, yadā́, yárhi, yáthā*) – т.б. у дада080ным сказе, якi ўводзіцца гэтымі словамі – дзеяслоў захоўвае свой націск:
yáḥ náraḥ gṛhásya samīpé ***tíṣṭhati*** *sáḥ rā́jā asti* – Які чалавек стаіць ля дома, той князь.

Перад дзеясловам, які захоўвае свой націск, упасарґа стае ненаціскной:
yadā́ mātā́ ***ā gamiṣyáti*** *tadā́ āhārám pakṣyati* – Калі маці прыйдзе, тады прыгатуе ежу.

Слоўнік

अद्। अ॒दँ॑। अ॰ प॰ अनिट्। अ॑त्ति । есьці । णिच् – आदि॑ । क्त – अन्न॑ ॥

अस् । अ॑सँ॑ । अ॰ प॰ अनिट्। अ॑स्ति । быць ॥

इ । इ॒ण् । अ॰ प॰ अनिट्। ए॑ति । ісьці ॥

ब्रू । ब्रूञ् । अ॰ उ॰ सेट्। ब्र॑वीति ब्रूते॑ । гаварыць ॥

विद्। वि॑दँ॑। अ॰ प॰ सेट्। वे॑त्ति । ведаць । णिच् – वेदि॑ । सन् – वि॑विदिष
। यङ्– वेविद्य॑ । क्त – विदित॑ ॥

शी । शी॑ङ्। अ॰ आ॰ सेट्। शे॑ते । ляжаць । णिच् – शायि॑ । सन् – शि॑शयिष
। यङ्– शाशय्य॑ । क्त – शयित॑ ॥

अ॑न्य । सर्व॰ त्रि॰ । न॰ – अ॑न्यत् । іншы ॥

एत॑द्। सर्व॰ त्रि॰ । гэты ॥

त॑द्। सर्व॰ त्रि॰ । той, ён ॥

कि॑म् । सर्व॰ त्रि॰ । што? які? ॥

कि॑म् + चि॒द्। कि॑म् + चन॑ । कि॑म् + अ॑पि । нехта, нейкі, нешта ॥

न॑ + कि॑म् + चि॒द्। न॑ + कि॑म् + चन॑ । न॑ + कि॑म् + अ॑पि ।
ніхто, ніякі, нішто ॥

य॑द्। सर्व॰ त्रि॰ । што, які ॥

Практыкаваньне 1

एत॑स्मिन्व॑ने फ॑लवन्तौ वृक्षौ॑ स्तः ।१।
यदा॑न्ये क॑र्म कुर्व॑न्त्यन्ये न॑राः शेरते ।२।
गुरुनरौ॑ वारिमधुफला॑न्यत्तः स्म ।३।
य॑ः सम॒त्वे॑न सुखदुःख॑मत्ये॑ति स॑ आत्म॑वान् ।४।
केचि॑द्गुरु॑वः सत्यं॑ विदु॑ः ।५।
ग्रा॑मस्य समीपे॑ऽश्वधेनू॑ अपश्याम ।६।
न॑ क॑श्चिद्वेत्ति कु॑त्र त॑स्य ध॑नानि सन्ति ।७।
यदा॑ गुरु॑रे॑ति तदा॑ शि॑ष्याः सर्वदा॑ त॑म॑नु यन्ति ।८।
त॑त्सु॑न्दरतमं न॑गरं कु॑त्रासीदि॑ति न॑र आह ।९।

Практыкаваньне 2

1. Некаторыя жывуць у вёсцы, некаторыя – у горадзе.
2. Гэты настаўнік ведае іншую мову і вучыць ёй вучняў.
3. Калі бацькі купляюць мёд-і-плады, дзеці радуюцца.
4. Няхай мудрэц скажа, куды і адкуль ідзе вецер.
5. Якім чынам ён пераадолеў шчасьце-і-няшчасьце?
6. Настаўнік-і-вучань зьбіралі дровы-і-плады ў тым лесе.
7. Хай служанка пойдзе ў горад і даведаецца, дзе жыве настаўнік.
8. Ніхто ня мае ляжаць, калі ўсе робяць.
9. Хто з прысутных людзей ведае, як робіцца збан?

Заданьне

1. Вывучыць на памяць ш́локу.
2. Вывучыць утварэньне двандва-самāсы.
3. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і скланеньня.
4. Вывучыць новыя словы.
5. Зрабіць практыкаваньні на пераклад, ужываючы правілы сандгі.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथाष्टादशोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 18

1. Brahmārpaṇam

ब्रह्मार्पणं ब्रह्महविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।
ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ भगवद्गीता ४।२४॥

ब्रंह्मन् । न० । Брагман, Род ॥
अंर्पण । न० । прынашэньне, прызначэньне ॥
हविंस् । न० । ахвяра, аброк ॥
हु । जु० उ० । абракаць, чыніць узьліў ॥
एवं । नि० । менавіта, толькі ॥
समाधिं । स्त्री० । супадзеньне, супадзеў ॥
समाधिंन् । त्रि० । той, у якога ёсьць супадзеў ॥

Рода-богу рода-аброк Родам ліецца ў рода-агонь,
Род тым дасягнуты быць мае, ў каго Род і чын супадае.

2. Tat-puruṣa

У самāсе татпуруша сэнс наступнае часткі (*uttara-pada*) зьяўляецца галоўным, а сэнс папярэдняе часткі (*pūrva-pada*) – залежным. Татпуруша падзяляецца на два віды:
1. Калі абедзьве часткі самāсы азначаюць розныя рэчы, утвараецца самāса *vyadhikaraṇa-tatpuruṣa*. Звычайна, калі кажуць пра татпурушу, то маюць на ўвазе менавіта гэты від самāсы. Напрыклад:
vṛkṣásya phálam → *vṛkṣa-phalám* – плод дрэва
2. Калі абедзьве часткі самāсы азначаюць адну рэч, утвараецца самāса *samānādhikaraṇa-tatpuruṣa,* або *karma-dhāraya*:
súndaram phálam → *sundara-phalám* – прыгожы плод

Vyadhikaraṇa-tatpuruṣa

Татпурушу ўтвараюць дзьве сэнсава-зьвязаныя *sŭP*-канцавыя пады. Залежная пада заўсёды сканчаецца на адзін вібгакті-афікс (акрамя

prathamā), а галоўная можа мець любыя канчаткі:
vṛkṣásya phálam (*vṛkṣaphalám*)*, vṛkṣásya phálāt* (*vṛkṣaphalā́t*) і г.д.

У залежнасьці ад таго, на які канчатак сканчаецца панярэдняя пада, татпуруша атрымлівае сваю назву. Націск падае на канец самāсы (акрамя *dvitīyā-*, *tṛtīyā-*, *saptamī-tatpuruṣa*). Род самāсы такі, як у апошняй пады:

dvitīyā-tatpuruṣa: *nárakam patitáḥ* → *náraka-patitaḥ* – які ўпаў у пекла
tṛtīyā-tatpuruṣa: *mātrā́ sadṛ́śaḥ* → *mātṛ́-sadṛśaḥ* – падобны да маці
caturthī-tatpuruṣa: *yū́pāya dā́ru* → *yū́pa-dāru* – дрэва на аброчны слуп
pañcamī-tatpuruṣa: *svargā́t patitáḥ* → *svarga-patitáḥ* – які ўпаў зь неба
saptamī-tatpuruṣa: *ātapé śuṣkáḥ* → *ātapá-śuṣkaḥ* – высушаны на сонцы

Ṣaṣṭhī-tatpuruṣa

Найбольш распаўсюджаны і вытворчы від татпурушы – гэта *ṣaṣṭhī-tatpuruṣa*. Астатнія віды татпурушы маюць многа абмежаваньняў на ўтварэньне:
vṛkṣásya phálam → *vṛkṣa-pahalám* – плод дрэва
phálānām rásaḥ → *phala-rasáḥ* – сок пладоў
nárasya áśvaḥ → *narāśváḥ* – конь чалавека

Але нельга рабіць самāсу, калі шашṭхī мае сэнс выдзяленьня ці ў сувязі *tṛC*- ці *aka*-канцавой назвай дзейніка:
nárāṇām súndaratamaḥ – найпрыгажэйшы зь людзей
āhārásya khā́dakaḥ – ядок ежы

Karma-dhāraya

Калі абедзьве часткі самāсы азначаюць адну рэч, утвараецца *samānādhikaraṇa-tatpuruṣa,* або *karma-dhāraya*. Звычайна гэта сувязь *viśeṣaṇa* (выкметы) і *viśeṣya* (выкметнага). Род самāсы мае быць такі, як ва ўттарапады. Націск падае на канец самāсы:
súndaram phálam → *sundara-phalám* – прыгожы плод
súndaraḥ vṛkṣáḥ → *sundara-vṛkṣáḥ* – прыгожае дрэва

Калі ж уттарапада жаночага роду, то пӯрвапада прымае форму мужчынскага:
sundarī́ bā́lā → *sundar**a**-bālā́* – прыгожая дзяўчынка
álpā bā́lā → *alp**a**-bālā́* – маленькая дзяўчынка

Dvigu

Калі першая частка кармадгāрайі зьяўляецца лічэбнікам (*saṃkhyā*), то такая самāса называецца *dvi-gu*. Тэрмін *dvi-gu* даслоўнае перакладаецца як “куплены за дзьве каровы”. Двіґу-самāса звычайна азначае злучнасьць і мае форму ніякага роду адзіночнага ліку:
trī́ṇi phálāni → *tri-phalám* – тры плады, “трохплодзьдзе”
catvā́raḥ vṛkṣā́ḥ → *catur-vṛkṣám* – чатыры дрэвы, “чатырохдрэўе”

Аднак, калі апошняе слова двіґу сканчаецца на *aT*, самāса можа быць жаночага роду і тады мае сканчацца на жаночы афікс *ṄīP*:
áṣṭa adhyāyā́ḥ → *aṣṭā́dhyāy-ī́* – восем узыходаў, заняткаў (назва граматыкі Пāṇіні)

naÑ-tatpuruṣa

Часьціца *naÑ* (*ná*) “не” разам з сэнсава зьвязанай *sŭP*-канцавой падай можа ўтвараць татпуруша-самāсу. Прыгэтым пачатковы *n* зьнікае. Калі ж наступнае слова пачынаецца на галосны, да яго дадаецца āґама *nu̱Ṭ*. Націск у такой самāсе падае на *naÑ*:
ná vṛkṣáḥ → *á-vṛkṣaḥ* – ня-дрэва
ná áśvaḥ → *á-**n**aśvaḥ* – ня-конь

Gati-tatpuruṣa, prādi-tatpuruṣa

Словы, азначаныя тэрмінам *gati,* і *pra*-загалоўныя словы разам з сэнсава зьвязанай *sŭP*-канцавой падай утвараюць татпуруша-самāсу, прыгэтым націск застаецца на пӯрвападзе:
sú-puruṣaḥ – добры чалавек
dúr-naraḥ – дрэнны чалавек

Прыгэтым замест пада-канцавой, але не-афікс-канцавой вісарґі, якой

папярэднічае *iT* ці *uT*, мае быць *ṣ* перад *ku̐* і *pu̐*:
dúr+phálam → *dúṣ-phalam* – дрэнны плод
dúr+kṛtáḥ → *dúṣ-kṛtaḥ* – дрэнна зроблены

Асобным выпадкам такой самāсы лічыцца *madhyama-pada-lopi-tatpuruṣa* (татпуруша з выпадзеньнем сярэдняй часткі). Націск у такім разе таксама ставіцца на пӯрвападу:
pra-gatáḥ ācāryáḥ – prā́cāryaḥ – пра-настаўнік
nir-gatáḥ vārāṇasyāḥ – nír-vārāṇasiḥ – які выйшаў з Вāрāṇасī

Upapada-tatpuruṣa

Upapada-samāsa – гэта самāса з дапаможным словам. У дадзеным выпадку самāса ўтвараецца праз даданьне *kṛt*-афікса, то бок яшчэ да ўтварэньня закончаных падаў. Некаторыя *kṛt*-афіксы прызначаюцца толькі пры ўмове ўпапады, дапаможнага слова. Націск у такой самāсе вызначаецца афіксам, а ўпапада свой націск як правіла губляе. Так, напрыклад, афікс *aṆ* дадаецца да кораня пры ўмове ўпапады ў сэнсе дачыну:
kumbhám karoti = *kumbha+kṛ+aṆ* → *kumbha-kārá* – стваральнік гаршкоў, ганчар

І гэта **не** *ṣaṣṭhī-tatpuruṣa* (*kumbhásya kāráḥ*), бо слова *kārá,* ўзятае асобна, у сэнсе дзейніка не ўжываецца.

Upasarga-upapada

Часьцей за ўсё дапаможным словам пры даданьні *kṛt*-афікса зьяўляецца ўпасарга (*pra*-загалоўныя ў сувязі з чынам). Упасаргі ўтвараюць татпуруша-самāсу з бальшынёй вывучаных раней *kṛt*-афіксаў:
Lyu̐Ṭ – pra-káraṇa – стварэньне, разьдзел, тэма
GHaÑ – prakārá – від, спосаб
tṛC – pra-kartṛ́ – вытворца, прычыньнік
Ṇvu̐L – pra-kā́raka – вытворца, прычыньнік
tavya – pra-kartavyá – мае зрабіць
LyaP – ā-nī́ya – прывёўшы

У выпадку афікса *tumu̱N* удāтту захоўвае найбліжэйшая да кораня ўпасарґа:
tumu̱N – prá-kartum – зрабіць

Калі *niṣṭhā*-афіксы ўжываюцца ў сэнсе дачыну, удāтту захоўвае найбліжэйшая да кораня ўпасарґа:
Kta – prá-kṛta – зроблены
але: *pra-kṛtá* – які пачаў рабіць

3. Juhotyādi-gaṇa

Пасьля каранёў трэцяй – ці *hu*-загалоўнай – групы перад сāрвадгāтукамі ў сэнсе дзейніка паводле агульнага правіла ставіцца вікараṇа *ŚaP*. Потым, аднак, *ŚaP* замяняецца на *Ślu*, г.зн., безумоўна зьнікае. Прыгэтым першы склад кораня перад *Ślu* мае падваіцца:
hu+lă̊Ṭ → hu+tiP → hu+ŚaP+tiP → hu _ tiP → ju-hu+ti → juhó-ti – абракае

Асаблівасьці hu-загалоўных каранёў

Перад *Pit*-пазначанымі афіксамі націск падае на канец кораня і адбываецца замена на ґуṇу:
ju-hu+tiP → juhó-ti – абракае

Перад астатнімі афіксамі замена на ґуṇу не адбываецца. Прыгэтым перад *ha̱L*-пачатковымі афіксамі корань губляе націск, а перад *aC*-пачатковымі афіксамі націск падае на першы галосны кораня:
ju-hu+tas → juhu-táḥ – двое абракаюць
ju-hu+āte → júhv-āte (ya̱Ṇ-sandhi)

Замест *jh* афіксаў *jhi* і *jha* мае быць *at* (а не *ant*):
ju-hu+jhi → júhv-ati – абракаюць

Abhyāsa, abhyasta

Пры падваеньні замест першага складу *ha̱L*-пачатковага кораня і замест другога складу *aC*-пачатковага кораня мае быць два:

hu → *hu-hu*
aṭiṣa → *aṭi-ṭiṣa*

Першы склад падваеньня называецца *abhyāsa*. Абодва склады падваеньня разам называюцца *abhyasta*.

Правілы надваеньня

1. Замест доўгага галоснага абгйāсы мае быць кароткі:
dā → ***da***-*dā*

2. Замест усіх зычных абгйāсы, акрамя першага, мае быць лопа:
krī → ***ci***-*krī*

3. Але *śa̱R*-панярэдні *kha̱Y* застаецца, замест жа ўсіх астатніх зычных мае быць лопа:
sthā → ***ta***-*sthā*

4. Замест *kŭ̊* і *h* абгйāсы мае быць *cŭ̊*:
hu → ***ju***-*hu*
krī → ***ci***-*krī*

5. Замест *ṛ* абгйāсы мае быць *aT*:
kṛ → *ca-kṛ*

6. Замест *jha̱L* абгйāсы маюць быць *ja̱Ś* і *ca̱R* (т.б. толькі непрыдыхальныя змычныя):
dhā → ***da***-*dhā*
bhī → ***bi***-*bhī*

Асаблівасьці кораня hu

Перад *lăṄ*-замесным афіксам *jhi* замест канцавога гука кораня *hu* мае быць ґуṇа:
aṬ+juhu+us → *a-juho+us (guṇa)* → *ájuhav-uḥ (ayādi-sandhi)*

हु – परस्मैपदानि

लँट्			लँङ्		
जुहो॑ति	जुहुत॑ः	जु॑ह्वति	अ॑जुहोत्	अ॑जुहुताम्	अ॑जुहवुः
जुहो॑षि	जुहुथ॑ः	जुहुथ॑	अ॑जुहोः	अ॑जुहुतम्	अ॑जुहुत
जुहो॑मि	जुहुव॑ः	जुहुम॑ः	अ॑जुहवम्	अ॑जुहुत	अ॑जुहुम
लोँट्			**लिँङ्**		
जुहो॑तु	जुहुता॑म्	जु॑ह्वतु	जुहुया॑त्	जुहुया॑ताम्	जुहुयु॑ः
जुहुधि॑	जुहुत॑म्	जुहुत॑	जुहुया॑ः	जुहुया॑तम्	जुहुया॑त
जुह॑वानि	जुह॑वाव	जुह॑वाम	जुहुया॑म्	जुहुया॑व	जुहुया॑म

हु – आत्मनेपदानि

लँट्			लँङ्		
जुहुते॑	जु॑ह्वाते	जु॑ह्वते	अ॑जुहुत	अ॑जुह्वाताम्	अ॑जुह्वत
जुहुषे॑	जु॑ह्वाथे	जुहुध्वे॑	अ॑जुहुथाः	अ॑जुह्वाथाम्	अ॑जुहुध्वम्
जु॑ह्वे	जुहुव॑हे	जुहुम॑हे	अ॑जुह्वि	अ॑जुहुवहि	अ॑जुहुमहि
लोँट्			**लिँङ्**		
जुहुता॑म्	जु॑ह्वाताम्	जु॑ह्वताम्	जु॑ह्वीत	जु॑ह्वीयाताम्	जु॑ह्वीरन्
जुहुष्व॑	जु॑ह्वाथाम्	जुहुध्व॑म्	जु॑ह्वीथाः	जु॑ह्वीयाथाम्	जु॑ह्वीध्वम्
जुह॑वै	जुह॑वावहै	जुह॑वामहै	जु॑ह्वीय	जु॑ह्वीवहि	जु॑ह्वीमहि

Асаблівасьці каранёў dā і dhā

Перад не-*Pit*-пазначанымі афіксамі *tiṄ* замест канцавога *āT* каранёў *dā* і *dhā* мае быць лопа.

dā+tas → da-dā+tas → dad_+tas → dat-táḥ (cartva)

dā+jhi → da-dā+ati → dad_+ati → dád-ati

dhā+jhi → da-dhā+ati → dadh_+ati → dádh-ati

Перад афіксам *hi* замест абгйāсы мае быць лопа, а замест канцавога галоснага кораня мае быць *eT*:
dā+hi → dadā+hi → _dā+hi→ de-hí
dhā+hi → dadhā+hi → _dhā+hi→ dhe-hí

दा – परस्मैपदानि

लँट्			लँङ्		
द॑दाति	दत्त॑ः	द॑दति	अ॑ददात्	अ॑दत्ताम्	अ॑ददुः
द॑दासि	दत्थ॑ः	दत्थ॑	अ॑ददाः	अ॑दत्तम्	अ॑दत्त
द॑दामि	दद्व॑ः	दद्म॑ः	अ॑ददाम्	अ॑दद्व	अ॑दद्म
लोँट्			**लिँङ्**		
द॑दातु	दत्ता॑म्	द॑दतु	दद्या॑त्	दद्या॑ताम्	दद्यु॑ः
देहि॑	दत्त॑म्	दत्त॑	दद्या॑ः	दद्या॑तम्	दद्या॑त
द॑दानि	द॑दाव	द॑दाम	दद्या॑म्	दद्या॑व	दद्या॑म

दा – आत्मनेपदानि

लँट्			लँङ्		
दत्ते॑	द॑दाते	द॑दते	अ॑दत्त	अ॑ददाताम्	अ॑ददत
दत्से॑	द॑दाथे	दद्ध्वे॑	अ॑दत्थाः	अ॑ददाथाम्	अ॑दद्ध्वम्
ददे॑	दद्व॑हे	दद्म॑हे	अ॑ददि	अ॑दद्वहि	अ॑दद्महि
लोँट्			**लिँङ्**		
दत्ता॑म्	द॑दाताम्	द॑दताम्	द॑दीत	द॑दीयाताम्	द॑दीरन्
दत्स्व॑	द॑दाथाम्	दद्ध्व॑म्	द॑दीथाः	द॑दीयाथाम्	द॑दीध्वम्
द॑दै	द॑दावहै	द॑दामहै	द॑दीय	द॑दीवहि	द॑दीमहि

Bhaṣṭva

Замест пачатковага *baŚ* аднаскладовага *jhaṢ*-канцавога кораня мае быць *bhaṢ* перад *s*, *dhv* і на канцы пады:

b → *bh* *g* → *gh* *d* → *dh*

budh+sya+tiP → *bodh+sya+ti* → ***bh**odh+sya+ti (bhaṣtva)* → ***bh**otsyáti (cartva)*

Замест пачатковага *baŚ* кораня *dhā* мае быць *bhaṢ* і перад *t* і *th*:
dhā+tas → *da-dhā+tas* → *dadh_+tas* → *dhad+tas* → *dhat-táḥ (cartva)*

धा – परस्मैपदानि

	लँट्			लँङ्	
द॑धाति	धत्त॑ः	द॑धति	अ॑दधात्	अ॑धत्ताम्	अ॑दधुः
द॑धासि	धत्थ॑ः	धत्थ॑	अ॑दधाः	अ॑धत्तम्	अ॑धत्त
द॑धामि	दध्व॑ः	दध्म॑ः	अ॑दधाम्	अ॑दध्व	अ॑दध्म
	लोँट्			लिँङ्	
द॑धातु	धत्ता॑म्	द॑धतु	दध्या॑त्	दध्या॑ताम्	दध्यु॑ः
धेहि॑	धत्त॑म्	धत्त॑	दध्या॑ः	दध्या॑तम्	दध्या॑त
द॑धानि	द॑धाव	द॑धाम	दध्या॑म्	दध्या॑व	दध्या॑म

धा – आत्मनेपदानि

	लँट्			लँङ्	
धत्ते॑	द॑धाते	द॑धते	अ॑धत्त	अ॑दधाताम्	अ॑दधत
धत्से॑	द॑धाथे	धद्ध्वे॑	अ॑धत्थाः	अ॑दधाथाम्	अ॑धद्ध्वम्
दधे॑	दध्व॑हे	दध्म॑हे	अ॑दधि	अ॑दध्वहि	अ॑दध्महि
	लोँट्			लिँङ्	
धत्ता॑म्	द॑धाताम्	द॑धताम्	द॑धीत	द॑धीयाताम्	द॑धीरन्
धत्स्व॑	द॑धाथाम्	ध॑द्ध्वम्	द॑धीथाः	द॑धीयाथाम्	द॑धीध्वम्
द॑धै	द॑धावहै	द॑धामहै	द॑धीय	द॑धीवहि	द॑धीमहि

Афіксы sat

Перад афіксамі *sat* дзейнічаюць тыя самыя правілы, у тым ліку датычна месца націску:
hu+*Śatṛ̊* → *júhv-at* – які абракае
hu+*ŚānaC* → *júhv-āna* – які абракае для сябе
dā+*Śatṛ̊* → *dád-at* – які дае
dā+*ŚānaC* → *dád-āna* – які дае для сябе
dhā+*Śatṛ̊* → *dádh-at* – які ставіць
dhā+*ŚānaC* → *dádh-āna* – які ставіць для сябе

Śatṛ̊-канцавыя асновы маюць некаторыя асаблівасьці. Перад сарванāмастхāнамі яны не дадаюць āгамы *nu̱M*. У ніякім родзе *nu̱M* не дадаецца пасьля сарванāмастхāны неабавязкова.

Śatṛ̊-канцавая аснова мужчынскага роду *dádat*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	दंदत्	दंदतौ	दंदतः
२	दंदतम्	दंदतौ	दंदतः
३	दंदता	दंदद्भ्याम्	दंदद्भिः
४	दंदते	दंदद्भ्याम्	दंदद्भ्यः
५	दंदतः	दंदद्भ्याम्	दंदद्भ्यः
६	दंदतः	दंदतोः	दंदताम्
७	दंदति	दंदतोः	दंदत्सु
आ॰	हे दंदत्	हे दंदतौ	हे दंदतः

Śatṛ̊-канцавая аснова ніякага роду *dádat*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१,आ॰	दंदत्	दंदती	दंदति / दंदन्ति
२	दंदत्	दंदती	दंदति / दंदन्ति

рэшта як у мужчынскім родзе

У жаночым родзе паводле агульнага правіла дадаецца афікс *ṄīP*:
dádat+*ṄīP* → *dádatī* – якая дае
júhvat+*ṄīP* → *júhvatī* – якая абракае

4. Saṃkhyā

Слова *saṃkhyā* азначае лічбу, лічэбнік. Скланеньне лічэбнікаў мае некалькі асаблівасьцяў.

Лічэбнік *éka* “адзін” скланяецца як сарванāман.

Лічэбнік *dví* “два” мае формы толькі парнага ліку, а лічэбнікі *trí* “тры”, *cátur* “чатыры” і далей маюць толькі формы множнага ліку. Лічэбнікі *éka*, *dví*, *trí*, *cátur* маюць адрозныя формы для трох родаў.

Лічэбнікі *páñcan* “пяць”, *ṣáṣ* “шэсьць”, *saptán* “сем”, *aṣṭán* “восем”, *návan* “дзевяць”, *dáśan* “дзесяць” маюць аднолькавыя формы для ўсіх трох родаў. Лічэбнікі *páñcan*, *saptán*, *návan*, *dáśan* скланяюцца аднолькава.

Слова *aṣṭán* мае дзьве адмены скланеньня.

saṃkhyā-аснова *dví*

	पुं०	न०	स्त्री०
१	द्वौ॑	द्वे॑	द्वे॑
२	द्वौ॑	द्वे॑	द्वे॑
३	द्वा॑भ्याम्	द्वा॑भ्याम्	द्वा॑भ्याम्
४	द्वा॑भ्याम्	द्वा॑भ्याम्	द्वा॑भ्याम्
५	द्वा॑भ्याम्	द्वा॑भ्याम्	द्वा॑भ्याम्
६	द्व॑योः	द्व॑योः	द्व॑योः
७	द्व॑योः	द्व॑योः	द्व॑योः
आ०	हे द्वौ॑	हे द्वे॑	हे द्वे॑

saṃkhyā-аснова *trí*

	पुं॰	न॰	स्त्री॰
१	त्र॑यः	त्री॑णि	ति॒स्र॑ः
२	त्री॑न्	त्री॑णि	ति॒स्र॑ः
३	त्रि॒भि॑ः	त्रि॒भि॑ः	ति॒सृ॒भि॑ः
४	त्रि॒भ्य॑ः	त्रि॒भ्य॑ः	ति॒सृ॒भ्य॑ः
५	त्रि॒भ्य॑ः	त्रि॒भ्य॑ः	ति॒सृ॒भ्य॑ः
६	त्र॒या॒णा॑म्	त्र॒या॒णा॑म्	ति॒सृ॒णा॑म् / ति॒सॄ॒णा॑म्
७	त्रि॒षु॑	त्रि॒षु॑	ति॒सृ॒षु॑
आ॰	हे त्र॑यः	हे त्री॑णि	हे ति॑स्रः

saṃkhyā-аснова *cátur*

	पुं॰	न॰	स्त्री॰
१	च॒त्वा॑रः	च॒त्वा॑रि	च॑तस्रः
२	च॒तु॑रः	च॒त्वा॑रि	च॑तस्रः
३	च॒तु॑र्भिः	च॒तु॑र्भिः	च॒त॒सृ॑भिः
४	च॒तु॑र्भ्यः	च॒तु॑र्भ्यः	च॒त॒सृ॑भ्यः
५	च॒तु॑र्भ्यः	च॒तु॑र्भ्यः	च॒त॒सृ॑भ्यः
६	च॒तु॒र्णा॑म्	च॒तु॒र्णा॑म्	च॒त॒सृ॒णा॑म् / च॒त॒सॄ॒णा॑म्
७	च॒तु॑र्षु	च॒तु॑र्षु	च॒त॒सृ॑षु
आ॰	हे च॑त्वारः	हे च॑त्वारि	हे च॑तस्रः

saṃkhyā-асновы *páñcan, ṣáṣ, aṣṭán*

	प॑ञ्चन्	ष॑ष्	अ॒ष्ट॑न्
१	प॑ञ्च	ष॑ट्	अ॒ष्ट॑ / अ॒ष्टौ
२	प॑ञ्च	ष॑ट्	अ॒ष्ट॑ / अ॒ष्टौ

३	पञ्चंभिः	षड्भिंः	अष्टंभिः	/ अष्टाभिंः
४	पञ्चंभ्यः	षड्भ्यंः	अष्टंभ्यः	/ अष्टाभ्यंः
५	पञ्चंभ्यः	षड्भ्यंः	अष्टंभ्यः	/ अष्टाभ्यंः
६	पञ्चानांम्	षण्णांम्	अष्टानांम्	
७	पञ्चंसु	षट्सुं	अष्टंसु	/ अष्टासुं
आ॰	हे पंञ्च	हे षंट्	हे अंष्ट	/ हे अंष्टौ

Слоўнік

दा । डुदाञ् । जु॰ उ॰ अनिट् । ददांति दत्तें । даваць । आं+दा । आ॰ । браць । यक् – दीयंते । णिच् – दापिं । सन् – दिंत्स । यङ् – देदीयं । क्त – दत्तं ॥

धा । डुधाञ् । जु॰ उ॰ अनिट् । दधांति धत्तें । класьці, ставіць । यक् – धीयंते । णिच् – धापिं । सन् – धिंत्स । यङ् – देधीयं । विं । раздаваць । क्त – हितं ॥

हु । हु । जु॰ उ॰ अनिट् । जुहोंति जुहुतें । жарэць, абракаць, чыніць узьліў топленага масла ў агонь । यक् – हूयं । णिच् – हाविं । सन् – जुंहूष । यङ् – जोहूयं ॥

द्विं । त्रि॰ । два ॥

त्रिं । त्रि॰ । тры ॥

चंतुर् । त्रि॰ । чатыры ॥

पंञ्चन् । ब॰ । пяць ॥

षंष् । ब॰ । шэсьць ॥

सप्तंन् । ब॰ । сем ॥

अष्टंन् । ब॰ । восем ॥

नंवन् । ब॰ । дзевяць ॥

दंशन् । ब॰ । дзесяць ॥

पंर । त्रि॰ । іншы, чужы ॥

पापं । त्रि॰ । дрэнны, грэшны । न॰ । зло, грэх, гана ॥

पुंण्य । त्रि॰ । добры, дабрадзейны, чысты ॥

योगं । पुं॰ । йога, сувязь ॥

वेद । पुं॰ । веда ॥

लोक । पुं॰ । сьвет ॥

घृतं । न॰ । топленае масла ॥

Практыкаваньне 1

अल्पवनें त्रंयो ग्रामिंणो वृक्षफलांनि चिन्वन्ति स्म ।१।
सुंगुरुश्चतुर्वेदं पञ्चंभ्यः शिंष्येभ्योऽददात् ।२।
षंड्वापां रात्रौं नृपधनंमचोरयन्निंति सेंवका ब्रुवन्ति ।३।
योगीं स्वप्राणेंन ब्रंह्मणे जुहोति ।४।
बलवन्नृपंः सद्गरुंवे दशधेनुं दद्यात् ।५।
यंः परधनं बंलेना दंत्ते सं पापं करोति ।६।
नदीकूले राजसेवकां दंश संमिद्वक्षानच्छिन्दन् ।७।
कुंतो धंनिनो धंनान्यंधनिभ्यो नं विं दधति ।८।
पुण्यकर्मांणि कुर्वन्परलोकमांप्नोति ।९।

Практыкаваньне 2

1. Учынкі, зробленыя ў гэтым сьвеце, даюць плады ў іншым-сьвеце.
2. Яго-слуга выціснуў сок-пладоў у тры-гаршкі.
3. Як князь сілаю сваіх-рук заваяваў усе тры-сьветы?
4. Хто раздае ежу небагатым (*Śatṝ*), хай дасягне шчасьця.
5. Хто ўбачыць ня-дзеяньне ў дзеяньні ды дзеяньне ў нядзеяньні, тым зроблены ўсе-ўчынкі.
6. Аднойчы прыгожыя-дзяўчаты ішлі каля-ракі.

7. Узяўшы ўсе грошы, купі сястры ў гэтай-вёсцы хуткага-каня.
8. Хто кажа ня-ісьціну, робіць дрэнны-ўчынак.
9. Йоґін абракае маслам ісьціны ў агонь знаньня.

Заданьне

1. Вывучыць на памяць ш́локу.
2. Вывучыць утварэньне татпуруша-сама̄сы.
3. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і скланеньня.
4. Вывучыць новыя словы.
5. Зрабіць практыкаваньні на пераклад, ужываючы правілы сандгі.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथ नवदशोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 19

1. Triṣṭubh

Другім найбольш распаўсюджаным памерам у тэкстах клясычнага санскрыту зьяўляецца *triṣṭubh*. Ён складаецца з 44 складоў, што ўтвараюцца чатырма падамі па 11 складоў кожная. Пада зьмяшчае цэзуру пасьля чацьвертага ці пятага складу. Схема памеру выглядае так:

⏑ – – – –, ⏑ ⏑ | – ⏑ – ⏓
        – – – – ⏑, ⏑ ⏑ | – ⏑ – ⏓
– – ⏑ – –, ⏑ ⏑ | – ⏑ – ⏓
        – – – –, ⏑ ⏑ ⏑ | – ⏑ – ⏓

वसांसि जीर्णानि यथा विहाय
        नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ।
तथा शरीराणि विहाय जीर्णा-
        न्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥
॥ भगवद्गीता २।२२ ॥

वं॑सस् । न॰ । адзежа ॥
जी॑र्ण । त्रि॰ । стары ॥
हा । जु॰ उ॰ । जं॑हाति जं॑हीते । пакідаць । वि॑ हा । пакідаць ॥
नं॑व । त्रि॰ । новы ॥
ग्रह् । क्र्या॰ उ॰ । गृह्णा॑ति गृह्णीते॑ । браць ॥
अ॑पर । त्रि॰ । іншы ॥
शं॑रीर । न॰ । цела ॥
अं॑न्य । सर्व॰ त्रि॰ । іншы ॥
या । अ॰ प॰ । या॑ति । ісьці । सं॑ या । здабываць ॥
दे॑ह । पुं॰ । цела ॥
देहि॑न् । पुं॰ । целавіт ॥

Як, зьняўшы адзежы старыя, новыя іншыя муж апранае,
так, пакінуўшы целы старыя, целавіт у другія новыя ўходзіць.

2. Bahu-vrīhi

Слова *bahuvrīhi* значыць "у якога многа рысу". У складаных словах віду *bahuvrīhi* галоўным зьяўляецца сэнс ня першай і не другой пады, а іншай пады (па-за межамі самае самāсы). Збольшага багуврīгі – гэта складаны прыметнік, што апісвае іншае слова. Націск у багуврīгі звычайна застаецца на першай падзе:

álpāni phálāni yásya sáḥ vṛkṣáḥ → álpa_+phala_ → álpa-phala → álpa-phalaḥ vṛkṣáḥ – дрэва, у якога маленькія плады (дробна-пладнае дрэва)

Багуврīгі і татнуруша

Складаныя словы багуврīгі і татпуруша вельмі падобныя. Часьцей за ўсё яны адрозьніваюцца толькі націскам, які ў клясычным санскрыце не пазначаецца. У такім разе вызначыць від самāсы дапамагае кантэкст. Кажуць, што калі дойлід багоў Віш́вакарманствараў зьмея Врʼтру, каб пагубіць князя багоў Індру, ён дапусьціў адну памылку ў заклёне, паблытаўшы націск у слове *indra-śatru*. У выніку замест *indra-śatrúḥ* (*tat-puruṣa*) – "Забойцы Індры" – на сьвет зьявіўся *índra-śatruḥ* (*bahu-vrīhi*) – "Той, чый забойца – Індра".

Адносіны надаў у багуврīгі

Складаныя словы багуврīгі ўтвараюцца падамі, што азначаюць адну рэч (*samānādhikaraṇa*). Адносіны падаў багуврīгі да іншага галоўнага слова выражаюцца ўсімі афіксамі вібгакті, акрамя пратхамы:
prāptám udakám yám sáḥ → prāptódakaḥ grā́maḥ – вёска, якую дастала вада (паводкаю)
cítrāḥ áśvāḥ yásya sáḥ → cítrāśvaḥ – той, у якога пярэстыя коні
vīrā́ḥ puruṣā́ḥ yásmin grā́me saḥ → vīrá-puruṣaḥ grā́maḥ – вёска, у якой мужы – волаты

Upamāna-bahuvrīhi

Падай самāсы можа быць і іншая самāса. Калі пӯрвапада пӯрвапады зьяўляецца назваю сродку параўнаньня (*upamāna*), то замест уттарапады пӯрвапады мае быць лопа:
úṣṭrasya múkham iva mukhám yásya sáḥ → uṣṭra-mukhám iva múkham yásya sáḥ → úṣṭra-mukhaḥ – твар якога бы твар вярблюда

naÑ-bahuvrīhi

Замест ёсьць-сэнсавай уттарапады пӯрвапады мае быць лопа, калі пӯрвападай пӯрвапады зьяўляецца слова *naÑ* “не”. Націск прыгэтым ставіцца на канец уттарапады. Пачатковы *n* губляецца, а перад галосным дадаецца āґама *nu̲T*:
ávidyamānaḥ putráḥ yásya sáḥ → á-vidyamānaḥ putráḥ → a-putráḥ – у якога няма сына

Antarāla-bahuvrīhi

Назвы старонаў сьвету могуць утвараць багуврīгі ў сэнсе прамежкавай стараны:
dákṣiṇa-pūrvā dík – паўднёва-ўсходняя старана

Tulya-yoga-bahuvrīhi

Пада *sahá* “разам” у сэнсе роўнага ўдзелу ўтварае багуврīгі з тртīйā-канцавой падай. Прыгэтым *sahá* замяняецца на *sa*-:
putréṇa sahá → sá-putraḥ – які разам з сынам

3. li̊Ṭ

Афікс *li̊Ṭ* ставіцца пасьля кораня ў сэнсе незасьведчанага мінулага дзеяньня. Гэта дзеяньне, якое моўца сам ня бачыў або ўчыніў яго ў несьвядомым стане. Афікс *li̊Ṭ* замяняецца на афіксы *tiṄ*, якія потым зьмяняюцца наступным чынам:

liṬ					
	parasmai-padāni			*ātmane-padāni*	
-ṆaL	**-atus**	**-us**	**-e**	**-āte**	**-ireC**
-thaL	**-athus**	**-a**	**-se**	**-āthe**	**-dhve**
-ṆaL	**-va**	**-ma**	**-e**	**-vahe**	**-mahe**

Dvitva

Замест першага складу кораня перад афіксамі *liṬ* мае быць два. Правілы падваеньня кораня такія самыя, як і перад *Ślu* у *juhotyādi-gaṇa*:
1. замест галоснага абгйāсы мае быць кароткі;
2. замест усіх зычных абгйāсы, акрамя першага, мае быць лопа;
3. але *śaR*-папярэднi *khaY* застаецца, а замест усіх астатніх зычных мае быць лопа;
4. замест *kŭ* і *h* абгйāсы мае быць *cŭ*;
5. замест *ṛ* абгйāсы мае быць *aT*;
6. замест *jhaL* абгйāсы маюць быць *jaŚ* і *caR* (непрыдыхальныя змычныя).

iṬ

Афіксы *liṬ* называюцца тэрмінам āрдгадгāтука. Таму перад тымі зь іх, што пачынаюцца на *vaL*, мае быць āґама *iṬ* – пасьля каранёў з групы *seṬ*:
jīv+liṬ → jīv+thaL → jijīv+thaL → jijī́v-i-tha – ты жыў
jijīv+va → jijīv-i-vá – мы двое жылі
jijīv+ma → jijīv-i-má – мы жылі
bhāṣ+liṬ → bhāṣ+se → babhāṣ+se → babhāṣ-i-se → babhāṣiṣé (ṣatva) – ты гаварыў
babhāṣ+dhve → babhāṣ-i-dhvé – вы гаварылі
babhāṣ+vahe → babhāṣ-i-váhe – мы двое гаварылі
babhāṣ+mahe → babhāṣ-i-máhe – мы двое гаварылі

Асаблівасьці націску

Націск паводле агульнага правіла падае на першы галосны афікса: *jijīv-átuḥ*.

Перад *Lit*-пазначанымі афіксамі (*ṆaL*, *thaL*) націск падае на галосны перад афіксам:
jijī́v-a.

У выпадку *Cit*-пазначанага афікса (*ireC*) націск падае на канцавы галосны гэтага афікса:
babhāṣ-iré

У выпадку афікса *thaL* націск можа адменна падаць на першы галосны кораня, на галосны перад афіксам, на сам афікс *thaL* і на āгаму *iṬ*:
jíjīv-i-tha / jijī́v-i-tha / jijīv-í-tha / jijīv-i-thá

Karmaṇi- i bhāve-prayoga

Пры ўжываньні *lìṬ* ў сэнсе дачыну дзеяньня ці быцьця дадаюцца афіксы āтманэпада. Адрозьніць, у якім сэнсе (дзейніка, дачыну ці быцьця) ужываюцца āтманэпада-формы, можна толькі водле кантэксту:
nárah babhāṣe – чалавек сказаў *(kartari)*
nárena babhāṣe śábdah – чалавекам сказана слова *(karmaṇi)*
nárena babhāṣe – чалавекам сказана *(bhāve)*

लिँट् । जीव् ॥

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
प्र॰	जिजी॑व	जिजीव॑तुः	जिजीवुः॑
म॰	जिजी॑विथ	जिजीव॑थुः	जिजीव॑
उ॰	जिजी॑व	जिजीवि॑व	जिजीवि॑म

लिँट् । भाष् ॥

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
प्र॰	बभाषे॑	बभाषा॑ते	बभाषिरे॑
म॰	बभाषिषे॑	बभाषा॑थे	बभाषिध्वे॑
उ॰	बभाषे॑	बभाषिव॑हे	बभाषिम॑हे

Замена на ґуṇу і врддгі

Афіксы *lĭṬ*, якія замянілі *Pit*-пазначаныя афіксы (*ṆaL* ← *tiP*, *thaL* ← *siP*, *ṆaL* ← *miP*) таксама лічацца *Pit*-пазначанымі. Таму перад імі мае адбывацца замена на ґуṇу. Аднак у выпадку *ṆaL* замест канцавога *iK* кораня і перадапошняга *aT* мае быць врддгі. У выпадку *uttama*-афікса *ṆaL* гэтая замена адбываецца неабавязкова:

*lulū+ṆaL (prathama-puruṣa) → lulau+a (vṛddhi) → lul**ā́**va*
*lulū+ṆaL (uttama-puruṣa) → lulau+a → lul**ā́**va (vṛddhi) / lul**á**va (guṇa)*
*lulū+thaL → lulū+i-tha (iṬ) → lulo+i-tha (guṇa) → lul**av**itha*
*bibhid+ṆaL → bibh**é**d-a (guṇa)*
*bibhid+thaL → bibhid+i-tha (iṬ) → bibh**é**ditha (guṇa)*

Замена на iya̲Ṅ і uva̲Ṅ

Афіксы *lĭṬ*, якія не зьяўляюцца *Pit*-пазначанымі, пасьля не-саṃйоґа-канцавога кораня маюць лічыцца *Kit*-пазначанымі. У такім разе перад імі замена на ґуṇу не адбываецца. Прыгэтым замест канцавых *i* і *u* кораня перад *aC*-пачатковымі афіксамі мае быць *iya̲Ṅ* і *uva̲Ṅ*:

*lulū+atus → lulu**v**atúḥ* — *bibhid+atus → bibhidátuḥ*
*lulū+us → lulu**v**úḥ* — *bibhid+us → bibhidúḥ*

लिँट् । लू । क्र्या° उ° सेट् ॥

परस्मैपदानि

प्र°	लुला॑व	लुलुवतु॑ः	लुलुवु॑ः
म°	लुल॑विथ	लुलुवथु॑ः	लुलुव॑
उ°	लुला॑व / लुल॑व	लुलुवि॑व	लुलुवि॑म

आत्मनेपदानि

प्र°	लुलुवे॑	लुलुवा॑ते	लुलुविरे॑
म°	लुलुविषे॑	लुलुवा॑थे	लुलुविध्वे॑ / °ढ्वे॑
उ°	लुलुवे॑	लुलुवि॑वहे	लुलुवि॑महे

aniṬ

Калі корань належыць да групы *aniṬ*, перад *vaL*-пачатковымі ārдгадгātукамі āґама *iṬ* ня ставіцца. Аднак перад афіксамі *lĭṬ* да групы *aniṬ* належаць толькі карані *kṛ* ʻрабіцьʼ, *sṛ* ʻцячыʼ, *bhṛ* ʻнесьціʼ, *vṛ* ʻвыбіраць, пакрывацьʼ, *stu* ʻславіцьʼ, *dru* ʻбегчыʼ, *sru* ʻцячыʼ, *śru* ʻчуцьʼ. Прыгэтым паміж канцавым гукам кораня і пачатковым гукам афікса адбываецца сандгі:
kṛ+lĭṬ → kṛ+thaL → cakṛ+tha → cakár-tha (guṇa)
kṛ+atus → cakṛ+atus → cakr-átuḥ (ya̲N-sandhi)

Пасьля канцавога *iṆ* (*i, u, ṛ, l, e, o, ai, au, h, y, v, r, l*) асновы замест пачатковага *dh* афікса мае быць *ḍh*. Замена неабавязковая, калі паміж імі стаіць āґама *iṬ*:
*cakṛ+dhve → cakṛ-**ḍh**vé (ḍhatva)*

लिँट॒। कृ। स्वा॰ उ॰ अनिट॒॥

परस्मैपदानि

प्र॰	चका॑र	चक्र॑तुः	चक्रु॑ः
म॰	चक॑र्थ	चक्र॑थुः	चक्र॑
उ॰	चका॑र / चक॑र	चकृ॑व	चकृ॑म

आत्मनेपदानि

प्र॰	चक्रे॑	चक्रा॑ते	चक्रिरे॑
म॰	चकृषे॑	चक्रा॑थे	चकृढ्वे॑
उ॰	चक्रे॑	चकृ॑वहे	चकृ॑महे

लिँट॒। भिद॒। रु॰ उ॰ अनिट॒॥

परस्मैपदानि

प्र॰	बिभे॑द	बिभिद॑तुः	बिभिदुः॑
म॰	बिभे॑दिथ	बिभिद॑थुः	बिभिद॑
उ॰	बिभे॑द	बिभिदि॑व	बिभिदि॑म

आत्मनेपदानि

प्र॰	बिभिदे	बिभिदाते	बिभिदिरे
म॰	बिभिदिषे	बिभिदाथे	बिभिदिध्वे
उ॰	बिभिदे	बिभिदिवहे	बिभिदिमहे

Āґама iṬ перад афіксам thaL

Перад афіксам *thaL* āґама *iṬ* стаіцца неабавязкова пасьля *aC*-канцавых і *aT*-зьмяшчальных каранёў і ня ставіцца абавязкова пасьля *ṛT*-канцавых каранёў, што ў Дгāту-пāṭсе зьяўляюцца аднаскладовымі і маюць анудāтту як маркер:
nī+liṬ → nī+thaL → nī+tha → nináy-itha / niné-tha
vas+liṬ → vas+thaL → vas +tha → uvásitha / uvástha

але:
ḌUkṛÑ: kṛ+liṬ → kṛ+thaL → cakṛ+tha → cakár-tha

Заўвага: Замест канцавога не-саṁйоґа-папярэдняга *i* неаднаскладовага кораня мае быць *yaṆ* перад *aC*-пачатковым афіксам:
ninī+atus → ninyátuḥ

लिँट् । नी ॥

परस्मैपदानि

प्र॰	निनाय	निन्यतुः	निन्युः
म॰	निनयिथ / निनेथ	निन्यथुः	निन्य
उ॰	निनाय / निनय	निन्यिव	निन्यिम

आत्मनेपदानि

प्र॰	निन्ये	निन्याते	निन्यिरे
म॰	निन्यिषे	निन्याथे	निन्यिध्वे / ॰ढ्वे
उ॰	निन्ये	निन्यिवहे	निन्यिमहे

Abhyāsa-lopa

Замест *aT* паміж адзіночнымі зычнымі асновы, пачатак якой ня быў заменены пры падваеньні (гл. правілы пра падваеньне), мае быць *eT* перад *Kit*- або *Ṅit*-пазначаным афіксам *lĭṬ*. Прыгэтым замест абгйāсы мае быць лопа. А таксама перад афіксам *thaL*, калі да яго дадаецца āгама *iṬ*:
pac+lĭṬ → pac+atus → papac+atus → pec+atus → pecátuḥ
pac+thaL → papac+tha → papac+i-tha→ péc-itha / papáktha

लिँट । पच ॥

	परस्मैपदानि			
प्र॰	पपा॑च		पेचतु॑ः	पेचु॑ः
म॰	पे॑चिथ	/ पप॑क्थ	पेचथु॑ः	पेच॑
उ॰	पपा॑च	/ पप॑च	पेचिव॑	पेचिम॑
	आत्मनेपदानि			
प्र॰	पेचे॑		पेचा॑ते	पेचिरे॑
म॰	पेचिषे॑		पेचा॑थे	पेचिध्वे॑
उ॰	पेचे॑		पेचिव॑हे	पेचिम॑हे

Узоры

Многія карані ўтвараюць формы *lĭṬ* асаблівым чынам. Але для таго, каб утварыць усе астатнія формы, дастаткова знаць толькі некаторыя формы: *ṆaL*-, *atus*-, *thaL*-, і *ma*-канцавыя – для *parasmaipadin*-каранёў і *e*- і *se*-канцавыя для *ātmanepadin*-каранёў.

dhātu	*ṆaL*	*atus*	*thaL*	*ma*
i	iyā́ya	īyátuḥ	iyáyitha / iyétha	īyimá
iṣ	iyéṣa	īṣátuḥ	iyéṣitha	īṣimá
krī	cikrā́ya	cikriyátuḥ	cikráyitha / cikrétha	cikriyimá
khād	cakhā́da	cakhādátuḥ	cakhā́ditha	cakhādimá

gam	jagā́ma	jagmátuḥ	jagántha	jagmimá
ci	cikā́ya	cikyátuḥ	cikáyitha / cikétha	cikyimá
ji	jigā́ya	jigyátuḥ	jigáyitha / jigétha	jigyimá
tuṣ	tutóṣa	tutuṣátuḥ	tutóṣṭha	tutuṣmá
tṝ	tatā́ra	terátuḥ	téritha	terimá
dah	dadā́ha	dehátuḥ	déhitha	dehimá
dā	dadaú	dadátuḥ	dáditha / dadā́tha	dadimá
dṛś	dadárśa	dadṛśátuḥ	dadárśitha / dadráṣṭha	dadṛśmá
nī	ninā́ya	ninyátuḥ	nin, áyitha / ninétha	ninyimá
pac	papā́ca	pecátuḥ	pécitha / papáktha	pecimá
budh	bubódha	bubudhátuḥ	bubódhita / bubóddha	bubudhmá
bhū	babhū́va	babhūvátuḥ	babhū́vitha / babhū́tha	babhūvimá
vac	uvā́ca	ūcátuḥ	uvácitha / uváktha	ūcimá
vad	uvā́da	ūdátuḥ	uváditha	ūdimá
vas	uvā́sa	ūṣátuḥ	uvásitha / uvástha	ūṣimá
sad	sasā́da	sedátuḥ	séditha / sasáttha	sedimá
sthā	tasthaú	tasthátuḥ	tásthitha / tasthā́tha	tasthimá

dhātu	*e*	*āte*	*ireC*
bhāṣ	babhāṣé	babhāṣā́te	babhāṣiré
labh	lebhé	lebhā́te	lebhiré
śī	śiśyé	śiśyā́te	śiśyiré
sev	siṣevé	siṣevā́te	siṣeviré

Неаднаскладовыя карані

Формы *lĭṬ* пасьля неаднаскладовых каранёў утвараюцца інакш: перад афіксам *lĭṬ* мае быць афікс *ām*. А пасьля афікса *ām* у якасьці дапаможных дзеясловаў ужываюцца карані *kṛ*, *bhū* і *as*, пасьля якіх маюць быць толькі афіксы *lĭṬ*:

corí+lĭṬ → cori+ām → core+ām → corayā́m → corayā́m cakāra / babhūva / āsa – ён скраў

pípakṣa+lĭṬ → pípakṣa+ām → pípakṣā́m → pípakṣā́m cakāra / babhūva / āsa – ён хацеў гатаваць

pāpacyá+lĭṬ → pāpacyá+ām → pāpacyā́m → pāpacyā́m cakāra / babhūva / āsa – ён стараўся гатаваць

लिँट्। चुर्॥

परस्मैपदानि

	चोरयां चकार	चोरयां चक्रतुः	चोरयां चक्रुः
प्र॰	चोरयां बभूव	चोरयां बभूवतुः	चोरयां बभूवुः
	चोरयांमास	चोरयांमासतुः	चोरयांमासुः
	चोरयां चकर्थ	चोरयां चक्रथुः	चोरयां चक्र
म॰	चोरयां बभूविथ	चोरयां बभूवथुः	चोरयां बभूव
	चोरयांमासिथ	चोरयांमासथुः	चोरयांमास
	चोरयां चकार	चोरयां चकृव	चोरयां चकृम
उ॰	चोरयां बभूव	चोरयां बभूविव	चोरयां बभूविम
	चोरयांमास	चोरयांमासिव	चोरयांमासिम

आत्मनेपदानि

	चोरयां चक्रे	चोरयां चक्राते	चोरयां चक्रिरे
प्र॰	चोरयां बभूवे	चोरयां बभूवाते	चोरयां बभूविरे
	चोरयांमासे	चोरयांमासाते	चोरयांमासिरे
	चोरयां चकृषे	चोरयां चक्राथे	चोरयां चकृढ्वे
म॰	चोरयां बभूविषे	चोरयां बभूवाथे	चोरयां बभूविध्वे
	चोरयांमासिषे	चोरयांमासाथे	चोरयांमासिध्वे
	चोरयां चक्रे	चोरयां चकृवहे	चोरयां चकृमहे
उ॰	चोरयां बभूवे	चोरयां बभूविवहे	चोरयां बभूविमहे
	चोरयांमासे	चोरयांमासिवहे	चोरयांमासिमहे

4. Pūraṇa

Парадкавы лічэбнік называецца на санскрыце *pūraṇa*. Ад першых дзесяці колькасных лічэбнікаў утвараюцца наступныя формы парадкавых лічэбнікаў:

सङ्ख्या	पूरणम्		सङ्ख्या	पूरणम्	
१ एकम्	प्रथम	। टाप्	६ षट्	षष्ठ	। ङीप्
२ द्वे	द्वितीय	। टाप्	७ सप्त	सप्तम	। ङीप्
३ त्रीणि	तृतीय	। टाप्	८ अष्टौ	अष्टम	। ङीप्
४ चत्वारि	चतुर्थ	। ङीप्	९ नव	नवम	। ङीप्
५ पञ्च	पञ्चम	। ङीप्	१० दश	दशम	। ङीप्

5. Ahám, tvám

Займеньнікі *ahám* “я” і *tvám* “ты” маюць многа асаблівасьцяў скланеньня. Яны могуць замяняцца на ненаціскныя кароткія формы, калі ўжываюцца пасьля іншага слова:
máma pústakam = *pústakam me* – мая кніга
táva pústakam = *pústakam te* – твая кніга

d-канцавая *sarvanāman*-аснова *asmád*

	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	अहम्	आवाम्	वयम्
२	माम् / मा	आवाम् / नौ	अस्मान् / नः
३	मया	आवाभ्याम्	अस्माभिः
४	मह्यम् / मे	आवाभ्याम् / नौ	अस्मभ्यम् / नः
५	मत्	आवाभ्याम्	अस्मत्
६	मम / मे	आवयोः / नौ	अस्माकम् / नः
७	मयि	आवयोः	अस्मासु

d-канцавая *sarvanāman*-аснова *yuṣmád*			
	एक॰	द्वि॰	बहु॰
१	त्वम्	युवाम्	यूयम्
२	त्वाम् / त्वा	युवाम् / वाम्	युष्मान् / वः
३	त्वया	युवाभ्याम्	युष्माभिः
४	तुभ्यम् / ते	युवाभ्याम् / वाम्	युष्मभ्यम् / वः
५	त्वत्	युवाभ्याम्	युष्मत्
६	तव / ते	युवयोः / वाम्	युष्माकम् / वः
७	त्वयि	युवयोः	युष्मासु

Mahát

Слова *mahát* "вялікі" мае адну асаблівасьць скланеньня: апошні галосны асновы падаўжаецца перад сарванāмастхāнамі. У жаночым родзе дадаецца афікс *ṄīP*: *mahátī*. Калі ж *mahát* стаецца часткай самāсы, аснова замяняецца на *mahā-*: *mahārājáḥ* "вялікі валадар".

t-канцавая аснова мужчынскага роду *mahát*			
१	महान्	महान्तौ	महान्तः
२	महान्तम्	महान्तौ	महतः
३	महता	महद्भ्याम्	महद्भिः
४	महते	महद्भ्याम्	महद्भ्यः
५	महतः	महद्भ्याम्	महद्भ्यः
६	महतः	महतोः	महताम्

७	मह॑ति	मह॑तोः	मह॑त्सु
आ॰	हे म॑हन्	हे म॑हान्तौ	हे म॑हान्तः

t-канцавая аснова ніякага роду *mahát*

१	मह॑त्	मह॑ती	महा॑न्ति
२	मह॑त्	मह॑ती	महा॑न्ति

рэшта як у мужчынскім родзе

आ॰	हे म॑हत्	हे म॑हती	हे म॑हान्ति

Слоўнік

जीव् । जी॑वँ । भ्वा॰ प॰ सेट् । जी॑वति । жыць । णिच् – जीवि॑ । सन् – जि॑जीविष । यङ् – जेजीव्य॑ ॥

भाष् । भा॑षँ । भ्वा॰ आ॰ सेट् । भा॑षते । гаварыць । णिच् – भाषि॑ । सन् – बि॑भाषिष । यङ् – बाभाष्य॑ ॥

भिद् । भि॒दि॑ँर् । रु॰ उ॰ अनिट् । भिन॑त्ति भिन्त्ते॑ । ламаць । णिच् – भेदि॑ । सन् – बि॑भित्स । यङ् – बेभीद्य॑ । क्त – भिन्न॑ ॥

लू । ल॑ञ्ू । क्र्या॰ उ॰ सेट् । लना॑ति लनीते॑ । сячы । णिच् – लावि॑ । सन् – ल॑लुषू । यङ् – लोलयू॑ । क्त – लनू॑ ॥

असि॑ । पुं॰ । меч ॥

गृह॑ । न॰ । дом ॥

देव॑ । पुं॰ । бог, Дзіў ॥

द्वार॑ । न॰ । дзьверы, вароты ॥

ने॑त्र । न॰ । вока ॥

प॑द्म । न॰ । лотаць ॥

पा॑णि । स्त्री॰ । рука ॥

महत् । ङीप् । вялікі ॥

मुख । न॰ । твар ॥

राम । पुं॰ । Rāма ॥

शिव । पुं॰ । Ш́іва ॥

स्तेन । पुं॰ । злодзей, крадзежнік ॥

Практыкаваньне 1

महाबलो नृपो नवद्वारं नगरमा जगाम ।१।
तत्परो गुरुः पद्मनेत्रं देवं ददर्श ।२।
त्वं स्वादफुलवृक्षे वने जिजीविथ ।३।
स्तेनोऽल्पधनस्य नरस्याश्वं चोरयां चकार ।४।
युवां मह्यं मधुरसमाहारं पेचथुः ।५।
कुतो यूयमेतं सुन्दरफलं वृक्षं ललुवु ।६।
असिपाणिर्नृपो नो द्विषो जिगाय ।७।
किं तस्मिन्सुन्दरगृहे नगरे नरा बभाषिरे ।८।
शिवधनू रामेण बिभिदे ।९।

Практыкаваньне 2

1. Добры-князь убачыў мнага-вокага і мнага-тварага бога.
2. Жыў тады настаўнік, багацьцем-якога-было-знаньне.
3. Чалавек разам-з-сынам праслаўляў багоў.
4. Яна дала мне ваду, смак-якой-быў-нібы-смак-мёду.
5. У вёсцы мы падышлі да дому, дзьверы-якога-былі-прыгожыя.
6. Злодзей скраў багацьці чалавека, у-якога-не-было-грошай.
7. Вяліка-разумны валадар паказаў сыну дзяўчыну, вочы-якой-былі-ні-быта-лотаці.
8. Дрэва-плады-якога-маленькія было сьсечана сякераю.
9. Ён прывёў мяне ў лес, у-якім-былі-маленькія-дрэвы.

Заданьне

1. Вывучыць на памяць шлоку.
2. Вывучыць утварэньне багуврӣгі-самāсы.
3. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і скланеньня.
4. Вывучыць новыя словы.
5. Зрабіць практыкаваньні на пераклад, ужываючы правілы сандгі.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथ विंशोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 20

1. Śānti-mantraḥ

Слова *śā́nti* азначае “мір, спакой”. Ша́нті-мантры паходзяць з упанішадаў і звычайна выконваюцца на пачатку абрадаў ды іншых сьвятарных дзеяньняў. Яны пакліканыя супакоіць і засяродзіць розум чытаючых.

पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदच्यते ।
पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ ईशावस्योपनिषत् ॥

पूर्ण । टाप् । поўны ॥
अदस् । सर्व॰ । той ॥
इदम् । सर्व॰ । гэты ॥
उद् अञ्च् । паходзіць ॥
आ दा । забіраць ॥
अव शिष् । заставацца ॥

Поўнае тое, поўнае гэта, паходзіць ад поўнага поўнае,
адняўшы ад поўнага поўнае, толькі поўнае і застаецца.
Ом, спакой, спакой, спакой. (Ī́ша̄васйа-упанішад)

2. Avyayī-bhāva

У са̄масах віду *avyayī-bhāva* сэнс першай часткі галоўны. Слова *avyayī-bhāva* азначае ператварэньне ў “быцьцё нязьменным”. Складаныя словы авйайі̄-бга̄ва – гэта звычайна *nitya-samāsa* (заўсёды-сама̄сы), т.б. сама̄сы, што ўтвараюцца абавязкова, часткі якіх ня могуць спалучацца інакш як у сама̄се. Першаю часткаю авйайі̄-бга̄вы звычайна зьяўляецца нязьменнае слова (*avyaya*). Націск мае падаць на апошні галосны сама̄сы.

Утварэньне авйайі̄-бга̄вы

Вынікам утварэньня авйайі̄-бга̄ва заўсёды зьяўляецца нязьменнае слова (*avyaya*) ніякага роду адзіночнага ліку, якое фактычна зьяўляецца прыслоўем. Прыгэтым замест канчаткаў *sŭP* мае быць *luk*. Але пасьля *aT*-

канцавых словаў усе канчаткі *sŭP* замяняюцца на *am*. Усе доўгія галосныя на канцы авйайї-бгāвы маюць замяняцца на кароткія, а *eC* – на *iK*:
*guróḥ samīpám → upa-gurú_* – каля настаўніка
*nadyā́ḥ samīpám → upa-nadí_* – каля ракі
bā́lāyāḥ samīpám → upa-bālám – каля дзяўчыны
grā́masya samīpám → upa-grāmám – каля вёскі

Vibhakti, samīpa

Нязьменная пада, што ўжываецца ў сэнсе вібгакті-афікса ці блізіні (*samīpa*), разам з сэнсава-зьвязанай *sŭP*-канцавой падай ўтварае авйайї-бгāву:
náreṣu adhikṛ́tya → ádhi_+nára_ → adhi-narám- – пра людзей (у сэнсе саптамī)
kumbhásya samīpám → upa-kumbhám – каля збана (у сэнсе блізіні)

Samṛddhi, vyṛddhi

Нязьменная пада, што ўжываецца ў сэнсе посьпеху (*samṛddhi*) ці няўдачы (*vyṛddhi*), разам з сэнсава-зьвязанай *sŭP*-канцавой падай утварае авйайї-бгāву:
mádrāṇām samṛ́ddhiḥ → su-madrám – удача на баку мадраў
yávanānām vyṛ́ddhiḥ → dur-yavanám – няўдача на баку йаванаў

Artha-abhāva, atyaya

Нязьменная пада, што ўжываецца ў сэнсе адсутнасьці (*artha-abhāva*) ці зьнікненьня (*atyaya*), разам з сэнсава-зьвязанай *sŭP*-канцавой падай утварае авйайї-бгāву:
mákṣikāṇām ábhāvaḥ → nir-makṣikám – без камароў
atītā́ni himā́ni → ati-himám – бясь-сьнежна (сьнег растаў)

A-sam-prati, śabda-prādur-bhāva

Нязьменная пада, што ўжываецца ў сэнсе няўчаснасьці (*a-sam-prati*) ці распаўсюджаньня славы (*śabda-prādur-bhāva*), разам з сэнсава-зьвяза-

най *sŭ̊P*-канцавой падай утварае авйайī-бгāву:
nidrā́ ná sampratí → ati-nidrám – ня час для сну, досыць спаць
pāṇini-śabdáḥ lóke prá kāśate → iti-pāṇiní – так-(сказаў)-Пāṇіні

Paścāt, yathā

Нязьменная пада, што ўжываецца ў сэнсе “за” (*paścāt*) ці “як” (*yathā*), разам з сэнсава-зьвязанай *sŭ̊P*-канцавой падай утварае авйайī-бгāву. Сэнс *yathā* – гэта: адпаведнасьць (*yogyatā*), распаўсюджанасьць (*vipsā*), непераўзыходжаньне межаў (*an-ati-vṛtti*), падабенства (*sādṛśya*):
ráthānām paścāt → anu-rathám – за возам
rūpé yógyam → anu-rūpám – адпаведна выяве
ártham artham práti → praty-arthám – што-рэч, кожную рэч
śáktim an-ati-krámya → yathā-śaktí – пад сілу

Ānupūrvya, yaugapadya

Нязьменная пада, што ўжываецца ў сэнсе пасьлядоўнасьці (*ānupūrvya*) ці адначаснасьці (*yaugapadya*), разам з сэнсава-зьвязанай *sŭ̊P*-канцавой падай утварае авйайī-бгāву:
jyéṣṭhasya ā́nu-pūrvyeṇa → anu-jyeṣṭhám – за ўзростам
yugapát cakráṃ → sa-cakrám – адначасна з колам

Sādṛśya, sampatti

Нязьменная пада, што ўжываецца ў сэнсе падабенства (*sādṛśya*) ці годнасьці (*sampatti*), разам з сэнсава-зьвязанай *sŭ̊P*-канцавой падай утварае авйайī-бгāву:
gurúṇā sadṛ́śaḥ → sa-gurú – падобна да настаўніка
kṣatrā́ṇām sampáttiḥ → sa-kṣatráṃ – годна ваяра

Sākalya, anta

Нязьменная пада, што ўжываецца ў сэнсе суцэласьці (*sākalya*) ці мяжы (*anta*), разам з сэнсава-зьвязанай *sŭ̊P*-канцавой падай утварае авйайī-бгāву:

tṛ́ṇam a-pari-tyájya → satṛṇám – з травой (не пакінуўшы й травінкі)
agni-grantha-paryantám → sāgní – да Аґні (да канца кнігі “Аґні”)

Apa, pari, bahis ці -añc-

Некаторыя авйайī-бгāвы ўтвараюцца неабавязкова. Напрыклад, словы *ápa*, *pári*, *bahís* ці *-añc*-канцавыя словы разам з паньчамī-канцавой падай неабавязкова ўтвараюць авйайī-бгāву:
ápa trígartebhyaḥ / apa-trigartám – каля Тріґартаў
pári trígartebhyaḥ / pari-trigartám – вакол Тріґартаў
bahír grā́māt / bahir-grāmám – вонках вёскі
prā́g grā́māt / prāg-grāmám – на ўсход ад вёскі

āṄ, abhi, prati

Нязьменнае слова *ā́Ṅ* “да”, што ўжываецца ў сэнсе вылучальнай ці ўлучальнай мяжы (*maryādā*, *abhividhi*), разам з паньчамī-канцавой падай неабавязкова ўтварае авйайī-бгāву:
ā́ grā́māt = āgrāmám – да вёскі
ā́ kumārā́t = ākumārám – да хлопчыкаў

Нязьменныя словы *abhí* “абапал” і *práti* “наўпроць”, што ўжываюцца ў сэнсе зьвернутасьці, разам з паньчамī-канцавой падай, што ўжываецца ў сэнсе цэлю (*lakṣaṇa*), неабавязкова ўтвараюць авйайī-бгāву:
agním abhí / abhy-agní – абапал агню
agním práti / praty-agní – наўпроць агню

Anu

Нязьменнае слова *ánu* “за, да”, што ўжываецца ў сэнсе блізіні ці працягласьці (наўсьцяжнасьці), разам з *sŭP*-канцавой падай, што ўжываецца ў сэнсе цэлю, неабавязкова ўтварае авйайī-бгāву:
vánam ánu / anu-vanám – да лесу (у бок лесу)
gaṅgām ánu / anu-gaṅgám – уздоўж Ґанґі
vārāṇasīm ánu = anuvārāṇasí – уздоўж Вāрāṇасі

3. Lǖṅ

Афікс *lǖṄ* дадаецца пасьля кораня ў сэнсе мінулага часу (сёньняшняга або ўвогуле прошлага). Афіксы *tiṄ*, што прызначаюцца замест *lǖṄ,* – амаль такія самыя, што і замест *lǎṄ*.

parasmai-padāni			*ātmane-padāni*		
-t	**-tām**	**-us**	**-ta**	**-ātām**	**-ata**
-s	**-tam**	**-ta**	**-thās**	**-āthām**	**-dhvam**
-am	**-va**	**-ma**	**-i**	**-vahi**	**-mahi**

Cli̱ → si̱C

Паводле галоўнага правіла пасьля кораня перад афіксамі *lǖṄ* мае быць афікс *Cli̱*. А затым замест афікса *Cli̱* мае быць афікс *si̱C*. Акрамя таго перад коранем перад афіксамі *lǖṄ* мае быць націскная āґама *áṬ*:
vad+lǖṄ → vad+t → vad+Cli̱ → vad+si̱C+t → áṬ+vad+s+t →

Затым пасьля *seṬ*-каранёў да афікса *si̱C* дадаецца āґама *iṬ*, а пасьля *aniṬ*-каранёў – не дадаецца. Акрамя таго, перад адна-зычнымі афіксамі дадаецца āґама *īṬ,* і афікс *si̱C* паміж дзьвюма āґамамі зьнікае:
→ á-vad+si̱C+t → á-vad+i-s+t → á-vad+i-s+ī-t → á-vad-i-ī-t → á-vad-ī-t →

Замеиа на врддгі

Перад афіксам *si̱C* перад парасмайпадамі замест канцавога *iK* і лёгкага перадапошняга *aC* мае быць врддгі, у іншых выпадках – ґуṇа:
*→ á-vad-ī-t → áv**ā**dīt (vṛddhi)* – ён сказаў
*á-div+i-s+ī-t → a-div-ī-t (si̱C-lopa) → a-d**e**v-ī-t (guṇa)* – ён гуляў

Афікс *si̱C* падпарадкоўваецца звычайнаму правілу пра *ṣatva*:
*á-vad+i-s+tām → á-vād+i-s+tām → ávādi**ṣ**ṭām* – яны двое сказалі

Асаблівасьці

Пасьля кароткага *aC* асновы замест афікса *si̱C* перад *jha̱L* мае быць лопа:
á-kṛ+s+ta → á-kṛ-ta

Замест *s* пасьля *jha̲L* і перад *jha̲L* мае быць лопа:
á-pac+s+tām → á-pac+tām → á-pāk-tām

Перад *dh* замест *s* мае быць лопа. Акрамя таго, замест *dh* афікса *dhvam* (які замест *lŭṄ*) пасьля *iṆ* асновы мае быць *ḍh*. Неабавязкова пасьля āгамы *iṬ*:
*á-kṛ+s+dhvam → ákṛ**ḍh**vam*
*á-vad+i-s+dhvam → ávadi**dh**vam / ávadi**ḍh**vam (ḍhatva)*

Узор – seṬ

लँङ्। ल्। क्र्या॰ उ॰ सेट्॥

परस्मैपदानि

प्र॰	अलावीत्	अलाविष्टाम्	अलाविषुः
म॰	अलावीः	अलाविष्टम्	अलाविष्ट
उ॰	अलाविषम्	अलाविष्व	अलाविष्म

आत्मनेपदानि

प्र॰	अलविष्ट	अलविषाताम्	अलविषत
म॰	अलविष्ठाः	अलविषाथाम्	अलविध्वम् / ॰ढ्वम्
उ॰	अलविषि	अलविष्वहि	अलविष्महि

Асаблівасьці āтмаиэнадаў

Пасьля *iK*-перадапошніх *ha̲L*-канцавых каранёў і пасьля *ṛ*-канцавых каранёў *jha̲L*-пачатковы афікс *si̲C* перад āтманэпадамі лічыцца *Kit*-пазначаным. Гэта значыць, перад ім забаронена замена на ґуṇу. У астатніх выпадках перад āтманэпадамі замена на ґуṇу адбываецца:
á-yuj+s+ta → áyukta
á-kṛ+s+ta → ákṛta

але:
á-lū+i-s+ta → á-lo+i-s+ta → álav-i-ṣta

Узор – aniṬ

लँङ् । कृ । त॰ उ॰ अनिट् ॥

परस्मैपदानि

प्र॰	अ॑कार्षीत्	अ॑कार्ष्टाम्	अ॑कार्षुः
म॰	अ॑कार्षीः	अ॑कार्ष्टम्	अ॑कार्ष्ट
उ॰	अ॑कार्षम्	अ॑कार्ष्व	अ॑कार्ष्म

आत्मनेपदानि

प्र॰	अ॑कृत	अ॑कृषाताम्	अ॑कृषत
म॰	अ॑कृथाः	अ॑कृषाथाम्	अ॑कृढ्वम्
उ॰	अ॑कृषि	अ॑कृष्वहि	अ॑कृष्महि

CiṆ

У сэнсе дачыну ці быцьця ў выпадку афікса *lŭṄ* ужываюцца āтманэпады. Аднак замест афікса *ta* мае быць афікс *CiṆ*. Перад афіксам *CiṆ* замест канцавога *iK* і лёгкага перадапошняга *aC* мае быць врддгі, у іншых выпадках – ґуṇа:
vad+ta → vad+CiṆ → á-vad+CiṆ → á-vād-i – было сказана
kṛ+ta → kṛ+CiṆ → á-kṛ+CiṆ → á-kār-i – было зроблена
div+ta → div+CiṆ → á-div+CiṆ → á-dev-i (guṇa) – было згуляна

dhātu	*-t (P.)*	*-tām (P.)*	*-ta (Ā.)*	*-CiṆ (Ā.)*
kṛ	ákārṣīt	ákārṣṭām	ákṛta	ákāri
ci	ácaiṣīt	ácaiṣṭām	áceṣṭa	ácāyi
div	ádevīt	ádeviṣṭām	ádeviṣṭa	ádevi
pac	ápākṣīt	ápāktām	ápakta	ápāci
bhāṣ	–	–	ábhāsiṣṭa	ábhāṣi
bhid	ábhaitsīt	ábhaittām	ábhitta	ábhedi
yuj	áyaukṣīt	áyauktām	áyukta	áyoji

rudh	árautsīt	árauddhām	áruddha	árodhi
lū	álāvīt	álāviṣṭām	álaviṣṭa	álāvi
vad	ávādīt	ávādiṣṭām	ávadiṣṭa	ávādi
vas	ávātsīt	ávāttām	ávatta	ávāsi
hu	áhauṣīt	áhauṣṭām	áhoṣṭa	áhāvi

Выняткі

Такім чынам утвараюцца формы ад бальшыні каранёў. Аднак пасьля некаторых каранёў формы *lu̐Ṅ* утвараюцца інакш. Паводле правілаў-выняткаў вікараṇа *Cli̱* замяняецца на іншыя афіксы:

1. *cli* → *luk*
2. *cli* → *Ksa*
3. *cli* → *aṄ*
4. *cli* → *CaṄ*

Luk

Пасьля каранёў *sthā*, *dā*, *dhā*, *pā*, *bhū* і некаторых іншых замест афікса *si̱C* мае быць *luk* перад парасмайпадамі:

sthā+lu̐Ṅ → sthā+t → sthā+Cli̱+t → a-sthā_+t → ásthāt
bhū+lu̐Ṅ → bhū+t → bhū+Cli̱+t → a-bhū+t → ábhūt

लँङ्॒। भू। भ्वा॰ प॰ सेट्॒॥			
प्र॰	अ॑भूत्॒	अ॑भूताम्॒	अ॑भूवन्॒
म॰	अ॑भूः	अ॑भूतम्॒	अ॑भूत
उ॰	अ॑भूवम्॒	अ॑भूव	अ॑भूम

लँङ्॒। स्था। भ्वा॰ प॰ अनिट्॒॥			
प्र॰	अ॑स्थात्॒	अ॑स्थाताम्॒	अ॑स्थुः
म॰	अ॑स्थाः	अ॑स्थातम्॒	अ॑स्थात
उ॰	अ॑स्थाम्॒	अ॑स्थाव	अ॑स्थाम

Ksa

Замест афікса *Cli̱* мае быць афікс *Ksa* пасьля *śaL*-канцавых *iK*-перадапошніх *aniṬ* каранёў, да якіх не дадаецца агама *iṬ* перад гэтым афіксам:
diś+*lu̐Ṅ* → *diś*+*t* → *diś*+*Cli̱*+*t* → *diś*+*Ksa*+*t* → *á-dik-ṣa-t*

लँङ्। दिश्। तु॰ उ॰ अनिट्। указваць			
		परस्मैपदानि	
प्र॰	अ॑दिक्षत्	अ॑दिक्षताम्	अ॑दिक्षन्
म॰	अ॑दिक्षः	अ॑दिक्षतम्	अ॑दिक्षत
उ॰	अ॑दिक्षम्	अ॑दिक्षाव	अ॑दिक्षाम
		आत्मनेपदानि	
प्र॰	अ॑दिक्षत	अ॑दिक्षाताम्	अ॑दिक्षन्त
म॰	अ॑दिक्षथाः	अ॑दिक्षाथाम्	अ॑दिक्षध्वम्
उ॰	अ॑दिक्षि	अ॑दिक्षावहि	अ॑दिक्षामहि

aṄ

Пасьля каранёў *as (di.)* ‘кідаць’, *vac* ‘мовіць’ і *khyā* ‘называць, расказваць’ замест афікса *Cli* мае быць афікс *aṄ*. Таксама пасьля каранёў *lip* ‘мазаць’, *sic* ‘пырскаць’ і *hve* ‘зваць’, але неабавязкова перад āтманэпадамі. Пасьля *puṣ*-загалоўных, *dyut*-загалоўных і *ḷD-it*-пазначаных каранёў (*āp, gam, śak, sad* і інш.) – толькі перад парасмайпадамі:
lip+*lu̐Ṅ* → *lip*+*t* → *lip*+*Cli̱*+*t* → *lip*+*aṄ*+*t* → *á-lip-a-t* – ён намазаў

लँङ्। लिप्। तु॰ उ॰ अनिट्। мазаць			
		परस्मैपदानि	
प्र॰	अ॑लिपत्	अ॑लिपताम्	अ॑लिपन्
म॰	अ॑लिपः	अ॑लिपतम्	अ॑लिपत
उ॰	अ॑लिपम्	अ॑लिपाव	अ॑लिपाम

आत्मनेपदानि

प्र॰	अ॑लिपत	अ॑लिपेताम्	अ॑लिपन्त
म॰	अ॑लिपथाः	अ॑लिपेथाम्	अ॑लिपध्वम्
उ॰	अ॑लिपि	अ॑लिपावहि	अ॑लिपामहि

Афікс *aṄ* таксама мае быць пасьля каранёў *sṛ*, *śās* ‘загадваць, настаўляць’ і *ṛ* ‘рушыць’, прыгэтым у *ṛ*-канцавых каранёў мае быць ґуṇа:
sṛ+lŭṄ → sṛ+t → sṛ+Cli̱+t → sṛ+aṄ+t → á-sar-a-t (guṇa) – ён цёк

CaṄ

Пасьля *ṆiC*-канцавых каранёў і некаторых іншых замест афікса *Cli̱* пры ўжываньні ў сэнсе дзейніка мае быць афікс *CaṄ*. Перад афіксам *CaṄ* адбываецца падваеньне кораня. Замест перадапошняга галоснага перад афіксам *ṆiC* мае быць кароткі, а замест афікса *ṆiC* мае быць лопа. У выпадку, калі пасьля абгйāсы ідзе лёгкі галосны, а канцавы *aK* асновы не заменены на лопу, да падваеньня дзейнічаюць тыя самыя правілы, што і перад афіксам *saN*, а галосны абгйāсы мае падоўжыцца:
kṛ+ṆiC → kārí, kārí+lŭṄ → kārí+t → kārí+Cli̱+t → kārí+aṄ+t → kar_+a+t → cī-kar+a+t → á-cīkar-a-t – ён змусіў зрабіць

але:
*takṣ+ṆiC → takṣí+lŭṄ → takṣí+t → takṣí+Cli̱+t → takṣí+aṄ+t → takṣ_+a+t → tatakṣ+a+t → á-ta**takṣ**-a-t* – ён змусіў вычасаць (цяжкі галосны)
gaṇa+ṆiC → gaṇ_í+lŭṄ → gaṇí+t → gaṇí+Cli̱+t → gaṇí+aṄ+t → gaṇ_+a+t → jagaṇ+ a+t → á-jagaṇ-a-t – ён палічыў (лопа канцавога *aK* асновы)

У сэнсе дачыну і быцьця пасьля *ṆiC*-канцавых каранёў паводле агульнага правіла мае быць афікс *si̱C*, а ў *prathama-puruṣa ekavacana* – *CiṆ*, перад якім *ṆiC* зьнікае:
kārí+CiṆ+ta → kār_+ CiṆ+ta → áṬ+kār+CiṆ+ta → ákāri – ён быў змушаны рабіць
kārí+si̱C+ātām → kārí+i-s+ātām → kāré+is+ātām → kāráy+is+ātām → áṬ+kāray+is+ātām → ákārayiṣātām – яны двое былі змушаны рабіць

लँङ् । कृ । त॰ उ॰ अनिट् ॥

परस्मैपदानि

प्र॰	अंचीकरत्	अंचीकरताम्	अंचीकरन्
म॰	अंचीकरः	अंचीकरतम्	अंचीकरत
उ॰	अंचीकरम्	अंचीकराव	अंचीकराम

आत्मनेपदानि (कर्तरि)

प्र॰	अंचीकरत	अंचीकरेताम्	अंचीकरन्त
म॰	अंचीकरथाः	अंचीकरेथाम्	अंचीकरध्वम्
उ॰	अंचीकरे	अंचीकरावहि	अंचीकरामहि

आत्मनेपदानि (भावकर्मणोः)

प्र॰	अंकारि	अंकारयिषाताम्	अंकारयिषत
म॰	अंकारयिष्ठाः	अंकारयिषाथाम्	अंकारयिध्वम् / ॰ढ्वम्
उ॰	अंकारयिषि	अंकारयिष्वहि	अंकारयिष्महि

Узоры

dhātu+ṆiC	*tiP*	*dhātu+ṆiC*	*tiP*
kṛ	ácīkarat	*nī*	ánīnayat
kṣal	ácikṣalat	*rāj*	árarājat
gaṇa	ájagaṇat	*lū*	álīlavat
gam	ájīgamat	*vad*	ávīvadat
cur	ácūcurat	*vṛt*	ávīvṛtat

Ужываньне lǘṄ з часьціцай mā́Ṅ

У сувязі з часьціцай *mā́Ṅ* афікс *lǘṄ* ужываецца ў сэнсе забароны, прыгэтым, аднак, замест дадатка *aT* мае быць лопа:
mā́ vādīḥ – не гавары!
mā́ bhūḥ – ня будзь!

4. Idam

Займеньнік *idám* мае такі самы сэнс, як і займеньнік *etád* “гэты”.

sarvanāman-аснова мужчынскага роду *idám*			
१	अयम्	इमौ	इमे
२	इमम्	इमौ	इमान्
३	अनेन	आभ्याम्	एभिः
४	अस्मै	आभ्याम्	एभ्यः
५	अस्मात्	आभ्याम्	एभ्यः
६	अस्य	अनयोः	एषाम्
७	अस्मिन्	अनयोः	एषु

sarvanāman-аснова ніякага роду *idám*			
१	इदम्	इमे	इमानि
२	इदम्	इमे	इमानि

рэшта як у мужчынскім родзе

sarvanāman-аснова жаночага роду *idám*			
१	इयम्	इमे	इमाः
२	इमाम्	इमे	इमाः
३	अनया	आभ्याम्	आभिः
४	अस्यै	आभ्याम्	आभ्यः
५	अस्याः	आभ्याम्	आभ्यः
६	अस्याः	अनयोः	आसाम्
७	अस्याम्	अनयोः	आसु

Adas

Займеньнік *adás* мае такі самы сэнс, як і займеньнік *tád* “той”.

sarvanāman-аснова мужчынскага роду *adás*			
१	असौ	अमू	अमी
२	अमुम्	अमू	अमून्
३	अमुना	अमूभ्याम्	अमीभिः
४	अमुष्मै	अमूभ्याम्	अमीभ्यः
५	अमुष्मात्	अमूभ्याम्	अमीभ्यः
६	अमुष्य	अमुयोः	अमीषाम्
७	अमुष्मिन्	अमुयोः	अमीषु

sarvanāman-аснова ніякага роду *adás*			
१	अदः	अमू	अमूनि
२	अदः	अमू	अमूनि

рэшта як у мужчынскім родзе

sarvanāman-аснова жаночага роду *adás*			
१	असौ	अमू	अमूः
२	अमूम्	अमू	अमूः
३	अमुया	अमूभ्याम्	अमूभिः
४	अमुष्यै	अमूभ्याम्	अमूभ्यः
५	अमुष्याः	अमूभ्याम्	अमूभ्यः
६	अमुष्याः	अमुयोः	अमूषाम्
७	अमुष्याम्	अमुयोः	अमूषु

Enat

Пры паўторным узгадваньні займеньнікі *idám* і *etád* замяняюцца на займеньнік *enat*, што ня мае ўласнай удāтты. *Enat* не ўжываецца ў пратхаме і мае асаблівыя формы толькі ў двітӣйі, тр̣тӣйі, шашт̣хӣ і саптамӣ, а ў астатніх вібгакті ён мае такія самыя формы, як *idám*.

sarvanāman-аснова мужчынскага роду *enat*

२	एनम्	एनौ	एनान्
३	एनेन	आभ्याम्	एभिः
४	अस्मै	आभ्याम्	एभ्यः
५	अस्मात्	आभ्याम्	एभ्यः
६	अस्य	एनयोः	एषाम्
७	अस्मिन्	एनयोः	एषु

sarvanāman-аснова ніякага роду *enat*

२	एनत्	एने	एनानि

рэшта як у мужчынскім родзе

sarvanāman-аснова жаночага роду *enat*

२	एनाम्	एने	एनाः
३	एनया	आभ्याम्	आभिः
४	अस्यै	आभ्याम्	आभ्यः
५	अस्याः	आभ्याम्	आभ्यः
६	अस्याः	एनयोः	आसाम्
७	अस्याम्	एनयोः	आसु

Слоўнік

चर् । च॑रँ॑ । भ्वा॰ प॰ सेट् । ісьці । सन् – चि॑चरिष । आ॑ । паводзіцца ॥

पूज् । पू॑जँ॑ । चु॰ उ॰ सेट् । पू॑जयति ॰ते । шанаваць, пакланяцца ॥

वृष् । वृ॑षुँ॑ । भ्वा॰ प॰ सेट् । व॑र्षति । праліваць дождж । णिच् – व॒र्षि॑ । सन् – वि॑वर्षिष । यङ् – वरीवृ॑ष्य॑ । क्त – वृ॑ष्ट॑ ॥

सृ । सृ॒ । भ्वा॰ प॰ अनिट् । स॑रति । ісьці, цячы । णिच् – सा॑रि॑ । सन् – सि॑सीर्ष । यङ् – सेस्री॑य॑ ॥

अद॑स् । सर्व॰ । той ॥

इद॑म् । सर्व॰ । гэты ॥

का॑म । पुं॰ । жаданьне ॥

क्षे॑त्र । न॰ । поле ॥

ता॑वत् । त्रि॰ ङीप् । такі, такі па меры (зьмяняецца, як *matŭP*-канцавое слова) ॥

पू॑र्ण । टाप् । поўны ॥

मण्डि॑र॑ । न॰ । божня ॥

या॑वत् । त्रि॰ ङीप् । які, які па меры (зьмяняецца, як *matŭP*-канцавое слова) ॥

यु॑द्ध॑ । न॰ । бітва ॥

र॑थ । पुं॰ । воз, калясьніца ॥

Практыкаваньне 1

इद॑ं क॑र्म निष्फल॑ं मा॑ भूत् ।१।

स॑पुत्रा ना॑री न॑गरमनुर॑थमगमत् ।२।

अमु॑ष्मिन्काले॑ऽ॑हमुपवन॑मवात्सम् ।३।

असौ॑ न॑रो युद्धे॑ स॑क्षत्र॑मा॑चारीत् ।४।

इमा॑ न॑राः सै॑वनं यथाशक्त्य॑कार्षुः ।५।

इय᳚ धे॑नुस्ता॑वदचिखादिषद्य॑देनया स॑र्वं सतृण॑मखादि ।६।
अद्य॑ सर्वदिन॑मानगरं ˈदेवा॑ अवर्षिषुः ।७।
रा॑त्रावमू॑ स्तेनौ॑ राजधन॑मचूचुरताम् ।८।
गुरु॑णा मण्डिरे ˈदेवा॑ अपूपुजन्त ।९।

Практыкаваньне 2

1. Дом, у якім жыў той настаўнік, стаяў каля-ракі.
2. Вакол-вёскі рос маленькі-лес.
3. Ён знаў кожнага-чалавека ў тым горадзе.
4. Сын-князя паводзіўся годна-князя.
5. Гэты конь быў куплены князем у горадзе, яго скралі злодзеі.
6. Уздоўж-гораду цякла вялікая-рака.
7. Не шануй гэтага князя як-бога – так сказалі мне бацькі.
8. У тым лесе было бязьлюдна.
9. Конь хадзіў палямі як-хацеў (па-жаданьні).

Заданьне

1. Вывучыць на памяць ш́локу.
2. Вывучыць утварэньне авйайӣбга̄ва-сама̄сы.
3. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і скланеньня.
4. Вывучыць новыя словы.
5. Зрабіць практыкаваньні на пераклад, ужываючы правілы сандгі.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

ЗАДАНЬНІ НА САМАПРАВЕРКУ 5

I. Адказаць на нытаньні і выканаць заданьні:

1. Што такое *samāsa*? Якія ёсьць віды самāсаў?
2. Як утвараецца двандва-самāса?
3. У чым асаблівасьць *adādi-gaṇa*?
4. Якія таддгіта-афіксы называюцца тэрмінам вібгакті?
5. На якія віды падзяляецца татпуруша-самāса?
6. Чым адметная *juhotyādi-gaṇa*?
7. Пералічэце асноўныя правілы падваеньня кораня.
8. Што такое *saṃkhyā*?
9. Як утвараецца багуврīгі?
10. Як адрозьніць багуврīгі ад татпурушы?
11. У якіх сэнсах ужываецца *lĭṬ*?
12. Пералічэце канчаткі, на якія замяняецца *lĭṬ*.
13. Як утвараецца авйайī-бгāва?
14. У якіх сэнсах ужываецца *lŭṄ*?
15. Як утвараюцца *lŭṄ*-канцавыя формы?
16. Як утвараюцца *lĭṬ*- і *lŭṄ*-канцавыя формы ў *karmaṇi*- і *bhāve-prayoga*?

II. Паставіць слова ў дужках у належную форму і неракласьці сказы:

अद्य॑ से॑वको॑ऽश्वम् (युज्) सुन्दरक्षेत्र॑ं चागमत् ।१।
(कि॑म्) गृहे॑ एष॑ नरो॑ऽवात्सीत् ।२।
यदा॑ पू॑जको देवा॑य (हु) तदा॑ मण्डिरे ॑न॑ वदितं॑व्यम् ।३।
(अदं॑स्) रथिं॑नो॑ऽश्वाः स्तेनें॑न चोरया॑ बभूविरे ।४।
हे से॑वकाः (अस्मं॑द्) घृतं॑ दीयताम् ।५।
एतं॑स्मिन्कुम्भें॑ वा॑रि नं॑ (अस्) – एतं॑त्र फं॑लानि (अस्) ।६।
रा॑जा द्विं॑षि (त्रिं॑) शरा॑ंनसित्वां॑ (तं॑द्) जिगाय ।७।
सं॑र्वं त्रिलोकमं॑ (अस्मं॑द्) एवं॑ भविष्यतीं॑ति रां॑ज्ञाभाषि ।८।

स्वकर्मा॑णि कृत्वा॑ से॑वका वृक्षसमीपे॑ (शी ¯ लिँट्) ।९।
कु॑त्र रा॑जा (इद॑म्) असी॑न् (धा) ना॑ह᳚ वेद ।१०।

III. Перафразаваць сказы, ужываючы самāсы:

सु॑न्दरं॑ द्वा॑रं य॑स्मिन्त॑ंह्रद᳚ नदीसमीपे॑ तस्थौ ।१।
अद्य॑ माता॑ चतु॑रः कुम्भा॑नक्रैषीत् ।२।
य॑स्मिन्रा॑ज्ञि पापो॑ ना॑स्ति स॑ स॑र्वा॑न्द्वि॑षो जेष्यति ।३।
ने॑त्रे य॑योः प॑द्मे इव ते॑ ना॑र्यौ त॑स्मिन्न॑गरे जिजीवतुः ।४।
ब॑लमनतिग॑त्य से॑वकाः स्वा॑नि क॑र्मा॑णि कुर्वन्ति ।५।
ध॑नेन वि॑ना न॑रो न॑ कि॑ञ्चित्क्रेतु॑ शक्नोति ।६।
ये॑षां पा॑णिषु पु॑ष्पाण्या॑सन्ता॑ बा॑लाः क्षे॑त्रादा॑गताः ।७।
कुम्भ॑स्य समीपे॑ से॑वकौ शयाते ।८।
अ॑श्वा धे॑नवश्च त॑स्य न॑रस्य सन्ति ।९।
ब॑हूनि फ॑लानि य॑स्मिन्त᳚ वृक्ष᳚ द॑र्नुरोऽच्छिनत् ।१०।

IV. Паставіць дзеяслоў у належную *la-kāra*:

ह्यो॑ देवा॑ः (वृष्) ।१।
किं म॑ह्यमा॑ (नी) त॑द्दर्शय ।२।
से॑विका कुम्भ᳚ पूर्णी᳚ चकाराहा॑रं च (पच्) ।३।
कु॑तः कु॑त्र चासि॑ना सह॑ (गम्) ।४।
य॑दि त्व॑ त्रिवेद॑म् (शिक्ष्) बु॑द्धिमान् (भू) ।५।

V. У кожным сказе вынравіць адну намылку:

विक्रेता॑ यथाका᳚म मे त्रिकुम्भा॑नदात् ।१।
अमु॑ष्मिन्रा॑जनि त्र॑यः से॑विकाः सन्ति ।२।
स्तेनो॑ऽस्मा॑कां द॑श र॑थानचूचुरत् ।३।
आत्म॑वान्गुरु॑श्चतुर्मुख᳚ देव॑ ददर्श ।४।
या॑वन्ति स्वर्गे॑ ज्यो॑तींषि ता॑वन्ति द्वि॑षो रा॑जा जयेत् ।५।

VI. Перакласьці на санскрыт:

бяздомак, горад зь дзесяцьмі варотамі, мнагалюдная вёска, годна князя, чалавек, чый твар як богаў, дрэнназроблены, іншасьветнае шчасьце, пазбыты страсьці настаўнік, князь зь мячом у руцэ.

❁❁❁

॥ अथैकविंशोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 21

1. Śānti-mantra

Гэту ш́āнті-мантру чытаюць двое: настаўнік і вучань. Прыгэтым боства, да якога яны зьвяртаюцца, гэта навучаньне – тое, што яны робяць разам з дапамогай саміх сябе. Ужо некалькі тысяч гадоў настаўнікі і вучні пачынаюць свае заняткі з паўтарэньня гэтых радкоў.

ॐ
स॒ह ना॑ववतु ।
स॒ह नौ॑ भुनक्तु ।
स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै ।
ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु ।
मा वि॑ द्विषा॒वहै॑ ॥
ॐ
शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः ॥ श्वेताश्वतरोपनिषत् ॥

अव् । भ्वा॰ प॰ । अ॑वति । бараніць ॥
भुज् । रु॰ प॰ । भुन॑क्ति । бараніць । आ॰ । भु॒ङ्क्ते॑ । спажываць, есьці ॥
वी॑र्य॒ । न॰ । мужнасьць, гераічны вычын, гераізм ॥
तेजस्वि॑न् । ङप् । востры, бліскучы, выбітны, выдатны ॥
अ॑धि इ । अ॰ उ॰ । अ॑ध्येत अ॑धीते । пераўзыходзіць, вучыцца ॥
अ॑धीत । न॰ । пераўзыходжаньне, вучэньне ॥
मा॑ । न॰ । не (пры забароне) ॥
द्विष् । अ॰ उ॰ । द्वे॑ष्टि द्वि॒ष्टे॑ । варагаваць, ненавідзець । वि॑ । станавіцца варожым ॥

Ом,
разам хай нас абодвух прыме,
разам хай нас абодвух бароніць,

разам хай мы двое зьвершым яго як вычын,
вострым, бліскучым, агнёвым хай будзе наш пераўзыход,
хай мы двое ня станем варожымі адзін аднаму.
Ом, спакой, спакой, спакой. (Ш́вэтāшватара-упанішад)

2. Saṃkhyā

Назвы колькасных лічэбнікаў утвараюцца як дванддва-самāсы назваў адзінак і назваў дзясяткаў. Прыгэтым націск у дванддве, што складаецца зь лічэбнікаў, падае на першую частку самāсы:
cátuḥ dáśa ca → catúr-daśa – чатыры і дзесяць = чатырнаццаць

Назвы дзясяткаў

२० विंशति॑ । स्त्री॰ । дваццаць ॥
३० त्रिंश॑त् । स्त्री॰ । трыццаць ॥
४० चत्वारिंश॑त् । स्त्री॰ । сорак ॥
५० पञ्चाश॑त् । स्त्री॰ । пяцьдзясят ॥
६० षष्टि॑ । स्त्री॰ । шэсьцьдзесят ॥
७० सप्तति॑ । स्त्री॰ । семдзесят ॥
८० अशीति॑ । स्त्री॰ । восемдзесят ॥
९० नवति॑ । स्त्री॰ । дзевяноста ॥
१०० शत॑ । न॰ । сто, сотня ॥

11-19

Замест *dví-, trí-, aṣṭán-* перад лічэбнікам у самāсе (акрамя 80) маюць быць *dvā́-*, *tráyas-*, *aṣṭā́-*. Неабавязкова перад лічэбнікамі ад 40 да 100. Акрамя таго, асабліва ўтвараюцца 11 і 16.
११ एका॑दशन् । ब॰ । адзінаццаць ॥
१२ द्वा॑दशन् । ब॰ । дванаццаць ॥
१३ त्र॑योदशन् । ब॰ । трынаццаць ॥

१४ च॑तुर्दशन् । ब° । чатырнаццаць ॥
१५ प॑ञ्चदशन् । ब° । пятнаццаць ॥
१६ षो॑डशन् । ब° । шаснаццаць ॥
१७ सप्त॑दशन् । ब° । сямнаццаць ॥
१८ अष्टा॑दशन् । ब° । васямнаццаць ॥
१९ न॑वदशन् । ब° । дзевятнаццаць ॥

20-59

२० विंशति॑ः २१ ए॑कविंशतिः २२ द्वा॑विंशतिः २३ त्र॑योविंशतिः २४ च॑तुर्विंशतिः २५ प॑ञ्चविंशतिः २६ ष॑ड्विंशतिः २७ सप्त॑विंशतिः २८ अष्टा॑विंशतिः २९ न॑वविंशतिः ॥

३० त्रिंश॑त् ३१ ए॑कत्रिंशत् ३२ द्वा॑त्रिंशत् ३३ त्र॑यस्त्रिंशत् ३४ च॑तुस्त्रिंशत् ३५ प॑ञ्चत्रिंशत् ३६ ष॑ट्त्रिंशत् ३७ सप्त॑त्रिंशत् ३८ अष्टा॑त्रिंशत् ३९ न॑वत्रिंशत् ॥

४० चत्वारिंश॑त् ४१ ए॑कचत्वारिंशत् ४२ द्वा॑चत्वारिंशत् / द्वि॑चत्वारिंशत् ४३ त्र॑यश्चत्वारिंशत् / त्रि॑चत्वारिंशत् ४४ च॑तुश्चत्वारिंशत् ४५ प॑ञ्चचत्वारिंशत् ४६ ष॑ट्चत्वारिंशत् ४७ सप्त॑चत्वारिंशत् ४८ अष्टा॑चत्वारिंशत् / अष्ट॑चत्वारिंशत् ४९ न॑वचत्वारिंशत् ॥

५० पञ्चाश॑त् ५१ ए॑कपञ्चाशत् ५२ द्वा॑पञ्चाशत् / द्वि॑पञ्चाशत् ५३ त्र॑यःपञ्चाशत् / त्रि॑पञ्चाशत् ५४ च॑तुःपञ्चाशत् ५५ प॑ञ्चपञ्चाशत् ५६ ष॑ट्पञ्चाशत् ५७ सप्त॑पञ्चाशत् ५८ अष्टा॑पञ्चाशत् / अष्ट॑पञ्चाशत् ५९ न॑वपञ्चाशत् ॥

60-100

६० षष्टि॑ः ६१ ए॑कषष्टिः ६२ द्वा॑षष्टिः / द्वि॑षष्टिः ६३ त्र॑यष्षष्टिः / त्रि॑षष्टिः ६४ च॑तुष्षष्टिः ६५ प॑ञ्चषष्टिः ६६ ष॑ट्षष्टिः ६७ सप्त॑षष्टिः ६८ अष्टा॑षष्टिः / अष्ट॑षष्टिः ६९ न॑वषष्टिः ॥

७० सप्ततिः ७१ एकसप्ततिः ७२ द्वासप्ततिः / द्विसप्ततिः ७३ त्रयस्सप्ततिः / त्रिसप्ततिः ७४ चतुस्सप्ततिः ७५ पञ्चसप्ततिः ७६ षट्सप्ततिः ७७ सप्तसप्ततिः ७८ अष्टासप्ततिः / अष्टसप्ततिः ७९ नवसप्ततिः ॥

८० अशीतिः ८१ एकाशीतिः ८२ द्व्यशीतिः ८३ त्र्यशीतिः ८४ चतुरशीतिः ८५ पञ्चाशीतिः ८६ षडशीतिः ८७ सप्ताशीतिः ८८ अष्टाशीतिः ८९ नवाशीतिः ॥

९० नवतिः ९१ एकनवतिः ९२ द्वानवतिः / द्विनवतिः ९३ त्रयोनवतिः / त्रिनवतिः ९४ चतुर्नवतिः ९५ पञ्चनवतिः ९६ षण्णवतिः ९७ सप्तनवतिः ९८ अष्टानवतिः / अष्टनवतिः ९९ नवनवतिः ॥

१०० शतम् ॥

19, 29, 39...

Назвы лічэбнікаў зь дзявяткаю ў разрадзе адзінак неабавязкова могуць утварацца інакш: праз татпурушу са словам *ūná* “меншы”: прыкладам, на адзін меншы за дваццаць = дзевятнаццаць. Такія лічэбнікі маюць тры адмены:

१९ एकोनविंशतिः / एकान्नविंशतिः / ऊनविंशतिः

२९ एकोनत्रिंशत् / एकान्नत्रिंशत् / ऊनत्रिंशत्

३९ एकोनचत्वारिंशत् / एकान्नचत्वारिंशत् / ऊनचत्वारिंशत्

Сотні, тысячы

Назвы сотняў і тысячаў – двігу-самāсы:

१०० शतम् २०० द्वे शते → द्विशतम् ३०० त्रिशतम् ४०० चतुश्शतम् ५०० पञ्चशतम् ६०० षट्छतम् ७०० सप्तशतम् ८०० अष्टशतम् ९०० नवशतम् १००० सहस्रम् / दशशतम् २००० द्वे सहस्रे → द्विसहस्रम् ३००० त्रिसहस्रम् ४००० चतुस्सहस्रम् ५००० पञ्चसहस्रम् ६००० षट्सहस्रम् ७००० सप्तसहस्रम् ८००० अष्टसहस्रम् ९००० नवसहस्रम् १०,००० अयुतम् / दशसहस्रम् १००,००० लक्षम् / शतसहस्रम्

101...

Назвы колькасных лічэбнікаў, большых за сотню, утвараюцца з дапамогаю словаў *ádhika* ці *úttara* “большы”. Прыгэтым утвараецца багу-врīгі-самāса зь лічэбнікам, якім пераўзыходзіцца сотня ці тысяча:
ékam ádhikam yásmin śaté → ékādhikam śatám – сотня, у якой больш на адзін = сто адзін

१०१ ए॑काधिकं / ए॑कोत्तरं शत॑म् // एकाधिकशत॑म् / एकोत्तरशत॑म्
१०२ द्व्य॒॑धिकं / द्व्यु॒॑त्तरं शत॑म् १११ ए॑कादशाधिकं / एका॑दशोत्तरं शत॑म्
१२० विंशत्य॒॑धिकं / विंशत्यु॑त्तरं शत॑म् ३३३ त्र॑यस्त्रिंशदधिकं / त्र॑यस्त्रिंशदुत्तरं त्रिशत॑म् १३०० त्रिशता॑धिकं / त्रिशतो॑त्तरं सह॑स्रम् १८९२ द्विंनवत्यधिकाष्टशताधिकं सह॑स्रम् / द्विंनवत्युत्तराष्टशतोत्तरं सह॑स्रम्

Pūraṇa

Парадкавыя лічэбнікі ад лічэбнікаў пасьля 10 утвараюцца таддгіта-афіксам *ḌaṬ*, што патрабуе лопы ṭі (часткі асновы, пачынаючы з апошняга галоснага). Жаночы род ад такіх прыметнікаў утвараецца афіксам *ṄīP*:
*ékādaśānām pū́raṇaḥ → ékādaś**an**+ḌaṬ → ekādaśá* – адзінаццаты
ekādaśá+ṄīP → ekādaśī́ – адзінаццатая

Асаблівасьці

Пасьля асноваў лічэбнікаў, пачынаючы з 20, да афікса *ḌaṬ* неабавязкова дадаецца āгама *tamaṬ*. Гэта абавязкова адбываецца пасьля асноваў лічэбнікаў, пачынаючы з 100, а таксама пасьля лічэбнікаў 60, 70, 80, 90, 100:
20 *viṃśatí+ḌaṬ → viṃśá / viṃśati+tamaṬ+ḌaṬ → viṃśatitamá* – дваццаты

२१ एकविंशं॑ / एकविंशतितमं॑ – дваццаць першы

६० षष्टितमं॑ – шасьцідзясяты

६१ एकषष्टं॑ / एकषष्टितमं॑ – шэсьцьдзесят першы

१०० शततमं॑ – соты

१०१ एकाधिकशततमं॑ – сто першы

Абагульненьне

Абагульненьне ўтварэньня колькасных і парадкавых лічэбнікаў можна паглядзець у гэтай табліцы:

चिह्न॑म्	सङ्ख्या॑	पू॑रणम्	स्त्री॰
१	एक॑ । सर्व॰ । टाप् ।	प्रथम॑	। टाप्
२	द्वि॑ । सर्व॰ । द्वि॰ ।	द्विती॑य	। टाप्
३	त्रि॑ । ब॰ ।	तृती॑य	। टाप्
४	चतु॑र् । ब॰ ।	चतुर्थ॑	। ङीप्
५	प॑ञ्चन् । ब॰ ।	पञ्चम॑	। ङीप्
६	ष॑ष् । ब॰ ।	षष्ठ॑	। ङीप्
७	सप्त॑न् । ब॰ ।	सप्तम॑	। ङीप्
८	अष्ट॑न् । ब॰ ।	अष्टम॑	। ङीप्
९	न॑वन् । ब॰ ।	नवम॑	। ङीप्
१०	द॑शन् । ब॰ ।	दशम॑	। ङीप्
११	ए॑कादशन् । ब॰ ।	एकादश॑	। ङीप्
१२	द्वा॑दशन् । ब॰ ।	द्वादश॑	। ङीप्
१३	त्र॑योदशन् । ब॰ ।	त्रयोदश॑	। ङीप्
१४	च॑तुर्दशन् । ब॰ ।	चतुर्दश॑	। ङीप्
१५	प॑ञ्चदशन् । ब॰ ।	पञ्चदश॑	। ङीप्
१६	षो॑डशन् । ब॰ ।	षोडश॑	। ङीप्
१७	सप्त॑दशन् । ब॰ ।	सप्तदश॑	। ङीप्
१८	अष्टा॑दशन् । ब॰ ।	अष्टादश॑	। ङीप्
१९	न॑वदशन् । ब॰ । एकोनविंशति॑ । स्त्री॰ । ए॑कान्नविंशति । स्त्री॰ । ऊनविंशति॑ । स्त्री॰ ।	नवदश॑ ॰विंश॑ / ॰विंशतितम॑	। ङीप्

२०	विंशति॑ । स्त्री॰ ।	विंश॑ / विंशतितम॑	। ङीप्
२१	ए॑कविंशति । स्त्री॰ ।	°विंश॑ / °विंशतितम॑	। ङीप्
२२	द्वा॑विंशति । स्त्री॰ ।	°विंश॑ / °विंशतितम॑	। ङीप्
२३	त्र॑योविंशति । स्त्री॰ ।	°विंश॑ / °विंशतितम॑	। ङीप्
२४	च॑तुर्विंशति । स्त्री॰ ।	°विंश॑ / °विंशतितम॑	। ङीप्
२५	प॑ञ्चविंशति । स्त्री॰ ।	°विंश॑ / °विंशतितम॑	। ङीप्
२६	ष॑ड्विंशति । स्त्री॰ ।	°विंश॑ / °विंशतितम॑	। ङीप्
२७	सप्त॑विंशति । स्त्री॰ ।	°विंश॑ / °विंशतितम॑	। ङीप्
२८	अष्टा॑विंशति । स्त्री॰ ।	°विंश॑ / °विंशतितम॑	। ङीप्
२९	न॑वविंशति । स्त्री॰ । एकोनत्रिंश॑त् । स्त्री॰ । ए॑कान्नत्रिंशत् । स्त्री॰ । ऊनत्रिंश॑त् । स्त्री॰ ।	°विंश॑ / °विंशतितम॑ °त्रिश॑ / °त्रिशत्तम॑	। ङीप्
३०	त्रिंश॑त् । स्त्री॰ ।	त्रिश॑ / त्रिशत्तम॑	। ङीप्
३१	ए॑कत्रिंशत् । स्त्री॰ ।	°त्रिश॑ / °त्रिशत्तम॑	। ङीप्
३२	द्वा॑त्रिंशत् । स्त्री॰ ।	°त्रिश॑ / °त्रिशत्तम॑	। ङीप्
३३	त्र॑यस्त्रिंशत् । स्त्री॰ ।	°त्रिश॑ / °त्रिशत्तम॑	। ङीप्
३४	च॑तुस्त्रिंशत् । स्त्री॰ ।	°त्रिश॑ / °त्रिशत्तम॑	। ङीप्
३५	प॑ञ्चत्रिंशत् । स्त्री॰ ।	°त्रिश॑ / °त्रिशत्तम॑	। ङीप्
३६	ष॑ट्त्रिंशत् । स्त्री॰ ।	°त्रिश॑ / °त्रिशत्तम॑	। ङीप्
३७	सप्त॑त्रिंशत् । स्त्री॰ ।	°त्रिश॑ / °त्रिशत्तम॑	। ङीप्
३८	अष्टा॑त्रिंशत् । स्त्री॰ ।	°त्रिश॑ / °त्रिशत्तम॑	। ङीप्
३९	न॑वत्रिंशत् । स्त्री॰ । एकोनचत्वारिंश॑त् । स्त्री॰ । ए॑कान्नचत्वारिंशत् । स्त्री॰ । ऊनचत्वारिंश॑त् । स्त्री॰ ।	°त्रिश॑ / °त्रिशत्तम॑ °चत्वारिंश॑ / °चत्वारिंशत्तम॑	। ङीप्
४०	चत्वारिंश॑त् । स्त्री॰ ।	चत्वारिंश॑ / चत्वारिंशत्तम॑	। ङीप्

४१	ए॑कचत्वारिंशत् । स्त्री° ।	°चत्वारिंश॑ / °चत्वारिंशत्तम॑	। ङीप्
४२	द्वि॑चत्वारिंशत् / द्वा॑° । स्त्री° ।	°चत्वारिंश॑ / °चत्वारिंशत्तम॑	। ङीप्
४३	त्रि॑चत्वारिंशत् / त्र॑यश्च° । स्त्री° ।	°चत्वारिंश॑ / °चत्वारिंशत्तम॑	। ङीप्
४४	च॑तुश्चत्वारिंशत् । स्त्री° ।	°चत्वारिंश॑ / °चत्वारिंशत्तम॑	। ङीप्
४५	प॑ञ्चचत्वारिंशत् । स्त्री° ।	°चत्वारिंश॑ / °चत्वारिंशत्तम॑	। ङीप्
४६	ष॑ट्चत्वारिंशत् । स्त्री° ।	°चत्वारिंश॑ / °चत्वारिंशत्तम॑	। ङीप्
४७	सप्त॑चत्वारिंशत् । स्त्री° ।	°चत्वारिंश॑ / °चत्वारिंशत्तम॑	। ङीप्
४८	अष्ट॑चत्वारिंशत् / अष्टा॑° । स्त्री°।	°चत्वारिंश॑ / °चत्वारिंशत्तम॑	। ङीप्
४९	न॑वचत्वारिंशत् । स्त्री° । एकोनपञ्चाश॑त् । स्त्री° । ए॑कान्नपञ्चाशत् । स्त्री° । ऊनपञ्चाश॑त् । स्त्री° ।	°चत्वारिंश॑ / °चत्वारिंशत्तम॑ °पञ्चाश॑ / °पञ्चाशत्तम॑	। ङीप्
५०	पञ्चाश॑त् । स्त्री° ।	पञ्चाश॑ / पञ्चाशत्तम॑	। ङीप्
५१	ए॑कपञ्चाशत् । स्त्री° ।	°पञ्चाश॑ / °पञ्चाशत्तम॑	। ङीप्
५२	द्वि॑पञ्चाशत् / द्वा॑ । स्त्री° ।	°पञ्चाश॑ / °पञ्चाशत्तम॑	। ङीप्
५३	त्रि॑पञ्चाशत् / त्र॑यः° । स्त्री° ।	°पञ्चाश॑ / °पञ्चाशत्तम॑	। ङीप्
५४	च॑तुःपञ्चाशत् । स्त्री° ।	°पञ्चाश॑ / °पञ्चाशत्तम॑	। ङीप्
५५	प॑ञ्चपञ्चाशत् । स्त्री° ।	°पञ्चाश॑ / °पञ्चाशत्तम॑	। ङीप्
५६	ष॑ट्पञ्चाशत् । स्त्री° ।	°पञ्चाश॑ / °पञ्चाशत्तम॑	। ङीप्
५७	सप्त॑पञ्चाशत् । स्त्री° ।	°पञ्चाश॑ / °पञ्चाशत्तम॑	। ङीप्
५८	अष्ट॑पञ्चाशत् / अष्टा॑° । स्त्री° ।	°पञ्चाश॑ / °पञ्चाशत्तम॑	। ङीप्
५९	न॑वपञ्चाशत् । स्त्री° । एकोनषष्टि॑ । स्त्री° । ए॑कान्नषष्टि । स्त्री° । ऊनषष्टि॑ । स्त्री° ।	°पञ्चाश॑ / °पञ्चाशत्तम॑ °षष्ट॑ः / °षष्टितम॑	। ङीप्
६०	षष्टि॑ । स्त्री° ।	षष्टितम॑	। ङीप्
६१	ए॑कषष्टि । स्त्री° ।	°षष्ट॑ः / °षष्टितम॑	। ङीप्

६२	द्वि॑षष्टि / द्वा॑° । स्त्री° ।	°षष्ट॑ः / °षष्टितम॑	। ङीप्
६३	त्रि॑षष्टि / त्र॑यष्ष° । स्त्री° ।	°षष्ट॑ः / °षष्टितम॑	। ङीप्
६४	च॑तुष्षष्टि । स्त्री° ।	°षष्ट॑ः / °षष्टितम॑	। ङीप्
६५	प॑ञ्चषष्टि । स्त्री° ।	°षष्ट॑ः / °षष्टितम॑	। ङीप्
६६	ष॑ट्षष्टि । स्त्री° ।	°षष्ट॑ः / °षष्टितम॑	। ङीप्
६७	सप्त॑षष्टि । स्त्री° ।	°षष्ट॑ः / °षष्टितम॑	। ङीप्
६८	अष्ट॑षष्टि / अष्टा॑° । स्त्री° ।	°षष्ट॑ः / °षष्टितम॑	। ङीप्
६९	न॑वषष्टि । स्त्री° । एकोनसप्तति॑ । स्त्री° । ए॑कान्नसप्तति । स्त्री° । ऊनसप्तति॑ । स्त्री° ।	°षष्ट॑ः / °षष्टितम॑ °सप्तत॑ / °सप्ततितम॑	। ङीप्
७०	सप्तति॑ । स्त्री° ।	सप्ततितम॑	। ङीप्
७१	ए॑कसप्तति । स्त्री° ।	°सप्तत॑ / °सप्ततितम॑	। ङीप्
७२	द्वि॑सप्तति / द्वा॑° । स्त्री° ।	°सप्तत॑ / °सप्ततितम॑	। ङीप्
७३	त्रि॑सप्तति / त्र॑यस्स° । स्त्री° ।	°सप्तत॑ / °सप्ततितम॑	। ङीप्
७४	च॑तुस्सप्तति । स्त्री° ।	°सप्तत॑ / °सप्ततितम॑	। ङीप्
७५	प॑ञ्चसप्तति । स्त्री° ।	°सप्तत॑ / °सप्ततितम॑	। ङीप्
७६	ष॑ट्सप्तति । स्त्री° ।	°सप्तत॑ / °सप्ततितम॑	। ङीप्
७७	सप्त॑सप्तति । स्त्री° ।	°सप्तत॑ / °सप्ततितम॑	। ङीप्
७८	अष्ट॑सप्तति / अष्टा॑° । स्त्री° ।	°सप्तत॑ / °सप्ततितम॑	। ङीप्
७९	न॑वसप्तति । स्त्री° । एकोनाशीति॑ । स्त्री° । ए॑कान्नाशीति । स्त्री° । ऊनाशीति॑ । स्त्री° ।	°सप्तत॑ / °सप्ततितम॑ °शीत॑ / °शीतितम॑	। ङीप्
८०	अशीति॑ । स्त्री° ।	अशीतितम॑	। ङीप्
८१	ए॑काशीति । स्त्री° ।	°शीत॑ / °शीतितम॑	। ङीप्
८२	द्व्य॑शीति । स्त्री° ।	°शीत॑ / °शीतितम॑	। ङीप्
८३	त्र्य॑शीति । स्त्री° ।	°शीत॑ / °शीतितम॑	। ङीप्

८४	च॑तुरशीति । स्त्री॰ ।	॰शीत॑ / ॰शीतितम॑	। ङीप्
८५	प॑ञ्चाशीति । स्त्री॰ ।	॰शीत॑ / ॰शीतितम॑	। ङीप्
८६	ष॑डशीति । स्त्री॰ ।	॰शीत॑ / ॰शीतितम॑	। ङीप्
८७	सप्ता॑शीति । स्त्री॰ ।	॰शीत॑ / ॰शीतितम॑	। ङीप्
८८	अष्टा॑शीति । स्त्री॰ ।	॰शीत॑ / ॰शीतितम॑	। ङीप्
८९	न॑वाशीति । स्त्री॰ । एकोननवति॑ । स्त्री॰ । ए॑कान्ननवति । स्त्री॰ । ऊननवति॑ । स्त्री॰ ।	॰शीत॑ / ॰शीतितम॑ ॰नवत॑ / ॰नवतितम॑	। ङीप्
९०	नवति॑ । स्त्री॰ ।	नवतितम॑	। ङीप्
९१	ए॑कनवति । स्त्री॰ ।	॰नवत॑ / ॰नवतितम॑	। ङीप्
९२	द्वि॑नवति / द्वा॑॰ । स्त्री॰ ।	॰नवत॑ / ॰नवतितम॑	। ङीप्
९३	त्रि॑नवति / त्र॑यो॰ । स्त्री॰ ।	॰नवत॑ / ॰नवतितम॑	। ङीप्
९४	च॑तुर्नवति । स्त्री॰ ।	॰नवत॑ / ॰नवतितम॑	। ङीप्
९५	प॑ञ्चनवति । स्त्री॰ ।	॰नवत॑ / ॰नवतितम॑	। ङीप्
९६	ष॑ण्णवति । स्त्री॰ ।	॰नवत॑ / ॰नवतितम॑	। ङीप्
९७	सप्त॑नवति । स्त्री॰ ।	॰नवत॑ / ॰नवतितम॑	। ङीप्
९८	अष्ट॑नवति / अष्टा॑॰ । स्त्री॰ ।	॰नवत॑ / ॰नवतितम॑	। ङीप्
९९	न॑वनवति । स्त्री॰ । एकोनशत॑ । न॰ । ए॑कान्नशत । न॰ । ऊनशत॑ । न॰ ।	॰नवत॑ / ॰नवतितम॑ ॰शततम॑	। ङीप्
१००	शत॑ । न॰ ।	शततम॑	। ङीप्
१०१	ए॑काधिकं शत॑म् ए॑कोत्तरं शत॑म्	एकाधिकशततम॑ एकोत्तरशततम॑	। ङीप्
१२०	विंशत्य॑धिकं शत॑म् विंशत्यु॒त्तरं शत॑म् विंश॑ं शत॑म्	विंशत्यधिकशततम॑ विंशत्युत्तरशततम॑	। ङीप्

२००	द्वे॑ श॒ते॑ / द्विश॒तम्	द्विशत॒तम॑	। ङीप्
३००	त्रीणि॑ श॒तानि॑ / त्रिश॒तम्	त्रिशत॒तम॑	। ङीप्
४००	च॒त्वारि॑ श॒तानि॑ / चतुश्श॒तम्	चतुश्शत॒तम॑	। ङीप्
५००	प॑ञ्च श॒तानि॑ / पञ्चश॒तम्	पञ्चशत॒तम॑	। ङीप्
६००	ष॑ट्छ॒तानि॑ / षट्छ॒तम्	षट्छत॒तम॑	। ङीप्
७००	स॒प्त॑ श॒तानि॑ / सप्तश॒तम्	सप्तशत॒तम॑	। ङीप्
८००	अ॒ष्टौ॑ श॒तानि॑ / अष्टश॒तम्	अष्टशत॒तम॑	। ङीप्
९००	न॑व श॒तानि॑ / नवश॒तम्	नवशत॒तम॑	। ङीप्
१०००	स॒ह॑स्रम् / द॑श श॒तानि॑ / दशश॒तम्	सहस्र॒तम॑ / दशशत॒तम॑	। ङीप्
१००१	ए॑काधिकं स॒ह॑स्रम् ए॑कोत्तर स॒ह॑स्रम्	एकाधिकसहस्र॒तम॑ एकोत्तरसहस्र॒तम॑	। ङीप्
२०००	द्वे॑ स॒ह॑स्रे / द्विसहस्र॑म्	द्विसहस्र॒तम॑	। ङीप्

१०,००० अ॒यु॑त । न॰ । अयुत॒तम॑ । ङीप्

१००,००० ल॒क्ष॑ । न॰ । लक्ष॒तम॑ । ङीप्

१,०००,००० प्र॒यु॑त । न॰ । प्रयुत॒तम॑ । ङीप्

१०,०००,००० कोटि । स्त्री॰ । कोटि॒तम॑ । ङीप्

१००,०००,००० अ॑र्बुद । न॰ । अर्बुद॒तम॑ । ङीप्

१,०००,०००,००० अ॒ब्ज॑ । न॰ । अब्ज॒तम॑ । ङीप्

१०,०००,०००,००० ख॒र्व॑ । न॰ । खर्व॒तम॑ । ङीप्

१००,०००,०००,००० नि॒ख॒र्व॑ । न॰ । निखर्व॒तम॑ । ङीप्

१,०००,०००,०००,००० म॒हाप॑द्म । न॰ / पु॰ । महापद्म॒तम॑ । ङीप्

१०,०००,०००,०००,००० श॒ङ्कु॑ । पु॰ । शङ्कु॒तम॑ । ङीप्

१००,०००,०००,०००,००० ज॒ल॒धि॑ । पु॰ । जलधि॒तम॑ । ङीप्

१,०००,०००,०००,०००,००० अ॑न्त्य । न॰ । अन्त्य॒तम॑ । ङीप्

१०,०००,०००,०००,०००,००० म॑ध्य । न॰ । मध्य॒तम॑ । ङीप्

१००,०००,०००,०००,०००,००० प॒रार्ध॑ । पु॰ । परार्ध॒तम॑ । ङीप्

3. lṝṄ

Пасьля кораня мае быць афікс *lṝṄ* у сэнсе будучага ці мінулага часу пры сувязі прычыны і наступства, калі дзеяньне напраўду не адбываецца, але толькі дапускаецца (*kriyā-atipatti*):
yádi mātā́ ā́gamiṣyat āhārám apakṣyat (ná tú agacchat ápacat ca) – Калі б маці прыйшла, згатавала б ежу (але не прыйшла і не згатавала).

Утварэньне

Афікс *lṝṄ* замяняецца на такія самыя канчаткі, як і *lăṄ*. Перад канчаткамі пасьля кораня ставіцца вікараṇа *sya*, як і перад *lṝṬ*, а перад коранем дадаецца āґама *aṬ* (перад *aC* – *āṬ*). Паколькі *sya* – āрдгадгāтука, якая пачынаецца на *vaL*, то перад ёю мае быць āґама *iṬ*. Але не пасьля *aniṬ*-каранёў:
pac+lṝṄ → pac+t → pac+sya+t → aṬ+pac+sya+t → ápakṣyat – ён згатаваў бы
vad+lṝṄ → vad+t → vad+sya+t → vad+i-sya+t → aṬ+vad+i-sya+t → ávadiṣyat – ён сказаў бы

Ґуṇа

Перад афіксам *sya* замест канцавога *iK* і лёгкага перадапошняга *iK* мае быць ґуṇа:
kṛ+lṝṄ → kṛ+t → kṛ+sya+t → kṛ+i-sya+t → kar+i-sya+t → áṬ+kar+i-sya+t → ákariṣyat – ён зрабіў бы

Āтманэпада

У сэнсах дачыну і быцьця ўжываюцца звычайныя āтманэпада-канчаткі:
a-pac+sya+ta → ápakṣyata – было б згатавана

लृँङ् । पच् । भ्वा॰ उ॰ ॥

परस्मैपदानि

प्र॰	अ॑पक्ष्यत्	अ॑पक्ष्यताम्	अ॑पक्ष्यन्
म॰	अ॑पक्ष्यः	अ॑पक्ष्यतम्	अ॑पक्ष्यत
उ॰	अ॑पक्ष्यम्	अ॑पक्ष्याव	अ॑पक्ष्याम

आत्मनेपदानि

प्र°	अंपक्ष्यत	अंपक्ष्येताम्	अंपक्ष्यन्त
म°	अंपक्ष्यथाः	अंपक्ष्येथाम्	अंपक्ष्यध्वम्
उ°	अंपक्ष्ये	अंपक्ष्यावहि	अंपक्ष्यामहि

ऌँङ् । वद् । भ्वा° उ° ॥

परस्मैपदानि

प्र°	अंवदिष्यत्	अंवदिष्यताम्	अंवदिष्यन्
म°	अंवदिष्यः	अंवदिष्यतम्	अंवदिष्यत
उ°	अंवदिष्यम्	अंवदिष्याव	अंवदिष्याम

आत्मनेपदानि

प्र°	अंवदिष्यत	अंवदिष्येताम्	अंवदिष्यन्त
म°	अंवदिष्यथाः	अंवदिष्येथाम्	अंवदिष्यध्वम्
उ°	अंवदिष्ये	अंवदिष्यावहि	अंवदिष्यामहि

lŭ̊Ṭ

Афікс *lŭ̊T* ставіцца пасьля кораня ў сэнсе нясёньняшняга будучага часу. Канчаткі *tiṄ*, што зьяўляюцца на месцы *lŭ̊Ṭ*, такія самыя, як і ў выпадку *lă̊Ṭ*, акрамя першых трох. Перад канчаткамі пасьля кораня ставіцца вікараṇа *tāsi̱*. Да вікараṇы дадаецца āґама *iṬ* пасьля каранёў *seṬ* і не дадаецца пасьля каранёў *aniṬ*. Перад вікараṇаю замест канцавога *iK* і лёгкага перадапошняга *iK* мае быць ґуṇа. Формы āтманэпадаў ужываюцца ў сэнсах дачыну і быцьця:

vad+lŭ̊Ṭ → vad+miP → vad+tāsi̱+mi → vad+i-tās+mi → vaditā́smi – скажу (ня сёньня)

lŭ̊Ṭ-канцавая форма не губляе свайго націску пасьля не-*tiṄ*-канцавой формы:

śváḥ pitā́ nágaraṃ ***gantā́*** – заўтра бацька пойдзе ў горад

Ḍā, rau, ras

Замест парасмайпада- і ātманэпада-канчаткаў *prathama-puruṣa*, што зьяўляюцца на месцы афікс *lu̐Ṭ*, маюць быць канчаткі *ḍā*, *rau*, *ras* адпаведна. Афікс *ḍā* зьяўляецца *Ḍit*-пазначаным, што патрабуе лопы часткі асновы, пачынаючы з апошняга галоснага. Акрамя таго, замест *s* вікараṇы *tāsi̱* перад *r*, *s* і *dhv* мае быць лопа, а перад *eT* – *h*:
vad+i-tās+ḍā → *vadit-ā́* – скажа (ня сёньня)
vad+i-tās+rau → *viditā́-rau* – двое скажуць (ня сёньня)
vad+i-tās+ras → *viditā́-raḥ* – скажуць (ня сёньня)
pac+tās+e → *paktā́**h**-e* – прыгатую для сябе (ня сёньня)

Узор

लुँट॒। पच॒। भ्वा॰ उ॰ ॥

	परस्मैपदानि		
प्र॰	पक्ता॑	पक्ता॑रौ	पक्ता॑रः
म॰	पक्ता॑सि	पक्ता॑स्थः	पक्ता॑स्थ
उ॰	पक्ता॑स्मि	पक्ता॑स्वः	पक्ता॑स्मः
	आत्मनेपदानि		
प्र॰	पक्ता॑	पक्ता॑रौ	पक्ता॑रः
म॰	पक्ता॑से	पक्ता॑साथे	पक्ता॑ध्वे
उ॰	**पक्ता॑हे**	पक्ता॑स्वहे	पक्ता॑स्महे

लुँट॒। वद॒। भ्वा॰ उ॰ ॥

	परस्मैपदानि		
प्र॰	वदिता॑	वदिता॑रौ	वदिता॑रः
म॰	वदिता॑सि	वदिता॑स्थः	वदिता॑स्थ
उ॰	वदिता॑स्मि	वदिता॑स्वः	वदिता॑स्मः

आत्मनेपदानि

प्र॰	वदिता	वदितारौ	वदितारः
म॰	वदितासे	वदितासाथे	वदिताध्वे
उ॰	वदिताहे	वदितास्वहे	वदितास्महे

liṄ āśiṣi

Афікс *liṄ* можа ўжывацца таксама ў сэнсе дабраславеньня (*āśiṣi*). У такім разе канчаткі *tiṄ*, што зьяўляюцца на яго месцы, называюцца āрдгадгāтукамі і падпарадкоўваюцца дадатковым правілам: вікараṇы (*ŚaP* ды інш.) пасьля кораня ня ставяцца.

Парасмайнады

Перад парасмайпада-канчаткамі *tiṄ* ставіцца націскная āґама *yāsuṬ*, а самі канчаткі лічацца *Kit*-пазначанымі, г.зн., перад імі забараняецца замена на ґуṇу. Калі ж канчаткі маюць *t* ці *th,* перад гэтымі гукамі дадаецца яшчэ і āґама *suṬ*. Зычны *s* на пачатку саṃйоґі, што стаіць на канцы пады ці перад *jhaL*, зьнікае:
bhū+yāsuṬ+suṬ+t → *bhū+yā+t* → *bhūyā́t* – хай будзе
bhū+yāsuṬ+suṬ+tām → *bhū+yās-s-tām* → *bhūyā́stām* – хай двое будуць

लिँङ् आशिषि । भू । भ्वा॰ प॰ ॥

परस्मैपदानि

प्र॰	भूयात्	भूयास्ताम्	भूयासुः
म॰	भूयाः	भूयास्तम्	भूयास्त
उ॰	भूयासम्	भूयास्व	भूयास्म

Āтманэнады

Перад āтманэпада-канчаткамі дадаецца āґама *sīyuṬ*. Калі ж канчаткі маюць *t* ці *th,* перад гэтымі гукамі дадаецца яшчэ і āґама *suṬ*. Гук *y*

зьнікае перад *ha̲L*. Перад канчаткамі, што пачынаюцца на *sīyu̲Ṭ*, ставіцца āґама *iṬ* пасьля каранёў *seṬ* і ня ставіцца пасьля каранёў *aniṬ*. Акрамя таго, замест канцавога *iK* і лёгкага перадапошняга *iK* мае быць ґуṇа. Āтманэпада-канцавыя формы ўжываюцца ў сэнсе дачыну і быцьця для парасмайпадінаў, і ў сэнсе дзейніка, дачыну і быцьця – для āтманэпадінаў:
bhāṣ+tá → bhāṣ+sīyu̲Ṭ+su̲Ṭ+tá → bhāṣ+sīy-s-tá → bhāṣ+sī-s-tá → bhāṣ+i-sī-s-tá → bhāṣ-i-ṣīṣ-ṭá – хай скажа

लिँङ् आशिषि । भाष् । भ्वा° आ° ॥

आत्मनेपदानि

प्र°	भाषिषीष्ट॑	भाषिषीया॑स्ताम्	भाषिषीर॑न्
म°	भाषिषीष्ठा॑ः	भाषिषीया॑स्थाम्	भाषिषीध्व॑म् / °ढ्व॑म्
उ°	भाषिषीय॑	भाषिषीव॑हि	भाषिषीम॑हि

Асаблівасьці aniṬ

Пасьля *ha̲L*-канцавых *iK*-перадапошніх каранёў *jha̲L*-пачатковыя āтманэпады лічацца *Kit*-пазначанымі. Гэтаксама і пасьля *ṛ*-канцавых каранёў. Гэта значыць, што перад імі ня будзе адбывацца замена на ґуṇу:
stu+tá → stu+sīyu̲Ṭ+su̲Ṭ+tá → stu+sīy-s-tá → stu+sī-s-tá → sto-ṣīṣ-ṭá – хай праславіць для сябе
bhid+tá → bhid+sīyu̲Ṭ+su̲Ṭ+tá → bhid+sīy-s-tá → bhid+sī-s-tá → bhit-sīṣ-ṭá – хай зломіць для сябе
kṛ+tá → kṛ+sīyu̲Ṭ+su̲Ṭ+tá → kṛ+sīy-s-tá → kṛ+sī-s-tá → kṛ-ṣīṣ-ṭá – хай зробіць для сябе

लिँङ् आशिषि । कृ । त° उ° ॥

आत्मनेपदानि

प्र°	कृषीष्ट॑	कृषीया॑स्ताम्	कृषीर॑न्
म°	कृषीष्ठा॑ः	कृषीया॑स्थाम्	कृषीध्व॑म् / °ढ्व॑म्
उ°	कृषीय॑	कृषीव॑हि	कृषीम॑हि

Слоўнік

अ॑धि इ । इ॒ङ्॑ । अ॰ आ॰ अनिट्॑ । вучыцца, пераадольваць ॥

ग॑ण । ग॑ण । चु॰ प॰ सेट्॑ । गण॑यति । лічыць ॥

वृत्॑ । वृ॑तुँ । भ्वा॰ आ॰ सेट्॑ । व॑र्तते । быць, адбывацца, знаходзіцца । णिच् – व॑र्ति । सन् – वि॑वृत्स । यङ्॑ – वरीवर्त्य॑ । क्त – वृत्त॑ ॥

अधु॑ना । नि॰ । цяпер, зараз ॥

अ॑पि । नि॰ । таксама, нават ॥

क॑ट । पुं॰ । посьцілка ॥

क॑ति । ब॰ । колькі ॥

कलियुग॑ । पुं॰ । Калі-йуґа, век звады і разьліку ॥

पराश्व॑स् । अ॰ । пасьлязаўтра ॥

भ॑वत् । ङीप् । пан, пані ॥

व॑र्ष । न॰ । год ॥

वा । नि॰ । або (ставіцца пасьля слова) ॥

व्याक॑रण । न॰ । вйāкарaṇа, граматыка ॥

श॑रद्॑ । स्त्री॰ । восень ॥

Практыкаваньне 1

कुम्भकारो॑ विंशतिकुम्भा॑न॑द्य करिष्यति प॑ञ्चविंशतिं च श्व॑ः कर्ता॑ ।१।

कलियुगे॑ द्वा॑त्रिंशदधिकं च॑तुर्लक्षं व॑र्षाणां गण्यते ।२।

अधु॑ना षोडशाधिकशताधिकपञ्चसहस्रतमं कलियुग॑स्य व॑र्षं वर्तते ।३।

सुखि॑नौ भूयास्तां भ॑द्रं च दृश्यास्ताम् ।४।

य॑दि व॑ने फ॑लान्य॑लप्स्यथा आहार॑मपक्ष्यम् ।५।

क॑ति व॑र्षाणि भ॑वान्व्याकर॑णमध्येता॑ ।६।

ए॑के स॑प्तविंशतिमन्ये॑ऽष्टा॑विंशतिं न॑क्षत्राणां गणयन्ति ।७।

पिता॑ श्वो॑ ग्रा॑मं गन्ता॑ त्र॑यस्त्रिंशद॑श्वानां क्रेता॑ ।८।

य॑द्य॑स्मिन्ग्रा॑मे गुरु॑र॑वत्स्यद्व॑यं व्याक॑रणम॑ध्येष्यामहि ।९।

Практыкаваньне 2

1. Служанка сабрала сорак пяць пладоў з трыццаці васьмі дрэваў.
2. Калі б ты купіў майго каня, змог бы паехаць у горад хутка.
3. Хай здабудзе вялікі-валадар багацьце славы ў бітве!
4. Сёньня ён зробіць пятнаццаць посьцілак, а заўтра зробіць дваццаць ці дваццаць пяць.
5. Колькі гадоў пан вывучаў Веды ад настаўніка?
6. Калі б у мяне былі плады, я б згатаваў ежу.
7. Цяпер ідзе 2014 год.
8. У адным годзе налічваецца 365 дзён.
9. Хай пражывяце вы сто восеняў!

Заданьне

1. Вывучыць на памяць ш́āнті-мантру.
2. Вывучыць утварэньне лічэбнікаў.
3. Вывучыць новыя ўзоры спражэньня і скланеньня.
4. Вывучыць новыя словы.
5. Зрабіць практыкаваньні на пераклад, ужываючы правілы сандгі.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथ द्वाविंशोऽध्यायः ॥

ЗАНЯТАК 22

1. Vyākaraṇa

На санскрыце граматыка называецца *vyākaraṇa* (“праяўленьне”). Гэта традыцыйная навука (*vidyā*), дысцыпліна (*śāstra*) і тэорыя (*darśana*), што бачыць мову як праяўленьне і сьвет як праяўленьне мовы. У ведавай традыцыі вйāкараṇа лічыцца галоўнай з шасьці *vedāṅga* (частак цела Веды), дапаможных навук: *nirukta* (этымалёгіі), *śikṣā* (фанэтыкі), *vyākaraṇa* (граматыкі), *chandas* (мэтрыкі), *kalpa* (рытуалістыкі), *jyautiṣa* (астралёгіі).

Pāṇini

Найбольш аўтарытэтным тэкстам вйāкараṇы больш за 2 тысячы гадоў лічыцца твор настаўніка Пāṇіні (*Pāṇini*), вядомы як *Aṣṭādhyāyī* (“Восем узыходаў”). Зьвестак пра Пāṇіні засталося вельмі мала, збольшага гэта легенды. Лічыцца, што Пāṇіні жыў на поўначы Індыі ў вёсцы *Śalātura* (тэрыторыя сучаснага Пакістану). *Pāṇini* – гэта родавае імя, што значыць “нашчадак Паṇіна”. Лічыцца, што Пāṇіні стварыў сваю граматыку не пазьней, чым дзьве з паловаю тысячы гадоў таму. Як вынікае з самой граматыкі, у час Пāṇіні існавала многа школаў вйāкараṇы. Пāṇіні і зьясьняльнікі ягонага твору спасылаюцца на 11 іншых настаўнікаў, творы якіх, нажаль, не захаваліся.

Śabdānuśāsana

Агульнай назвай граматыкі Пāṇіні зьяўляецца *śabdānuśāsana* “Настава мовы”. Твор Пāṇіні складаецца зь некалькіх частак:
1. *Varṇa-samāmnāya* – пералік фанэм, вядомы як Ш́іва-сӯтры
2. *Sūtra-pāṭha* – пералік правілаў, вядомы як А̄шṭа̄дгйа̄йӣ
3. *Dhātu-pāṭha* – пералік дзеяслоўных каранёў
4. *Gaṇa-paṭha* – пералік збораў, групаў слоў, на якія спасылаюцца правілы

Аўтарства Пāṇіні для астатніх частак граматыкі часта ставіцца пад сумнеў:
5. *Uṇādi-sūtra* – правілы пра *uṆ*-загалоўныя афіксы

6. *Liṅgānuśāsana* – настава пра род словаў
7. *Paribhāṣā-pāṭha* – пералік мэта-правілаў

Sūtra

Сӯтра-пāṭха складаецца з блізу 4000 правілаў, або сӯтраў. Слова *sūtra* значыць "нітка". Сӯтры ў тэксьце зьвязаныя міжсобку, як ніткі ў тканіне. Сӯтра – гэта найкароткае, несумнеўнае, агульнае, несупярэчлівае выказваньне, у якім няма нічога лішняга. У шырокім сэнсе сӯтры – гэта традыцыйны навуковы стыль сьціслага выкладаньня пэўнага вучэньня.

Тэкст сӯтра-пāṭхі ў транслітэрацыі: *http://gretil.sub.uni-goettingen.de/gretil/1_sanskr/6_sastra/1_gram/paninixu.htm*.

Vṛtti

Кароткасьць сӯтраў дасягаецца закошт выдаленьня з тэксту ўсяго, што можна скараціць, а пасьля аднавіць паводле правілаў. Сӯтра – гэта згорнутае, заархіваванае выказваньне. Разгортваньне сӯтры, пераклад яе ў цямны санскрыцкі сказ называецца *vṛtti*. Згорнутая сӯтра неперакладальная, перакладаецца толькі яе *vṛtti*. Напрыклад:

वृद्धिरादैच् १।१।१ – *vṛddhiḥ āt aic* – आदैच वृद्धिसञ्ज्ञौ स्याताम् – Врддгі мае быць сузнаньнем *āT* і *aiC*.

Пумар сӯтры

Сӯтрапāṭха складаецца з васьмі разьдзелаў, ці ўзыходаў (*adhyāya*), кожны зь якіх складаецца з чатырох пад-разьдзелаў, ці крокаў (*pāda*). Кожная сӯтра мае свой нумар, што складаецца з трох лічбаў: нумар узыходу, нумар кроку і нумар самога правіла.

अदेङ्गुणः १।१।२

Anuvṛtti

Усе правілы нешта прызначаюць: дзеяньне або правільнае разуменьне. Таму выказьнік у кожным правіле заўсёды адзін – гэта дзеяслоў

syāt “мае быць”, і ён заўсёды апускаецца. Акрамя таго, многія правілы маюць агульныя ўмовы. Кароткасьць сӯтраў дасягаецца тым, што агульныя ўмова называецца толькі адзін раз, а ўсе правілы, што маюць тую самую ўмову, зьмяшчаюцца пад гэтай умовай, як пад загалоўкам. Такія агульныя словы і называюцца *adhikāra*, загалоўкамі. Каб зразумець нейкае правіла, трэба ўлічыць ўсе загалоўкі, якія “сьледуюць” за ім з папярэдніх правілаў. Гэта сьледаваньне называецца *anuvṛtti*. Напрыклад:

उपदेशेऽजनुनासिक इत् १।३।१ उपदेशेऽनुनासिकोऽजित्सञ्ज्ञः स्यात् – Іт мае быць сузнаньнем анунāсікі *aC* у першанаставе.

हलन्त्यम् १।३।२ (उपदेशे १ इत् १) उपदेशेऽन्त्यं हलित्सञ्ज्ञः स्यात् – Іт мае быць сузнаньнем канцавога *ha̲L* у першанаставе.

Utsarga, apavāda

Паколькі немагчыма выразіць усю ісьціну адным правілам, гэта дасягаецца падзелам правілаў на галоўныя (*utsarga*) і вынятковыя (*apavāda*). Апавāда заўсёды мацнейшая за утсарґу. Калі ўзьнікае супярэчнасьць і два правілы прэтэндуюць на адзін выпадак, то дзейнічаць мае апавāда – правіла з вузейшым абсягам. Напрыклад:

हलन्त्यम् १।३।२ (उपदेशे १ इत् १) – Іт мае быць сузнаньнем канцавога *ha̲L* у першанаставе.

न विभक्तौ तुँस्माः १।३।३ (उपदेशे १ इत् १ अन्त्यम् २) – Іт ня мае быць сузнаньнем вібгакті-канцавых *tŭ, s, m* у першанаставе.

Другое правіла мае вузейшы абсяг ужытку, таму яно мае перавагу над першым.

Віды сӯтраў

Сӯтры адрозьніваюцца паводле таго, што яны прызначаюць:

1. *saṃjñā* – прызначае сузнаньне, вызначэньне тэрміна (*saṃjñā*)
2. *vidhi* – прызначае пэўнае дзеяньне: замену (*ādeśa*) ці даданьне (*āgama*)
3. *niyama* – абмяжоўвае абсяг іншых правілаў
4. *nipātana* – прыводзіць вынятак у выглядзе прамой цытаты

5. *atideśa* – пераносіць правілы з аднаго абсягу ў іншы
6. *paribhāṣā* – абумова ці мэтаправіла, правіла пра ўжываньне іншых правілаў
7. *adhikāra* – правіла-загаловак
8. *pratiṣedha* – забарона дзеяньня іншага правіла
9. *vibhāṣā* – неабавязковая забарона іншага правіла

Saṃjñā

Слова *saṃjñā* даслоўна азначае “су-знаньне”, супольнае знаньне, а таксама вынік сузнаньня, тэрмін, імя ўласнае. Правіла віду *saṃjñā* прызначае азначэньне тэрміна. Такое правіла заўжды мае дзьве часткі: *saṃjñā* (сузнаньне, назва, тэрмін) і *saṃjñin* (сузнанае, называнае, значэньне тэрміна). Такая сӯтра разварочваецца словамі *saṃjñā syāt* “мае быць сузнаньнем”. Напрыклад:

१।१।१ वृद्धिरादैच् । वृद्धिः आत्˜ऐच् – Врддгі мае быць сузнаньнем *āT* і *aiC*.

Vidhi

Слова *vi-dhi* азначае “правіла, загад, пастанова”. Правіла віду *vidhi* прызначае пэўнае дзеяньне (*kārya*): замену або даданьне. Правіла пра замену мае два абавязковыя складнікі: замену (*ādeśa*) і замесьціва (*sthānin*). Напрыклад:

६।१।७७ इको यणचि । इकः यण् अचि (संहितायाम् ७२) – У абсягу саṃгіты перад *aC* замест *iK* мае быць *ya̱Ṇ*.

Тут *iK* зьяўляецца *sthānin,* а *ya̱Ṇ* – *ādeśa.*

Paribhāṣā

Слова *pari-bhāṣā* азначае “мова пра, дамова, абумова”. *Paribhāṣā* – гэта правіла, што ўжываецца пры інтэпрэтацыі іншых правілаў. Таму яго часта называюць мэта-правілам. Напрыклад:

१।१।४८ एच इग्घ्रस्वादेशे । एचः इक् ह्रस्व˜आऽदेशे – Пры замене на грасву замест *eC* мае быць *iK*.

१।२।४७ ह्रस्वो नपुंसके प्रातिपदिकस्य । ह्रस्वः नपुंसके प्रातिपदिकस्य – Замест канцавога *aC* напуṃсака-абсяжнай прāтіпадікі мае быць грасва.

Першае правіла зьяўляецца *paribhāṣā*, другое – *vidhi*. Першае правіла растлумачвае сутнасьць замены, прызначанай у другім правіле.

Atideśa

Слова *ati-deśa* азначае “перанос, аналёгія”. *Atideśa* – гэта правіла, якое пераносіць правілы з аднаго абсягу ў іншы, што дазваляе двойчы не прызначаць тыя самыя правілы для розных абсягаў. Напрыклад:

३।४।८५ लोँटो लँङ्वत् । लोँटः लँङ्॒वत् (प्रत्ययः १।१ धातोः १।९१ लस्य ७७) – Замест *lŏṬ*-замесных пратйайаў маюць быць тыя самыя замены, што і замест *lăṄ*-замесных пратйайаў.

Adhikāra

Слова *adhi-kāra* азначае “улада, права, загаловак”. Правіла віду *adhikāra* выдзяляецца націскам: словы, што зьяўляюцца адгікāрамі, маюць свару́ту. Адгікāра выносіць у загаловак нешта агульнае для правілаў, зьмешчаных пад гэтым загалоўкам. Напрыклад:

प्रत्ययः ३।१।१ । प्रतिऽअयः – Надалей мае сілу адгікāра “пратйайа” (т.б. адзінкі, прызначаныя ў наступных правілах, аўтаматычна атрымваюць сузнаньне “пратйайа”).

Niyama

Слова *niyama* азначае “абмежаваньне”. Правіла гэтага віду абмяжоўвае ўжываньне правілаў, агульна прызначаных раней для ўсіх выпадкаў. Напрыклад:

वर्तमाने लँट॒ ३।२।१२३ (प्रत्ययः १।१ धातोः १।९१) – Пасьля дгāту, што ў змысьле цяперашняга часу, мае быць пратйайа *lăṬ*.

अनुदात्तङित आत्मनेपदम् १।३।१२ – Пасьля анудāтта- і *Ṅ*-ітавага дгāту мае быць āтманэпада.

Pratiṣedha

Слова *prati-ṣedha* азначае “забарона”. Гэта правіла забараняе ўжываньне іншага правіла. Звычайна яно пачынаецца са слова *na* “не”. Напрыклад:

१।३।१५ न गतिहिंसार्थेभ्यः । न गति˙हिंसा¯अर्थे¯भ्यः (आत्मनेपदम् १२ कर्तरि १४ कर्मव्यतिहारे १४) – У сэнсе картра ўзаемнага чыну пасьля рух- ці шкода-сэнсавых дгāту ня мае быць āтманэпада.

Vibhāṣā

Слова *vibhāṣā* азначае “раз-мова, адмена, дыялект”. Правіла віду *vibhāṣā* прызначае неабавязковую забарону іншага правіла. Гэта можа быць пазначана ўжываньнем слоў *vā* “або”, *vibhāṣā* “неабавязкова”, *anyatarasyām* “іншым разам”, *bahulam* “разнастайна”. У перакладзе вібгāшā перадаецца выразам “можа быць” замест “мае быць”. Напрыклад:

१।३।५० विभाषा विप्रलापे । विऽभाषा विऽप्रऽलापे (आत्मनेपदम् १२ कर्तरि १४ वदः ४७ व्यक्तवाचाम् ४८ समुच्चारणे ४८) – У сэнсе картра пасьля дгāту *vad*, што ў сэнсе супольнага вымаўленьня выяўнай мовы пры спрэчцы, можа быць āтманэпада.

Nipātana

Слова *ni-pātana* азначае “вынятак, адхіленьне”. Гэта правіла, што прызначае вынятак праз яго прамое цытаваньне. Напрыклад:

३।२।२६ फलेग्रहिरात्मम्भरिश्च । फले¯ग्रहिः आत्मम्¯भरिः च (प्रत्ययः ३।१ धातोः ३।९१ कृत् ३।९३ कर्मणि १ अनुपसर्गे ३ सुँपि ४ इन् २४) – Словы *phalegráhi*, *ātmabhári* зьяўляюцца выняткамі і ўтвараюцца ад дгāту *grah* і *bhṛ* адпаведна крт-пратйайай *iN*.

Siddha, asiddha

Пасьля выкананьня правіла яго вынік стаецца зьдзейсьненым, гатовым, дасяжным (*siddha*) як умова для іншых правілаў. Аднак, пасьля правіла पूर्वत्रासिदद्धम् ८।२।१ вынік правіла абвяшчаецца недасяжным,

нязьдзейсьненым (*a-siddha*) для ўсіх папярэдніх правілаў. Такім чынам, пачынаючы ад правіла 8.2.1, правілы выконваюцца пасьлядоўна, не азіраючыся назад. Тры апошнія па̄ды сӯтрапа̄ṭхі, што пачынаюцца гэтым загалоўкам, называюцца *tri-pādī* “тры крокі”. Напрыклад:
náraḥ āsīt → náray āsīt → nára_ āsīt, дзе лопа *y* адбываецца паводле правіла लोपश्शाकल्यस्य ८।३।१९, якое знаходзіцца ў *tri-pādī*. Далейшае сандгі *a+ā → ā* паводле правіла अकस्सवर्णे दीर्घः ६।१।१०१ не адбываецца, таму што выдаленьне *y* зьяўляецца недаступным для гэтага правіла: яно па-ранейшаму “бачыць” *y*.

Зьясьненьні

Тлумачэньне правіла заўсёды азначае яго разгортваньне ў звычайны санскрыцкі сказ. Гэты сказ зьяўляецца першай часткай зьясьненьня тэксту – *vṛtti*. Адылі для поўнага разуменьня правіла патрэбныя прыклады яго ўжываньня ды неўжываньня. Такі разгляд зьяўляецца часткай зьясьненьня другой ступені – *bhāṣya*. У сваю чаргу, *bhāṣya* можа быць дачынам зьясьненьня трэцяй ступені і г.д. Граматыка санскрыту вядомая як *trímuni vyākáraṇam* “вйа̄караṇа трох муні (мудрацоў)”: Па̄ṇіні і двух зьясьняльнікаў яго твору – Ка̄тйа̄йаны і Патаньджалі. Аўтарытэт апошняга зь іх традыцыйна лічыцца найбольшым.

Vārttika

Першым з захаваных зьясьненьняў на твор Па̄ṇіні зьяўляецца *Vārttika* настаўніка Ка̄тйа̄йаны (*Kātyāyana*). Гэта зьясьненьне на *vṛtti* сӯтраў, задачай якога быў правер правамернасьці, дацэльнасьці правілаў. У выпадку ўзьнікненьня праблемаў Ка̄тйа̄йана прапаноўвае або даданьне новых сӯтраў, або іншае тлумачэнне ўжо існых. Ва̄рттікі Ка̄тйа̄йаны захаваліся як дачын іншых зьясьненьняў – Мага̄бга̄шйі і Ка̄шікі. Лічыцца, што Ва̄рттіка Ка̄тйа̄йаны была створана не пазьней за IV ст. да н.э.

Mahābhāṣya

Вялікае зьясьненьне вйа̄караṇы (*vyākaraṇa-mahābhāṣya*) настаўніка Патаньджалі (*Paṭañjali*) на Ва̄рттікі Ка̄тйа̄йаны лічыцца найбольш аўта-

рытэтным зьясьненьнем твору Па̄ṇіні. Паколькі яго дачынам зьяўляюцца ва̄рттікі, а ня самі сӯтры, то ён пакрывае ня ўсе правілы сӯтрапа̄ṭхі. Зьясьненьне Патаньджалі збудаванае як дыялёг трох віртуальных асобаў: *pūrva-pakṣin* (вучань, што ставіць пытаньні), *uttara-pakṣin* (старэйшы вучань, што адказвае на пытаньні) і *siddhāntin* (настаўнік, што робіць канчатковую выснову). Лічыцца, што зьясьненьне Патаньджалі было створаны не пазьней за II ст. да н.э. Тэкст Мага̄бга̄шйі ў транслітэрацыі: *http://gretil.sub.uni-goettingen.de/gretil/1_sanskr/6_sastra/1_gram/pmbhasuu.htm*.

Kāśikā

Kāśikā-vṛtti – гэта зьясьненьне, створанае ў горадзе *Kāśī* (Ва̄ра̄ṇасі̄) каля V ст. н.э. Гэта вялікае, падрабязнае і лёгкае для засваеньня зьясьненьне, аснову якога складае *vṛtti* усіх сӯтраў сӯтрапа̄ṭхі. Яно было створаны двума настаўнікамі – Джайа̄дітйам (*Jajāditya*) і Ва̄манам (*Vāmana*). Найбольш вядомае зьясьненьне на Ка̄ш́іка̄-вṛтті – *Pada-mañjarī* настаўніка Гарадатты (*Haradatta*).

Тэкст Ка̄ш́ікі ў транслітэрацыі: *http://gretil.sub.uni-goettingen.de/gretil/1_sanskr/6_sastra/1_gram/jvkasipu.htm* – і тут: *http://www.intratext.com/IXT/SAN0012/*.

Siddhānta-kaumudī

Siddhānta-kaumudī ("месяцовае сьвятло канчатковага вырашэньня") – гэта зьясьненьне на твор Па̄ṇіні, створана настаўнікам Бгаṭṭоджі̄ Ді̄кшітам (*Bhaṭṭojī Dīkṣita*) у XVII ст. У той час санскрыт ужо даўно не засвойваўся дзецьмі ў якасьці першай мовы, і мэтады яго навучаньня давялося зьмяняць. Сіддга̄нта-каўмуді̄ зьясьняе ўсе сӯтры Па̄ṇіні, але ў асаблівым парадку. Гэта зьясьненьне арганізавана паводле пракараṇаў (*prakaraṇa*) – тэмаў словаўтварэньня. Гэта найбольш папулярнае зьясьненьне на А̄шṭа̄дгйа̄йі̄ цягам апошніх стагодзьдзяў, на якое ў сваю чаргу існуюць многія іншыя зьясьненьні. Яго скарочанымі адменамі зьяўляюцца творы *Madhya-siddhānta-kaumudī* і *Laghu-siddhānta-kaumudī* граматыста Варадара̄джы (*Varadarāja*).

Сіддга̄нта-каўмудӣ ў перакладзе на ангельскую: *https://archive.org/details/siddhantakaumud00agoog*.

Тэкст Лаґгу-сіддга̄нта-каўмудӣ ў транслітэрацыі: *http://gretil.sub.uni-goettingen.de/gretil/1_sanskr/6_sastra/1_gram/varlghku.htm*.

Пераклады граматыкі Па̄ṇіні

Першым перакладам грамытыкі Па̄ṇіні на эўрапэйскія мовы быў пераклад на нямецкую, зроблены Отто фон Бётлінґам і апублікаваны ў 1840 г. Адным зь першых перакладаў на ангельскую быў пераклад Ш́рӣш́ы Чандры Васу (*Śrīśa Candra Vasu*, 1891), які ўлучае ў сябе і пераклад Ка̄ш́ іка̄-вртті. Найлепшым перакладам, прыдатным для самастойнага вывучэньня, варта лічыць пераклад Сумітры Маṅґэш́а Катрэ (*Sumitra Maṅgeś Katre*, 1987), што спалучае ў сабе сьцісласьць з падрабязным разборам прыкладаў. Таксама варта згадаць пераклад Рама̄на̄тха Ш́армы (*Ramānāth Śarma*, 1990-2003) з васьмі тамоў, што ўлучае разгорнутыя зьясьненьні. Існуе таксама пераклад на францускую мову, зроблены вядомым індолягам Луі Рэну (*Louis Renou*, 1966).

Найлепшымі ўводзінамі ў граматыку Па̄ṇіні можа служыць кніга амэрыканскага індоляга Джорджа Кардоны “Па̄ṇіні: яго Твор і яго традыцыі” (*George Cardona. Pāṇini: His Work and Its Traditions,* 1988). Іншая кніга Дж.Кардоны *Pāṇini: A Survey of Research* (1976) зьмяшчае вялікаю тэматычную бібліяграфію дасьледаваньняў, прысьвечаных граматыцы Па̄ṇіні.

2. Дга̄ту-канцавыя асновы

Дга̄ту можа апынуцца на канцы асновы імені ў выніку абавязквовай лопы *kṛt*-афікса *v* (*Kvi̲P, Kvi̲N, Nvi̲, Nvi̲N, vi̲T, vi̲C*):
bhū+Kvi̲P → *bhū́_* – быцьцё, зямля

Прыгэтым замест канцавых *ī* і *ū* перад *aC*-пачатковымі вібгакті-афіксамі маюць быць замены *iya̲Ṅ* і *uva̲Ṅ* адпаведна:
bhū́+au → *bhúv-au*

Акрамя таго, пасьля *ī*- і *ū*-канцавых асноў жаночага роду *Ṅit*-пазначаныя афіксы могуць быць такімі самымі, як у выпадку асноў тыпу *nadī́*.

Пасьля асновы, што зьяўляецца аднаскладовай перад афіксам *suP*, вібгакті-афіксы, пачынаючы з трт̣ӣйā, маюць быць націскнымі.

ī-канцавая аснова жаночага роду *śrī́*

	ए॰	द्वि॰	ब॰
१	श्री॑ः	श्रि॑यौ	श्रि॑यः
२	श्रि॑यम्	श्रि॑यौ	श्रि॑यः
३	श्रिया॑	श्रीभ्या॑म्	श्रीभि॑ः
४	श्रिये॑ / श्रियै॑	श्रीभ्या॑म्	श्रीभ्य॑ः
५	श्रिय॑ः / श्रिया॑ः	श्रीभ्या॑म्	श्रीभ्य॑ः
६	श्रिय॑ः / श्रिया॑ः	श्रियो॑ः	श्रिया॑म् / श्रीणा॑म्
७	श्रियि॑ / श्रिया॑म्	श्रियो॑ः	श्रीषु॑
आ॰	हे श्री॑ः	हे श्रि॑यौ	हे श्रि॑यः

ū-канцавая аснова жаночага роду *bhū́*

	ए॰	द्वि॰	ब॰
१	भू॑ः	भु॑वौ	भु॑वः
२	भु॑वम्	भु॑वौ	भु॑वः
३	भुवा॑	भूभ्या॑म्	भूभि॑ः
४	भुवे॑ / भुवै॑	भूभ्या॑म्	भूभ्य॑ः
५	भुव॑ः / भुवा॑ः	भूभ्या॑म्	भूभ्य॑ः
६	भुव॑ः / भुवा॑ः	भुवो॑ः	भुवा॑म् / भूना॑म्
७	भुवि॑ / भुवा॑म्	भुवो॑ः	भूषु॑
आ॰	हे भू॑ः	हे भु॑वौ	हे भु॑वः

Añcŭ̊-канцавыя асновы

Ёсьць асаблівая група даволі распаўсюджаных слоў, што ўтвараюцца ад кораня *añcŭ̊* ʻгнуцца, рухацца' з дапамогай афікса *Kvi̱N* пры наяўнасьці *sŭ̊P*-канцавой упапады. Прыгэтым перадапошні *n* кораня зьнікае. Напрыклад:
prá+añcŭ̊+Kvi̱N → prā́c – усходні
práti+añcŭ̊+Kvi̱N → pratyác – заходні
úd+añcŭ̊+Kvi̱N → údac– паўночны
áva+añcŭ̊+Kvi̱N → ávāc – паўднёвы
sám+añcŭ̊+Kvi̱N → samyác – добры, адпаведны

Асаблівасьці скланеньня

Перад сарванāмастхāнамі да асновы дадаецца āґама *nu̱M*. Прыгэтым перад афіксам *sŭ̊* канцавы *c* зьнікае, а *n* на канцы пады замяняецца на *ṅ*:
*prā́c+sŭ̊ → prā́nc_ → prā́n_ → prā́**ṅ***
prā́c+au → prā́nc+au → prā́ṃc+au → prā́ñcau

Замест *bha*-перадапошняга *aT* мае быць лопа, але пасьля упасарґі *úd* замест *aT* мае быць *īT*. Замест папярэдняга *aC* мае быць доўгі:
*prá+ac+Śas → prá+_c+Śas → pr**ā́**+c+Śas → prā́caḥ*
*úd+ac+Śas → úd+**ī**c+Śas → údīcaḥ*

Вібгакті-афіксы, пачынаючы з тр̥тīйā, маюць быць націскнымі пасьля асновы, аднаскладовай перад афіксам *suP*:
prāc+bhyām → prāgbhyā́m

Формы жаночага роду

У сэнсе жаночага роду пасьля *añcŭ̊*-канцавых асноў дадаецца афікс *ṄīP*:
prá+ac+ṄīP → prā́cī
práti+ac+ṄīP → pratī́cī
úd+ac+ṄīP → údīcī
áva+ac+ṄīP → ávācī
sám+ac+ṄīP → samī́cī

апсй̆-канцавая аснова мужчынскага роду *prā́c*

	ए॰	द्वि॰	ब॰
१	प्रा॑ङ्	प्रा॑ञ्चौ	प्रा॑ञ्चः
२	प्रा॑ञ्चम्	प्रा॑ञ्चौ	प्रा॑चः
३	प्रा॑चा	प्रा॑ग्भ्याम्	प्रा॑ग्भिः
४	प्रा॑चे	प्रा॑ग्भ्याम्	प्रा॑ग्भ्यः
५	प्रा॑चः	प्रा॑ग्भ्याम्	प्रा॑ग्भ्यः
६	प्रा॑चः	प्रा॑चोः	प्रा॑चाम्
७	प्रा॑चि	प्रा॑चोः	प्रा॑क्षु
आ॰	हे प्रा॑ङ्	हे प्रा॑ञ्चौ	हे प्रा॑ञ्चः

апсй̆-канцавая аснова мужчынскага роду *pratyác*

	ए॰	द्वि॰	ब॰
१	प्रत्य॑ङ्	प्रत्य॑ञ्चौ	प्रत्य॑ञ्चः
२	प्रत्य॑ञ्चम्	प्रत्य॑ञ्चौ	प्रती॑चः
३	प्रती॑चा	प्रत्य॑ग्भ्याम्	प्रत्य॑ग्भिः
४	प्रती॑चे	प्रत्य॑ग्भ्याम्	प्रत्य॑ग्भ्यः
५	प्रती॑चः	प्रत्य॑ग्भ्याम्	प्रत्य॑ग्भ्यः
६	प्रती॑चः	प्रती॑चोः	प्रती॑चाम्
७	प्रती॑चि	प्रती॑चोः	प्रत्य॑क्षु
आ॰	हे प्र॑त्यङ्	हे प्र॑त्यञ्चौ	हे प्र॑त्यञ्चः

а̃нсй̆-канцавая аснова мужчынскага роду *údac*

	ए॰	द्वि॰	ब॰
१	उ॑दङ्	उ॑दञ्चौ	उ॑दञ्चः
२	उ॑दञ्चम्	उ॑दञ्चौ	उ॑दीचः

३	उंदीचा	उंदग्भ्याम्	उंदग्भिः
४	उंदीचे	उंदग्भ्याम्	उंदग्भ्यः
५	उंदीचः	उंदग्भ्याम्	उंदग्भ्यः
६	उंदीचः	उंदीचोः	उंदीचाम्
७	उंदीचि	उंदीचोः	उंदक्षु
आ॰	हे उंदङ्	हे उंदञ्चौ	हे उंदञ्चः

айсӣ-канцавая аснова ніякага роду *prā́c*

	ए॰	द्वि॰	ब॰
१,२	प्रांग् / ॰क्	प्रांची	प्रांञ्चि

рэшта як у мужчынскім родзе

айсӣ-канцавая аснова ніякага роду *pratyác*

	ए॰	द्वि॰	ब॰
१,२	प्रत्यंग् / ॰क्	प्रतींची	प्रत्यंञ्चि

рэшта як у мужчынскім родзе

айсӣ-канцавая аснова ніякага роду *údac*

	ए॰	द्वि॰	ब॰
१,२	उंदग् / ॰क्	उंदीची	उंदञ्चि

рэшта як у мужчынскім родзе

Слоўнік

मन् । मनँ । दि॰ आ॰ अनिट् । мысьліць, уважаць (кагосьці кімсьці – २ २) । सन् – मींमांस । क्त – मतं ॥

रुच् । रुचँ । भ्वा॰ सेट् आ॰ । сьвяціць, падабацца (४) । सन् – रुंरुचिष ॥

अन्वितं । त्रि॰ । які сьледуе за; часта ўжываецца ў татпурушы ў сэнсе

надзеленасьці ці валоданьня ॥

अ॑वाच् । त्रि॰ ङीप् (अ॑वाची) । ніжні, паўднёвы । स्त्री॰ । поўдзень । अ॰ । уніз, на поўдзень ॥

अ॑स्त । न॰ । дом ॥

उ॑दच् । त्रि॰ ङीप् (उ॑दीची) । верхні, паўночны । स्त्री॰ । поўнач । अ॰ । уверх, на поўнач ॥

दे॑श । पु॰ । краіна ॥

प्रा॑च् । त्रि॰ ङीप् (प्रा॑ची) । пярэдні, усходні । स्त्री॰ । усход । अ॰ । наперад, на ўсход ॥

प्रत्य॑ंच् । त्रि॰ ङीप् (प्रती॑ची) । задні, заходні । स्त्री॰ । захад । अ॰ । назад, на захад ॥

भू॑ । स्त्री॰ । быцьцё, зямля ॥

श्री॑ । स्त्री॰ । краса, багацьце, багіня шчасьця Ш́рī ॥

सम्य॑ंच् । त्रि॰ ङीप् (समी॑ची) । добры, адпаведны । अ॰ । належна, як сьлед ॥

से॑ना । स्त्री॰ । войска ॥

Практыкаваньне 1

प्रा॑च्यां ज्यो॑तींष्युद्ग॑च्छन्ति प्रती॑च्यां चा॑स्तं गच्छन्ति ।१।

उ॑दीचि व॑ने स्वादफुला॑ वृक्षा॑ एधन्ते ।२।

स॑र्वां भु॑वं जित्वा॑ सेनान्वितो॑ नृप॑ः प्रत्य॑ग्गत॑ः ।३।

शि॑ष्यः कुम्भ॑म॑वागस्थापयत् ।४।

ह्य॑ः प्रत्य॑क्षु क्षे॑त्रेषु बा॑लाः पु॑ष्पाण्यचिन्वन् ।५।

उ॑दक्पश्यते॑ति रा॑जा से॑नां बभाषे ।६।

प्रा॑चे नृपा॑य प्रत्य॑ञ्चो देशा॑ न॑ रोचन्ते ।७।

प्रा॑ग्ग्रा॑माच्छ्रियो॑ मण्डिरं॑ स्थित॑म् ।८।

शि॑ष्या गुरुं॑ देव॑ं मन्यन्ते ।९।

Практыкаваньне 2

1. Перамогшы ворагаў, князь здабыў шматлікія багацьці.
2. Настаўнік з-вучнямі адправіўся жыць у заходнім лесе.
3. Ворагі зламалі паўднёвую браму.
4. Настаўнік належным чынам ушанаваў багіню шчасьця.
5. На захад ад гораду ідзе дождж.
6. Князь усходняй краіны быў пераможаны ворагамі.
7. Войска ворагаў аблагае горад.
8. Надзелены-знаньнем настаўнік праслаўляецца на зямлі.
9. Выйшаўшы зь вёскі, ідзі на поўнач.

Заданьне

1. Вывучыць новыя ўзоры скланеньня.
2. Вывучыць новыя словы.
3. Зрабіць практыкаваньні на пераклад.

॥ ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

ЗАДАНЬНІ НА САМАПРАВЕРКУ 6

I. Адказаць на нытаньні і выканаць заданьні:

1. Чым адрозьніваюцца *lr̥̆Ṅ, lr̥̆Ṭ* і *lŭṬ*?
2. Чым адрозьніваюцца *lĭṄ* і *lŏṬ*?
3. Чым адрозьніваецца афікс *lĭṄ* у сэнсе дабраславеньня ад афікса *lĭṄ* у іншых сэнсах?
4. Чым адрозьніваюцца *lăṄ, lĭṬ* і *lŭṄ*?
5. Як утвараюцца колькасныя лічэбнікі ад 11 да 100?
6. Як утвараюцца колькасныя лічэбнікі ад 100 і далей?
7. Як утвараюцца парадкавыя лічэбнікі?
8. Што такое *vyākaraṇa*? Чым яна адрозьніваецца ад грэка-лацінскай граматычнай традыцыі?
9. Зь якіх асноўных частак складаецца твор Pāṇіні?
10. Якія віды правілаў ёсьць у граматыцы Pāṇіні?
11. Што азначае, калі вынік правіла зьяўляецца *asiddha*?
12. Назавеце асноўныя зьясьненьні на граматыку Pāṇіні.

II. Паставіць слова ў дужках у належную форму і неракласьці сказы:

से॑वकाः श्वो॑ द्वा॑विंशतिं वृ॒क्षा॑णां (ल)ू ।१।
द्वि॒ड्यौ॑ भु॑वं र॑क्षणाय यु॒द्धं (इ) ।२।
य॑दि नदी॑म् (तृ) त॑त्सु॑न्दरद्वारं न॑गरमद्रक्ष्यः ।३।
गुरुः॑ (रा॑जन्) अ॑धनिभ्य आहारं॑ दापया॑ं चकार ।४।
(१४१०) व॑र्षे नो म॒हाराजा॑ द्विं॑षो जिगाय ।५।
पुण्यकर्मा॑णि सर्वदा क्रियेरन्निं॑ति (गुरु॑तम) अभाषि ।६।
(अद॑स् र॑क्षक) अय॑ं र॑क्षको ब॑लवत्तरः ।७।
प्रथमा॑न्नं॑गरान्मे द्विती॑यं (रुच्) ।८।
असौ॑ से॑वकः क॑टान् (कृ) न॑ जानाति ।९।
(उ॑दच्) (अ॑वाच्) च नद्यो॒॑ऽस्मि॑न्देशे॑ स॑ गच्छन्ते ।१०।

III. Уставіць словы наводле сэнсу:

यदा॑ देवा॑ः ... तदा॑ न॒द्य॑ः पू॒र्णा॑ भवन्ति ।१।
धनि॑नो गृह॑म् ... रोचते ।२।
कु॑त्र न॑वो गुरु॑र्वसति ... न॑रा जिज्ञासन्ते ।३।
ए॑कानि गृहा॑ण्युपनदि॑ तिष्ठ॑न्ति ... उपक्षेत्र॑म् ।४।
विंशति॑ ... पुत्र॑स्या॑दर्शनान्न॑रस्त॑ न॑ प्रत्यजानात् ।५।
... पा॑चकेष्वह॑ पचामितमा॑म् ।६।
अ॑क्षालिताभ्यां ... आहार॑ः न॑ खादित॑व्यः ।७।
... रा॑जानः स्वदेशा॑न्त्रक्ष्यासुः ।८।
परशु॑ना छिन्न॑ दग्ध॑ वा व॑नं सर्वदा॑ पु॑नः ... ।९।

IV. Перафразаваць сказы:

रा॑जात्म॑ने शं॑सनमिच्छति ।१।
यदा॑ वृक्षा॑ः फ॑लवन्तस्तदा॑ व॑नं गन्त॑व्यम् ।२।
कुम्भा॑न्गृहीत्वा॑ से॑विका॑ नदी॑ जग्मुः ।३।
रा॑त्रौ रात्रौ बा॑लो ज्यो॑ती॑षि द्र॑ष्टुं गृहा॑द्गत॑ः ।४।
नद्या॑ वा॑रि न॑ पीयताम् ।५।
लोक जि॑त॑वान्नृप॑ः सुखे॑न जिजीव ।६।
ना॑री धे॑नुभिरखादयद॑श्वां॑श्चापाययत् ।७।
यदा॑ न॑रो घृते॑नाजुहोत्तदा॑ देवा॑ अतुष्यन् ।८।
स्वादफुलाना॑ र॑सः सप्त॑सु कुम्भे॑ष्वसूयत ।९।

V. Перакласьці з санскрыту:

अनुक्षेत्र॑म् । भवत्सेना॑ । जिता॑त्मा । शीघ्र॑तमम् । चित॑फलः । परशु॑च्छिन्नः । परिगृह॑म् । गतदिन॑म् ॥

❀ ❀ ❀

Пасьлямова

Прачытаўшы тэксты з паслоўным перакладам, зьмешчаныя ў дадатку да падручніка, варта абраць сабе арыгінальны санскрыцкі тэкст для больш глыбокага вывучэньня. На гэта ёсьць багаты выбар – у сеціве апублікавана вялікая колькасьць санскрыцкіх тэкстаў. Але я параіў бы пачаць з чытаньня *Bhagavad-gītā*, аднаго з найбольш істотных тэкстаў ведавай традыцыі, што мае прыгэтым даволі простую мову і бязьмежную глыбіню думкі.

Узровень валоданьня санскрытам, што дасягаецца засваеньнем гэтага курсу, дастатковы, каб працягнуць навучаньне паводле арыгінальнай граматыкі Пāṇіні. Працягам гэтага ўводнага курсу зьяўляецца падручнік “Традыцыйная граматыка санскрыту”, што будзе паступова публікавацца на старонцы *http://www.svayambhava.org/sanskrit.*

Кожны занятак асноўнага курсу складаецца з пэўнай колькасьці правілаў Пāṇіні, адмыслова сістэматызаваных, упарадкаваных і перакладзеных на беларускую мову. Практыкаваньні асноўнага курсу ўяўляюць сабой спачатку адаптаваныя, а пасьля цалкам арыгінальныя тэксты, у якіх пасьлядоўна асьвятляецца старажытнаіндыйская міталёгія, а таксама практычныя заданьні на словаўтварэньне.

Міхаіл Баярын

॥ अथ पाठमाला ॥

ЧЫТАНКА

॥ श्रीमद्भगवद्गीता ॥
॥ अथ चतुर्थोऽध्यायः ॥

СЬВЯТАЯ БАГАВІТАВА ПЕСЬНЯ
Чацьверты ўзыход

श्रीभगवानुवाच
इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम्
विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥१॥

śrī- – сьвяты *bhagavān* – Багавіт *uvāca* – прамовіў:
imam – гэтую *a-vyayam* – нязьменную, вечную *yogam* – йоґу *pra-uktavān* – я паведаміў *vi-vasvate* – Вівасвату, *vi-vasvān* – Вівасват (“Вы-сьветлы”, бог Сонца) *pra āha* – прамовіў *manave* – Ману, *manuḥ* – Ману (“Мысловец”, сын Вівасватаў, продак людзей) *abravīt* – мовіў *ikṣvākave* – Ікшвāку (сыну Ману Вайвасваты, князь-продку сонечнага роду)

एवं परम्पराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः
स कालेनेह महता योगो नष्टः परंतप ॥२॥

evam – так *param-parā-* – пасьлядоўна адзін ад аднаго *pra-āptam* – атрыманую *imam* – яе *viduḥ* – уведвалі *rāja-ṛṣayaḥ* – князі-рушы, ўладарыпрарокі, *iha* – але тут *kālena* – зь цягам часу *mahatā* – вялікага *saḥ* – тая *yogaḥ* – йоґа *naṣṭaḥ* – была страчана, зьнікла, *paraṃ-tapa* – о Ворагаў пекла (Арджуна)

स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः
भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम् ॥३॥

eva – менавіта *saḥ ayaṃ* – тая самая *purātanaḥ* – даўняя, адвечная *yogaḥ* – йоґа *mayā* – мной *te* – табе *pra-uktaḥ* – моўлена *adya* – сёньня, *iti* – бо *asi* – ты ёсьць *me* – мой *bhaktaḥ* – божнік *sakhā ca* – і сябра, *hi* – а *etad* – гэта *uttamam* – навышняя *rahasyam* – тайна

अर्जुन उवाच
अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः
कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥४॥

arjuna – Арджуна *uvāca* – прамовіў:
a-param – пазьней *janma* – нараджэньне *bhavataḥ* – пана, *param* – раней *janma* – нараджэньне *vi-vasvataḥ* – Вівасвата, *katham* – як *vijānīyāṃ* – я магу зразумець *etad* – гэта, *iti* – што *tvam* – ты *ādau* – спачатку *pra uktavān* – паведаў?

श्रीभगवानुवाच
बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन
तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ॥५॥

śrī- – сьвяты *bhagavān* – Багавіт *uvāca* – прамовіў:
bahūni – многа *vi-ati-itāni* – мінулых *janmāni* – раджэньняў *me* – у мяне, *tava ca* – і ў цябе, *arjuna* – о Ясны, Арджуна, *ahaṃ* – я *veda* – ведаю *tāni* – іх *sarvāṇi* – усе, але *tvaṃ* – ты *na* – не *vettha* – ведаеш, *paraṃ-tapa* – Ворагаў пекла (Арджуна)

अजोऽपि सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरोपि सन्
प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय सम्भवाम्यात्ममायया ॥६॥

san – існы *ajaḥ* – ненароджаным, *avyaya-ātmā* – саманязьменным, *api* – нават *san* – існы *īśvaraḥ* – уладаром *bhūtānām* – бытаў, *svām* – над сваёй *pra-kṛtim* – пратворай *adhi-ṣṭhāya* – устаўшы *sam bhavāmi* – узбываю, ўзьнікаю *ātma-* – сваёй *māyayā* – мнівам, чарамі

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥७॥

hi – бо *yadā yadā* – усякі раз, калі *bhavati* – узьнікае *glāniḥ* – аслабленьне *dharmasya* – права, *bhārata* – о нашчадак Бгараты (Арджуна), *abhi-ut-sthānam* – і ўздым *adharmasya* – няправа, *tadā* – тады *aham* – я *ātmānam* – сябе сам *sṛjāmi* – ствараю

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम्
धर्मसंस्थापनार्थाय सम्भवामि युगे युगे ॥८॥

pari-trāṇāya – дзеля абароны *sādhūnām* – добрых *ca* – і *vi-nāśāya* – зьнішчэньня *duṣ-kṛtām* – злачынцаў, *-arthāya* – дзеля *saṃ-sthāpana-* – сьцьверджаньня *dharma-* – права, *sam bhavāmi* – узьнікаю *yuge yuge* – штовеку

जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः
त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन ॥९॥

janma – нараджэньне *karma ca* – і чын *me* – мой *divyam* – боскі *yaḥ* – хто *vetti* – ведае *evaṃ* – так *tattvataḥ* – тоесна, сапраўды, *saḥ* – той, *tyaktvā* – пакінуўшы *dehaṃ* – цела, *eti* – рушыць *na* – не *punar-janma* – да зноўраджэньня, перароду, *mām* – да мяне *eti* – ідзе, *arjuna* – о Ясны, Арджуна

वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः
बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥१०॥

vīta- – пазбытыя *rāga-* – палу, *bhaya-* – страху *krodhāḥ* – гневу, *mad-mayāḥ* – мной поўныя, *mām* – да мяне *upa-ā-śritāḥ* – дапаўшы, *bahavaḥ* – многія *pūtāḥ* – ачышчаныя *tapasā* – жарбой *jñāna-* – знаньня, *ā-gatāḥ* – прыйшлі *mad-* – да майго *bhāvam* – быцьця

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम्
मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥११॥

yathā – як *ye* – якія *māṃ* – да мяне *pra padyante* – прыходзяць, *tān* – тых *tathā* – так *eva* – сама *aham* – я *bhajāmi* – бажаю, ушаноўваю, *mama* – маёй *vartmā* – дарогай *anu vartante* – сьледуюць *sarvaśaḥ* – суцэльна, ўсе *manuṣyāḥ* – людзі, *pārtha* – о сыне Пр̣тхі (Арджуна)

कांक्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः
क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥१२॥

kāṃkṣantaḥ – прагныя *siddhim* – посьпеху *karmaṇām* – чынаў *iha* – тут *yajante* – абракаюць *devatāḥ* – боствам, *kṣipram* – скора *hi* – бо *mānuṣe*

– у людзкім *loke* – сьвеце *bhavati* – узьнікае *siddhiḥ* – посьпех, *-jā* – народжаны *karma-* – з чыну

चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः
तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम् ॥१३॥

mayā – мною *sṛṣṭam* – створаны *cāturvarṇyam* – чатыры станы (брāгмаṇы, кшатрійі, вайш́йі, ш́ӯдры) *vi-bhāgaśaḥ* – паводле адпаведнасьці *guṇa-* – кметаў, якасьцяў *karma-* – і чыну, *māṃ* – мяне, *api* – хаця і *tasya* – іх *kartāram* – чыньніка, творцу, *viddhi* – ведай *a-vyayam* – нязьменным *a-kartāram* – нячыньнікам

न मां कर्माणि लिम्पन्ति न मे कर्मफले स्पृहा
इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते ॥१४॥

karmāṇi – учынкі *māṃ* – мяне *na* – не *limpanti* – пэцкаюць, плямяць, *na* – няма *me* – у мяне *spṛhā* – прагі *phale* – плёну *karma-* – чыну, *yaḥ* – хто *mām* – мяне *iti* – так *abhi jānāti* – пазнае, *saḥ* – той *na* – не *badhyate* – вязьніцца *karmabhiḥ* – чынамі

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः
कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम् ॥१५॥

evaṃ – так *jñātvā* – знаўшы, *kṛtaṃ* – быў чынены *karma* – чын *api* – і *pūrvaiḥ* – продкамі, *mumukṣubhiḥ* – якія жадалі вызваленьня, *tasmāt* – таму і *tvaṃ* – ты *kuru* – чыні *karma* – чын *eva* – менавіта, той самы, *pūrvataram* – як раней *kṛtam* – быў чынены *pūrvaiḥ* – продкамі

किं कर्म किमकर्मेति कवयोप्यत्र मोहिताः
तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेशुभात् ॥१६॥

kim – што *karma* – чын? *kim* – што *a-karma* – нячын? *iti atra* – тут *api* – нават *kavayaḥ* – паэты, мудрыя *mohitāḥ* – зманутыя, *tat* – той *karma* – чын *te* – табе *pra vakṣyāmi* – я паведаю, *jñātvā* – узнаўшы *yat* – які, *mokṣyase* – ты вызвалісься *a-śubhāt* – ад няшчасьця

कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः
अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः ॥१७॥

hi – бо *api* – і *karmaṇaḥ* – чыну (тоества, змысел) *boddhavyam* – мае быць знойдзены ў розуме, *ca* – і *boddhavyam* – мае быць знойдзены ў розуме *vi-karmaṇaḥ* – звычыну, *a-karmaṇaḥ ca* – і нячыну *gahanā* – глыбокі, сукрыты *gatiḥ* – сьцег, рух *karmaṇaḥ* – чыну

कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः
स बुद्धिमान्मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत् ॥१८॥

yaḥ – хто *paśyet* – убачыць *karmaṇi* – у чыне *a-karma* – нячын, *a-karmaṇi* – і ў нячыне *karma* – чын, *saḥ* – той *manuṣyeṣu* – між людзей *buddhimān* – разумны, *saḥ* – той *yuktaḥ* – едны *kṛt* – чыньнік *kṛtsna-* – цэлага *karma-* – чыну

यस्य सर्वे समारम्भाः कामसंकल्पवर्जिताः
ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पण्डितं बुधाः ॥१९॥

yasya – чые *sarve* – усе *sam-ā-rambhāḥ* – пачынаньні *varjitāḥ* – пазбытыя *saṃkalpa-* – намеру *kāma-* – пажады, *dagdha-* – чый спалены *karmāṇam* – чын *agni-* – агнём *jñāna-* – знаньня, *tam* – таго *āhuḥ* – завуць *budhāḥ* – разумныя *paṇḍitam* – мудрым

त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं नित्यतृप्तो निराश्रयः
कर्मण्यभिप्रवृत्तोपि नैव किंचित्करोति सः ॥२०॥

tyaktvā – пакінуўшы *ā-saṅgam* – зьвязак *phala-* – плёну *karma-* – чыну, *nitya-* – заўсёды *tṛptaḥ* – спатолены, *nir-āśrayaḥ* – безапорны, беззалежны, *karmaṇi* – у чыне *api* – нават *abhi-pra-vṛttaḥ* – заняты, *saḥ* – ён *eva* – зусім *na kiṃ cit* – нічога не *karoti* – чыніць

निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः
शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥२१॥

nir-āśīḥ – бесспадзеўны, *-ātmā* – сам *-citta-* – чуваньне якога *yata-* – сунята, *tyakta-* – пакінуўшы *sarva-* – усё *pari-grahaḥ* – зьбіраньне, набыва-

ньне, *śārīram* – цялёсны *karma* – чын *kevalam* – толькі *kurvan* – чынячы, *na* – не *āpnoti* – атрымоўвае *kilbiṣam* – ганы

यदृच्छालाभसंतुष्टो द्वन्द्वातीतो विमत्सरः
समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते ॥२२॥

yad-ṛcchā- – выпадковым *lābha-* – дасягам *saṃ-tuṣṭaḥ* – здаволены, *ati-itaḥ* – пераўзыйшоўшы *dvan-dva* – двойства, *vi-matsaraḥ* – пазбыты зайздрасьці, *samaḥ* – аднакі, роўны, той самы *siddhau* – у посьпеху *a-siddhau ca* – і няўдачы, *na* – ня *ni badhyate* – вязьніцца, *kṛtvā* – чынячы *api* – нават

गतसङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः
यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥२३॥

gata- – у пазбытага *saṅgasya* – зьвязку, *muktasya* – вольнага, *cetasaḥ* – чуваньне якога *ava-sthita-* – усталена *jñāna-* – у знаньні, *ā-carataḥ* – які дзейсьніць *yajñāya* – дзеля аброку, *karma* – чын *pra vi līyate* – расчыняецца *samagram* – цалком

ब्रह्मार्पणं ब्रह्महविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम्
ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥२४॥

brahma- – Род *arpaṇam* – ёсьць бог, той, каму даецца аброк *brahma-* – Род *haviḥ* – ёсьць аброк, прысьвет *agnau* – у агонь *brahma-* – які ёсьць Род *brahmaṇā* – Родам *hutam* – абракаецца, *brahma* – Род *eva* – толькі *tena* – тым *gantavyaṃ* – мае быць дасягнуты, *sam-ā-dhinā* – у каго ёсьць супадзеў, у каго супадае *brahma-* – Род *karma-* – і чын

दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते
ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुह्वति ॥२५॥

eva – гэтак *a-pare* – адны *yoginaḥ* – йогіны *daivam* – прызначаны багом *yajñam* – аброк *pari upa āsate* – шануюць удзелам, *a-pare* – іншыя *agnau* – у агонь *brahma-* – які ёсьць Род *yajñam* – аброк *yajñena* – аброкам *eva* – менавіта *upa juvhati* – абракаюць

श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुह्वति
शब्दादीन्विषयानन्य इन्द्रियाग्निषु जुह्वति ॥२६॥

śrotra- – слых *ādīni* – і іншыя *indriyāṇi* – здолі *anye* – іншыя *juvhati* – абракаюць *agniṣu* – на агнёх *saṃ-yama-* – суйманьня, стрыманьня, *śabda-* – гук *ādīn* – і іншыя *vi-ṣayān* – абсягі *anye* – іншыя *juhvati* – абракаюць *indriya-agniṣu* – на агнёх-здолях

सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे
आत्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते ॥२७॥

a-pare – іншыя *sarva-* – усе *karmāṇi* – чыны *indriya-* – здоляў *ca* – і *karmāṇi* – чыны *prāṇa-* – дыхаў *juhvati* – абракаюць *dīpite* – у запалены *jñāna-* – знаньнем *agnau* – агонь *yoga-* – яднаньня, *ātma-saṃyama-* – самасуняцьця, самаўладаньня

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः ॥२८॥

tathā – таксама (ёсьць) *a-pare* іншыя, *yajñāḥ* – аброк якіх *dravya-* – рэч, *yajñāḥ* – аброк якіх *tapaḥ-* – жарба, *yajñāḥ* – аброк якіх *yoga-* – яднаньне, *yajñāḥ ca* – і тыя, аброк якіх *jñāna-* – знаньне *sva-adhyāya-* – самаўзыходу, самавучобы, *yatayaḥ* – намагары *saṃ-śita-* – трывалыя *-vratāḥ* – воляй

अपाने जुह्वति प्राणं प्राणेपानं तथापरे
प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः ॥२९॥

tathā – таксама *a-pare* – іншыя *juhvati* – абракаюць *apa-āne* – на выдыху *pra-āṇam* – удых, *pra-āṇe* – на ўдыху *apa-ānam* – выдых, *ruddhvā* – спыніўшы, стрымаўшы *apa-āna-* – выдыху *pra-āṇa-* – і ўдыху *gatī* – рухі, *para-āyaṇāḥ* – вышняя цэль якіх *ā-yāma-* – стрыманьне *prāṇa-* – дыху

अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुह्वति
सर्वेप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥३०॥

a-pare – іншыя, *ni-yata-* – суняўшы, абмежаваўшы *ā-hārāḥ* – ежу, здаволю, *pra-āṇān* – дыхі *juhvati* – абракаюць *pra-āṇeṣu* – у дыхі, *api* – і

sarve – усе *ete* – яны – *vidaḥ* – веднікі *yajña-* – аброку, *kalmaṣāḥ* – ганы якіх *yajña-* – аброкам *kṣapita-* – зьнішчаны

यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम्
नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम ॥३१॥

-bhujaḥ – хто есьць *a-mṛta-* – нясьмерце *śiṣṭa-* – астачы *yajña-* – аброку, *yānti* – рушаць *sanātanam* – да вечнага *brahma* – Роду; *ayam* – гэты *lokaḥ* – сьвет *na asti* – ня ёсьць *a-yajñasya* – для неаброчнага, *kutaḥ* – адкуль *anyaḥ* – іншы, *sattama* – о найісьцейшы, найлепшы *kuru-* – дзедзіч Куру?

एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे
कर्मजान्विद्धि तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥३२॥

evam – так *bahu-vidhāḥ* – мнагастайныя *yajñāḥ* – аброкі *vi-tatāḥ* – распасьцёртыя, прасьцягнутыя *mukhe* – перад ротам *brahmaṇaḥ* – Роду, *tān* – іх *sarvān* – усе *karma-* – з чыну *-jān* – узьніклымі *viddhi* – ведай, *evaṃ* – так *jñātvā* – спазнаўшы, *vi mokṣyase* – вызвалісься, дасягнеш волі

श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परंतप
सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते ॥३३॥

śreyān – лепш *dravya-mayād* – ад рэчыўнага *yajñāt* – аброку *yajñaḥ* – аброк *jñāna-* – знаньня, *paraṃ-tapa* – о Ворагаў пекла (Арджуна), *sarvam* – увесь *karma* – чын *a-khilam* – суцэльна, *pārtha* – о сыне Пртхі, *pari sam āpyate* – асягаецца цалкам *jñāne* – у знаньні

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया
उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥३४॥

tad – тое *viddhi* – уведай *pra-ṇi-pātena* – паклонам, дападаньнем, *pari-praśnena* – роспытам *sevayā* – і служэньнем, *te* – табе *upa dekṣyanti* – укажуць *jñānam* – знаньне *jñāninaḥ* – знаўцы, *-darśinaḥ* – якія бачаць *tattva-* – тоествы

यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पाण्डव
येन भूतान्यशेषेण द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि ॥३५॥

yat – якое *jñātvā* – узнаўшы, *punaḥ* больш *evaṃ* – так *na yāsyasi* – ня ўвойдзеш *moham* – у зман, *pāṇḍava* – о сыне Па̄ṅду (Арджуна), *yena* – якім *a-śeṣeṇa* – без астачы *bhūtāni* – быты *drakṣyasi* – ты ўбачыш *ātmani* – у сабе, *atha u* – а таксама *mayi* – ува мне

अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः
सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं संतरिष्यसि ॥३६॥

api – і нават *api* – калі *asi* – ты ёсьць *pāpebhyaḥ* – з грэшных *sarvebhyaḥ* – усіх *pāpa-kṛttamaḥ* – найгрэхачынны, найбольшы грэшнік, *eva* – менавіта *plavena* – чоўнам *jñāna-* – знаньня *sarvam* – усю *vṛjinam* – аблуду, ліха *saṃ tariṣyasi* – перасячэш

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन
ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा ॥३७॥

yathā – як *sam-iddhaḥ* запалены *agniḥ* – агонь *bhasmasāt* – у попел *kurute* – ператварае *edhāṃsi* – дровы, *arjuna* – о Ясны, Арджуна, *tathā* – так *agniḥ* – агонь *jñāna-* – знаньня *sarva-* – усе *karmāṇi* – чыны *kurute* – ператварае *bhasmasāt* – у попел

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते
तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति ॥३८॥

hi – бо *jñānena* – да знаньня *sadṛśam* – падобнага *iha* – тут *na vidyate* – няма *pavitram* – ачышчальніка, *tat* – яго *svayam* – сам, *saṃ-siddhaḥ* – дасягнуўшы *yoga-* – йоґі, *kālena-* – з часам *ātmani* – у сабе *vindati* – знаходзіць

श्रद्धावांल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः
ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ॥३९॥

śraddhāvān – веравіты, які мае веру *labhate* – атрымлівае, дасягае *jñānam* – знаньня, *tatparaḥ* – тагацэльны, Тое цэль якога, *saṃyata-* – суняўшы

indriyaḥ – здолі; *labdhvā* – атрымаўшы *jñānam* – знаньне, *a-cireṇa* – скора *parām* – у вышэйшы *śāntim* – спакой *adhi gacchati* – узыходзіць

अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च संशयात्मा विनश्यति
नायं लोकोस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥४०॥

a-jñaḥ ca – і нязнаўца *a-śraddadhānaḥ ca* – і няверанік, *saṃśaya-ātmā* – самасумнеўны *vi naśyati* – гіне, *na* – ні *ayam* – гэты *lokaḥ* – сьвет, *na* – ані *paraḥ* – вышні, *na* – ані *sukham* – шчасьце *saṃśaya-ātmanaḥ* – для самасумнеўнага

योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंशयम्
आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय ॥४१॥

saṃ-ny-asta- – які адрок *karmāṇam* – чын *yoga-* – йоґай, *saṃ-chinna-* – які адсек *jñāna-* – знаньнем *saṃ-śayam* – сумневы, таго *ātmavantam* – самавітага, самаўладнага *karmāṇi* – чыны, учынкі *na* – не *ni badhnanti* – вязьняць, *dhanaṃ-jaya* – о Скарба-зваёўца (Арджуна)

तस्मादज्ञानसम्भूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः
छित्त्वैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥४२॥

tasmāt – таму *sam-bhūtam* – узбыты, ўзьніклы *a-jñāna-* – зь нязнаньня *hṛt-stham* – стойны ў сэрцы *enaṃ* – гэны *saṃ-śayam* – сумнеў *chittvā* – сьсекшы *asinā* – мячом *jñāna-* – знаньня *ātmanaḥ* – сябе *yogam* – у йоґу, яднаньне *ā tiṣṭha* – устань, *ut tiṣṭha* – узнож, паўстань, *bhārata* – о нашчадак Бгараты

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायाँ योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसँवादे ब्रह्मार्पणयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः

ОМ ТАТ САТ

такі ў сьвятых Багавітавых Песьнях, велічных пранікненьнях, родаведзе, настаўе яднаньня, у сумове сьвятога Крშṇы і Арджуны чацьверты ўзыход на імя “Сіла рода-аброку”.

॥ मनुस्मृतिः ॥
॥ अथ प्रथमोऽध्यायः ॥

ЗАВЕТ МАНУ
Першы ўзыход (1-25)

मनुमेकाग्रमासीनमभिगम्य महर्षयः ।
प्रतिपूज्य यथान्यायमिदं वचनमब्रुवन् ॥१॥

mahā- вялікія – *ṛṣayaḥ* – рушы, *abhi-gamya* – падышоўшы *manum* – да Ману *eka-agram* – "у якога адна цэль", засяроджанага *āsīnam* – што сядзеў, *prati-pūjya* – (і) пачціўшы *yathā-nyāyam* – паводле звычаю, *idam* – гэту *vacanam* – мову *abruvan* – сказалі

भगवन्सर्ववर्णानां यथावदनुपूर्वशः ।
अन्तरप्रभवानां च धर्मान्नो वक्तुमर्हसि ॥२॥

bhagavan – багавіце, *arhasi* – можаш, маеш *vaktum* – сказаць (т.б. скажы, калі ласка) *naḥ* – нам *dharmān* – правы *sarva-* – усіх *varṇānām* – станаў *ca* – і *-prabhavānām* – тых, у якіх паходжаньне *antara-* – прамежкавае (т.б. людзей мяшаных станаў) *yathāvad* – належна *anu-pūrvaśaḥ* – па парадку

त्वमेको ह्यस्य सर्वस्य विधानस्य स्वयम्भुवः ।
अचिन्त्यस्याप्रमेयस्य कार्यतत्त्वार्थवित्प्रभो ॥३॥

hi – бо *tvam* – ты *ekaḥ* – адзін, *pra-bho* – спадару, *vit* – веднік *artha-* – сэнсу *tattva-* – тоеستваў *kārya-* – належных чынаў, абарадаў *asya* – гэтага *sarvasya* – усяго *vi-dhānasya* – устанаўленьня *a-cintyasya* – няздумнага, *a-pra-meyasya* – непрамернага *svayam-bhuvaḥ* – Самабыўцы

स तैः पृष्टस्तथा सम्यगमितौजा महात्मभिः ।
प्रत्युवाचार्च्य तान्सर्वान्महर्षीञ्श्रूयतामिति ॥४॥

saḥ – ён, *-ojā* – сіла *a-mita* – якога невымерная, *tathā* – гэтак *samyak* – як сьлед *pṛṣṭaḥ* – спытаны *taiḥ* – тымі *mahā-ātmabhiḥ* – сама-вялікімі, *prati*

uvāca – адказаў, *arcya* – ушанаваўшы *tān* – іх *sarvān* – усіх *mahā-* – вялікіх *-ṛṣīn* – рушаў *iti* – так: *śrūyatām* – “хай будзе пачута!”

आसीदिदं तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् ।
अप्रतर्क्यमविज्ञेयं प्रसुप्तमिव सर्वतः ॥५॥

āsīt – было *idam* – гэта *tamas-bhūtam* – нібы цемрай, *a-pra-jñātam* – непразнаным, *a-lakṣaṇam* – непракметным, *a-pra-tarkyam* – непрацямным, *a-vi-jñeyam* – невызнаўным, *iva* – нібыта *pra-suptam* – паснулым *sarvataḥ* – зусім, цалком

ततः स्वयम्भूर्भगवानव्यक्तो व्यञ्जयन्निदम् ।
महाभूतादि वृत्तौजाः प्रादरासीत्तमोनुदः ॥६॥

tataḥ – потым *bhagavān* – багавіт *svayam-bhūḥ* – Самабыўца, *vṛtta-* – у якога задзейнічана *-ojāḥ* – сіла, *a-vi-aktaḥ* – нявыяўлены, невыяўны *vi-añjayan* – выяўляючы *idam* – гэта: *mahā-bhūta-* – вялікія быты *-ādi* – і іншае, *prāduḥ āsīt* – узьнік, *-nudaḥ* – разганяючы *tamas-* – цемру

योऽसावतीन्द्रियग्राह्यः सूक्ष्मोऽव्यक्तः सनातनः ।
सर्वभूतमयोऽचिन्त्यः स एव स्वयमुद्बभौ ॥७॥

asau – той *yaḥ* – хто *grāhyaḥ* – схопны *ati-indriya-* – над-здоляй, *sūkṣmaḥ* – тонкі, *a-vi-aktaḥ* – невыяўны, *sanātanaḥ* – вечны, *-mayaḥ* – які складаецца *sarva-bhūta-* – з усіх бытаў, *a-cintyaḥ* – неспадумны, *saḥ eva* – ён *svayam* – сам *ud babhau* – узбыўся, узьнік

सोऽभिध्याय शरीरात्स्वात्सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ।
अप एव ससर्जादौ तासु वीर्यमवासृजत् ॥८॥

saḥ – ён *abhi-dhyāya* – засяродзіўшыся, *svāt* – са свайго *śarīrāt* – цела *sisṛkṣuḥ* – жадаючы стварыць *vividhāḥ* – разнастайныя *prajāḥ* – спароды, *ādau* – спачатку *sasarja* – выпусьціў, стварыў *eva* – менавіта *apaḥ* – воды, *tāsu* – у іх *vīryam* – (сваё) семя *ava asṛjat* – пусьціў

तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम् ।
तस्मिञ्जज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः ॥९॥

tad – тады *abhavat* – узьнікла *haimam* – залатое *aṇḍam* – яйка, *-pra-bham* – у якога зьяньне *sama-* – роўнае *sahasra-aṃśu-* – тысяча-праменнаму, сонцу, *tasmin* – у ім *jajñe* – нарадзіўся *svayam* – сам *brahmā* – Род, *pitāmahaḥ* – дзед, прабацька *sarva-* – усіх *-loka-* – сьветаў

आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः ।
ता यदस्यायनं पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः ॥१०॥

āpaḥ – воды *pra-uktāḥ* – названыя *iti* – так: *nārāḥ* – нāры, *vai* – дапраўды *āpaḥ* – воды *-sūnavaḥ* – дзеці *nara-* – Нары, *yad* – паколькі *tāḥ* – яны *asya* – яго *pūrvam* – першы *ayanam* – прытулак, *tena* – таму *smṛtaḥ* – помны, вядомы *nārāyaṇaḥ* – (як) Нāрāйаṇа

यत्तत्कारणमव्यक्तं नित्यं सदसदात्मकं ।
तद्विसृष्टः स पुरुषो लोके ब्रह्मेति कीर्त्यते ॥११॥

tad – тое *yad* – што *a-vi-aktam* – (ёсьць) невыяўнай *nityam* – вечнай *sat-a-sat-ātmakam* – сама-існа-няіснай *kāraṇam* – прычынай, *tad-* – з таго *vi-sṛṣṭaḥ* – узьніклы *saḥ* – той *puruṣaḥ* – чалавек, Продак *kīrtyate* – завецца, славіцца *loke* – у сьвеце *iti* – так: *brahma* – Род

तस्मिन्नण्डे स भगवानुषित्वा परिवत्सरम् ।
स्वयमेवात्मनो ध्यानात्तदण्डमकरोद्द्विधा ॥१२॥

tasmin – у тым *aṇḍe* – яйку *saḥ* – той *bhagavān* – багавіт *uṣitvā* – пражыўшы *pari-vatsaram* – цэлы год, *eva* – менавіта *svayam* – сам *ātmanaḥ* – са свайго *dhyānāt* – засяроду *tad* – тое *aṇḍam* – яйка *akarot* – зрабіў (падзяліў) *dvidhā* – надвое

ताभ्यां स शकलाभ्यां च दिवं भूमिं च निर्ममे ।
मध्ये व्योम दिशश्चाष्टावपां स्थानं च शाश्वतम् ॥१३॥

tābhyām – з тых двух *akalābhyām* – палавінак, аскепкаў *saḥ* – ён *ca* – і

divam – неба *ca* – і *bhūmim* – зямлю *nir mame* – разьмерыў, стварыў, *madhye* – (а) пасярод *vyoma* – атмасфэру, паветра *ca* – і *aṣṭau* – восем *diśaḥ* – старонаў *ca* – і *śāśvatam* – вечны *sthānam* – прыстанак, месца *apām* – водаў

उद्बबर्हात्मनश्चैव मनः सदसदात्मकम् ।
मनसश्चाप्यहंकारमभिमन्तारमीश्वरम् ॥१४॥

ca – а *eva* – таксама *ud babarha* – ён выцягнуў *ātmanaḥ* – зь сябе *sat-a-sat-ātmakam* – сама-існа-няісны *manaḥ* – мысел, *ca* – а *manasaḥ* – з мыслу *api* – таксама *ahaṃ-kāram* – язьню (слова-я), *īśvaram* – уладара, *abhi-mantāram* – які абдымае мыслам (сябе, кажучы “гэта я”)

महान्तमेव चात्मानं सर्वाणि त्रिगुणानि च ।
विषयाणां ग्रहीतॄणि शनैः पञ्चेन्द्रियाणि च ॥१५॥

ca – а *eva* – таксама *mahāntam* – вялікага *ātmānam* – Сябе, *ca* – і *śanaiḥ* – паступова *sarvāṇi* – усіх *tri-guṇāni* – тры-кметных (кметы: саттва, раджас, тамас) *grahītṝṇi* – трымальцаў (здолі чыну) *viṣayāṇām* – абсягаў, *ca* – і *pañca-indriyāṇi* – пяць здоляў (знаньня)

तेषां त्ववयवान्सूक्ष्मान्षण्णामप्यमितौजसाम् ।
सन्निवेश्यात्ममात्रासु सर्वभूतानि निर्ममे ॥१६॥

saṃ-ni-veśya – зьмясьціўшы, увёўшы *tu* – ж *ātma-mātrāsu* – у меры сябе *sūkṣmān* – тонкія, малыя *ava-yavān* – часткі *teṣām* – тых *ṣaṇṇām api* – шасьці, *-ojasām* – сіла *a-mita-* – якіх невымерная, *nir mame* – ён разьмерыў, стварыў *sarva-bhūtāni* – усе быты

यन्मूर्त्यवयवाः सूक्ष्मास्तानीमान्याश्रयन्ति षट ् ।
तस्माच्छरीरमित्याहुस्तस्य मूर्तिं मनीषिणः ॥१७॥

yad – паколькі *sūkṣmāḥ* – тонкія *ava-yavāḥ* – часткі *mūrti-* – (яго) твормы, формы *āśrayanti* – абапіраюць *tāni imāni* – усе тыя *ṣaṭ* – шэсьць, *tasmāt* – таму *manīṣiṇaḥ* – мыславітыя, мудрыя *āhuḥ* – назвалі *tasya* – яго *mūrtim* – творму *iti* – так: *śarīram* – “цела”

तदाविशन्ति भूतानि महान्ति सह कर्मभिः ।
मनश्चावयवैः सूक्ष्मैः सर्वभूतकृदव्ययम् ॥१८॥

tad – у яго, *-kṛt* – творцу *sarva-bhūta-* – усіх бытаў, *a-vi-ayam* – нязьменнага, *ā viśanti* – уваходзяць *mahānti* – вялікія *bhūtāni* – быты *saha* – разам з *karmabhiḥ* – чынамі *ca* – і *manaḥ* – мысел *sūkṣmaiḥ* – з тонкімі *ava-yavaiḥ* – часткамі

तेषामिदं तु सप्तानां पुरुषाणां महौजसाम् ।
सूक्ष्माभ्यो मूर्तिमात्राभ्यः सम्भवत्यव्ययाद्व्ययम् ॥१९॥

idam – гэтае (сьвет) *tu* – ж *vi-ayam* – зьменнае *sam bhavati* – узбываецца, паходзіць *a-vi-ayāt* – зь нязьменнага *sūkṣmābhyaḥ* – з тонкіх *-mātrābhyaḥ* – мераў *mūrti-* – твормы *teṣām* – тых *saptānām* – сямі *puruṣāṇām* – продкаў *mahā-ojasām* – у якіх вялікая сіла

आद्याद्यस्य गुणं त्वेषामवाप्नोति परः परः ।
यो यो यावतिथश्चैषां स स तावद्गुणः स्मृतः ॥२०॥

paraḥ paraḥ – кожны наступны *tu* – ж *eṣām* – зь іх *ava āpnoti* – атрымвае *guṇam* – кмету *ādya-ādyasya* – кожнага папярэдняга *ca* – і *yaḥ yaḥ* – які кожны *eṣām* – зь іх *yāvatithaḥ* – па парадку *saḥ saḥ* – той *smṛtaḥ* – помны, лічыцца *tāvad-guṇaḥ* – столькі-кметным

सर्वेषां तु स नामानि कर्माणि च पृथक्पृथक् ।
वेदशब्देभ्य एवादौ पृथक्संस्थाश्च निर्ममे ॥२१॥

ādau – спачатку *tu* – ж *saḥ* – ён *nir mame* – разьмерыў, стварыў *pṛthak pṛthak* – розныя *nāmāni* – імёны *ca* – і *karmāṇi* – чыны *ca* – і *pṛthak* – асобныя *saṃ-sthāḥ* – становішчы, месцы *sarveṣam* – усіх *eva* – толькі *-śabdebhyaḥ* – водле слоў *veda-* – Веды

कर्मात्मनां च देवानां सोऽसृजत्प्राणिनां प्रभुः ।
साध्यानां च गणं सूक्ष्मं यज्ञं चैव सनातनम् ॥२२॥

ca – і *saḥ* – ён, *pra-bhuḥ* – гаспадар *prāṇinām* – дыхавітаў, істот, *asṛjat* –

стварыў *karma-ātmanām* – самачынных *devānām* – багоў, Дзіваў, *ca* – і *sūkṣmam* – тонкі *gaṇam* – збор *sādhyānām* – са̄дгйаў, зьвершаў *ca* – і *eva* – таксама *sanātanam* – вечны *yajñam* – аброк

अग्निवायुरविभ्यस्तु त्रयं ब्रह्म सनातनम् ।
ददोह यज्ञसिद्ध्यर्थमृग्यजुःसामलक्षणम् ॥२३॥

dudoha – ён выдаіў, дастаў *tu* – жа *agni-vāyu-ravibhyaḥ* – з агню, ветру і сонца *trayam* – траістую *sanātanam* – вечную *brahma* – Раду (Веду), *lakṣaṇam* – відамі якой зьяўляюцца *ṛg-yajuḥ-sāma-* – р̣ч, йаджус, са̄ман (р̣ч – хваласьпеў, зь якіх складаецца Р̣ґ-веда; йаджус – аброчная формула, зь якіх складаецца Йаджур-веда; са̄ман – аброчны напеў, зь якіх складаецца Са̄ма-веда), *-artham* – дзеля *siddhi-* – посьпеху *yajña-* – аброку

कालं कालविभक्तीश्च नक्षत्राणि ग्रहांस्तथा ।
सरितः सागराञ्शैलान्समानि विषमानि च ॥२४॥

kālam – час *ca* – і *kāla-vi-bhaktīḥ* – часу дзяленьні *tathā* – а таксама *nakṣatrāṇi* – сузор'і, *grahān* – плянэты, *saritaḥ* – рэкі, *sāgarān* – моры, *śailān* – горы, *samāni* – раўніны *ca* – і *vi-ṣamāni* – няроўнасьці

तपो वाचं रतिं चैव कामं च क्रोधमेव च ।
सृष्टिं ससर्ज चैवेमां स्रष्टुमिच्छन्निमाः प्रजाः ॥२५॥

tapaḥ – жарбу, *vācam* – мову, *ca eva* – а таксама *ratim* – насалоду, *ca* – і *kāmam* – жаданьне, любоў, *eva ca* – і *krodham* – гнеў, *ca eva* – таксама *imām* – гэтае *sṛṣṭim* – тварэньне *sasarja* – стварыў, *icchan* – жадаючы *sraṣṭum* – стварыць *imāḥ* – гэтыя *prajāḥ* – спароды

॥ मुनिमूषिककथा ॥
॥ हितोपदेशः ४।५ ॥

Аповед пра мудраца і мыш
(Гітопадэ́ша, 4.5)

नीचः श्लाघ्यपदं प्राप्य स्वामिनं हन्तुमिच्छति ।
मूषिको व्याघ्रतां प्राप्य मुनिं हन्तुं गतो यथा ॥

nīcaḥ – нізкі, подлы *ślāghya-* – пачэснага *pada* – месца *pra-āpya* – дасягнуўшы, *icchati* – хоча *hantum* – забіць *svāminaṃ* – гаспадара, *yathā* – як *mūṣikaḥ* – мыш, *gataḥ* – (што) пайшла (дасягнула) *vyāghratām* – да "тыгровасьці", быцьця тыгра *munim* – (хацела забіць) мудраца

अस्ति गौतमस्य महर्षेस्तपोवने महातपा नाम मुनिः ।

asti – ёсьць, жыў-быў *-vane* – у лесе *tapas-* – жарбаваньня *maharṣeḥ* – вялікага-руша *gautamasya* – Ґаўтамы *muniḥ* – мудрэц *nāma* – на ймя *mahātapā* – Магāтапас, "у якога вялікая жарба"

तत्र तेनाश्रमसन्निधाने मूषिकशावकः काकमुखाद्भ्रष्टो दृष्टः ।

tatra – там *sam-ni-dhāne* – у блізіні, каля *āśrama-* – āшрамы, сялібы *tena* – ім *dṛṣṭaḥ* – было пабачана *-śāvakaḥ* – дзіцяня *mūṣika-* – мышы, *bhraṣṭaḥ* – выпалае *mukhāt* – з рота *kāka-* – вароны

ततो दयायुक्तेन तेन मुनिना नीवारकणैः संवर्धितः ।

tataḥ – тады *tena* – тым *muninā* – мудрацом, *-yuktena* – злучаным, пранікнутым *dayā-* – спагадай, *-kaṇaiḥ* – зярнятамі *nīvāra-* – рысу *sam-vardhitaḥ* – (мышаня) было ўзгадаванае

ततो बिडालस्तं मूषिकं खादितुमुप धावति ।

tataḥ – потым *upa dhāvati* – падбягае, падбег *biḍālaḥ* – кот, *khāditum* – каб зьесьці *tam* – тую *mūṣikam* – мыш

तमवलोक्य मूषिकस्तस्य मुनेः क्रोडे प्र विवेश ।

ava-lokya – пабачыўшы *tam* – яго, *mūṣikaḥ* – мыш *pra-viveśa* – забралася *kroḍe* – на грудзі *tasya* – таго *muneḥ* – мудраца

ततो मुनिनोक्तं मूषिक त्वं मार्जारो भव । ततः स बिडालः कुक्कुरं दृष्ट्वा पलायते ।

tataḥ – тады *muninā* – мудрацом *uktam* – было прамоўлена: *mūṣika* – (гэй) мыш *bhava* – будзь, стань *tvam* – ты *mārjāraḥ* – катом; *tataḥ* – тады *saḥ* – той *biḍālaḥ* – кот, *dṛṣṭvā* – пабачыўшы *kukkuram* – сабаку, *palāyate* – уцякае, уцякла

ततो मुनिनोक्तं कुक्कुराद्बिभेषि त्वमेव कुक्कुरो भव ।

tataḥ – тады *muninā* – мудрацом *uktam* – было прамоўлена: *tvam* – ты *eva* – ж *bibheṣi* – баісься *kukkurāt* – сабакі, *bhava* – будзь *kukkuraḥ* – сабакам

स च कुक्कुरो व्याघ्राद्बिभेति ततस्तेन मुनिना कुक्कुरो व्याघ्रः कृतः ।

ca – а *saḥ* – яна (мыш) *kukkuraḥ* – (будучы) сабакам *bibheti* – баіцца, спужалася *vyāghrāt* – тыгра, *tataḥ* – тады *tena* – тым *muninā* – мудрацом *kukkuraḥ* – сабака *kṛtaḥ* – быў зроблены *vyāghraḥ* – тыграм

अथ तं व्याघ्रं मुनिर्मूषिकोऽयमिति पश्यति ।

atha – вось жа, *tam* – таго *vyāghram* – тыгру *muniḥ* – мудрэц *paśyati* – бачыў *iti* – так: *ayam* – гэта *mūṣikaḥ* – мыш

अथ तं मुनिं व्याघ्रं च दृष्ट्वा सर्वे वदन्त्यनेन मुनिना मूषिको व्याघ्रतां नीतः ।

atha – вось жа, *dṛṣṭvā* – пабачыўшы *tam* – таго *munim* – мудраца *ca* – і *vyāghram* – мыш, *sarve* – усе *vadanti* – казалі: *anena* – гэтым *muninā* – мудрацом *mūṣikaḥ* – мыш *nītaḥ* – прыведзена *vyāghratām* – да “тыгра-васьці”, быцьця тыгры

एतच्छ्रुत्वा सव्यथो व्याघ्रोऽचिन्तयद्यावदनेन मुनिना स्थीयते तावदिदं मे स्वरूपाख्यानमकीर्तिकरं न पलायिष्यते इत्यालोच्य मूषिकस्तं मुनिं हन्तुं गतः ।

śrutvā – пачуўшы *etat* – гэта, *sa-vyathaḥ* – сумны *vyāghraḥ* – тыгра *acintayat* – падумаў: *yāvat* – пакуль *anena* – гэтым *muninā* – мудрацом *sthīyate* – стаіцца, жывецца, *tāvat* – датуль *idam* – гэты *me* – мой *-ā-khyānam* – расказ *sva-* – пра сваю *-rūpa-* – выяву, форму, *-karam* – які чыніць *a-kīrti-* – няславу, *na* – не *palāyiṣyate* – зьнікне, *iti* – так *ā-locya* – развакыўшы, *mūṣikaḥ* – мыш *gataḥ* – пайшла *hantum* – забіць *tam* – таго *munim* – мудраца

ततो मुनिना तज्ज्ञात्वा पुनर्मूषिको भवेत्युक्त्वा मूषिक एव कृतः ॥

tataḥ – тады, *tat* – пра тое *jñātvā* – дазнаўшыся, *uktvā* – прамовіўшы *iti* – так: *punaḥ* – зноў *bhava* – будзь, стань *mūṣikaḥ* – мышай, *muninā* – мудрацом *eva* – менавіта *mūṣikaḥ* – мышай *kṛtaḥ* – быў зроблены

॥ मत्स्यमण्डूककथा ॥
॥ पञ्चतन्त्रम् ५।६ ॥

Аповед пра рыбаў і жабу
(Паньчатантра 5.6)

कस्मिंश्चिज्जलाशये शतबुद्धिः सहस्रबुद्धिश्च द्वौ मत्स्यौ नि वसतः स्म ।

kasmin cid – у нейкім *-āśaye* – ёмішчы *jala-* – вады *ni vasataḥ sma* – жылі-былі *dvau* – дзьве *matsyau* – рыбіны: *śatabuddhiḥ* – Старазумны *ca* – і *sahasra-buddhiḥ* – Тысячаразумны

अथ तयोरेकबुद्धिर्नाम मण्डूको मित्रतां गतः ।

atha – вось жа, *mitratām* – да сяброўства *tayoḥ* – тых дзьвюх *gataḥ* – дайшла *maṇḍūkaḥ* – жаба *nāma* – на ймя *ekabuddhiḥ* – Аднаразумны

एवं ते त्रयोऽपि जलतीरे कञ्चित्कालं सुभाषितगोष्ठीसुखमनुभूय भूयोऽपि सलिलं प्र विशन्ति ।

evam – гэтак *te* – яны *api* – менавіта *trayaḥ* – трое, *-tīre* – на беразе *jala-* – вады *kam cid* – пэўны *kālam* – час *anu-bhūya* – перажываўшы *-sukham* – радасьць *goṣṭhī-* – ад сходу *su-bhāṣita-* – красных выказваньняў, *bhūyaḥ api* – зноў *pra viśanti* – уваходзілі *salilam* – у ваду

अथ कदाचित्तेषां गोष्ठीगतानां तस्मिञ्जलाशये धीवराः समायाताः ।

atha – вось жа, *kadā cid* – аднойчы, *teṣām* – калі тыя *-gatānām* – рушылі *goṣṭhī-* – на сход, *tasmin* – да таго *-āśaye* – ёмішчы *jala-* – вады *sam-ā-yātāḥ* – прыйшлі *dhīvarāḥ* – рыбакі

ततः सलिलाशयं दृष्ट्वा मिथः प्रोचुः ।

tataḥ – тады, *dṛṣṭvā* – пабачыўшы *-āśayam* – ёмішча *salila-* – вады, *pra ūcuḥ* – прамовілі *mithaḥ* – разам:

अहो बहुमत्स्योऽयं ह्रदो दृश्यते स्वल्पसलिलश्च तत्प्रभातेऽत्रागमिष्यामः ।

aho – о, *ayam* – гэты *hradaḥ* – стаў, возера *dṛśyate* – выглядае *bahu-matsyaḥ* – шмат-рыбным *ca* – і *su-alpa-salilaḥ* – мала-водным, *tat* – таму *ā gamiṣyāmaḥ* – прыйдзем *atra* – сюды *pra-bhāte* – зранку

एवमुक्त्वा स्वगृहं गताः । मत्स्याश्च विषण्णवदना मिथो मन्त्रं चक्रुः ।

evam – гэтак *uktvā* – сказаўшы, *gatāḥ* – пайшлі *sva-* – да свайго *-gṛham* – дому, *ca* – а *matsyāḥ* – рыбы *vi-ṣaṇṇa-* – з сумнымі *vadanāḥ* – тварамі *mithaḥ* – разам *cakruḥ* – учынілі *mantram* – раду

ततो मण्डकू आह । भोः शतबुद्धे । श्रुतं धीवरोक्त ंभवता ।

tataḥ – тады *maṇḍūkaḥ* – жаба *āha* – мовіла: *bhoḥ* – пане, *śatabuddhe* – Сторазумны, *śrutam* – пачута *bhavatā* – панам *-uktam* – моўленае *dhīvara-* – рыбакамі

तत्किमत्र युज्यते कर्तुम् । पलायनमवष्टम्भो वा । यत्कर्तुं युक्तं भवति तदादिश्यतामद्य ।

tat – вось жа, *kim* – што *atra* – тут, у гэтым выпадку *yujyate* – належыць *kartum* – рабіць: *palāyanam* – бег, уцёкі *vā* – або *ava-ṣṭambhaḥ* – стойкасьць? *yad* – што *bhavati* – ёсьць *yuktam* – належным, *kartum* – зрабіць, *tad* – тое *ā diśyatām* – хай будзе ўказана, вызначана *adya* – сёньня

तच्छ्रुत्वा सहस्रबुद्धिः प्रहस्याह । भो मित्र मा भैषीः ।

tad – тое *śrutvā* – пачуўшы, *sahasra-buddhiḥ* – Тысячаразумны, *pra-hasya* – расьсьмяяўшыся *āha* – мовіў: *bho* – о *mitra* – дружа, *mā* – не *bhaiṣīḥ* – бойся

यतो वचनश्रवणमात्रादेव भयं न कार्यम् । न भेतव्यम् । उक्तं च

yataḥ – паколькі *eva* – ж *-mātrāt* – толькі *-śravaṇa-* – ад чуцьця *vacana-* – размовы (рыбакоў) *bhayam* – страх *na* – не *kāryam* – мае чыніць *na* – не *bhetavyam* – мае баяцца, *ca* – і *uktam* сказана:

सर्पाणां च खलानां च सर्वेषां दुष्टचेतसाम् ।
अभिप्राया न सिध्यन्ति तेनेदं वर्तते जगत् ॥

abhi-pra-ayāḥ – намеры *ca* – і *sarpāṇāṃ* – зьмеяў, *ca* – і *khalānāṃ* – злачынцаў, *sarveṣām* – усіх *duṣṭa-cetasām* – зла-мысных *na* – не *sidhyanti* – маюць посьпеху, плёняць – *tena* – тым *vartate* – існуе *idam* – гэты *jagat* – сьвет

तावत्तेषामागमनमपि न सम्पत्स्यते ।

tāvat – таму *teṣām* – іх *ā-gamanam* – прыход *api* – таксама *na* – не *sam patsyate* – будзе ўдачным

भविष्यति तर्हि त्वां बुद्धिप्रभावेणात्मसहितं रक्षयिष्यामि । यतोऽनेकां सलिलचर्यामहं जानामि ।

bhaviṣyati – калі будзе (прыход), *tarhi* – тады *pra-bhāveṇa* – сілаю *buddhi-* – розуму *rakṣayiṣyāmi* – я абараню *tvām* – цябе *ātma-sahitam* – разам з сабою, *yataḥ* – паколькі *aham* – я *jānāmi* – знаю *an-ekam* – не адно *-caryām* – рушэньне *salila-* – у вадзе

तदाकर्ण्य शतबुद्धिराह । भो युक्तमुक्तं भवता । सहस्रबुद्धिरेव भवान् । अथवा साध्विदमुच्यते ।

tad – тое *ā-karṇya* – пачуўшы, *śata-buddhiḥ* – Сторазумны *āha* – мовіў: *bho* – пане, *yuktam* – належна *uktam* – моўлена *bhavatā* – панам, *sahasra-buddhiḥ* – тысяча-разумны *eva* – ж *bhavān* – пан, *athavā* – або хутчэй, валей *sādhu* – правільна *idam* – гэта *ucyate* – гаворыцца:

न यत्रास्ति गतिर्वायो रश्मीनां च विवस्वतः ।
तत्रापि प्र विशत्याशु बुद्धिर्बुद्धिमतां सदा ॥

yatra – дзе *na asti* – няма *gatiḥ* – руху *vāyoḥ* – ветру *ca* – і *raśmīnām* – прамянёў *vivasvataḥ* – сонца, *api* – нават *tatra* – туды *sadā* – заўжды *pra viśati* – пранікае *āśu* – хутка *buddhiḥ* – розум *buddhimatām* – разумных

ततो वचनश्रवणमात्रादपि पितृपर्यायागतं जन्मस्थानं त्यक्तुं न शक्यते । उक्तं च

tataḥ – таму *eva* – ж *-mātrāt* – толькі *-śravaṇa-* – ад чуцьця *vacana-* – размовы (рыбакоў) *-sthānam* – месца *janma-* – нараджэньня, *ā-gatam* – якое прыйшло (да нас) *-paryāya-* – у спадчыну *pitṛ-* – ад бацькоў, *tyaktum* – пакідаць *na* – не *śakyate* – можна, *ca* – і *uktam* – сказана:

न तत्स्वर्गेऽपि सौख्यं स्याद्दिव्यस्पर्शेन शोभने ।
कुस्थानेऽपि भवेत्पुंसां जन्मनो यत्र सम्भवः ॥

api – нават *śobhane* – на зьзяйным, прыгожым *svarge* – небе *divya-* – праз боскі *-sparśena* – дотык *na* – не *syāt* – можа быць *tad* – тая *saukhyam* – радасьць, (якая) *bhavet* – можа быць *api* – нават *ku-sthāne* – у дрэнным месцы, *yatra* – дзе *sambhavaḥ* – крыніца *janmanaḥ* – нараджэньня *puṃsām* – у людзей

तन्न कदाचिदपि गन्तव्यम् । अहं त्वां बुद्धिप्रभावेण रक्षयिष्यामि ।

tad – таму *api* – нават *na kadā cid* – ніколі *gantavyam* – (ня) мае ісьціся (адсюль), *aham* – я *rakṣayiṣyāmi* – абараню *tvām* – цябе *pra-bhāveṇa* – сілаю *buddhi-* – розуму

मण्डूक आह भद्रौ मम तावदेकैव बुद्धिः पलायनपरा । तदहमन्यजलाशयमद्यैव सभार्यो यास्यामि ।

maṇḍūkaḥ – жаба *āha* – мовіла: *bhadrau* – дарагія (двое) *mama* – у мяне *tāvat* – толькі *eva* – ж *ekā* – адзін *buddhiḥ* – розум, *-parā* – у якога цэль *palāyana-* – уцёкі, *tad* – таму *aham* – я *adya* – сёньня *eva* – ж *sa-bhāryaḥ* – разам з жонкаю *yāsyāmi* – рушу *anya-* – у іншае *āśaye* – ёмішча *jala-* – вады

एवमुक्त्वा स मण्डूको रात्रावेवान्यजलाशयं गतः ।

evam – так *uktvā* – мовіўшы, *saḥ* – тая *maṇḍūkaḥ* – жаба *rātrau* – уначы *eva* – ж *gataḥ* – рушыла *anya-* – у іншае *āśaye* – ёмішча *jala-* – вады

धीवरैरपि प्रभात आगत्य जघन्यमध्यमोत्तमजलचरा मत्स्यकूर्ममण्डकू-कर्कटादयो गृहीताः ।

dhīvaraiḥ – рыбакамі *api* – ж, *ā-gatya* – прыйшоўшы *pra-bhāte* – зранку, *gṛhītāḥ* – былі злоўлены *jaghanya-* – дрэнныя, *madhyama-* – сярэднія, *uttama-* – (і) выдатныя *-carāḥ* – рушныя *jala-* – у вадзе: *matsya-* – рыбы, *kūrma-* – чарапахі, *maṇḍūka-* – жабы, *karkaṭa-* – ракі *ādayaḥ* – і іншыя

तावपि शतबुद्धिसहस्रबुद्धी सभार्यौ पलायमानौ चिरमात्मानं गतिविशेषविज्ञानैः कुटिलचारेण रक्षन्तौ जाले निपतितौ व्यापादितौ च ।

tau – тыя двое *api* – таксама *śata-buddhi-* – Сторазумны *sahasra-buddhī* – (і) Тысячаразумны, *sa-bhāryau* – разам з жонкамі *palāyamānau* – уцякаючы, *ciram* – доўга *rakṣantau* – баронячы *ātmānam* – сябе *-vi-jñānaiḥ* – вызнаньнямі *viśeṣa-* – разнастайных *gati-* – рухаў, *kuṭila-* – (і) крывым *cāreṇa* – рухам, *ni-patitau* – трапілі *jāle* – у сетку *ca* – і *vi-ā-pāditau* – былі забітыя

अथापराह्णसमये प्रहृष्टास्ते धीवराः स्वगृहं प्रति प्रस्थिताः ।

atha – вось жа, *samaye* – у час *apara-ahṇa-* – папаўдня *pra-hṛṣṭāḥ* – узрадаваныя, *te* – тыя *dhīvarāḥ* – рыбакі *pra-sthitāḥ* – вырушылі *prati* – да *sva-* – свайго *-gṛham* – дому

गुरुत्वाच्चैकेन शतबुद्धिः शिरसे कृतः सहस्रबुद्धिः प्रलम्बमानो नीयते ।

ca – і *gurutvāt* – ад цяжкасьці *ekena* – адным (зь іх) *śata-buddhiḥ* – Сторазумны *kṛtaḥ* – быў пакладзены *śirase* – на галаву, *sahasra-buddhiḥ* – Тысячаразумны *nīyate* – быў несены *pra-lambamānaḥ* – зьвісаючым

ततश्च वापीकण्ठोपगतेन मण्डकूेन तौ तथा नीयमानौ दृष्ट्वाभिहिता स्वपत्नी । प्रिये पश्य पश्य

ca – і *tataḥ* – тады *maṇḍūkena* – жабаю, *upa-gatena* – якая падышла *kaṇṭha-* да краю *vāpī-* – возера, *dṛṣṭvā* – пабачыўшы *tau* – тых дзьвюх,

tathā – гэтак *nīyamānau* – несеных, *abhi-hitā* – было сказана *sva-* – сваёй *-patnī* – жонцы: *priye* – дарагая, *paśya* – глядзі

शतबुद्धिः शिरःस्थोऽयं लम्बते च सहस्रधीः ।
एकबुद्धिरहं भद्रे क्रीडामि विमले जले ॥

śata-buddhiḥ – Сторазумны *-sthaḥ* – знаходзіцца *śiraḥ-* – на галаве, *ca* – а *ayam* – гэты *sahasra-dhīḥ* – Тысячаразумны *lambate* – зьвісае; *aham* – я, *eka-buddhiḥ* – Аднаразумны, *bhadre* – (о) дарагая, *krīḍāmi* – гуляю *jale* – у вадзе *vi-* – пазбытай *-male* – бруду

॥ सोमशर्मपितृकथा ॥
॥ पञ्चतन्त्रम् ५।८ ॥

Аповед пра бацьку Сомаша́рмана
(Паньчатантра 5.8)

अनागतवतीं चिन्तामसम्भाव्यां करोति यः ।
स एव पाण्डरुः शेते सोमशर्मापिता यथा ॥

yaḥ – хто *karoti* – чыніць, *a-sam-bhāvyām* – нязбыўную *cintām* – развагу, *an-ā-gata-vatīm* – датычную будучыні, *eva* – менавіта *saḥ* – той *śete* – ляжыць *pāṇḍuraḥ* – белы, *yathā* – як *-pitā* – бацька *soma-śarmā-* – Сомаша́рмана

कस्मिंश्चिन्नगरे कश्चित्स्वभावकृपणो नाम ब्राह्मणः प्रति वसति स्म ।

kasmin cid – у нейкім *nagare* – горадзе *prati vasati sma* – жыў *kaḥ cid* – нейкі *brāhmaṇaḥ* – брāгамаṇа, радавіт *nāma* – на ймя *sva-bhāva-kṛpaṇaḥ* – Свабытабедны (“сваім быцьцём нікчэмны”)

तस्य भिक्षार्जितैः सक्तुभिर्भुक्तशेषैः कलशः सम्पूरितः ।

tasya – яго *kalaśaḥ* – збан *sam-pūritaḥ* – быў запоўнены *-arjitaiḥ* – здабытай *bhikṣā-* – праз міласьціну *saktubhiḥ* – мукой *-śeṣaiḥ* – засталай *bhukta-* – ад ежы

तं च घटं नागदन्तेऽवलम्ब्य तस्याधस्तात्खट्वां निधाय सततमेकदृष्ट्या तमवलोकयति ।

ca – і *ava-lambya* – павесіўшы *tam* – той *ghaṭam* – збан- *dante* – на бівень *nāga-* – слана, *ni-dhāya* – зьмясьціўшы *adhastād* – пад *tasya* – ім *khaṭvām* – ложак, *sa-tatam* – увесь час *ava-lokayati* – ён разглядаў *tam* – яго *eka-dṛṣṭyā* – адна-глядам, неадрыўна

अथ कदाचिद्रात्रौ सुप्तश्चिन्तयामास यत्परिपूर्णोऽयं घटस्तावत्सक्तुभिर्वर्तते

atha – вось жа, *kadā cid* – аднойчы *rātrau* – уначы *suptaḥ* – сплючы, *cintayām āsa* – ён падумаў, *yad* – што *ayam* – гэты *ghaṭaḥ* – збан *vartate* – ёсьць *tāvat* – настолькі *pari-pūrṇaḥ* – напоўнены *saktubhiḥ* – мукою,

तद्यदि दर्भिक्षं भवति तदनेन रूप्यकाणां शतमुत्पत्स्यते ।

tad – што *yadi* – калі *bhavati* – будзе *dur-bhikṣaṃ* – голад, *tad* – то *anena* – дзякуючы яму (гаршку з мукою) *ut-patsyate* – зьявіцца, дастанецца *śatam* – сотня *rūpyakāṇām* – грошай

ततस्तेन मयाजाद्वयं ग्रहीतव्यम् । ततः षाण्मासिकप्रसववशात्ताभ्यां यूथं भविष्यति ।

tataḥ – потым *tena* – тою (сотняю) *mayā* – мною *grahītavyam* – будзе ўзята *-dvayam* – пара *ajā-* – коз, *tataḥ* – пасьля *-vaśāt* – сілаю *ṣāṇ-māsika-* – штошасьці-месяцовага *prasava-* – прыплоду *tābhyām* – ад тых дваіх *bhaviṣyati* – будзе *yūtham* – статак

ततोऽजाभिः प्रभूता गा ग्रहीष्यामि । गोभिर्महिषीः । महिषीभिर्बडवाः ।

tataḥ – потым *grahīṣyāmi* – я вазьму *ajābhiḥ* – козамі *pra-bhūtāḥ* – шматлікіх *gāḥ* – кароў, *gobhiḥ* – каровамі *mahiṣīḥ* – буйваліцаў, *mahiṣībhiḥ* – буйваліцамі *baḍavāḥ* – кабылаў

बडवाप्रसवतः प्रभूता अश्वा भविष्यन्ति । तेषां विक्रयात्प्रभूतं सुवर्णं भविष्यति ।

-prasavataḥ – ад прыплоду *baḍavā-* – кабылаў *pra-bhūtāḥ* – шматлікія *bhaviṣyanti* – будуць *aśvāḥ* – коні, *teṣām* – ад іх *vikrayāt* – продажу *bhaviṣyati* – будзе *pra-bhūtam* – шматлікае *su-varṇam* – золата (“у якога добры колер”)

सुवर्णेन चतुःशालं गृहं सम्पत्स्यते । ततः कश्चिद्ब्राह्मणो मम गृहमागत्य प्राप्तवयस्कां रूपाढ्यां कन्यां मह्यं दास्यति ।

su-varṇena – дзякуючы золату *sam patsyate* – зьявіцца, дастанецца *catuḥ-*

śālam – чатырох-пакаёвы *gṛham* – дом, *tataḥ* – потым *kaḥ cid* – нейкі *brāhmaṇaḥ* – брāгамаṇа, радавіт, *ā-gatya* – прыйшоўшы *mama* – у мой *gṛham* – дом, *dāsyati* – дасьць *mahyam* – мне *kanyām* – дачку, *pra-āpta-* – якая дасягла *-vayaskām* – веку (для замуства), *-āḍhyām* – багатую *rūpa-* – на прыгажосьць

तत्सकाशात्पुत्रो मे भविष्यति । तस्याहं सोमशर्मेति नाम करिष्यामि ।

tat-sakāśāt – ад яе *me* – у мяне *bhaviṣyati* – будзе *putraḥ* – сын, *aham* – я *kariṣyāmi* – зраблю *tasya* – яго *nāma* – імя *iti* – такім: *somaśarmā* – Сомаўш́арман (Сома – бог месяца, ш́арман “абарона, шчасьце” – частая частка імёнаў брāгмаṇаў)

ततस्तस्मिञ्जानुचलनयोग्ये सञ्जातेऽहं पुस्तकं गृहीत्वाश्वशालायाः पृष्ठदेश उपविष्टस्तदवधारयिष्यामि ।

tataḥ – потым, *tasmin* – калі ён *sam-jāte* – стане *yogye* – прыдатным *-calana-* – для гайданьня *jānu-* – на каленях, *aham* – я, *gṛhītvā* – узяўшы *pustakam* – кнігу, *ava-dhārayiṣyāmi* – буду вывучаць *tad* – яе, *upa-viṣṭaḥ* – сеўшы *pṛṣṭha-* – у задняй *deśe* – частцы (ззаду) *śālāyāḥ* – дома, памяшканьня *aśva-* – для коней (стайні)

अत्रान्तरे सोमशर्मा मां दृष्ट्वा जनन्युत्सङ्गाज्जानुचलनपरोऽश्वखुरासन्नवर्ती मत्समीपमागमिष्यति ।

atra – у той *antare* – прамежак часу *somaśarmā* – Сомаш́арман, *-paraḥ* – чыя цэль *-calana* – гайданьне *jānu-* – на каленях, *-vartī* – будучы *-ā-sanna-* – бліз *-khura-* – капытоў *aśva-* – коней, *dṛṣṭvā* – пабачыўшы *mām* – мяне, *ā gamiṣyati* – пойдзе *ut-saṅgāt* – са сьцягна *jananī-* – маці *-samīpam* – у блізіню *mad-* – мяне

ततोऽहं ब्राह्मणीं कोपाविष्टोऽभिधास्यामि । गृहाण तावद्बालकम् ।

tataḥ – тады *aham* – я, *āviṣṭaḥ* – увайшоўшы *kopa-* – у гнеў, *abhi dhāsyāmi* – скажу *brāhmaṇīm* – брāгмаṇісе: *gṛhāṇa* – трымай *tāvat* – жа *bālakam* – дзіця

सापि गृहकर्मव्यग्रतयास्मद्वचनं न श्रोष्यति । ततोऽहं समुत्थाय तां पादप्रहारेण ताडयिष्यामि ।

sā – яна *api* – ж, *vi-agratayā* – праз занятасьць *-karma-* – работаю *gṛha-* – з дому *asmad-* – маіх *-vacanam* – слоў *na* – не *śroṣyati* – пачуе, *tataḥ* – тады *aham* – я, *sam-ut-sthāya* – падняўшыся, *pra-hāreṇa* – ударам *pāda-* – нагі *tāḍayiṣyāmi* – вытну, удару *tām* – яе

एवं तेन ध्यानस्थितेन तथैव पादप्रहारो दत्तो यथा स घटो भग्नः स्वयं च सक्तुभिः पाण्डरुतां गतः ॥

evam – гэтак *tena* – ім, *-sthitena* – які знаходзіўся *dhyāna-* – у развагах *eva* – менавіта *tathā* – так *pra-hāraḥ* – удар *pāda-* – нагі *dattaḥ* – быў дадзены, зроблены, *yathā* – што *saḥ* – той *ghaṭaḥ* – збан *bhagnaḥ* – разьбіўся, *ca* – а *svayam* – сам (брāгмаṇа) *saktubhiḥ* – мукою, дзякуючы муцэ *gataḥ* – прыйшоў *pāṇḍuratām* – да быцьця белым (стаў белым)

॥ शुद्धपटनामरजककथा ॥
॥ पञ्चतन्त्रम् ४।८ ॥

Аповед пра сінельніка на ймя Чыстаадзежны
(Паньчатантра 4.8)

सुगुप्तं रक्ष्यमाणोऽपि दर्शयन्दारुणं वपुः ।
व्याघ्रचर्मप्रतिच्छन्नो वाक्कृते रासभो हतः ॥

su-guptam – добра-схаваны, *api* – нават *rakṣyamāṇaḥ* – ахоўваны, *darśayan* – паказваючы *dāruṇam* – лютае, страшнае *vapuḥ* – цела, *prati-cchannaḥ* – пакрыты *-carma-* – шкураю *vyāghra-* – тыгры, *rāsabhaḥ* – асёл *hataḥ* – быў забіты, *-kṛte* – калі быў зроблены *vāk-* – гук (падаўшы голас)

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने शुद्धपटो नाम रजकः प्रति वसति स्म ।

kasmin cid – у нейкім *adhi-ṣṭhāne* – паселішчы *prati vasati sma* – жыў *rajakaḥ* – фарбавальнік, сінельнік *nāma* – на ймя *śuddha-paṭaḥ* – Чыста-адзежны

तस्य च गर्दभ एकोऽस्ति । सोऽपि घासाभावादतिदर्बुलतां गतः ।

ca – і *tasya* – у яго *asti* – быў *ekaḥ* – адзін *gardabhaḥ* – асёл, *api* – і *saḥ* – ён *a-bhāvāt* – праз адсутнасьць *ghāsa-* – травы *gataḥ* – дайшоў *ati-* – да празьмернага *dur-balatām* – бясьсільля

अथ तेन रजकेनाटव्यां परिभ्रमता मृतव्याघ्रो दृष्टश्चिन्तितं च ।

atha – вось жа, *tena* – тым *rajakena* – сінельнікам, *pari-bhramatā* – блукаючым *aṭavyām* – у лесе, *dṛṣṭaḥ* – быў пабачаны *mṛta-* – мёртвы *vyāghraḥ* – тыгра *ca* – і *cintitam* было падумана:

अहो शोभनमापतितम् । अनेन व्याघ्रचर्मणा प्रतिच्छाद्य रासभं रात्रौ यवक्षेत्रेषूत्स्रक्ष्यामि ।

aho – о, *ā-patitam* – надарылася *śobhanam* – шчасьце, *prati-cchādya* – пакрыўшы *anena* – гэтай *-carmaṇā* – шкурай *vyāghra-* – тыгры, *ut-srakṣyāmi* – буду выпускаць *rāsabham* – асла *rātrau* – уначы *kṣetreṣu* – на палі *yava-* – ячменю

तेन व्याघ्रं मत्वा समीपवर्तिनः क्षेत्रपाला एनं न निष्कासयिष्यन्ति ।

matvā – палічыўшы *tena* – дзякуючы ёй (шкуры) *vyāghram* – (яго) за тыгру, *-vartinaḥ* – прысутныя *samīpa-* – блізка *-pālāḥ* – ахоўцы *kṣetra-* – палёў *na* – не *nir kāsayiṣyanti* – будуць праганяць *enam* – яго

तथानुष्ठिते रासभो यथेच्छया यवभक्षणं करोति । प्रत्युषे भूयोऽपि रजकः स्वाश्रयं नयति ।

tathā – калі так *anu-ṣṭhite* – было зроблена, *rāsabhaḥ* – асёл *karoti* – рабіў *yathā-icchayā* – уволю *-bhakṣaṇam* – ядзеньне *yava-* – ячменю, *prati-uṣe* – а штораніцы *rajakaḥ* – сінельнік *bhūyaḥ api* – зноў *nayati* – вёў (асла) *sva-* – да сваёй *āśrayam* – сялібы

एवं गच्छता कालेन स रासभः पीवरतनुर्जातः । कृच्छ्राद्बन्धनस्थानमपि नीयते ।

evam – гэтак *gacchatā* – зь цягам *kālena* – часу *saḥ* – той *rāsabhaḥ* – асёл *jātaḥ* – стаў *pīvara-tanuḥ* – тлуста-целы, *api* – і нават *-sthānam* – да месца *bandhana-* – прывязваньня (да стойла) *nīyate* – быў ведзены *kṛcchrāt* – зь цяжкасьцю

अथान्यस्मिन्नहनि स दरूाद्रासभीशब्दमश्रृणोत् । तच्छ्रवणमात्रेणैव स्वयं शब्दयितुमारब्धः ।

atha – вось жа, *anyasmin* – іншым *ahani* – днём *saḥ* – ён *aśṛṇot* – пачуў *dūrāt* – здалёк *-śabdam* – крык *rāsabhī-* – асьліцы, *eva* – і *-mātreṇa* – ад аднаго *-śravaṇa-* – чуцьця *tat-* – яго, *svayam* – сам *ā-rabdhaḥ* – пачаў *śabdayitum* – крычаць

अथ ते क्षेत्रपाला रासभोऽयं व्याघ्रचर्मप्रतिच्छन्न इति ज्ञात्वा लगुडशरपाषाणप्रहारैस्तं व्यापादितवन्तः ॥

atha – вось жа, *te* – тыя *-pālāḥ* – ахоўцы *kṣetra-* – палёў, *jñātvā* – дазнаўшыся *iti* – так: *ayam* – гэта *rāsabhaḥ* – асёл, *prati-cchannaḥ* – пакрыты *-carma-* – шкурай *vyāghra-* – тыгры, *-pra-hāraiḥ* – ударамі *laguḍa-* – палак, *-śara-*– стрэлаў, *-pāṣāṇa-* – і камянёў *vi-ā-pāditavantaḥ* – забілі *tam* – яго

॥ शवरशूकरकथा ॥

॥ पञ्चतन्त्रम् २।३ ॥

Аповед пра паляўнічага і дзіка
(Паньчатантра 2.3)

अतितृष्णा न कर्तव्या तृष्णां नैव परि त्यजेत् ।
अतितृष्णाभिभूतस्य शिखा भवति मस्तके ॥

ati-tṛṣṇā – празьмерная смага, прага *na* – не *kartavyā* – мае чыніцца, *tṛṣṇām* – смагу *eva* – ж *na* – не *pari tyajet* – мае кідаць; *abhi-bhūtasya* – у пераможанага *ati-tṛṣṇā-* празьмернаю прагай *śikhā* – грэбень *bhavati* – зьяўляецца *mastake* – на чэрапе

अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे कश्चित्पुलिन्दः । स च पापर्द्धिं कर्तुं वनं प्रति प्रस्थितः ।

asti – ёсьць, быў *kasmin cid* – у нейкай *vana-* – лясной *ud-deśe* – мясцовасьці *kaḥ cid* – нейкі *pulindaḥ* – прадстаўнік племені пуліндаў, *ca* – і *saḥ* – ён *pra-sthitaḥ* – вырушыў *prati* – у *vanam* – лес *kartum* – чыніць *-ṛddhim* – шчасьце, дабрабыт *pāpa-* – грахом (на паляваньне)

अथ तेन प्रसर्पता महानञ्जनपर्वतशिखराकारः क्रोडः समासादितः ।

atha – вось жа, *tena* – ім *pra-sarpatā* – які прабіраўся наперад, *sam-ā-sāditaḥ* – быў сустрэты *mahān* – вялікі *kroḍaḥ* – вяпрук, *ā-kāraḥ* – у якога быў выгляд *-śikhara-* – вяршыні *-parvata-* – гары *añjana-* – Аньджана

तं दृष्ट्वासौ कर्णान्ताकृष्टनिशितसायकेन समाहतः ।

tam – яго *dṛṣṭvā* – пабачыўшы, *-ni-śita-* – вострай *-sāyakena* – стралой *ā-kṛṣṭa-* – нацягнутай *karṇa-anta-* – да вуха, *asau* – ён (вяпрук) *sam-ā-hataḥ* – быў паранены

तेनापि कोपाविष्टचेतसा बालेन्दद्युतिना दंष्ट्राग्रेण पाटितोदरः पुलिन्दो गतासुर्भूतलेऽपतत् ।

api – а таксама *tena* – тым (вепруком) *-cetasā* – з чуваньнем, *-ā-viṣṭena-* – якое ўвайшло *kopa-* – у гнеў, *-agreṇa* – канцом *daṃṣṭra-* – ікла *dyutinā* – у якога зьзяньне *bāla-indu-* – нібы ў маладзіка, *pulindaḥ* – пулінда, *pāṭita-* – у якога быў распораты *udaraḥ* – жывот (іклом), *gata-* – у якога выйшлі *āsuḥ* – духі (мёртвы), *apatat* – упаў *-tale* – на паверхню *bhū-* – зямлі

अथ लब्धकं व्यापाद्य शूकरोऽपि शरप्रहारवेदनया पञ्चत्वं गतः ।

atha – тады, *vi-ā-pādya* – забіўшы *lubdhakam* – паляўнічага, *śūkaraḥ* – дзік *api* – таксама *vedanayā* – болем, ад болю *pra-hāra-* – удараў *śara-* – стрэлаў *gataḥ* – прыйшоў *pañcatvam* – да пяцівітасьці (быцьця няцьцю бытамі сьвету, памёр)

एतस्मिन्नन्तरे कश्चिदासन्नमृत्युः शृगाल इतस्ततो निराहारतया पीडितः परिभ्रमंस्तं प्रदेशमा जगाम ।

etasmin – у той *antare* – прамежак часу *kaḥ cid* – нейкі *śṛgālaḥ* – шакал, *ā-sanna-* – у якога была блізкая *mṛtyuḥ* – сьмерць, *itaḥ* – сюды *tataḥ* – туды *pari-bhraman* – блукаючы, *pīḍitaḥ* – мучаны *nir-* – адсутнасьцю *āhāratayā* – ежы, *ā jagāma* – прыйшоў *tam* – у тую *pra-deśam* – мясьціну

यावद्वराहपुलिन्दौ द्वावपि पश्यति तावत्प्रहृष्टो व्यचिन्तयत् । भोः सानुकूलो मे विधिः ।

yāvat – як толькі *paśyati* – ён убачыў *dvau* – абодвух *api* – жа *varāha-* – дзіка *pulindau* – і пулінду, *tāvat* – тады, *pra-hṛṣṭaḥ* – узрадаваны, *vi acintayat* – падумаў: *bhoḥ* – о, *vidhiḥ* – лёс *me* – мне *sa-anu-kūlaḥ* – спрыяльны

तेनैतदप्यचिन्तितं भोजनमुपस्थितम् । तदहं तथा भक्षयामि यथा बहून्यहानि मे प्राणयात्रा भवति ।

api – таксама *etad* – гэта *tena* – ім *acintitam* – было падумана: *upa-sthitam*

– зьявілася *bhojanam* – ежа, *tad* – таму *aham* – я *tathā* – так *bhakṣayāmi* – буду есьці, *yathā* – каб *bahūni* – многія *ahāni* – дні *me* – у мяне *bhavati* – была *yātrā* – пражыва *pra-āṇa-* – дыханьня, жыцьця

तत्तावदेनं स्नायुपाशं धनुष्कोटिगतं भक्षयामि ।

tad – таму *tāvat* – зараз *bhakṣayāmi* – зьем *enam* – гэтую *snāyu-pāśam* – жылу-вяроўку, цяціву, *-gatam* – што знаходзіцца на *koṭi-* – канцы *dhanuḥ-* – лука

इत्येवं मनसा निश्चित्य चापघटितकोटिं मुखमध्ये प्रक्षिप्य स्नायुं भक्षितुं प्रवृत्तः ।

iti – вось *evam* – гэтак *niś-citya* – вырашыўшы *manasā* – мыслам, *koṭim* – канец, *ghaṭita-* – прыналежны да *cāpa-* – лука, *pra-kṣipya* – закінуўшы *madhye* – у сярэдзіну *mukha-* – рота, *snāyum* – жылу, *pra-vṛttaḥ* – пачаў *bhakṣitum* – есьці

ततश्च त्रुटिते पाशे तालुदेशं विदार्य चापकोटिर्मस्तकमध्येन शिखावन्निष्क्रान्ता ।

ca – і *tataḥ* – тады, *truṭite* – калі лопнула *pāśe* – вяроўка, *vi-dārya* – разадраўшы *deśam* – прастору *tālu-* – паднябеньня, *-koṭiḥ* – канец *cāpa-* – лука *niṣ-krāntā* – выйшаў *madhyena* – празь сярэдзіну *mastaka-* – чэрапа, *śikhā-vat* – нібы грэбень

सोऽपि तद्वेदनया तत्क्षणान्मृतः ॥

api – і *saḥ* – ён *tad-* – таго ж *kṣaṇāt* – імгненьня *tad-* – ад таго *vedanayā* – болю *mṛtaḥ* – памёр

❀❀❀

॥ संस्कृतस्वमोवशब्दकोशः ॥

САНСКРЫЦКА-БЕЛАРУСКІ СЛОЎНІК

Сьпіс скаротаў

अ॰ – *avyaya*
आ॰ – *ātmanepadin*
त्रि॰ – *triliṅga*
न॰ – *napuṃsakaliṅga*
नि॰ – *nipāta*
प॰ – *parasmaipadin*
पु॰ – *puṃliṅga*
ब॰ – *bahuvacana*
सर्व॰ – *sarvanāman*
स्त्री॰ – *strīliṅga*

भ्वा॰ – *bhvādi-gaṇa*
अ॰ – *adāgi-gaṇa*
हु॰ – *juhotyādi-gaṇa*
दि॰ – *divādi-gaṇa*
सु॰ – *svādi-gaṇa*
तु॰ – *tudādi-gaṇa*
रु॰ – *rudhādi-gaṇa*
त॰ – *tanādi-gaṇa*
क्र्या॰ – *kryādi-gaṇa*
चु॰ – *curādi-gaṇa*

अ

अग्नि॑ *agní* । पु॰ । агонь ॥7॥

अ॑ति *áti* । नि॰ । над, пера, звыш, зьверх, больш ॥17॥

अद॑स् *adás* । सर्व॰ त्रि॰ । той ॥20॥

अद् *ad* । अ॒दँ॑ । अ॰ प॰ अनिट् । अ॑त्ति । есьці । णिच् – आदि॑ । क्त – अन्न॑ ॥17॥

अद्य॑ *adyá* । अ॰ । сёньня ॥8॥

अ॑धि *ádhi* । नि॰ । над, звыш, зьверх, акрамя ॥7॥

अ॑धीत *ádhīta* । न॰ । пераўзыход, вучба ॥20॥

अधु॑ना *adhúnā* । नि॰ । цяпер, зараз ॥21॥

अ॑नु *ánu* । नि॰ । усьлед, за ॥17॥

अ॑न्य *ánya* । सर्व॰ त्रि॰ । न॰ – अ॑न्यत् । іншы ॥17॥

अन्य॑तस् *anyátas* । अ॰ । ад іншага, зь іншае прычыны ॥17॥

अन्य॑त्र *anyátra* । अ॰ । індзе, у іншым месцы ॥17॥

अन्य॑था *anyáthā* । अ॰ । інакш ॥17॥

अन्यदा॑ *anyadā́* । अ॰ । у іншы час ॥17॥

अन्वित॑ *anvitá* । त्रि॰ । які сьледуе за; часта ўжываецца ў татпурушы ў сэнсе надзеленасьці ці валоданьня ॥22॥

अ॑प *ápa* । नि॰ । ад, прэч, назад, уніз ॥7॥

अ॑पर *ápara* । सर्व॰ त्रि॰ । іншы ॥19॥

अ॑पि *ápi* । नि॰ । блізка, каля; таксама, нават ॥21॥

अभि॑ *abhí* । नि॰ । да, аб, абапал, каля, блізка, насупраць ॥7॥

अ॑र्पण *árpaṇa* । न॰ । прынашэньне, прызначэньне ॥18॥

अ॑ल्प *álpa* । त्रि॰ । маленькі ॥6॥

अ॑व *áva* । नि॰ । уніз, долу, ад, прэч ॥7॥

अ॑वाच् *ávāc* । त्रि॰ ङीप् (अ॑वाची) । які ідзе ўніз, ніжні, паўднёвы । स्त्री॰ । поўдзень । अ॰ । уніз, на поўдзень ॥22॥

अव् *av* । अ॑वँ॑ । भ्वा॰ प॰ सेट् । бараніць, спрыяць ॥20॥

अ॑श्व *áśva* । पु॰ । конь ॥3॥

अष्ट॑न् *aṣṭán* । ब॰ । восем ॥18॥

असि॑ *así* । पुं॰ । меч ॥19॥

अस् *as* । अ॑सँ॑ । अ॰ प॰ सेट् । अ॑स्ति । быць । शतृँ – स॑त् ॥17॥

अस् *as* । अ॑सुँ॑ । दि॰ प॰ सेट् । अ॑स्यति । кідаць । णिच् – आसि॑ । सन् – अ॑सिसिष । यङ् – असास्य॑ । क्त – अस्त॑ ॥14॥

अ॑स्त *ásta* । न॰ । дом ॥22॥

आ

आ॑ *ā́* । नि॰ । да, пры, каля ॥7॥

आत्म॑न् *ātmán* । पुं॰ । Сам ॥13॥

आप् *āp* । आप्लृँ । स्वा॰ प॰ अनिट् । आप्नोति । дасягаць, здабываць । णिच् – आपि । सन् – ईप्स ॥13॥

आमय *āmayá* । पु॰ । хвароба ॥16॥

आहार *āhārá* । न॰ । ежа ॥2॥

इ

इ *i* । इण् । अ॰ प॰ अनिट् । एति । ісьці । यक् – ईयते ॥17॥

इ *i* । इङ् । अ॰ आ॰ अनिट् । अधि । अधीते । пераўзыходзіць, вучыцца । णिच् – अध्यापि । सन् – अधीषिष ॥20, 21॥

इति *íti* । अ॰ । так (ужываецца пры цытаваньні чужых слоў) ॥7॥

इदम् *idám* । सर्व॰ त्रि॰ । гэты ॥20॥

इव *iva* । नि॰ । як, нібы (ставіцца пасьля слова) ॥8॥

इष् *iṣ* । इषुँ । तु॰ प॰ सेट् । इच्छति । хацець । णिच् – एषि । सन् – एषिषिष । क्त – इष्ट ॥5॥

उ

उदच् *údac* । त्रि॰ ङीप् (उदीची) । які ідзе ўверх, верхні, паўночны । स्त्री॰ । поўнач । अ॰ । уверх, на поўнач ॥22॥

उद् *úd* । नि॰ । уверх, зьверху, вонкі, ад ॥7॥

उप *úpa* । नि॰ । да, збоку, каля, пад, уніз, менш ॥7॥

ए

एक *éka* । त्रि॰ सर्व॰ । адзін ॥18॥

एकतस् *ekátas* । अ॰ । ад аднаго ॥17॥

एकत्र *ekátra* । अ॰ । у адным месцы ॥17॥

एकथा *ekáthā* । अ॰ । адным чынам ॥17॥

एकदा॑ *ekadā́* । अ॰ । аднойчы ॥17॥

एत॑तस् *etátas* । अ॰ । ад гэтага, пагэтаму ॥17॥

एत॑त्र *etátra* । अ॰ । тут, сюды ॥17॥

एत॑था *etáthā* । अ॰ । гэтак ॥17॥

एतदा॑ *etadā́* । अ॰ । сяды ॥17॥

एत॑द *etád* । सर्व॰ त्रि॰ । гэты ॥17॥

एध् *edh* । ए॑धँ॒ । भ्वा॰ आ॰ सेट॒। ए॑धते । расьці । णिच् – एधि॑ । सन् – ए॑दिधिष ॥4॥

एव॑ *evá* । नि॰ । менавіта, толькі ॥17॥

क

क॑ट *káṭa* । पुं॰ । посьцілка ॥21॥

क॑ति *káti* । ब॰ । колькі ॥21॥

कथ॑म् *kathám* । अ॰ । як? ॥17॥

कदा॑ *kadā́* । अ॰ । калі? ॥8॥

क॑र्मन् *kárman* । न॰ । чын, справа, учынак ॥13॥

कलियुग॑ *kali-yugá* । पुं॰ । Калі-йуга, век звады і разьліку ॥21॥

का॑म *kā́ma* । पुं॰ । жаданьне ॥20॥

कि॑म् *kím* । सर्व॰ त्रि॰ । што? які? । कि॑म्+चि॒द॒। कि॑म्+चन॑ । कि॑म्+अ॑पि । нехта, нейкі, нешта । न॑+कि॑म्+चि॒द॒। न॑+कि॑म्+चन॑ । न॑+कि॑म्+अ॑पि । ніхто, ніякі, нішто ॥17॥

कु॑तस् *kútas* । अ॰ । адкуль? ад чаго? чаму? ॥17॥

कु॑त्र *kútra* । अ॰ । дзе? куды? ॥17॥

कुम्भ॑ *kumbhá* । पुं॰ । гаршчок ॥13॥

कू॑ल *kū́la* । न॰ । бераг ॥12॥

कृ *kṛ* । डुकृञ् । त° उ° अनिट् । करोति कुरुते । рабіць । यक् – क्रियते । णिच् – कारि । सन् – चिकीर्ष । यङ् – चेक्रिय ॥13॥

क्री *krī* । डुक्रीञ् । क्र्या° उ° अनिट् । क्रीणाति क्रिणीते । купляць । णिच् – क्रापि । सन् – चिक्रीष । यङ् – चेक्रीय । वि । आ° । прадаваць ॥15॥

क्षल *kṣal* । क्षलँ । चु° उ° सेट् । क्षालयति °ते । чысьціць, мыць । यक् – क्षाल्यते । सन् – चिक्षालयिष ॥10॥

क्षेत्र *kṣétra* । न° । поле ॥20॥

ख

खाद *khād* । खादृँ । भ्वा° प° सेट् । есьці । णिच् – खादि । सन् – चिखादिष । यङ् – चाखाद्य ॥2॥

ग

गण *gaṇa* । गण । चु° प° सेट् । गणयति । лічыць ॥21॥

गम् *gam* । गमॢँ । भ्वा° प° अनिट् । ісьці, рухацца । णिच् – गमि । सन् – जिगमिष / जिगंस । यङ् – जङ्गम्य । क्त – गत ॥3॥

गुरु *gurú* । पु° । настаўнік । त्रि° ङीष् । цяжкі, важны ॥7॥

गृह *gṛhá* । न° । дом ॥19॥

ग्रह् *grah* । ग्रहँ । क्र्या° उ° सेट् । गृह्णाति गृह्णीते । хапаць, браць । यक् – गृह्यते । क्त – गृहीत । णिच् – ग्राहि । सन् – जिगृक्ष । यङ् – जरीगृह्य । क्त – गृहीत ॥19॥

ग्राम *grā́ma* । पु° । вёска, грамада ॥6॥

घ

घृत *ghṛtá* । न° । топленае масла ॥18॥

च

च *ca* । नि॰ । і (ставіцца пасьля слова) ॥1॥

च॑क्षुस् *cákṣus* । न॰ । вока, зрок ॥14॥

च॑तुर् *cátur* । त्रि॰ । чатыры ॥18॥

चर् *car* । च॑रँ॑ । भ्वा॰ प॰ सेट् । च॑रति । ісьці । सन् – चि॑चरिष । यङ् – चञ्चूर्य॑ । आ॑ । паводзіць сябе ॥20॥

चि *ci* । चि॒ञ् । स्वा॰ उ॰ अनिट् । चिनो॑ति चिनुते॑ । зьбіраць । यक् – चीय॑ते । णिच् – चायि॑ । सन् – चि॑चीष । यङ् – चेचीय॑ ॥14॥

चित् *cit* । चि॑तीँ॑ । भ्वा॰ सेट् प॰ । चे॑तति । думаць, разважаць । सन् – चि॑चितिष । यङ् – चेचित्य॑ । क्त – चित्त॑ ॥9॥

चुर् *cur* । चु॑रँ॑ । चु॰ उ॰ सेट् । चोर॑यति ॰ ते । красьці । सन् – चु॑चोरयिष ॥5॥

छ

छिद् *chid* । छि॒दि॒॑र् । रु॰ उ॰ अनिट् । छिन॑त्ति छिन्ते॑ । сячы, рубіць, разьбіваць । णिच् – छेदि॑ । सन् – चि॑च्छित्स । यङ् – चेच्छिद्य॑ । क्त – छिन्न॑ ॥16॥

ज

ज॑गत् *jágat* । न॰ । сьвет ॥11॥

जि *ji* । जि॒ । भ्वा॰ प॰ अनिट् । ज॑यति ॰ते । перамагаць, заваёўваць । यक् – जीय॑ते । णिच् – जापि॑ । सन् – जि॑गीष । यङ् – जेजीय॑ ॥11॥

जी॑र्ण *jīrṇa* । त्रि॰ । стары ॥19॥

जीव् *jīv* । जी॑वँ॑ । भ्वा॰ प॰ सेट् । जी॑वति । жыць । णिच् – जीवि॑ । सन् – जि॑जीविष । यङ् – जेजीव्य॑ ॥19॥

ज्ञा *jñā* । ज्ञा॒ । क्र्या॰ उ॰ अनिट् । जाना॑ति जानीते॑ । знаць । णिच् – ज्ञापि॑ । सन् – जि॑ज्ञास (आ॰) ॥15॥

ज्यो॑तिस् *jyótis* । न॰ । сьвятло, сьветач, зорка ॥14॥

त

त॑तस् *tátas* । अ॰ । ад таго, таму ॥17॥

त॑त्र *tátra* । अ॰ । там, туды ॥17॥

त॑था *táthā* । अ॰ । так ॥17॥

तदा॑ *tadā́* । अ॰ । тады ॥17॥

त॑द् *tád* । सर्व॰ त्रि॰ । той, ён ॥17॥

तन् *tan* । तनुँ॑ । त॰ उ॰ सेट् । तनो॑ति तनुते॑ । цягнуць, працягваць । यक् – तन्य॑ते / ताय॑ते । णिच् – तानि॑ । सन् – ति॑तनिष । यङ् – तन्तन्य॑ । क्त – तत॑ ॥13॥

ता॑वत् *tā́vat* । त्रि॰ ङीप् । такі, такі па меры ॥20॥

तु॑ *tú* । नि॰ । але, ж ॥5॥

तुद् *tud* । तुदँ॑ । तु॰ उ॰ अनिट् । तुद॑ति ॰ते । біць । णिच् – तोदि॑ । सन् – तु॑तुत्स । यङ् – तोतुद्य॑ । क्त – तुन्न॑ ॥5॥

तुष् *tuṣ* । तुषँ॑ । दि॰ प॰ अनिट् । तु॑ष्यति । радавацца (३) । णिच् – तोषि॑ । सन् – तु॑तुक्ष । यङ् – तोतुष्य॑ ॥5॥

तॄ *tṝ* । तॄ॑ । भ्वा॰ प॰ सेट् । त॑रति । перапраўляцца । यक् – तीर्य॑ते । णिच् – तारि॑ । सन् – ति॑तीर्ष / ति॑तरिष । यङ् – तेतीर्य॑ । क्त – तीर्ण॑ ॥13॥

तेजस्वि॑न् *tejasvín* । त्रि॰ । востры, бліскучы, выбітны ॥20॥

त्रि॑ *trí* । त्रि॰ । тры ॥18॥

द

द॑शन् *dáśan* । ब॰ । дзесяць ॥18॥

दह् *dah* । दहँ॑ । भ्वा॰ प॰ अनिट् । द॑हति । паліць । णिच् – दाहि॑ । सन् – दि॑धक्ष । यङ् – दन्दह्य॑ । क्त – दग्ध॑ ॥7॥

दा *dā* । डुदाञ् । जु॰ उ॰ अनिट् । ददाति दत्ते । даваць । यक् – दीयते । णिच् – दापि । सन् – दित्स । यङ् – देदीय । क्त – दत्त । आ । браць ॥18॥

दिन *dína* । पुं॰ । дзень ॥14॥

दुःख *duḥkhá* । न॰ । няшчасьце, пакута ॥16॥

दुःखभाज् *duḥkhabhā́j* । त्रि॰ । надзелены няшчасьцем ॥16॥

दुस् *dús* । नि॰ । дрэнна, блага, цяжка, складана ॥7॥

दृश् *dṛś* । दृशिँर् । भ्वा॰ प॰ अनिट् । पश्यति । бачыць, глядзець । यक् – दृश्यते । णिच् – दर्शि । सन् – दिदृक्ष (आ॰) । यङ् – दरीदृश्य । क्त – दृष्ट ॥9॥

देव *devá* । पुं॰ । бог, Дзіў ॥19॥

देश *deśá* । पु॰ । краіна ॥22॥

देह *déha* । पु॰ । цела ॥19॥

देहिन् *dehín* । त्रि॰ । у якага ёсьць цела, целавіт ॥19॥

द्वार *dvārá* । न॰ । дзьверы, вароты ॥19॥

द्वि *dví* । त्रि॰ । два ॥18॥

द्विष् *dviṣ* । द्विषँ । अ॰ उ॰ अनिट् । द्वेष्टि द्विष्टे । варагаваць, ненавідзець । णिच् – द्वेषि । सन् – दिद्विक्ष । यङ् – देद्विष्य । वि । ставаць варожым ॥20॥

द्विष् *dvíṣ* । पुं॰ । ненавісьнік, вораг ॥11॥

ध

धन *dhána* । न॰ । грошы, багацьце ॥15॥

धनुस् *dhánus* । न॰ । лук ॥14॥

धा *dhā* । डुधाञ् । जु॰ उ॰ अनिट् । दधाति धत्ते । класьці, ставіць । यक् – धीयते । णिच् – धापि । सन् – धित्स । यङ् – देधीय । वि । раздаваць । क्त – हित ॥18॥

धृ *dhṛ* । धृञ् । भ्व॰ उ॰ अनिट् । धरति ॰ते । падтрымваць । णिच् – धारि । सन् – दिधीर्ष । यङ् – देध्रीय । उद् । падымаць ॥17॥

धेनु *dhénu* । स्त्री॰ । карова ॥8॥

न

न *ná* । नि॰ । не ॥1॥

नगर *nágara* । न॰ । горад ॥15॥

नदी *nadī́* । स्त्री॰ । рака ॥6॥

नयन *náyana* । न॰ । сродак кіраваньня, вока ॥9॥

नर *nára* । पु॰ । чалавек ॥1॥

नव *náva* । त्रि॰ । новы ॥19॥

नवन् *návan* । ब॰ । дзевяць ॥18॥

नारी *nā́rī* । स्त्री॰ । жанчына ॥6॥

नि *ní* । नि॰ । у, усярэдзіну, унутры, уніз ॥7॥

निस् *nís* । नि॰ । раз, вы, уразнабоч, прэч, ад, без ॥7॥

निरामय *nirāmayá* । त्रि॰ । пазбыты хваробаў ॥16॥

नी *nī* । णीञ् । भ्वा॰ उ॰ अनिट् । नयति ॰ते । весьці । यक् – नीयते । णिच् – नायि । सन् – निनीष । यङ् – नेनीय । आ । прыносіць ॥8॥

नृप *nṛpá* । पु॰ । “абаронца людзей”, валадар, князь ॥1॥

नेत्र *nétra* । न॰ । вока ॥19॥

प

पच् *pac* । डुपचँष् । भ्वा॰ उ॰ अनिट् । पचति ॰ते । гатаваць । णिच् – पाचि । सन् – पिपक्ष । यङ् – पापच्य । क्त – पक्व ॥2॥

पञ्चन् *páñcan* । ब॰ । пяць ॥18॥

पद्म *pádma* । न॰ । лотаць ॥19॥

पंर *pára* । त्रि॰ । іншы, чужы ॥18॥

परशुं *paraśú* । पुं॰ । сякера ॥16॥

पंरा *párā* । नि॰ । ад, прэч, асобна ॥7॥

पराश्वंस् *parāśvás* । अ॰ । пасьлязаўтра ॥21॥

पंरि *pári* । नि॰ । вакол, аб, каля, цалком ॥7॥

पा *pā* । पा । भ्वा॰ प॰ अनिट् । पिंबति । піць । यक् – पीयंते । णिच् – पायिं । सन् – पिंपास । यङ् – पेपीयं । क्त – पीतं ॥10॥

पांणि *pā́ṇi* । स्त्री॰ । рука ॥19॥

पापं *pāpá* । त्रि॰ । дрэнны, грэшны । न॰ । зло, грэх, гана ॥18॥

पितृं *pitŕ̥* । पुं॰ । бацька, айцец ॥9॥

पुंण्य *púṇya* । त्रि॰ । дабрадзейны, чысты । न॰ । цнота, заслуга ॥18॥

पुंत्र *pútra* । पुं॰ । сын ॥14॥

पुंनर् *púnar* । नि॰ । зноў ॥12॥

पुंष्प *púṣpa* । न॰ । кветка ॥14॥

पूज् *pūj* । पूंजँ । चु॰ उ॰ सेट् । पूजंयति ॰ते । шанаваць, пакланяцца ॥20॥

पूर्णं *pūrṇá* । त्रि॰ । поўны ॥20॥

प्रं *prá* । नि॰ । пра, наперад ॥7॥

प्रंति *práti* । नि॰ । проці, на, назад, зноў, у адказ ॥7॥

प्रत्यंच् *pratyác* । त्रि॰ ङीप् (प्रतींची) । які ідзе назад, задні, заходні । स्त्री॰ । захад । अ॰ । назад, на захад ॥22॥

प्रांच् *prā́c* । त्रि॰ ङीप् (प्रांची) । які ідзе наперад, пярэдні, усходні । स्त्री॰ । усход । अ॰ । наперад, на ўсход ॥22॥

प्राणं *prāṇá* । पुं॰ । дыханьне ॥15॥

प्राणिंन् *prāṇín* । पुं॰ । дыхавіты, жывое стварэньне ॥15॥

फ

फ॑ल *phála* । न॰ । плод ॥४॥

ब

ब॑न्धु *bándhu* । पु॰ । сябра ॥17॥

ब॑ल *bála* । न॰ । сіла ॥15॥

बहु॑ *bahú* । त्रि॰ (ङीष्) । многі, многа ॥10॥

बा॑ल *bā́la* । पु॰ । хлопчык ॥5॥

बा॑ला *bā́lā* । स्त्री॰ । дзяўчына, дзяўчынка ॥5॥

बु॑द्धि *búddhi* । स्त्री॰ । розум ॥15॥

बुध् *budh* । बु॒धँ॑ । भ्वा॰ प॰ अनिट् । बो॑धति । успрымаць, разумець । णिच् – बोधि॑ । सन् – बु॑भुत्स । यङ् – बोबुध्य॑ । क्त – बुद्ध॑ ॥9॥

ब्र॑ह्मन् *bráhman* । न॰ । Брагман, Род ॥18॥

ब्रू *brū* । ब्रूञ् । अ॰ उ॰ सेट् । ब्र॑वीति ब्रूते॑ । гаварыць ॥

भ

भज् *bhaj* । भ॒जँ॑ । भ्वा॰ उ॰ अनिट् । भ॑जति ॰ते । падзяляць । णिच् – भाजि॑ । सन् – बि॑भक्ष । यङ् – बाभज्य॑ । क्त – भक्त॑ ॥16॥

भ॑द्र *bhádra* । न॰ । дабро ॥16॥

भ॑वत् *bhávat* । ङीप् । пан, пані ॥21॥

भ॑वन *bhávana* । न॰ । месца быцьця, памяшканьне, пакой, дом ॥9॥

भाष् *bhāṣ* । भा॑षँ॒ । भ्वा॰ आ॰ सेट् । भा॑षते । гаварыць । णिच् – भाषि॑ । सन् – बि॑भाषिष । यङ् – बाभाष्य॑ ॥19॥

भिद *bhid* । भि॒दि॑ँर् । रु॰ उ॰ अनिट् । भिन॑त्ति भिन्ते॑ । ламаць । णिच् – भेदि॑ । सन् – बि॑भित्स । यङ् – बेभीद्य॑ । क्त – भिन्न॑ ॥19॥

भुज् *bhuj* । भुजँ । रु॰ उ॰ अनिट् । भुनक्ति । бараніць । भुङ्क्ते । есьці, спажываць, цешыцца (२) । णिच् – भोजि । सन् – बुभुक्ष । यङ् – बोभुज्य । क्त – भुक्त ॥16॥

भू *bhū* । भू । भ्वा॰ प॰ सेट् । भवति । быць । यक् – भूयते । णिच् – भावि । सन् – बुभूष । यङ् – बोभूय । क्त – भूत ॥8॥

भू *bhū́* । स्त्री॰ । быцьцё, зямля ॥22॥

भूमि *bhū́mi* । स्त्री॰ । зямля ॥12॥

भ्रातृ *brā́tṛ* । पु॰ । брат (зьмяняецца як *pitṛ́*) ॥

म

मण्डिर *maṇḍirá* । न॰ । божня ॥20॥

मति *matí* । स्त्री॰ । мысьль, думка ॥8॥

मधु *mádhu* । न॰ । мёд ॥10॥

मनस् *mánas* । न॰ । мысел, орган мысьленьня ॥14॥

मन् *man* । मनँ । दि॰ आ॰ अनिट् । мысьліць, думаць, лічыць । सन् – मीमांस । क्त – मत ॥22॥

मरुत् *marút* । पुं॰ । вецер ॥11॥

महत् *mahát* । त्रि॰ ङीप् । вялікі ॥19॥

मा *mā́* । नि॰ । не (пры забароне) ॥20॥

मातृ *mātṛ́* । स्त्री॰ । маці ॥9॥

मुख *múkha* । न॰ । твар ॥19॥

य

यतस् *yátas* । अ॰ । ад чаго, паколькі (адносны займеньнік) ॥17॥

यत्र *yátra* । अ॰ । дзе, куды (адносны займеньнік) ॥17॥

यथा *yáthā* । अ॰ । як (адносны займеньнік) ॥17॥

यदा॑ *yadā́* । अ॰ । калі (адносны займеньнік) ॥17॥

य॑दि *yádi* । नि॰ । калі (умова) ॥11॥

य॑द् *yád* । सर्व॰ त्रि॰ । што, які (адносны займеньнік) ॥17॥

या *yā* । या॒ । अ॰ प॰ अनिट् । ісьці । सं॑म् । здабываць ॥19॥

या॑वत् *yā́vat* । त्रि॰ ङीप् । які, які па меры ॥20॥

युज् *yuj* । यु॒जि॒ँ॑र् । रु॰ उ॰ अनिट् । यु॒न॑क्ति यु॒ङ्क्ते॑ । злучаць, зьвязваць, яднаць, запрагаць । णिच् – योजि॑ । सन् – यु॑युक्ष । यङ् – योयुज्य॑ । क्त – युक्त॑ ॥16॥

यु॒द्ध॑ *yuddhá* । न॰ । бітва ॥20॥

योग॑ *yogá* । पुं॰ । йога, сувязь ॥18॥

र

रक्ष् *rakṣ* । र॑क्षँ॑ । भ्वा॰ प॰ सेट् । र॑क्षति । бараніць । णिच् – रक्षि॑ । सन् – रि॑रक्षिष । यङ् – रारक्ष्य॑ ॥12॥

र॑थ *rátha* । पुं॰ । воз, калясьніца ॥20॥

र॑स *rása* । पुं॰ । сок, смак ॥13॥

रा॑जन् *rā́jan* । पुं॰ । валадар ॥13॥

रा॑त्रि *rā́tri* । स्त्री॰ । ноч ॥14॥

राम॑ *rāmá* । पुं॰ । Рāма ॥19॥

रिपु॑ *ripú* । पु॰ । вораг ॥17॥

रुच् *ruc* । रु॑चँ॒। भ्वा॰ सेट् आ॰ । रो॑चते । сьвяціць, падабацца (४) । णिच् – रोचि॑ । सन् – रु॑रुचिष । यङ् – रोरुच्य॑ ॥

रुध् *rudh* । रु॒धि॒ँ॑र् । रु॰ उ॰ अनिट् । रु॒णद्धि॑ रु॒न्द्धे॑ । спыняць, аблагаць (горад) । णिच् – रोधि॑ । सन् – रु॑रुत्स । यङ् – रोरुध्य॑ । क्त – रु॒द्ध॑ ॥16॥

ल

लभ् *labh* । डलुभँष् । भ्वा॰ आ॰ अनिट् । लभते । браць, атрымліваць । णिच् – लम्भि । सन् – लिप्स । यङ् – लालभ्य । क्त – लब्ध ॥4॥

लू *lū* । लूञ् । क्र्या॰ उ॰ सेट् । लुनाति लुनीते । сячы । णिच् – लावि । सन् – लुलूष । यङ् – लोलूय । क्त – लून ॥19॥

लोक *loká* । पुं॰ । сьвет ॥18॥

व

वदन *vádana* । न॰ । сродак маўленьня, рот, твар ॥9॥

वद् *vad* । वदँ । भ्वा॰ प॰ सेट् । वदति । гаварыць । यक् – उद्यते । णिच् – वादि । सन् – विवदिष । यङ् – वावद्य । क्त – उदित ॥1॥

वन *vána* । न॰ । лес ॥4॥

वर्ष *várṣa* । न॰ । год ॥21॥

वसस् *vásas* । न॰ । адзежа ॥19॥

वस् *vas* । वसँ । भ्वा॰ प॰ अनिट् । वसति । жыць, пражываць, мешкаць । यक् – उष्यते । णिच् – वासि । सन् – विवत्स । यङ् – वावस्य । क्त – उषित ॥4॥

वा *vā* । नि॰ । або, ці (ставіцца пасьля слова) ॥21॥

वाच् *vā́c* । स्त्री॰ । мова, слова ॥11॥

वारि *vā́ri* । न॰ । вада ॥10॥

वि *ví* । नि॰ । вы, раз, уразнабоч, асобна, без ॥7॥

विद् *vid* । विदँ । अ॰ प॰ सेट् । वेत्ति / वेद । ведаць । णिच् – वेदि । सन् – विविदिष । यङ् – वेविद्य ॥17॥

विना *vínā* । नि॰ । без (२, ३) (ставіцца пасьля слова) ॥10॥

वीर्य *vīryà* । न॰ । мужнасьць, труд, вычын ॥20॥

वृक्ष॑ *vṛkṣá* । पु॰ । дрэва ॥4॥

वृत् *vṛt* । वृ॑तुँ॒ । भ्वा॰ आ॰ सेट॒ । व॑र्तते । быць, адбывацца, знаходзіцца । णिच् – व॒र्ति । सन् – वि॑वृत्स । यङ॒ – वरीव॒र्त्य । क्त – वृत्त॑ ॥21॥

वृष् *vṛṣ* । वृ॑षुँ॒ । भ्वा॰ प॰ सेट॒ । व॑र्षति । праліваць дождж । णिच् – व॒र्षि । सन् – वि॑वर्षिष । यङ॒ – वरीवृष्य॑ । क्त – वृष्ट॑ ॥20॥

वेद॑ *vedá* । पुं॰ । веда ॥18॥

व्याक॑रण *vyākáraṇa* । न॰ । вйāкараṇа, граматыка ॥21॥

श

शंस् *śaṃs* । शं॑सुँ॒ । भ्वा॰ प॰ सेट॒ । शं॑सति । славіць । यक् – शस्यं॑ते । णिच् – शं॒सि । सन् – शिं॑शंसिष । यङ॒ – शाशस्य॑ ॥12॥

शक् *śak* । श॒क्लृँ॑ । स्वा॰ प॰ अनिट॒ । शक्नो॑ति । магчы ॥13॥

शर॑ *śará* । पुं॰ । страла ॥14॥

श॑रद् *śárad* । स्त्री॰ । восень ॥21॥

श॑रीर *śárīra* । न॰ । цела ॥19॥

शा॑न्ति *śā́nti* । स्त्री॰ । спакой ॥16॥

शिक्ष् *śikṣ* । शि॑क्षँ॒ । भ्वा॰ आ॰ सेट॒ । शि॑क्षते । вучыцца । णिच् – शि॒क्षि ॥12॥

शिव॑ *śivá* । पुं॰ । Шіва ॥19॥

शि॑ष्य *śíṣya* । पुं॰ । вучань ॥14॥

शी *śī* । शी॑ङ॒ । अ॰ आ॰ सेट॒ । शे॑ते । ляжаць । यक् – शय्यं॑ते । णिच् – शा॒यि । सन् – शि॑शयिष । यङ॒ – शाशय्य॑ । क्त – शयित॑ ॥17॥

शीघ्र॑ *śīghrá* । त्रि॰ । хуткі ॥11॥

श्री॑ *śrī́* । स्त्री॰ । краса, багацьце, багіня шчасьця Шрī ॥22॥

श्वः॑ *śvas* । अ॰ । заўтра ॥8॥

ष

षष् *ṣáṣ* । ब॰ । шэсьць ॥18॥

स

सत्यं *satyá* । न॰ । ісьціна ॥15॥

सद *ṣad* । षदॢँ । भ्वा॰ प॰ अनिट् । सीदति । сядаць, сядзець । यक् – सद्यते । णिच् – सादि । सन् – सिषत्स । यङ् – सासद्य । क्त – सन्न । अव । сядаць, апускацца ॥1, 17॥

सप्तन् *saptán* । त्रि॰ । сем ॥18॥

सम *sáma* । त्रि॰ । роўны, аднолькавы ॥16॥

समाधि *samādhí* । स्त्री॰ । супадзеньне, супадзеў ॥18॥

समाधिन् *samādhín* । त्रि॰ । у каго ёсьць супадзеў ॥18॥

समिध् *samídh* । पुं॰ । дрыво, палена ॥11॥

समीप *samīpá* । न॰ । блізіня । ॰पे (६) । каля ॥6॥

सम् *sám* । नि॰ । з, разам з ॥21॥

सम्यंच् *samyác* । त्रि॰ ङीप् (समीची) । добры, адпаведны । अ॰ । належна, добра, як сьлед ॥22॥

सर्व *sárva* । सर्व॰ त्रि॰ । увесь, цэлы ॥16॥

सर्वतस् *sarvátas* । अ॰ । адусюль ॥17॥

सर्वत्र *sarvátra* । अ॰ । паўсюль ॥17॥

सर्वथा *sarváthā* । अ॰ । усяк ॥17॥

सर्वदा *sarvadā́* । अ॰ । заўсёды ॥17॥

सह *sahá* । नि॰ । разам, з (३) (ставіцца пасьля слова) ॥3॥

सु *su* । षुञ् । स्वा॰ उ॰ अनिट् । सुनोति सुनुते । выціскаць, спараджаць । यक् – सूयते । णिच् – सावि । सन् – सुषूष । यङ् – सोषूय ॥13॥

सु॑ *sú* । नि॰ । добра, лёгка ॥7॥

सुख॑ *sukhá* । न॰ । шчасьце, асалода ॥16॥

सु॑न्दर *súndara* । त्रि॰ ङीष् । прыгожы ॥6॥

सृ *sṛ* । सृ । भ्वा॰ प॰ अनिट् । स॑रति । ісьці, цячы । यक् – स्रिय॑ते । णिच् – सारिं । सन् – सिं॑सीर्ष । यङ् – सेस्रीय॑ ॥20॥

से॑ना *sénā* । स्त्री॰ । войска ॥22॥

सेव् *sev* । षेवृँ । भ्वा॰ आ॰ सेट् । से॑वते । служыць । सन् – सिं॑सेविष । यङ् – सेषेव्य॑ ॥7॥

स्तेन॑ *stená* । पुं॰ । злодзей, крадзежнік ॥19॥

स्था *sthā* । ष्ठा । भ्वा॰ प॰ अनिट् । ति॑ष्ठति । стаяць, знаходзіцца । यक् – स्थीय॑ते । णिच् – स्थापिं । सन् – तिं॑ष्ठास । यङ् – तेष्ठीय॑ । क्त – स्थित॑ ॥6॥

स्मृ *smṛ* । स्मृ । भ्वा॰ प॰ अनिट् । स्म॑रति । помніць, узгадваць । यक् – स्मर्य॑ते । णिच् – स्मारिं । सन् – सुं॑स्मूर्ष (आ॰) । यङ् – सास्मर्य॑ । विं । забываць ॥14॥

स्व॑ *svá* । सर्व॰ त्रि॰ । свой ॥16॥

स्वर्ग॑ *svargá* । पु॰ । неба ॥14॥

स्व॑सृ *svásṛ* । स्त्री॰ । сястра । स्व॑सा । स्व॑सारौ … ॥10॥

स्वादु॑ *svādú* । त्रि॰ । салодкі ॥15॥

स्वामि॑न् *svāmín* । पुं॰ । гаспадар ॥16॥

ह

हविं॑स् *havís* । न॰ । ахвяра, аброк ॥18॥

ह॑स्त *hásta* । पु॰ । рука ॥3॥

हा *hā* । ओँहाक् । जु॰ प॰ अनिट् । ज॑हाति । пакідаць । यक् – हीय॑ते । णिच् – हापिं । सन् – जिं॑हास । यङ् – जेहीय॑ । क्त – हीन॑ । विं ।

пакідаць ॥19॥

हिं *hí* । नि॰ । бо, жа ॥17॥

हु *hu* । हु । जु॰ प॰ अनिट् । जुहोति जुहुते । абракаць, чыніць узьліў топленага масла ў агонь । यक् – हूयंते । णिच् – हाविं । सन् – जुंहूष । यङ् – जोहूयं ॥18॥

हे *he* । नि॰ । гэй! ॥1॥

ह्यस् *hyás* । अ॰ । учора ॥ 18॥

❀❀❀

॥ स्वमोवसंस्कृतशब्दकोशः ॥

БЕЛАРУСКА-САНСКРЫЦКІ СЛОЎНІК

А

аблагаць (горад) – रुध् *rudh* । रु॒धि॑ँर् । रु॰ उ॰ अनिट् ॥

або – वा *vā* । नि॰ । ужываецца пасьля слова ॥

абракаць – हु *hu* । हु॒ । जु॰ प॰ अनिट् ॥

аброк – हवि॑स् *havís* । न॰ ॥

агонь – अग्नि॑ *agní* । पु॰ ॥

адбывацца – वृत् *vṛt* । वृ॑तुँ॒ । भ्वा॰ आ॰ सेट् ॥

адзежа – व॑सस् *vásas* । न॰ ॥

адкуль? – कु॑तस् *kútas* । अ॰ ॥

аднойчы – एकदा॑ *ekadā́* । अ॰ ॥

аднолькавы – स॑म *sáma* । त्रि॰ ॥

адзін – ए॑क *éka* । त्रि॰ ॥

адпаведны – सम्य॑च् *samyác* । त्रि॰ ङीप् (समी॑ची) ॥

але – तु॑ *tú* । नि॰ । ставіцца пасьля слова ॥

атрымліваць – гл. браць

Б

багацьце – ध॑न *dhána* । न॰ । श्री *śrī́* । स्त्री॰ ॥

бараніць – रक्ष् *rakṣ* । र॑क्षँ॑ । भ्वा॰ प॰ सेट् ॥ भुज् *bhuj* । भु॒जँ॑ । रु॰ प॰ अनिट् ॥

бацька – पितृ॑ *pitṛ́* । पु॰ ॥

бачыць – दृश् *dṛś* । दृ॒शि॑ँर् । भ्वा॰ प॰ अनिट् । प॑श्यति ॥

без – वि॑ना *vínā* । नि॰ । +२, ३; ставіцца пасьля слова ॥

бераг – कू॑ल *kū́la* । न॰ ॥

бітва – यु॒द्ध॑ *yuddhá* । न॰ ॥

блізіня – समीप॑ *samīpá* । पु॰ ॥

блiскучы – तेजस्विन् *tejasvín* । त्रि० ङीप् ॥

бо – हि *hí* । नि० । ставіцца пасьля слова ॥

бог – देव *devá* । पु० ॥

божня – मण्डिर *maṇḍirá* । न० ॥

Брагман – ब्रह्मन् *bráhman* । न० ॥

браць – लभ् *labh* । डुलभँष् । भ्वा० आ० अनिट् ॥ आ दा *ā́ dā* । डुदाञ् । जु० उ० अनिट् ॥ ग्रह् *grah* । ग्रहँ । क्र्या० उ० सेट् ॥

быць – भू *bhū* । भू । भ्वा० प० सेट् ॥ वृत् *vṛt* । वृतुँ । भ्वा० आ० सेट् ॥

В

вада – वारि *vā́ri* । न० ॥

валадар – राजन् *rā́jan* । पु० ॥

варагаваць – द्विष् *dviṣ* । द्विषँ । अ० उ० अनिट् ॥

вароты – द्वार *dvārá* । न० ॥

веда – वेद *vedá* । पु० ॥

ведаць – विद *vid* । विदँ । अ० प० सेट् ॥

весьці – नी *nī* । णीञ् । भ्वा० उ० अनिट् ॥

вецер – मरुत् *marút* । पु० ॥

вёска – ग्राम *grā́ma* । पु० ॥

воз – रथ *rátha* । पु० ॥

войска – सेना *sénā* । स्त्री० ॥

вока – चक्षुस् *cákṣus* । न० ॥ नयन *náyana* । न० ॥ नेत्र *nétra* । न० ॥

вораг – द्विष् *dvíṣ* । पु० ॥ रिपु *ripú* । पु० ॥

восем – अष्टन् *aṣṭán* । ब० ॥

восень – शरद *śárad* । स्त्री० ॥

вучань – शिष्य *śíṣya* । पु० ॥

вучыцца – शिक्ष् *śikṣ* । शिँक्षँ । भ्वा॰ आ॰ सेट् ॥ अधी *ádhī* । इङ् । अ॰ आ॰ अनिट् । अधीते ॥

выціскаць – सु *su* । षुञ् । स्व॰ उ॰ अनिट् ॥

вялікі – महत् *mahát* । त्रि॰ । महान् महत् महती ॥

Г

гаварыць – वद *vad* । वदँ । भ्वा॰ प॰ सेट् ॥ भाष् *bhāṣ* । भाषँ । भ्वा॰ आ॰ सेट् ॥ ब्रू *brū* । ब्रूञ् । अ॰ उ॰ सेट् ॥

гаршчок – कुम्भ *kumbhá* । पु॰ ॥

гаспадар – स्वामिन् *svāmín* । पु॰ ॥

гатаваць – पच् *pac* । डुपचँष् । भ्वा॰ उ॰ अनिट् ॥

глядзець – दृश् *dṛś* । दृशिँर् । भ्वा॰ प॰ अनिट् । पश्यति ॥

год – वर्ष *várṣa* । न॰ ॥

горад – नगर *nágara* । न॰ ॥

граматыка – व्याकरण *vyākáraṇa* । न॰ ॥

грошы – гл. багацьце

грэх – पाप *pāpá* । न॰ ॥

гэй – हे *he* । नि॰ ॥

гэты – एतद *etád* । सर्व॰ त्रि॰ ॥ इदम् *idám* । सर्व॰ त्रि॰ । अयम् पु॰ । इयम् स्त्रि॰ । इदम् न॰ ॥

Д

дабрадзейны – पुण्य *púṇya* । त्रि॰ ॥

дабро – भद्र *bhádra* । न॰ ॥

даваць – दा *dā* । डुदाञ् । जु॰ उ॰ अनिट् ॥

дажджыць – वृष् *vṛṣ* । वृषुँ । भ्वा॰ प॰ सेट् ॥

дасягаць – आप् *āp* । आपॢँ । स्वा॰ प॰ अनिट् ॥

два – द्वि *dví* । त्रि॰ ॥

дзе – य॑त्र *yátra* । अ॰ ॥

дзе? – कु॑त्र *kútra* । अ॰ ॥

дзевяць – न॑वन् *návan* । ब॰ ॥

дзень – दि॑न *dína* । पु॰ ॥

дзесяць – द॑शन् *dáśan* । ब॰ ॥

дзьверы – द्वार॑ *dvārá* । न॰ ॥

дзяўчына – बा॑ला *bā́lā* । स्त्री॰ ॥

добры – पु॑ण्य *púṇya* । त्रि॰ ॥

дом – गृह॑ *gṛhá* । न॰ ॥ भ॑वन *bhávana* । न॰ ॥

дрэва – वृक्ष॑ *vṛkṣá* । पु॰ ॥

дрэнны – पाप॑ *pāpá* । त्रि॰ ॥

думаць – मन् *man* । म॒नँ॒ । दि॰ आ॰ अनिट॒ । चित् *cit* । चि॑तीँ॑ । भ्वा॰ सेट॒ प॰ ॥

думка – मति॑ *matí* । स्त्री॰ ॥

дыханьне – प्राण॑ *prāṇá* । पु॰ ॥

Е

ежа – आहार॑ *āhārá* । पु॰ ॥

есьці – खाद *khād* । खा॑दृँ॑ । भ्वा॰ प॰ सेट॒ ॥ अद *ad* । अ॒दँ॑ । अ॰ प॰ अनिट॒ ॥ भुज् *bhuj* । रु॰ आ॰ अनिट॒ ॥

Ё

ён – гл. той

Ж

жаданьне – का॑म *kā́ma* । पु॰ ॥

жанчына – ना॑री *nā́ri* । स्त्री॰ ॥

жыць – जीव् *jīv* । जी॑वँ॑ । भ्वा॰ प॰ सेट॒ ॥

З

з – सह॑ *sahá* । नि° । +३; ставіцца пасьля слова ॥

забываць – वि॑ स्मृ *ví smṛ* । स्मृ॒ । भ्वा° प° अनिट्॥

заваёўваць – гл. перамагаць

запрагаць – гл. злучаць

зараз – अधु॑ना *adhúnā* । अ° ॥

заўсёды – सर्वदा॑ *sarvadā́* । अ° ॥

заўтра – श्व॑स् *śvás* । अ° ॥

захад – प्रती॑ची *pratī́cī* । स्त्री° । на захад (ад) । प्रत्य॑क् (५) । अ° ॥

заходні – प्रत्य॑च् *pratyác* । त्रि° ङीप् (प्रती॑ची) ॥

здабываць – आप् *āp* । आ॒पॢँ । स्वा° प° अनिट्॥ लभ् *labh* । डुल॒भॅ॑ष् । भ्वा° आ° अनिट्॥ स॑ं या *sám yā* । या॒ । अ° प° अनिट्॥

злодзей – स्ते॒न॑ *stená* । पु° ॥

злучаць – युज् *yuj* । यु॒जि॑ँर् । रु° उ° अनिट्॥

знаходзіцца – स्था *sthā* । ष्ठा॒ । भ्वा° प° अनिट् । ति॑ष्ठति ॥ वृत् *vṛt* । वृ॑तु॒ँ । भ्वा° आ° सेट्॥

знаць – ज्ञा *jñā* । ज्ञा॒ । क्र्या° उ° अनिट्॥

зноў – पु॑नर् *púnar* । नि° ॥

зорка – ज्यो॑तिस् *jyótis* । न° ॥

зрок – च॑क्षुस् *cákṣus* । न° ॥

зьбіраць – चि *ci* । चि॒ञ् । स्वा° उ° अनिट्॥

зямля – भू॑मि *bhū́mi* । स्त्री° । भू॑ *bhū́* । स्त्री° ॥

І

і – च *ca* । नि° । ставіцца пасьля слова ॥

інакш – अन्य॑था *anyáthā* । अ° ॥

іншы – अ॑न्य *ánya* । त्रि° । न° – अ॑न्यत् ॥ प॑र *pára* । त्रि° ॥

істота – प्राणि॑न् *prāṇín* । त्रि° ॥

ісьці – गम् *gam* । ग॒मॢँ॑ । भ्वा° प° अनिट् ॥ इ *i* । इ॒ङ् । अ° आ° अनिट् ॥ चर् *car* । च॑रँ॑ । भ्वा° प° सेट् ॥ या *yā* । या॒ । अ° प° अनिट् ॥

ісьціна – सत्य॑ *satyá* । न° ॥

Й

йоґа – योग॑ *yogá* । पु° ॥

К

калі – यदा॑ *yadā́* । अ° ॥

калі (умова) – य॑दि *yádi* । नि° ॥

калі? – कदा॑ *kadā́* । अ° ॥

Калі-йуґа – कलियुग॑ *kali-yugá* । पु° ॥

каля – समीपे॑ *samīpé* (६) ॥

калясьніца – гл. воз

карова – धे॑नु *dhénu* । स्त्री° ॥

кветка – पु॑ष्प *púṣpa* । न° ॥

кідаць – अस् *as* । अ॑सुँ॑ । दि° प° सेट् ॥

князь – नृप॑ *nṛpá* । पु° ॥

колькі – क॑ति *káti* । ब° ॥

конь – अ॑श्व *áśva* । पु° ॥

краіна – देश॑ *deśá* । पु° ॥

красьці – चुर् *cur* । चु॑रँ॑ । चु° उ° सेट् ॥

куды? – कु॑त्र *kútra* । अ° ॥

купляць – क्री *krī* । डुक्री॒ञ् । क्र्या° उ° अनिट् ॥

Л

ламаць – भिद् *bhid* । भि॒दि॒ँ॑र् । रु॰ उ॰ अनिट् ॥

лес – व॑न *vána* । न॰ ॥

лічыць – गण *gaṇa* । ग॑ण । चु॰ प॰ सेट् ॥ (думаць) मन् *man* । म॒नँ॒ । दि॰ आ॰ अनिट् ॥

лотаць – प॑द्म *pádma* । न॰ ॥

лук – ध॑नुस् *dhánus* । न॰ ॥

ляжаць – शी *śī* । शीँ॑ङ् । अ॰ आ॰ सेट् ॥

М

магчы – शक् *śak* । श॒कॢँ॑ । स्वा॰ अनिट् प॰ ॥

маленькі – अ॑ल्प *álpa* । त्रि॰ ॥

маці – मातृ॑ *mātṛ́* । स्त्री॰ ॥

мёд – म॑धु *mádhu* । न॰ ॥

менавіта – एव॑ *evá* । नि॰ ॥

меч – असि॑ *así* । पुं॰ ॥

многа – बहु॑ *bahú* । त्रि॰ (बहु॑ / बह्वी॑) ॥

мова – वा॑च् *vā́c* । स्त्री॰ ॥

мужнасьць – वी॒र्य॑ *vīryà* । न॰ ॥

мысел – म॑नस् *mánas* । न॰ ॥

мыць – क्षल् *kṣal* । क्ष॑लँ॑ । चु॰ उ॰ सेट् ॥

Н

нават – अ॑पि *ápi* । नि॰ ॥

навучаньне – अ॑धीत *ádhīta* । न॰ ॥

надзелены – अन्वित॑ *anvitá* । त्रि॰ । у татпурушы (напр., सुखान्वित॑ надзелены шчасьцем, шчасьлівы) ॥

назад – प्रत्यंक् pratyák । अ॰ ॥

належна – सम्यंक् samyák । अ॰ ॥

наперад – प्रांक् prā́k । अ॰ ॥

насалоджвацца – भुज् bhuj । भुजँ । रु॰ आ॰ अनिट् । +२ ॥

настаўнік – गुरुं gurú । पु॰ ॥ शिंक्षक śíkṣaka । पु॰ ॥

не – नं ná ॥ मां mā́ । (пры забароне) ॥

неба – स्वर्गं svargá । पु॰ ॥

ненавідзець – द्विष् dviṣ । द्विषँ । अ॰ उ॰ अनिट् ॥

ненавісьнік – гл. вораг

нешта, нехта – किंम्+चिद् kím cid । किंम्+चनं kím caná । किंम्+अंपि kím ápi ॥

нішто, ніхто – नं+किंम्+चिद् ná kím cíd । नं+किंम्+चनं ná kím caná । नं+किंम्+अंपि ná kím ápi ॥

новы – नंव náva । त्रि॰ ॥

ноч – रांत्रि rā́tri । स्त्री॰ ॥

няшчасьце – दःखं duḥkhá । न॰ ॥

П

паводзіцца – आं चर् ā́ car । भ्वा॰ प॰ सेट् ॥

падабацца – रुच् ruc । रुंचँ । भ्वा॰ सेट् आ॰ । каму (४) ॥

падзяляць – भज् bhaj । भजँ । भ्वा॰ उ॰ अनिट् ॥

падтрымваць – धृ dhṛ । धृञ् । भ्व॰ उ॰ अनिट् ॥

падымаць – उंद् धृ úd dhṛ । धृञ् । भ्व॰ उ॰ अनिट् ॥

пакідаць – हा hā । ओँहाक् । जु॰ प॰ अनिट् ॥

пакланяцца – гл. шанаваць

палена – समिंध् samídh । पुं॰ ॥

паліць – दह् *dah* । दहँ । भ्वा॰ प॰ अनिट् ॥

памяшканьне – भवन *bhávana* । न॰ ॥

пасьлязаўтра – पराश्वस् *parāśvás* । अ॰ ॥

паўднёвы – अवाच् *ávāc* । त्रि॰ ङीप् (अवाची) ॥

паўночны – उदच् *údac* । त्रि॰ ङीप् (उदीची) ॥

паўсюль – सर्वत्र *sarvátra* । अ॰ ॥

перамагаць – जि *ji* । जि । भ्वा॰ प॰ अनिट् ॥

перапраўляцца – तॄ *tṝ* । तॄ । भ्वा॰ प॰ सेट् । तरति ॥

піць – पा *pā* । पा । भ्वा॰ प॰ अनिट् ॥

плод – फल *phála* । न॰ ॥

поле – क्षेत्र *kṣétra* । न॰ ॥

помніць – स्मृ *smṛ* । स्मृ । भ्वा॰ प॰ अनिट् ॥

пасьцілка – कट *káṭa* । पुं॰ ॥

поўдзень – अवाची *ávācī* । स्त्री॰ । на поўдзень (ад) । अवाक् (५) । अ॰ ॥

поўнач – उदीची *údīcī* । स्त्री॰ । на поўнач (ад) । उदक् (५) । अ॰ ॥

поўны – पूर्ण *pūrṇá* । त्रि॰ ॥

прадаваць – वि क्री *ví krī* । डुक्रीञ् । क्र्या॰ आ॰ अनिट् ॥

прыгожы – सुन्दर *súndara* । त्रि॰ ङीष् ॥

прынашэньне – अर्पण *árpaṇa* । न॰ ॥

прыносіць – आ नी *ā́ nī* । णीञ् । भ्वा॰ उ॰ अनिट् ॥

пяць – पञ्चन् *páñcan* । ब॰ ॥

Р

рабіць – कृ *kṛ* । डुकृञ् । त॰ उ॰ अनिट् ॥

разам – सह *sahá* । नि॰ । (३) ставіцца пасьля слова ॥

разумець – बुध् *budh* । बुधँ । भ्वा॰ प॰ अनिट् ॥

разьбіваць – छिद ॒chid । छि॒दिँ॑र॒ । रु॰ उ॰ अनिट॒॥

рака – नदी॑ nadī́ । स्त्री॰ ॥

Рāма – रामं॑ rāmá । पुं॰ ॥

расьці – एध् edh । ए॑धँ॒ । भ्वा॰ आ॰ सेट॒॥

розум – बु॑द्धि búddhi । स्त्री॰ ॥

рот – гл. твар

роўны – स॑म sáma । त्रि॰ ॥

рука – ह॑स्त hásta । पु॰ ॥ पा॑णि pā́ṇi । स्त्री॰ ॥

рухацца – гл. ісьці

С

салодкі – स्वादु॑ svādú । त्रि॰ ॥

сам – आत्म॑न् ātmán । पुं॰ ॥

свой – स्व॑ svá । सर्व॰ त्रि॰ ॥

сем – सप्त॑न् saptán । त्रि॰ ॥

сёньня – अद्य॑ adyá । अ॰ ॥

сіла – ब॑ल bála । न॰ ॥

славіць – शंस् śaṃs । शं॑सुँ । भ्वा॰ प॰ सेट॒॥

слова – श॑ब्द śábda । पु॰ ॥ वा॑च् vā́c । स्त्री॰ ॥

служыць – सेव् sev । षे॑वृँ । भ्वा॰ आ॰ सेट॒॥

смак – र॑स rása । पु॰ ॥

сок – र॑स rása । पु॰ ॥

спадар – भ॑वत् bhávat । ङीप् । спадарыня ॥

спадарыня – भ॑वती bhávatī ॥

спакой – शा॑न्ति śā́nti । स्त्री॰ ॥

спараджаць – гл. выціскаць

спыняць – रुध् *rudh* । रुधिँर् । रु॰ उ॰ अनिट् ॥

стары – जीर्ण *jīrṇa* । त्रि॰ ॥

стаяць – स्था *sthā* । ष्ठा । भ्वा॰ प॰ अनिट् ॥

страла – शर *śará* । पुं॰ ॥

сувязь – гл. йоґа

сын – पुत्र *pútra* । पुं॰ ॥

сьвет – लोक *loká* । पुं॰ ॥ जगत् *jágat* । न॰ ॥

сьвятло – ज्योतिस् *jyótis* । न॰ ॥

сьвяціць – रुच् *ruc* । रुचँ । भ्वा॰ सेट् आ॰ ॥

сябар – बन्धु *bándhu* । पु॰ ॥

сядаць – सद *sad* । षदँ । भ्वा॰ प॰ अनिट् ॥

сякера – परशुः *paraśú* । पुं॰ ॥

сястра – स्वसृ *svásṛ* । स्त्री॰ । स्वसा । स्वसारौ ... ॥

сячы – ल *lū* । लूञ् । क्र्या॰ उ॰ सेट् ॥

Т

тады – तदा *tadā́* । अ॰ ॥

так – इति *íti* । अ॰ । ужываецца пры цытаваньні чужых слоў ॥

так (такім чынам) – तथा *táthā* । अ॰ ॥

такі – तावत् *tā́vat* । त्रि॰ ङीप् ॥

таксама – अपि *ápi* । नि॰ ॥

там – तत्र *tátra* । अ॰ ॥

таму – ततस् *tátas* । अ॰ ॥

таму што – यतस् *yátas* । अ॰ ॥

твар – मुख *múkha* । न॰ ॥ वदन *vádana* । न॰ ॥

той – तद् । सर्व॰ त्रि॰ । सस् पु॰ । सा स्त्री॰ । तद् न॰ ॥ अदस् *adás* । सर्व॰ त्रि॰ । असौ पु॰ स्त्री॰ । अदस् न॰ ॥

толькі – एवं evá । नि॰ ॥

топленае масла – घृतं ghṛtá । न॰ ॥

тры – त्रिं trí । त्रि॰ ॥

тут – एतत्र etátra । अ॰ ॥ अंत्र átra । अ॰ ॥

У

узгадваць – гл. помніць

уверх – उंदक् údak । अ॰ ॥

увесь – संर्व sárva । सर्व॰ त्रि॰ ॥

уніз – अंवाक् ávāk । अ॰ ॥

усход – प्रांची prā́cī । स्त्री॰ । на ўсход (ад) । प्रांक् (५) । अ॰ ॥

усходні – प्रांच् prā́c । त्रि॰ ङीप् (प्रांची) ॥

учора – ह्यंस् hyás । अ॰ ॥

Х

хапаць – гл. браць

хацець – इष् iṣ । इंषुँ । तु॰ प॰ सेट् ॥

хвароба – आमयं āmayá । पु॰ ॥

хлопчык – बांल bā́la । पु॰ ॥

хто? – гл. што?

хуткі – शीघ्रं śīghrá । त्रि॰ ॥

Ц

цела – देहं déha । पु॰ ॥ शंरीर śárīra । न॰ ॥

цешыцца – तुष् tuṣ । तुषँ । दि॰ प॰ अनिट् । +३ ॥

цэлы – гл. увесь

цягнуць – तन् tan । तंनुँ । त॰ उ॰ सेट् ॥

цяпер – अधुना adhúnā । नि° ॥

цячы – सृ sṛ । सृ । भ्वा° प° अनिट् ॥

Ч

чалавек – नर nára । पु° ॥

чаму? – कुतस् kútas । अ° ॥

чатыры – चतुर् cátur । त्रि° ॥

чужы – पर pára । त्रि° ॥

чын – कर्मन् kárman । न° ॥

Ш

шанаваць – पूज् pūj । पूजँ । चु° उ° सेट् ॥

Ш́іва – शिव śivá । पुं° ॥

што – यद् yád । सर्व° त्रि° ॥

што? – किम् kím । सर्व° त्रि° ॥ कस् पु° । का स्त्री° । किम् न° ॥

шчасьце – सुख sukhá । न° ॥

шэсьць – षष् ṣáṣ । ब° ॥

Я

як (нібы) – इव iva । नि° । ставіцца пасьля слова ॥

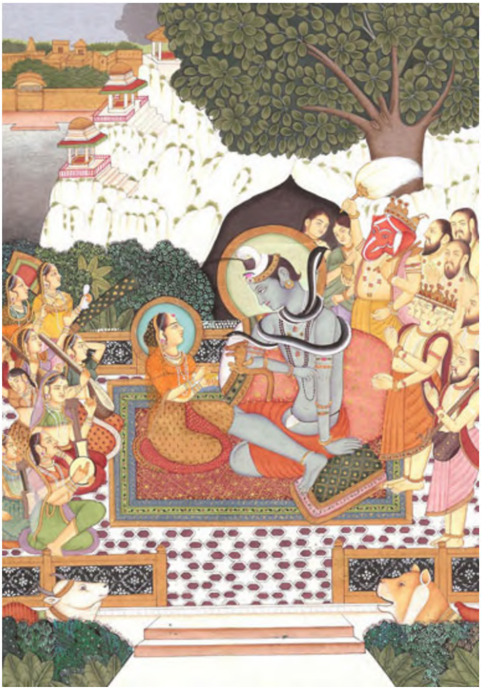
як (якім чынам) – यथा yáthā । अ° ॥

як? – कथम् kathám । अ° ॥

які – гл. што

яна, яно – гл. той

॥ व्याकरणसञ्ज्ञाकोशः ॥

СЛОЎНІК ГРАМАТЫЧНЫХ ТЭРМІНАЎ

A

a-karmaka – бездачынавы; корань, які ня можа мець дачыну (напр., *sad*)

a-ghoṣa – глухі гук (напр., *k*)

an-iṬ – 1) ārдгадгāтука-афікс, перад якім не дадаецца āґама *iṬ*; 2) корань, пасьля якога не дадаецца āґама *iṬ* перад афіксамі, што патрабуюць яго даданьня паводле агульнага правіла

adhikaraṇa – кāрака, што зьяўляецца апораю дзеяньня, месца (напр., "стаіць на зямлі")

an-anunāsika – неназалізаваны (напр., *k*, *a*)

anudātta – няўзьняты тон

anunāsika – назалізаваны (напр., *n*, *ǎ̐*)

anubandha – гл. *it*

anusvāra – чыста насавы гук [*ṃ*]

antaḥstha – паўгалосныя гукі *y*, *r*, *l*, *v*

apādāna – кāрака, што зьяўляецца нерухомай кропкай пры адыходжаньні, прычына (напр., "ідзе ад лесу", "дрыжыць ад страху")

abhyasta – падвоены корань (напр., *juhu-*)

abhyāsa – падвоеная частка кораня (напр., *ca-* у *cakṛ-*)

alpa-prāṇa – "маладыхавы", непрыдыхальны гук

avasāna – спыненьне маўленьня, паўза

avyayī-bhāva – від самāсы, у якой сэнс першай часткі галоўны, а сама самāса нязьменная (напр., *yathābalám* "па-сіле, колькі-змогі")

Ā

āgama – дадатак, што ня мае сэнсу і дадаецца да каранёў, асноў, афіксаў пры пэўных умовах

ātmane-pada – 9 канчаткаў дзеяслова (*ta*, *ātām*, *jha*, *thās*, *āthām*, *dhvam*, *iṬ*, *vahi*, *mahiṄ*) і афіксы, што маюць форму *āna* (*ŚānaC*, *KānaC*, *CānaŚ*), якія замяняюць *l*-афіксы ў сэнсе дачыну або быцьця, а таксама ў сэнсе дзейніка, да якога пераходзіць плод чыну, а таксама ў сэнсе дзейніка пасьля āтманэпадін-каранёў

ātmane-padin – корань, пасьля якога ў сэнсе дзейніка ўжываюцца āтманэпады (у Дгāтупāтсе яны маюць маркер *Ṅ* або анудāттагалосны, напр., शिक्षँ॒, शीङ्)

ādeśa – замена

ābhyantara-prayatna – нутраныя высілкі маўленьня, што робяцца ўнутры ротавай поласьці

āmantrita – формы першай вібгакті, ужытыя ў сэнсе закліку, звароту

āmreḍita – падваеньне слова пры выражэньні сэнсаў распаўсюджанасьці, заўсёднасьці і ўзмоцненасьці (напр., *díne dine* "штодзень")

ārdhadhātuka – афікс, што ставіцца пасьля кораня, не ўваходзіць у групу *tiṄ* (акрамя *liṬ*) і ня мае маркера *Ś*

I

it – граматычны маркер, дадатковы гук, які нясе пэўную граматычную інфармацыю ў упадэшы і потым безумоўна выдаляецца

itaretara-dvandva – від двандва-самāсы, часткі якой зьвязаны сэнсам пераліку адзінак (напр., *aśva-naraú* "конь-і-чалавек")

Ī

īṣat-spṛṣṭa – нутраны высілак маўленьня, які палягае ў няпоўным закрыцьці рота, пры якім ўтвараюцца паўгалосныя *y*, *r*, *l*, *v*

īṣad-vivṛta – нутраны высілак маўленьня, які палягае ў няпоўным адкрыцьці рота, пры якім ўтвараюцца шыпенныя зычныя *ś*, *ṣ*, *s*, *h*

U

uttama-puruṣa – канчаткі *tiṄ*, што ўжываюцца ў сувязі з займеньнікам *asmad* ("я, мы")

uttara-pada – другая частка самāсы

udātta – узьняты тон (напр., *á*)

upadeśa – першанастава, пачатковая нязьмененая граматычная форма адзінкі (фанэмы, кораня, асновы ці афікса)

upadhmānīya – гук [*f*], што ўзьнікае замест вісаргі перад зычнымі *p*, *ph*

upapada – дапаможнае слова пры ўтварэньні пэўных відаў самāсаў

upasarga – слова з групы *prādi* у сувязі зь дзеяньнем (напр., *prá gacchati*)

ubhaya-padin – корань, пасьля якога ў сэнсе дзейніка, да якога пераходзіць плод дзеяньня, дадаюцца канчаткі āтманэпада, а ў сэнсе дзейніка, плод дзеяньня якога пераходзіць да іншага, – канчаткі парасмайпада

Ū

ūṣman – шыпенныя гукі (*ś*, *ṣ*, *s*), а таксама *h*

E

eka-vacana – канчаткі *tiṄ* і *sŭP*, што ўжываюцца ў сэнсе "адзін" (напр., *paca-ti* "адзін-гатуе", *nara-s* → *naraḥ* "адзін-чалавек")

ekaśeṣa-vṛtti – від словаўтварэньня, пры якім зь некалькіх слоў застаецца толькі адно (напр., *náraḥ náraḥ náraḥ ca* = *nárāḥ*)

ekaśruti – адначутны тон, у які ператвараецца анудāтта пасьля свары̄ты ў маўленьні

O

oṣṭhya – губны гук (напр., *u*, *p*)

K

kaṇṭha-tālavya – ніжнянёбна-сярэднянёбны гук (напр., *e*)

kaṇṭhoṣṭhya – ніжнянёбна-губны гук (напр., *o*)

kaṇṭhya – ніжнянёбны гук (напр., *a*, *h*)

karaṇa – кāрака, што зьяўляецца набольш дзейсным сродкам дзеяньня, сродак (напр., "рэжа нажом")

kartari-prayoga – ужываньне ў сэнсе дзейніка (напр., *cinóti* "зьбірае")

kartṛ – кāрака, што зьяўляецца самастойным у дзеяньні, дзейнік (напр., "чалавек ідзе")

karmaṇi-prayoga – ужываньне ў сэнсе дачыну (напр., *āhārā́ḥ pacyate* "ежа гатуецца")

karma-dhāraya – від татпуруша-самāсы, які ўтвараецца з азнакі (*viśeṣaṇa*) і азначанага (*viśeṣya*) (напр., *alpa-narā́ḥ* "маленькі-чалавек")

karma-pravacanīya – слова з групы *prādi* у сувязі з прāтіпадікай (напр., *ā́ grā́māt* "да вёскі")

karman – кāрака, што зьяўляецца найжаданым для дзейніка або зьвязаны зь ім такім самым чынам, дачын (напр., "купляе ежу", "п'е атруту")

-kāra – літара (напр., *ha-kāra* "літара *ha*")

kāraka – удзельнік чыну

kṛt – першасныя асноваўтваральныя афіксы, якія дадаюцца беспасярэдне да кораня і ўтвараюць асновы іменаў (напр., *kṛ-tṛC* → *kartṛ́*)

kṛtya – від крт-афіксаў (*tavyaT*, *tavya*, *anīyaR*, *yaT*, *ṇyaT*, *KyaP*), што выражаюць сэнс дачыну ці быцьця, а таксама сэнс належнасьці дзеяньня (напр., *kartávyam* "мае-быць-зроблена")

kṛd-vṛtti – утварэньне асноваў іменаў з дапамогаю крт-афіксаў

kriyā-viśeṣaṇa – азнака дзеяньня (напр., "хутка бегчы")

G

gaṇa – група, група каранёў у Дгāту-пāṭсе

gati – вялікая група "прыдзеясловаў", што ўлучае *pra*-загалоўныя словы, *Cvi*-канцавыя словы і некаторыя іншыя

guṇa – галосныя *a*, *e*, *o*

guru – цяжкі галосны (доўгі галосны, а таксама кароткі перад саṃйоґай)

ghoṣavat – звонкі гук (напр., *b*, *a*)

C

caturthī – чацьвертая вібгакті, якая ўжываецца для выражэньня сампрадāны

J

jātya svarita – прыроджаная сваріта; сваріта, што ёсьць ужо ва ўпадэшы

jihvā-mūlīya – гук [*x*], што ўзьнікае замест вісаргі перад *k*, *kh*

Ṇ

ṇatva – замена [*n*] на [*ṇ*]

T

tat-puruṣa – від самāсы, у якой сэнс другой часткі галоўны (напр., *nadī-samipé* "у-блізіні-ракі")

tad-dhita – другасныя асноваўтваральныя афіксы, што дадаюцца да асноваў імён і ўтвараюць асновы іменаў (напр., *sundara-tamaP* → *súndaratama*)

taddhita-vṛtti – утварэньне другасных іменаў

tālavya – сярэднянёбны гук (напр., *i*, *c*)

tiṄ – канчаткі дзеяслова, 18 афіксаў – *tiP*, *tas*, *jhi*, *siP*, *thas*, *tha*, *miP*, *vas*, *mas*, *ta*, *ātām*, *jha*, *thās*, *āthām*, *dhvam*, *iṬ*, *vahi*, *mahiṄ*, якія замяняюць *l*-афіксы

tiṄ-anta – слова, што сканчаецца на адзін з афіксаў *tiṄ*; дзеяслоў

tṛtīyā – трэцяя вібгакті, што ўжываецца ў сэнсе дзейніка або сродку

D

dantya – зубны гук (напр., *t*, *ḷ*)

dīrgha – доўгі галосны, гук, што мае дзьве меры (напр., *ā*)

dvandva – від самāсы, у якім сэнс абедзьвюх частак галоўны (напр., *aśva-dhenū̆* "конь-і-карова")

dvi-karmaka – двудачынавы; корань, які можа мець два дачыны (напр., *pac*: *phálāni āhārám̐ pacati* "гатуе плады ў ежу")

dvigu – від татпуруша-самāсы, у якой першай часткай зьяўляецца лічэбнік (напр., *tri-lokám* "тры-сьветы")

dvitīyā – другая вібгакті, што звычайна ўжываецца ў сэнсе дачыну

dvitva – падваеньне кораня

dvi-vacana – канчаткі *tiṄ* і *sŭ̆P*, што ўжываюцца ў сэнсе "два" (напр., *pacataḥ* "двое-гатуюць", *nara-au* → *nárau* "два-чалавекі")

dhātu – корань

dhātu-vṛtti – утварэньне каранёў

N

nāma-dhātu – адыменны корань, корань, утвораны ад асновы імені

nāsikya – чыста насавы гук (*ṃ*)

nipāta – "устаўка", часьціца, што ня мае ўласнага сэнсу, але выражае адносіны паміж іншымі словамі

niṣṭḥā – афіксы *Kta* і *Ktavatŭ̆*

P

pañcamī – нятая вібгакті, што звычайна ўжываецца ў сэнсе апāдāны

pada – закончанае слова, што сканчаецца на афіксы *sŭ̆P* або *tiṄ*, а таксама аснова, што стаіць перад *sŭ̆*-загалоўнымі афіксамі (то бок, афіксамі *sŭ̆P* (акрамя сарванāмастхāны), таддгіта і афіксамі жаночага роду), якія не пачынаюцца на галосны ці *y*

parasmai-pada – 9 канчаткаў дзеяслова (*tiP*, *tas*, *jhi*, *siP*, *thas*, *tha*, *miP*, *vas*, *mas*) з групы *tiṄ*, якія замяняюць *l*-афіксы ў сэнсе дзейніка

parasmai-padin – корань, пасьля якога ў сэнсе дзейніка ўжываюцца толькі канчаткі парасмайпада

pūraṇa – парадкавы лічэбнік

pūrva-pada – першая частка самāсы

pluta – працяглы галосны, які мае тры меры (напр., *a*3)

prakṛti – аснова

prakṛti-bhāva – першапачатковы, нязьменены стан

pragṛhya – "вынятак", гукі *ī*, *ū*, *e* на канцы двівачаны

pratyaya – афікс, тое, што дадаецца да асновы

pratyāhāra – скарот, пачатковы элемэнт разам з канцавым ітам, што ўжываюцца ў сэнсе ўсіх прамежкавых складнікаў

prathama-puruṣa – канчаткі *tiṄ*, што ўжываюцца ў сувязі з усімі словамі, акрамя *yuṣmad* "ты, вы" і *asmád* "я, мы"

prathamā – першая вібгакті, што ўжываецца толькі ў сэнсе сэнсу прāтіпадікі, роду, меры і называньня

prātipadika – аснова імені, адзінка, што мае сэнс, але ня дгāту і не пратйайа; а таксама самāса і тое, што сканчаецца на кр̥т- ці таддгіта-афіксы

prādi – група слоў, якая пачынаецца са слова *prá* (гл. занятак 7)

B

bahu-vacana – канчаткі *tiṄ* і *sŭP*, што ўжываюцца ў сэнсе "многа" (напр., *páca-nti* "многія-гатуюць", *nára-as → nárāḥ* "людзі")

bahu-vrīhi – від самāсы, у якой сэнс ніводнай часткі не галоўны, т.б. галоўнае слова знаходзіцца па-за межамі самāсы, а сама самāса зьяўляецца да яго азначэньнем (напр., *śīghrā́śvaḥ náraḥ* "чалавек, у-якога-хуткія-коні")

bāhya-prayanta – вонкавыя высілкі маўленьня, што робяцца па-за ротавай поласьцю (напр., у гартані)

bha – аснова, што стаіць перад *sŭ*-загалоўнымі афіксамі (афіксы *sŭP* (акрамя сарванāмастхāны), таддгіта й афіксы жаночага роду), якія пачынаюцца на галосны ці *y*

bhāva – быцьцё, дзеяньне само па сабе

bhāve-prayoga – ужываньне ў сэнсе быцьця, дзеяньня самога па сабе (напр., *gamyáte* “ідзецца”)

M

matṽ-arthīya – афікс, што ўжываецца ў тых самых сэнсах, што і афікс *matŭP*

madhyama-puruṣa – канчаткі *tiṄ*, што ўжываюцца ў сувязі са словам *yuṣmád* “ты, вы”

mahā-prāṇa – “вялікадыхавы”, прыдыхальны гук (напр., *kh*)

mātrā – мера часу гучаньня

mūrdhanya – пярэднянёбны гук (напр., *ṛ*, *ṇ*)

Y

yaṄ-anta – вытворны корань, утвораны афіксам *yaṄ*

R

rūpa – форма

L

la-kāra – дзесяць афіксаў (*lăṬ, lĭṬ, lŭṬ, lṛ̆Ṭ, lĕṬ, lŏṬ; lăṄ, lĭṄ, lŭṄ, lṛ̆Ṅ*), што ставяцца пасьля кораня ў сэнсе пэўнага часу ці стаўленьня да чыну

laghu – лёгкі галосны (кароткі, калі не стаіць перад саṃйоґай)

liṅga – знак роду: *puṃ-liṅga* – мужчына-знакавы (мужчынскага роду), *strī-liṅga* – жанчына-знакавы (жаночага роду), *napuṃsaka-liṅga* – нішчына-знакавы (ніякага роду)

luk – від лопы, поўнае зьнікненьне граматычнай адзінкі (напр., *vā́ri+sŭ* → *vā́ri_*)

lopa – ненаяўнасьць, зьнікненьне граматычнай адзінкі (напр., *nára+ṆiC* → *nar_+ṆiC* → *narí*)

V

varga – група змычных зычных, што маюць адно месца ўтварэньня (*ka-varga*, *ca-varga*, *ṭa-varga*, *ta-varga*, *pa-varga*)

vikaraṇa – афікс, які ўжываецца разам зь іншым афіксам для “асьвятленьня” сэнсу, які той выражае; вікараṇа ўкліноўваецца

паміж асновай і афіксам (напр., *pac-ti* → *pác-a-ti*)

vikṛti – вытвор, зьменены стан

visarga – прыдыханьне пасьля галоснага, якое гучыць так, нібы галосны працягваецца пасьля гука “г”; вісарґа не зьяўляецца фанэмай, але ўтвараецца замест гукаў *s* або *r* у пэўных умовах

vibhakti – кожная тройца афіксаў *tiṄ* і *sǔP* (напр., *tiP-tas-jhi*, *siP-thas-tha* і г.д.)

vivāra – вонкавы высілак, які палягае ў раскрыцьці горла, расслабленьне галасавых зьвязак; пры ім утвараюцца глухія зычныя

vivṛta – нутраны высілак, які палягае ў шырокім адкрыцьці рота, пры якім утвараюцца галосныя

viśeṣaṇa – азнака, выкметнік (напр., *прыгожы* чалавек, *краса*-дзяўчына)

viśeṣya – азначанае, выкмета (напр., прыгожы *чалавек*, краса-*дзяўчына*)

vṛddhi – галосныя *ā*, *ai*, *au*

veṬ – 1) āрдгадгāтука-афікс, перад якім āґама *iṬ* дадаецца неабавязкова; 2) корань, пасьля якога āґама *iṬ* дадаецца неабавязкова перад афіксамі, што патрабуюць яго даданьня паводле агульнага правіла

vyañjana – зычны

vyadhikaraṇa – азначэньне часткамі словазлучэньня “розных рэчаў” (напр., “вязе дровы”, “конь чалавека”)

Ś

śaiṣika – таддгіта-афіксы, што ўжываюцца ў тых самых сэнсах, што і афікс *aṆ*

śuddha svarita – сваріта чыстая; сваріта, што ўзьнікае ў маўленьні

Ṣ

ṣaṣṭhī – шостая вібгакті, што звычайна ўжываецца ў сэнсах, адрозных ад кāракаў (напр., прыналежнасць)

ṣatva – замена [*s*] на [*ṣ*]

S

saṃkhyā – лічэбнік (у граматыцы Пāṇіні гэта фармальны тэрмін)

saṃyoga – беспрамежкавае злучэньне зычных (напр., *tr*)

saṃvāra – вонкавы высілак, які палягае ў сьцісканьні горла, напружаньне

галасавых зьвязак; пры ім утвараюцца звонкія зычныя і галосныя

sa-karmaka – дачынавы; корань, што можа мець дачын (напр., *káṭaṃ karoti* "робіць посьцілку")

sat – афіксы *Śatr̥̆* і *ŚānaC*

saN-anta – вытворны корань, утвораны афіксам *saN*

sandhi – злучэньне гукаў у маўленьні

sannatara – "ніжэйшы" тон, на які замяняецца анудāтта беспасярэдне перад удāттай

saptamī – сёмая вібгакті, што звычайна ўжываецца ў сэнсе адгікараṇы

samāna-adhikaraṇa – азначэньне часткамі словазлучэньня "адной рэчы" (напр., "прыгожая дзяўчына" ці "чалавек ідзе")

samāsa – складанае слова, што мае больш за адну аснову (напр., *pra-karaṇam*)

samāsa-vr̥tti – утварэньне складаных слоў

samāhāra-dvandva – від двандвы, калі часткі самāсы зьвязваюцца сэнсам аб'яднаньня (напр., *sukha-duḥkhám* "шчасьце-і-няшчасьце")

sampradāna – кāрака, якому адрасуецца плод дзеяньня, атрымальнік

samprasāraṇa – гукі *i*, *u*, *r̥*, *l̥*, што ўзьнікаюць на месцы *y*, *v*, *r*, *l* адпаведна

sambuddhi – форма першай вібгакті адзіночнага ліку, ужытая ў сэнсе закліку, звароту

sarvanāman – група *sárva*-загалоўных слоў, што ўлучае ўсе займеньнікі, а таксама некаторыя іншыя словы (*éka*, *dví*, *bhávat*)

sarvanāma-sthāna – афікс *Śi* (замена афіксаў *Jas* і *Śas* у ніякім родзе), а таксама першыя пяць афіксаў *sŭP* пасьля асноў мужчынскага і жаночага роду

savarṇa – гукі, што маюць аднолькавы нутраны высілак і месца ўтварэньня (напр., *c* і *ch*, *a* і *ā*)

sārvadhātuka – афікс, які ставіцца пасьля кораня і ўваходзіць у групу *tiṄ* або мае маркер *Ś*

sŭP – канчаткі імені, афіксы *sŭ*, *au*, *Jas*, *am*, *auṬ*, *Śas*, *Ṭā*, *bhyām*, *bhis*, *Ṅe*, *bhyām*, *bhyas*, *Ṅasĭ*, *bhyām*, *bhyas*, *Ṅas*, *os*, *ām*, *Ṅi*, *os*, *suP*, што ставяцца пасьля прāтіпадікі і афіксаў жаночага роду *Ṅī* ды *āP*

sŭB-anta – імя, закончанае слова, што сканчаецца на адзін з афіксаў *sŭP*

seṬ – 1) āрдгадгāтука афікс, перад якім дадаецца āгама *iṬ*; 2) корань,

пасьля якога дадаецца āгама *iṬ* перад афіксамі, што патрабуюць гэтага паводле галоўнага правіла

sparśa – змычны зычны (напр., *bh*)

spṛṣṭa – нутраны высілак, які палягае ў закрыцьці рота, пры якім утвараюцца змычныя зычныя

sthānin – замесьціва, адзінка, якая замяняецца

svara – галосны

svarita – высокі тон (*à*)

H

hetu – дзейнік, які зьяўляецца прычынай дзеяньня іншага дзейніка

hrasva – кароткі галосны, што мае адну меру (напр., *a*)

❁❁❁

॥ अभ्यासोत्तराणि ॥

АДКАЗЫ ДА ПРАКТЫКАВАНЬНЯЎ

ЗАНЯТАК 1

Практыкаваньне 1

1. Чалавек гаворыць.
2. Два чалавекі не гавораць.
3. Чалавек сядзіць і гаворыць.
4. Князі гавораць.
5. Людзі і князь гавораць.
6. Чалавек гаворыць, і два князі сядзяць.
7. Князі гавораць і сядзяць.
8. Два чалавекі гавораць, і два князі сядзяць.
9. Князі не гавораць, і людзі не сядзяць.

Практыкаваньне 2

1. *náraḥ sīdati*
2. *nṛpáḥ vadati*
3. *nṛpáu ná vadataḥ sī́dataḥ ca*
4. *nárāḥ sīdanti vádanti ca*
5. *nṛpā́ḥ vadanti nárāḥ ca sidanti*
6. *nárāḥ sīdanti nṛpā́ḥ ca vadanti*
7. *nárau vadataḥ*
8. *nṛpaú vadataḥ náraḥ ca sīdati*
9. *náraḥ ná vadati nṛpáḥ ca ná sīdati*

ЗАНЯТАК 2

Практыкаваньне 1

1. Чалавек гатуе ежу.
2. Два князі ядуць ежу.
3. Мы гаворым і гатуем.
4. Гэй чалавеча, ты сядзіш і гатуеш ежу.
5. Вы двое гатуеце ежу, а два князі не ядуць.

6. Гэй князі, людзі гатуюць ежу і ядуць.
7. Два чалавекі сядзяць і гатуюць ежу.
8. Я гавару да чалавека і ем ежу.
9. Ежа ня есьць і не гатуе.

Практыкаваньне 2

1. *nárāḥ āhārám pacanti khā́danti ca*
2. *nṛpám vadāmi*
3. *he nára sī́dasi ná ca āhārám pacasi*
4. *he nárau sī́dathaḥ vádathaḥ ca*
5. *náraḥ vadati nṛpáḥ ca āhārám khādatī*
6. *nṛpaú āhārám khādataḥ náram ca vadataḥ*
7. *pácāmaḥ nṛpā́ḥ ca āhārám ná khādanti*
8. *nárāḥ āhārám pácanti ná ca khādāmaḥ*
9. *sī́dāvaḥ nṛpaú ca vadāvaḥ*

ЗАНЯТАК 3

Практыкаваньне 1

1. Чалавек есьць рукой.
2. Мы гатуем ежу для князёў.
3. Ежа гатуецца чалавекам для князя.
4. Князямі сядзіцца і есца.
5. Гэй чалавеча, ад князя ты ідзеш і для князя гатуеш.
6. Канём есца ежа.
7. Ад чалавека да князя вы едзеце на кані (“канём”).
8. Мы двое сядзім і ямо ежу рукамі.
9. Два князі зь людзьмі едуць на двух конях.

Практыкаваньне 2

1. *áśvaiḥ āhārā́ḥ khādyate*
2. *nṛpaú áśvābhyām gacchataḥ*

3. *āhārā́ḥ nárena áśvebhyaḥ pacyate*
4. *náraḥ áśvena sahá nṛpám gacchati*
5. *nṛpaíḥ sadyate udyáte ca*
6. *áśvaḥ nárāt āhārám gacchati*
7. *he nṛ́pa āhārā́ḥ náraiḥ pacyate áśvaiḥ ca khādyate*
8. *áśvaḥ āhārā́ya nárāt nṛpám gacchati*
9. *vádāmaḥ hástābhyām ca āhārám khādāmaḥ*

ЗАНЯТАК 4

Практыкаваньне 1

1. Людзі бяруць плады ў лясох.
2. У лесе растуць дрэвы і не жывуць людзі.
3. Конь князя есьць ежу чалавека.
4. Вы з князем седзіце ў лесе і гаворыце.
5. Яны з князямі бяруць плады людзей.
6. Чалавек жыве ў лесе і есьць плады дрэваў.
7. Канём чалавека ідзецца ў лес князя.
8. Два чалавекі бяруць плады дрэва і гатуюць сабе ежу.
9. Я іду ў лес, бяру плады і гатую сабе ежу.

Практыкаваньне 2

1. *nṛpā́ḥ nárāt phálāni labhate*
2. *nárau phálebhyaḥ āhārám pacete*
3. *nárāḥ váne vasanti nṛpā́ya ca vṛkṣāṇām phálāni pacanti*
4. *nárāṇām áśvāḥ nṛpásya váne gacchanti phálāni ca khādanti*
5. *vṛkṣāḥ váne edhante vṛkṣéṣu ca phálāni edhante*
6. *náraiḥ vṛkṣéṣu phálebhyaḥ āhārā́ḥ pacyate*
7. *áśvena sahá vánam gacchāvaḥ vṛkṣā́ṇām ca phálāni labhāvahe*
8. *he nṛ́pa váne vasasi phálāni ca pacasi*
9. *vánayoḥ phálāni labhyante náraiḥ ca pacyante*

ЗАДАНЬНІ НА САМАПРАВЕРКУ 1

II.

1. *áśvāḥ*
2. *nāreṇa* / *nārābhyām* / *nāraiḥ*
3. *gacchataḥ*
4. *he nāra*
5. *nṛpásya* / *nṛpáyoḥ* / *nṛpā́ṇām*
6. *labhe*
7. *áśvena* / *áśvābhyām* / *áśvaiḥ*
8. *gamyate*
9. *he nārau*
10. *nārasya*

III.

1. *nāreṇa phálāni khādyante*
2. *áśvābhyām vánam gamyate*
3. *vánesu vṛkṣaíḥ edhyate*
4. *nāraiḥ váne ná uṣyate*
5. *nṛpā́bhyām vṛkṣásya phálāni labhyante khā́dyante ca*

IV.

1. *nāraḥ āhārám khādati*
2. *nṛpáḥ vánesu vasati*
3. *nārau vṛkṣásya phálāni labhete*
4. *áśvau nārāt vánam gacchataḥ*
5. *nārāḥ āhārám pacanti* / *pacante*

ЗАНЯТАК 5

Практыкаваньне 1

1. Чалавек вядзе каня зь лесу.
2. Дзеці змушаюць чалавека гатаваць ежу.
3. Князь у лесе змушае людзей зьбіраць плады.
4. У лесе людзі крадуць коней князя.

5. Дзяўчынка бярэ плады дрэў і корміць каня.
6. Дзьве дзяўчыны сядзяць на дрэве і цешацца.
7. Чалавек дае (змушае ўзяць) дзяўчыне плод.
8. Два дрэвы дзьвюх дзяўчат растуць у лесе.
9. Конь хоча ежу дзяўчынкі, але яму не даюць (ён не змушаецца браць).

Практыкаваньне 2

1. *náraḥ váne bā́lāyai vṛkṣásya phálāni labhate*
2. *bā́lā náraḥ ca áśvena phálāni khādayataḥ*
3. *nṛpáḥ nárān vánam gamayati phálāni ca lambhayati*
4. *náraḥ bā́lām áśve sādayati bā́lā ca tuṣyati*
5. *náraḥ vṛkṣā́t phálāni corayati bā́layā ca khādayati*
6. *nṛpéṇa āhārám pācyāmahe*
7. *narā́t vṛkṣásya phálam ná icchasi*
8. *nṛpáḥ náraiḥ aśvebhyaḥ āhārám pācayati*
9. *náraḥ vṛkṣéṣu phálāni edhayati*

ЗАНЯТАК 6

Практыкаваньне 1

1. Жанчына прыгатавала князю ежу.
2. Людзі з маленькага лесу пайшлі да ракі.
3. Два кані жылі каля вёскі ў лесе.
4. У маленькай рацэ стаіць прыгожае дрэва.
5. Два чалавекі хочуць атрымаць і згатаваць маленькія плады.
6. Мы прыгатавалі плады двух дрэў і зьелі ежу.
7. Каля дзьвюх рэк стаялі дзьве маленькія вёскі.
8. Князь пасяліў людзей у прыгожай вёсцы.
9. Ты скраў і зьеў прыгожыя плады дрэваў.

Практыкаваньне 2

1. *nṛpáḥ áśvena álpām nadī́m agacchat*
2. *nárāḥ sundaryā́ḥ nadyā́ḥ samīpé avasan*

3. *nṛpáḥ acikhādiṣat nā́rī tú āhārám ná apipakṣat*
4. *nárau nṛpásya áśvam acorayatām*
5. *sundaryā́ḥ nadyā́ḥ grā́mam agacchāma átuṣyāma ca*
6. *náraḥ grā́mam ajigaṃsat / ajigamiṣat bā́lā ca vṛkṣé asiṣatsat*
7. *nárāḥ grā́me asīdan súndaram ca avadan*
8. *súndaram vánam álpayoḥ nadyóḥ samīpé atiṣṭhat*
9. *náraḥ vánam jigaṃsati / jigamiṣati álpāni ca phálāni lipsate*

ЗАНЯТАК 7

Практыкаваньне 1

1. Дзяўчынка сабрала плады з дрэў.
2. Ежа была прыгатавана чалавекам на агні.
3. Чалавек увесь час служыць кожнаму настаўніку.
4. Два настаўнікі прыходзяць у вёску – так сказалі дзьве жанчыны.
5. Ты ўзяў у лесе два дрэвы для прыгожага агню.
6. Мы ўвесь час гатуем ды ямо і ямо ежу.
7. Каля ракі настаўнікам сядзелася.
8. У кожным лесе расьлі маленькія дрэвы.
9. Чалавек паліць і паліць агнём дрэвы.

Практыкаваньне 2

नृपः वने गुरुम् अनु गच्छन्ति ।१।

नरः गुरोः फलम् अलभत अतोतुष्यत ।२।

आहारः नार्या अपच्यत अश्वेन च अखाद्यत ।३।

बाले फलानि गुरुभ्याम् अलभेताम् ।४।

वृक्षः वृक्षः वने अग्निना अदह्यत ।५।

अल्पयोः अग्न्योः समीपे सुन्दरौ अश्वौ सम् अगच्छेताम् ।६।

वृक्षेभ्यः फलम् फलम् अलभध्वम् इति नरः बालाः अवदत् ।७।

नरः वृक्षम् अदन्दह्यत वृक्षः तु न अदह्यत ।८।

फलानि लालभ्यसे आहारम् पापच्यसे ।९।

Практыкаваньне 3

व्यञ्जन । सत्यानन्द । साध्वीश । कर्तृकार । अत्रैव । भ्वादि । आनन्दैतद् । कपीन्द्र । महर्षि । हरेऽथ । शान्त्यमृत । नदीश । महेश्वर । नद्यायेव / नद्या एव । हस्तेऽस्ति । विष्णवास्त / विष्ण आस्य । परमात्मन् । नेति । पित्रानन्द । परमेश्वर । पावक । मध्वाचार्य । गुराविन्द्र / गुरा इन्द्र । कर्त्रानन्द । केयम् । नैव । शिवौदन । गुर्वेकत्व । अग्नयीश्वर / अग्न ईश्वर ॥

ЗАНЯТАК 8

Практыкаваньне 1

1. Чалавек ставіцца да настаўніка як да князя, а настаўнік робіць чалавека князем.
2. Дзеці хочуць сабе пладоў, але дрэвы не пладаносяць.
3. Каля хлопчыка чалавек паводзіцца як князь і як настаўнік.
4. Дрэвы вырастуць, і лес будзе прыгожым.
5. Чалавек учора павёў каня ў лес, сёньня прывядзе зь лесу.
6. Пайду зь вёскі і жыцьму ў лесе – вось думка настаўніка.
7. Калі будзеш гатаваць ежу? Я хачу есьці. – Сёньня ня буду гатаваць.
8. У лесе будуць скрадзены князевы каровы.
9. Мы двое пойдзем у лес, зьбяром плады і згатуем сабе ежу.

Практыкаваньне 2

बा॑ला अश्वायति / अश्वकाम्यति अ॑श्वः तु॑ फलीयति फलकाम्यति ।१।

व॑ने नृप॑ः वृक्ष॑म् अनरीयत् ।२।

न॑रः वृक्ष॑म् अग्नययति अग्नि॑म् तु॑ न॑ वृक्षयति ।३।

गुरू॑ आ॑ गमिष्यतः ग्रा॑मस्य च समीपे॑ वत्स्यतः ।४।

कदा॑ ग्रा॑मम् आ॑ गमिष्यन्ति धे॑नूः च आ॑ नेष्यन्ति ।५।

नृप॑ः न॑राय गुरूयते ।६।

ह्य॑ः फ॑लानि अलभन्त अद्य॑ च धे॑न्वै / धे॑नवे आहार॑म् पक्ष्यन्ति ।७।

गुरु॑ः सत्स्यति अग्नि॑म् च मती॑ः नेष्यति ।८।

वृक्षा॑णाम् फ॑लानि लप्स्यन्ते फ॑लेभ्यः आहार॑ः भविष्यति ।९।

Практыкаваньне 3

बालांगच्छति ।१। नद्यत्र ।२। गुरू अत्र ।३। नरेणाग्निः ।४। नद्यैधते / नद्यैधते ।५। अग्नी उदकम् ।६। इत्येव ।७। एवैति ।९। नद्युदकम्

ЗАДАПЬП ПА САМАПРАВЕРКУ 2

II.

अग्ने अत्र । न एव । गुरो अगच्छम् । अत्र अनयन् । फलानि अखादताम् । परम-आत्मन् । बाला इच्छति । अल्प उदकम् । गुरु-आहारः । कर्तृ ऌकारः ॥

III.

1. धेनूः । Конь ідзе за прыгожымі каровамі.
2. गमिष्यतः । Заўтра дзьве дачкі князя пойдуць у лес.
3. (हे) बाले । Дзьве дзяўчыны кладуць плады князя ў агонь.
4. बालया । Жанчына змусіла дзяўчыну прыгатаваць ежу.
5. नार्यौ । Сёньня мы двое ў лес ня йдзём – так дзьве жанчыны сказалі чалавеку.
6. अलभथाः । अपचः । Гэй дзяўчына, учора ты сабрала плады, а ежы не прыгатавала.
7. नरेण । Заўтра чалавекам будуць скрадзены коні настаўніка.
8. धेनुम् । Людзі прывялі карову ў вёску.
9. अदह्यन्त । Учора ў агні настаўнікам былі спалены дрэвы.
10. नारीम् । Князь пасадзіў жанчыну на каня.

IV.

गमिष्यति ।१। नृपायते ।२। तोषयिष्यतः ।३। नृपीयति ।४। चिखादिषति ।५।

V.

ह्यः नरः नृपस्य अश्वम् अचुचोरयिषत् ।१।

अश्वकाम्यामि फलीयामि च इति बालस्य मतिः ।२।

कदा नरः ग्रामात् धेनुम् आ गमयिष्यति ।३।

नृपः बालेन आहारम् खादयति तोतुष्यते च ।४।

बाला नदीं इव शीघ्रम् जिगमिषति ।५।

ЗАПЯТАК 9

Практыкаваньне 1

1. Хай служкі пойдуць у лес для збору пладоў.
2. Сядзеце сёньня ў доме! – сказалі бацькі двум дзецям.
3. Людзі ідуць за правадыром.
4. Хай мовіць ротам, хай глядзіць вачыма.
5. Дзяўчына хай гатуе ежу для служэньня бацьку.
6. Правадыр хай вядзе людзей у вёску.
7. Двое дзяцей няхай зразумеюць бацькаву прамову.
8. Каб зьесьці ежу, згатуйма ўдваіх плады.
9. Пакажы бацьку і маці прыгожага каня.

Практыкаваньне 2

आहार॑स्य पाका॑य / प॑चनाय व॑नात् फ॑लानि आ॑ नयत ।१।
गुरु॑ः बो॑धस्य / बो॑धनस्य न॑यनेन पश्यति ।२।
बा॑लः पित॑रौ गुरूयेत् ।३।
अद्य॑ भ॑वने तिष्ठ स॑दने च सीद इ॑ति पित॑रौ अवदताम् ।४।
श्व॑ः ग्रा॑मम् अ॑श्वौ आ॑ नय इ॑ति नृप॑ः अवदत् ।५।
नेता॑ भवानि इ॑ति न॑रस्य मति॑ः अभवत् ।६।
व॑नम् वृक्षा॑णाम् ए॑धनस्य स्था॑नम् भवति ।७।
न॑यनाभ्याम् अ॑श्वानाम् सु॑न्दरम् ग॑मनम् पश्य ।८।
से॑विका अ॑ल्पानाम् फ॑लानाम् ल॑म्भनेन / लाभे॑न तोतुष्यते ।९।

Практыкаваньне 3

1. तद् / तत् । रुग् / रुक् । समिद् / समित् । वाग् / वाक् । त्रिष्टुब् / त्रिष्टुप् । नररुँ । मरुद् / मरुत् । अश्वेभ्यरुँ । नरैरुँ ॥

2. तत्करोति । तच्चिनोति । तज्जयति । तट्टीकते । तड्डमरुः । तत्तत् । तत्षष्ठः । ताञ्जयति । ताण्डिम्भान् । त्रिष्टुप्पठति । नराच्चरति । मधुलिड्वरति । वाक्टीकते । वाक्पठति ॥

ЗАПЯТАК 10

Практыкаваньне 1

1. Сабраўшы шмат пладоў у лесе, прыгатуйце сабе ежу.
2. Каб згатаваць ежу, трэба ўзяць мёд і плады.
3. Памыўшы рукі вадою, хай дзьве дзяўчынкі ядуць.
4. Шмат прайшоўшы, конь хоча піць вады.
5. Папіўшы вады і зьеўшы плады, брат пайшоў у вёску.
6. Дзяўчынка ня хоча піць ваду бязь мёду.
7. Чалавек хай служыць настаўніку, каб здабыць разуменьне.
8. Прынясі сабе трохі вады! – так сказаў гатавальнік жанчыне.
9. Прынесшы зь лесу пладоў зь мёдам, галодны (ахвотны есьці) сядзіць.

Практыкаваньне 2

नदी॑म् आग॑म्य पिपासु॑ः वा॑रि पिबति ।१।
आहार॑म् प॑क्तुम् नद्या॑ः वा॑रि आ॑ नयत ।२।
भ्रा॑ता म॑धुना सह॑ वा॑रि पिपासति स्व॑सा च फ॑लानि चिखादिषति ।३।
ग्रा॑मे उषित्वा॑ गुरु॑ः व॑नम् व॑सितुम् अगच्छत् ।४।
न॑रेण गुरु॑ः दृश्यताम् ।५।
वृक्ष॑स्य समीपे॑ अ॑ल्पम् सत्त्वा॑ ना॑री उ॑द ॒अतिष्ठत् अ॑गच्छत् च ।६।
ग्रा॑मम् आ॑गन्तुम् न॑रः नद्यौ॒॑ अतरत् ।७।
नेता॑ / ना॑यकः अ॑श्वान् पा॑ययितुम् खा॑दयितुम् च से॑वकान् अवदत् ।८।
वृक्षा॑त् फ॑लानि लभावहै इ॑ति स्व॑सारौ अवदताम् ।९।

Практыкаваньне 3

अग्निं गच्छति / अग्निङ्गच्छति । अश्वं नयते / अश्वन्नयते । तद्नयते / तन्नयते । तद्मया / तन्मया । तल्लभते । तच्शेते / तच्छेते । तद्हरति / तद्धरति । ताल्ँलभते । त्रिष्टुब्नयति / त्रिष्टुम्नयति । नरं वदति / नरव्ँवदति । नराच्शीघ्रम् / नराच्छीघ्रम् । फलं लभते / फलल्ँलभते । मधुलिड्नयति / मधुलिण्नयति । मधुलिड्हतरि / मधुलिड्ढरति । वाग्नयति / वाङ्नयति । वाग्मय / वाङ्मय । वाक्शीघ्रम् / वाक्छीघ्रम् । वाग्हरति / वाग्घरति ॥

ЗАПЯТАК 11

Практыкаваньне 1

1. Хай людзі зразумеюць прамову настаўнікаў.
2. Служку трэба пайсьці ў лес, каб зьберці дроваў.
3. Вятры ня бачацца вачыма людзей.
4. Сьвет мае быць зваяваны князем, і хай ворагі не перамогуць князя.
5. Настаўнік бачыць сьветы вокам разуменьня.
6. Плады дрэва ня маюць зьбірацца жанчынамі.
7. Калі брат напоіць каня, конь будзе ісьці хутка.
8. Многа дроваў мае быць спалена ў агні.
9. Пайшоўшы зь вёскі, хай жыцьму ў лесе – такая настаўнікава думка.

Практыкаваньне 2

म॑धुना (स॒ह॑) फ॑लानि लब्ध्वा॑ से॑वकाः आहार॑म् पचेयुः ।१।
बोद्धा॑ भ॑वितुम् बा॑लः गुरो॑ः समीपे॑ वसेत् ।२।
य॑दि बा॑लाः न॑ चोरयेयुः पित॑रौ तुष्येयुः ।३।
आहार॑म् प॑क्तुम् नद्या॑ः वा॑रि व॑नात् च समि॑धः आ॑ नयत ।४।
मरु॑तं / मरु॑तेन वि॑ना समि॑धः अग्नि॑ना शीघ्र॑म् न॑ दग्ध॑व्याः ।५।
गुरो॑ः वाक्षु॑ बहु॑म् बो॑धनम् द्रष्ट॑व्यम् ।६।
ज॑गती जयेयम् इ॑ति नृप॑ः ऐच्छत् ।७।
बा॑लः नद्या॑ः वा॑रि न॑ पिबेत् व॑ने च फ॑लानि न॑ खादेत् ।८।
नृप॑स्य दर्शनी॑येन अ॑श्वेन मरु॑ता इव शीघ्र॑म् गन्त॑व्यम् ।९।

Практыкаваньне 3

बालाच्छ्छाया / बालाच्छाया । वृक्षाञ्शीघ्रम् / वृक्षाञ्श्शीघ्रम् / वृक्षाञ्छ्शीघ्रम् / वृक्षाञ्छीघ्रम् । मधुलिड्ढरति / मषुलिड्ढरति । प्राङ्हरति / प्राङ्ख्करति । उदङ्ङग्निम् । तान्सरति / तान्त्सरति । सुगण्णत्र । विच्छ्छेद । नरानत्र । राजन्निह । नराञ्शीघ्रम् / नराञ्श्शीघ्रम् / नराञ्छ्शीघ्रम् / नराञ्छीघ्रम् । सुगण्शेते / सुगण्ट्शेते / सुगण्ट्छेते । पचन्नग्नौ । सुगण्सरति । सुगण्ट्सरति । गुरू छत्रम् / गुरूच्छत्रम् ॥

ЗАПЯТАК 12

Практыкаваньне 1

1. Для гатаваньня ежы зьбярэце ў лесе многа дроў.
2. Я бачыў у лесе служак, што зьбіралі плады.
3. Гатаваная ежа ня мае быць зьедзена дзяўчынамі.
4. Калі настаўнік скажа слова, людзі няхай зразумеюць.
5. Калі князь бароніць зямлю, ворагі не zваёўваюць вёскі.
6. Настаўнікі маюць навучаць дзяцей, а дзеці маюць служыць настаўнікам.
7. Калі дзеці радуюцца, бацькі таксама радуюцца.
8. Калі плады будуць сабраныя з дрэва, мы двое згатуем ежу.
9. Калі князь абароніць кожную вёску ад ворагаў, ён зноў і зноў будзе праслаўляны людзьмі.

Практыкаваньне 2

र॑क्षकः / रक्षिता॑ वृक्षे॑भ्यः फ॑लानि चोरय॑न्तम् बा॑लम् अपश्यत् ।१।
य॑दि द्वि॑षः पु॑नः आ ग॑च्छेयुः नृप॑ः ग्रा॑मम् र॑क्षेत् / द्विद्व॑ु पु॑नः गमिष्य॑त्सु नृप॑ः ग्रा॑मम् रक्षिष्यति ।२।
से॑वकैः समि॑धः लभ्यन्ताम् आहार॑ः च अग्नौ॑ पच्यताम् ।३।
गुरौ॑ शिक्ष॑यति बा॑लाः शिक्षेरन् बो॑धेयुः च ।४।
ना॑र्याम् भू॑मौ / भू॑म्याम् सी॑दति अ॑श्वः नद्या॑ः वा॑रि अपिबत् ।५।
य॑दि गुरु॑ः व॑नम् व॑सितुम् ग॑च्छेत् व॑सेम अ॑पि व॑ने ।६।
नृप॑ः फ॑लैः गुरु॑म् श॑ंसन्तम् न॑रम् अतोषयत् ।७।
कू॑ले ए॑धमानाः वृक्षा॑ः अग्नि॑ना न॑ दह्येरन् ।८।
वा॑रि लभेथाम् ह॑स्तौ च क्षालयेथाम् ।९।

Практыкаваньне 3

अग्निरत्र । अग्निः खादति / अग्निᳵ खादति । अग्नी रोहति । अश्वश्चरति । अश्वः शीघ्रम् / अश्वश्शीघ्रम् । अश्वा लभन्ते । अश्वैः सङ्गच्छते / अश्वैस्सङ्गच्छते । गुरुष्टीकते । गुरुरहम् । गुरुरागच्छति । गुरुश्च । गुरुस्तिष्ठति । गुरू रमते ।

नदीभिः सङ्गच्छते / नदीभिस्सङ्गच्छते । नद्योऽत्र । नदीभ्यो गच्छति । नरोऽहम् । नरयुदकम् / नर उदकम् । नरयेकः / नर एकः । नरष्टीकते । नरस्तिष्ठति । नरो रमते । नरायत्र / नरा अत्र । नरायागच्छन्ति / नरा आगच्छन्ति । नरा नयन्ते । पुनरहम् । पुनरागच्छति । पुना रामः । पुनः करोति / पुनᳵ करोति । पुनः पचति / पुनᳶ पचति । बालायुदकम् / बाला उदकम् । बाला वदन्ति । वृक्षो रोहति । वृक्षा रोहन्ति ॥

ЗАДАПЬПІ ПА САМАПРАВЕРКУ 3

II.

अग्निः दहति । तद् चिनोति । नरः आ गच्छति । वदन् अत्र । नृपान् शीघ्रम् । अश्वः अगच्छत् । धेनुः चरति । एतद् डमरुः । प्राङ् षष्ठः । बालः बोधति । गुरुः रमते । वृक्षान् लभते । वाग् शिवः । नराः अवदन् । नृपान् / नृपात् नयति ॥

III.

1. जं॑येत् । शस्येत । Калі князь пераможа ворагаў, ён будзе праслаўляцца вёскамі.
2. बों॑धनम् / बों॑धनेन । Без разуменьня прамовы настаўніка хлопец ня хоча ісьці дадому.
3. वा॑रि । Гэй дзяўчынка, з ракі ваду ня трэба піць.
4. मं॑धुना । Няхай двое слуг ядуць плады зь мёдам.
5. खादित्वा॑ । Пад’еўшы мёду, я хачу піць – так сказаў хлопчык.
6. पिब / पीयताम् । Ня пі вады – так бацькі сказалі дзяўчыне.
7. वा॑रिणा । Хай жанчына памые рукі вадою.
8. भू॑मेः / भू॑म्याः । नेतुं॑ः । Хай стану я заваёўцам зямлі – вось думка важа.
9. एं॑धेरन् । भवेयुः । Калі ня вырастуць дрэвы, у лесе ня будзе пладоў.
10. द्विषं॑ः । Князем вёскі маюць абараняцца ад ворага.

IV.

नं॑रः भ्रां॑तोः भं॑वने विवत्सति ।१।

नृपं॑ः गुरुं॑म् शाशस्यते ।२।

बां॑ला वां॑रि मधूयत् ।३।

गुरु॑ः सेवित॑व्यः / सेवनी॑यः / सेव्य॒॑ः गुरो॑ः च वाद॑ः बोद्धव्य॑ः / बोधनी॑यः / बोध्य॒॑ः ।४।
सै॑वकः अ॑श्वेन खादयति ।५।

V.

वा॑रि पि॑बन्तौ न॑रौ आहार॑म् अखादताम् ।१।
द्विद्व॑ु जेष्य॑मानेषु नेता॑ ग्रा॑मम् आ॑ गमिष्यति ।२।
व॑दनम् क्षा॑लयितुम् इ॑च्छती ना॑री नदी॑म् उ॑प अगच्छत् ।३।
बा॑ले समि॑धः ल॑भमाने भ्रा॑ता चौ॑रकेभ्यः फ॑लानि रक्षति ।४।
फ॑लानाम् ल॑म्भकः व॑ने ए॑धमानान् सु॑न्दरान् वृक्षा॑न् अपश्यत् ।५।

VI.

फ॑लानि लब्ध्वा॑ पा॑चकौ नेत्रे॑ आहार॑म् अपचताम् ।१।
वा॑रि आनी॑य बा॑ला मात॑रम् पाययति ।२।
ग्रा॑मात् गत्वा॑ व॑ने वस्त॑व्यम् ।३।
शि॑क्षकस्य वा॑चम् बुद्ध्वा॑ बा॑लः पित॑रौ अगच्छत् ।४।
नदी॑म् तीर्त्वा॑ वृक्ष॑स्य समीपे॑ सत्तव्य॒॑म् ।५।

VII.

खादनी॑यः । पिपक्षु॑ः । पानी॑यः । चाखाद्या॑ । खादयिता॑ ॥

ЗАНЯТАК 13

Практыкаваньне 1

1. Служанка здабывае ў лесе мёд і плады.
2. Настаўнік сабою сябе перамог.
3. Гатавальнік выціскае ў гаршку сок з многіх пладоў.
4. Прыгатуйце ежу з пладоў, сабраных з дрэва.
5. Дзеці зразумелі словы мудрага настаўніка, што прыйшоў зь лесу.
6. Хуткая рака была перасечаная ворагамі, пераможанымі валадаром.
7. Служка знайшоў у лесе скрадзенага каня валадара.
8. Калі плады былі сабраныя, брат і сястра рушылі зь лесу ў вёску.
9. Бацька зрабіў пазорны гаршчок на ваду.

Практыкаваньне 2

न॑रा द्वि॑षो जित॑वन्तं रा॑जानमशं॑सन् ।१।
से॑वका वृक्षे॑भ्यः फ॑लानि लभन्तां॑ र॑सं च सुन्वन्तु ।२।
नद्यां॑ः समीपे॑ रा॑जात्म॑नः सु॑न्दरम॑श्वमाप्त॑वान् ।३।
पिता॑ वा॑रिणे म॑धुने च कुम्भौ॑ कृत॑वान् ।४।
बा॑लाः पितृ॑भ्यामा॑नीतेभ्यः फ॑लेभ्यो र॑सं सो॑तुमशक्नुवन् ।५।
गुरु॑र्ग्रा॑माद्व॑नं व॑सितुमगच्छत् / व॑सितुं गत॑ः ।६।
आत्म॑नो बा॑लानां॑ शं॑सिता॑नि क॑र्माणि प॑श्यन्पिता॑ तोतुष्यते ।७।
आहारे॑ पक्वे॑ न॑राः प्रखादिता॑ः ।८।
रा॑जात्म॑नः क॑र्मभिः शं॑सनमाप्त॑वान्न॑ वाग्भि॑ः ।९।

ЗАНЯТАК 14

Практыкаваньне 1

1. Штодзень дзяўчынка зьбірала сабе ў лесе кветкі.
2. Людзі разумеюць словы мыслам.
3. Настаўнік бачыць зрокам рух зорак.
4. Гатавальніца зьбірае плады і робіць сабе сок.
5. Сёньня сабраныя ў лесе дровы становяцца агнём.
6. Ноччу на небе вачыма бачацца многія зоркі.
7. Валадар, пабачыўшы ворагаў, нацягвае свой лук.
8. Служкі забылі згатаваць ежу.
9. Жанчына бачыла, як слуга выціскае сок з пладоў.

Практыкаваньне 2

रा॑जा व॑ने फ॑लानि चिन्वाना॑ं बा॑लां दृष्ट॑वान् ।१।
व॑नस्य पु॑ष्पाणि फली॑ भवन्ति ।२।
रा॑जानो ध॑नूंषि तन्वन्ति द्वि॑ड्भ्यश्च शरा॑नस्यन्ति ।३।
रा॑त्रौ ज्यो॑तींषि सुन्दरी॑ भवन्ति दि॑ने च न॑ दृश्यन्ते ।४।

रा॑ज्ञः से॑वका व॑ने वृक्षा॑न्त्समि॑त्कुर्व॑न्ति ।५।
द्वि॑षो ध॑नुभिः शरै॑श्च ग्रा॑मं जित॑वान्तः ।६।
फ॑लान्याहारी कृत्वा॑ भ्रा॑तरावसीदताम॑खादतां च ।७।
बा॑लो दि॑ने दिने गुरो॑ः श॑सनं तनोतु / तनुयात् ।८।
गुरु॑ः शि॑ष्यं पुत्री॑ कुरुते ।९।

ЗАНЯТАК 15

Практыкаваньне 1

1. Багацей купляе сакавітыя плады.
2. Конь хутчэйшы за чалавека.
3. У лясох растуць пладавітыя дрэвы.
4. Атрымаўшы грошы, купі найсаладзейшых пладоў.
5. Між людзей валадар найбагацейшы.
6. Разумны князь перамог магутных ворагаў.
7. Учора вясковец купіў найлепшую карову.
8. Самавіты настаўнік найлепей ведае ісьціну.
9. Між істотаў чалавек найразумнейшы.

Практыкаваньне 2

म॑धु र॑सात्स्वाद॑तुरं र॑सश्च स्वाद॑तुरो वा॑रिणः ।१।
से॑वक आहारं वि॑ क्रीणीतां ध॑नानि च लभताम् ।२।
भू॑मौ बहु॑तमाः प्राणि॑नो भवन्ति ।३।
सत्यव॑तो न॑रस्य वा॑ग्ब॑लवती ।४।
सु॑न्दरतमा ना॑री नद्या॑ः समीपे॑ ग्रा॑मे वसति ।५।
बा॑ले व॑ने वृक्षा॑णां र॑सवत्तमानि फ॑लान्यचिनुताम् ।६।
न॑रो॑ऽश्वाद्बु॑द्धिमत्तरो न॑ तु॑ ब॑लवत्तरः ।७।
पित॑रावात्म॑नो बा॑लाञ्जानीतस्तमा॑म् ।८।
नृप॑स्य धनी॑ पुत्रौ॑ न॑गरे॑ऽश्वतममक्रीणीत ।९।

ЗАПЯТАК 16

Практыкаваньне 1

1. У адным горадзе жыла разумная жанчына.
2. Чалавек, прыгатаваўшы плады, есьць з асалодай.
3. Магутны валадар аблажыў горад ворагаў.
4. Я хачу дабра ўсім істотам.
5. Вучні настаўнікам як дзеці.
6. Дзьве дзяўчыны глядзяць з радасьцю на рачную прыгажосьць.
7. Гаспадар славіць хуткасьць свайго каня.
8. Настаўнік злучае ў сабе мыслы вучняў.
9. Слугі ў лесе сякуць сякераю дрэвы.

Практыкаваньне 2

न॑रो नर आत्म॑नः क॑र्मणां फ॑लानि भुङ्क्ते ।१।
सत्य॑स्य ज्ञा॑नं दुःखा॑त्प्राणि॑नं भुनक्ति ।२।
नृपो॑ नद्याः॑ समीपे॑ द्विषो॑ रुणद्धु ज॑यन्तु च / रुन्ध्याज्ज॑येच्च ।३।
ज्यो॑तिषां सुन्दर॑तां रा॑त्र्याश्च कृष्णत्व॑मभुञ्जत ।४।
समि॑धश्चै॑तुं ग्रामी॑ परशु॑ना वृक्ष॑मच्छिनत् ।५।
सुखं᳚ दुःखं᳚ च समी॑ कृत्वा॑ न॑र आत्म॑नं युनक्ति ।६।
स्वे॑न बुद्धिमत्त्वे॑न गुरुः॑ सर्वे॑षु न॑रेषु धनि॑तमः ।७।
नृपः॑ सर्वे॑ न॑गरे स्वे॑न रा॑जन्येन शस्यते ।८।
न॑रः सत्यं᳚ गुरुव॑द्वदति ।९।

ЗАДАНЬНІ НА САМАПРАВЕРКУ 4

II.

1. आ॑प्तुम् । Вучань пайшоў да настаўніка, каб здабыць разумнасьць.
2. सु॑न्दरतमा । Між усіх дзяўчат хачу быць найпрыгажэйшай.
3. अच्छिन्दत । Учора ўначы служкі сьсеклі сабе шмат дрэў у княземым лесе.

4. चं॑क्षुर्भ्याम् । सुखी॑ (च्वि) । Князева сястра, пабачыўшы вачыма зорку, стала шчасьлівай.
5. र॑क्षेत् । आप्नुयात् । Калі князь не бароніць сваіх людзей, ён здабывае гора.
6. कृत्वा॑ । जानाति । Зрабіўшы аднакім шчасьце і гора, разумны знае Сябе.
7. स्वाद॑तुाम् / स्वादत्व॑म् । Чалавек забыў салодкасьць пладоў.
8. ध॑नुषा । आत्म॑नः । Валадар, пусьціўшы лукам стралу, перамог свайго ворага.
9. स्व॑स्मिन्स्वस्मिन् । Кожны гаспадар хоча жыць ва ўласным доме.
10. स॑र्वाणि । क्रीणीष्व । Гэй сыне, пайшоўшы ў горад, прадай усе кветкі – так сказала маці.

III.

वा॑रि ।१। र॑सम् ।२। रुद्धा॑ ।३। करोति ।४। सुन्दर॑ताम् / सुन्दरत्व॑म् ।५।

IV.

बुद्धिमं॑द्व । राजी॑ कृ । गुरू॑ भू । धनी॑ कृ । पित्री॑ भू ॥

V.

सें॑विका स॑र्वान्कुम्भा॑न्क्षालित॑वती ।१।
वृक्षे॑ष्वेधिते॑षु प्राणि॑नो व॑नमगच्छन् ।२।
ग्रामी॑ परशुं॑ लब्ध्वा॑ वृक्षं॑ प्रच्छिन्नः॑ ।३।
स॑र्वेषु द्विद्व॑ परागते॑षु नेता॑ ज॑गतो रा॑जाभवत् ।४।
र॑क्षकेऽश्वं॑ युक्त॑वति द्विषः॑ स्वा॑नि ध॑नूंष्यतन्वत ।५।

VI.

सत्यव॑न्तं ।१। स्वाद॑तुमम् ।२। मनस्वी॑ ।३। क्रीणीहि ।४। क॑र्माणि ।५।

VII.

रसव॑त्ता / रसवत्त्व॑म् । नारीव॑त् । ग्रामी॑ । नगरी॑ । पुं॑ष्पवान् । जिज्ञासुः॑ / जिज्ञा॑सकः । बुभुक्षा॑ । ध॑नुष्वान् । राजव॑त् । क॑र्मवान् ॥

ЗАПЯТАК 17

Практыкаваньне 1

1. У гэтым лесе ёсьць два пладавітыя дрэвы.
2. Калі адны робяць работу, другія людзі ляжаць.
3. Настаўнік і чалавек елі ваду, мёд і плады.
4. Хто пераўзыходзіць аднакавасьцю шчасьце й няшчасьце, той самавіт.
5. Некаторыя настаўнікі ведаюць ісьціну.
6. Каля вёскі мы бачылі каня і карову.
7. Ніхто ня ведае, дзе ягоныя грошы.
8. Калі настаўнік ідзе, тады вучні заўсёды ідуць за ім.
9. Дзе быў той найпрыгажэйшы горад? – сказаў чалавек.

Практыкаваньне 2

अ॑न्ये ग्रा॑मे वसन्त्य॑न्ये न॑गरे ।१।
एष॑ गुरु॑र॑न्यां वा॑चं जानाति ता᳚ं च शि॑ष्याञ्छिक्षयति ।२।
यदा॑ पित॑रौ मधुफला॑नि क्रीणीत॑स्तदा॑ बा॑लास्तुष्यन्ति ।३।
कु॑त्र कु॑तश्च मरु॑द्गच्छतीति बु॑द्धिमान्ब्रवीतु ।४।
कथ᳚ं स॑ सुखदःख॑म॑त्यैत् ।५।
गुरुशिष्यौ॑ त॑स्मिन्व॑ने समित्फला॑न्यचिनुताम् ।६।
से॑विका न॑गरमेतु वे॑त्तु च कु॑त्र गुरु॑र्वसति ।७।
न॑ को॑ऽपि शयीत यदा॑ स॑र्वे क॑र्म कुर्व॑न्ति ।८।
सत्सु॑ न॑रेषु को॑ वेद कथ᳚ं कुम्भ॑ः क्रियते ।९।

ЗАНЯТАК 18

Практыкаваньне 1

1. У маленькім лесе тры вяскоўцы зьбіралі плады.
2. Добры настаўнік даў пяці вучням чатыры Веды.
3. Шэсьць злодзеяў ноччу скралі князевы багацьці – так гавораць слугі.

4. Йоґін абракае Роду сваім дыханьнем.
5. Магутны князь істаму настаўніку хай дасьць дзесяць кароў.
6. Хто бярэ сілай чужое багацьце, той чыніць грэх.
7. На беразе ракі валадаровы слугі сьсеклі дзесяць дрэваў на дровы.
8. Чаму багатыя не раздаюць багацьці небагатым?
9. Хто робіць добрыя ўчынкі, дасягае вышняга сьвету.

Практыкаваньне 2

एत॑स्मिल्ँलोके ॑कृता॑नि क॑र्माणि प॑रे लोके ॑फ॑लानि ददति ।१।
तत्सेवकस्त्रिकुम्भे॑ फलरस॑मसुनोत् ।२।
कथ॑ नृप॑ः स्वहस्त॑योर्ब॑लेन स॑र्वं त्रिलोकम॑जयत् ।३।
अ॑धनिभ्य आहारं ॑विद॑धत्सुख॑माप्नोतु ।४।
य॑ः क॑र्मण्य॑कर्मा॑कर्मणि च क॑र्म द्रक्ष्य॑ति ते॑न सर्वकर्मा॑णि कृता॑नि ।५।
एकदा॑ सुन्दरबाला॑ नदीसमीप॑ आयन् ।६।
स॑र्वाणि ध॑नानि लब्ध्वै॑तद्ग्रामे॑ स्व॑स्रे शीघ्राश्व॑ क्रीणीहि ।७।
यो॑ऽसत्यं व॑दति स॑ पापकर्म॑ / द॑ष्कुर्म करोति ।८।
योगी॑ सत्य॑स्य घृते॑न ज्ञा॑नस्याग्नौ॑ जुहोति ।९।

ЗАНЯТАК 19

Практыкаваньне 1

1. Вялікамагутны князь прыйшоў у дзевяціваротны горад.
2. Настаўнік, у якога Тое – цэль, убачыў бога, у якога вочы нібы лотаці.
3. Ты жыў у лесе, у якім салодкаплодныя дрэвы.
4. Злодзей скраў каня чалавека, у якога мала грошай.
5. Вы двое прыгатавалі мне ежу, у якой мядовы смак.
6. Навошта вы пасеклі гэтае прыгожаплоднае дрэва?
7. Князь, у якога ў руках меч, перамог нашых ворагаў.
8. Што казалі людзі ў тым горадзе, у якім прыгожыя дамы?
9. Лук Ш́івы быў зламаны Рāмам.

Практыкаваньне 2

सु॑नृपो बहु॑नेत्रं बहु॑मुखं च दे᳚वं ददर्श ।१।

ज्ञा॑नधनो गुरु॑स्तदा॑ जिजीव ।२।

स॑पुत्रो न॑रो देवा॑ञ्छशंस ।३।

सा॑ मे म॑धुरसं वा॑रि ददौ ।४।

ग्रा॑मे सु॑न्दरद्वारं गृह॑मु॑प जग्मिम ।५।

स्तेनो॑ऽधन॑स्य न॑रस्य ध॑नं चोरयां᳚ चकार ।६।

महा॑बुद्धी रा॑जा पुत्रा॑य प॑द्मनेत्रां बा॑लां दर्शयां᳚ चकार ।७।

अ॑ल्पफलो वृक्ष॑ः परशु॑ना ललुवे ।८।

स॑ मा॑म॑ल्पवृक्षं व॑नं निनाय ।९।

ЗАНЯТАК 20

Практыкаваньне 1

1. Гэты чын хай ня будзе бясплодным.
2. Жанчына разам з сынам прыйшла за возам ў горад.
3. У той час я жыў каля лесу.
4. Той чалавек у бітве паводзіўся годна ваяра.
5. Гэтыя людзі чынілі служэньне як змога.
6. Гэтая карова так хацела есьці, што ёй было зьедзена ўсё да травінкі.
7. Сёньня ўвесь дзень багі дажджылі аж да гораду.
8. Ноччу тыя два злодзеі скралі валадарова багацьце.
9. Настаўнікам у божні былі ўшанаваныя багі.

Практыкаваньне 2

गृहं᳚ य॑स्मिन्नसौ॑ गुरु॑रवा॑त्सीदपुनर्द्य॒॑स्थात् ।१।

परिग्रा॑मम॑ल्पवन॑मैधिष्ट ।२।

अमु॑ष्मिन्न॑गरे स॑ प्रतिन॑रमज्ञासीत् ।३।

राजपुत्र॑ः सराज॑माचारीत् ।४।

अय॑म॑श्वो रा॑ज्ञा न॑गरेऽक्राय्येनं स्तेना॑ अचूचुरन् ।५।

अनुनगरं ॑महानद्य॑सरत् ।६।

इमं॑ नृपं॑ देवव॑न्मा॑ पूपुज इ॑ति मा पित॑रावब्रूताम् ।७।

अमु॑ष्मिन्व॑ने निर्न॑रमभूत् ।८।

अ॑श्वः क्षे॑त्रेष्वनुका॑म॑मगमत् ।९।

ЗАДАНЬНІ НА САМАПРАВЕРКУ 5

II.

1. अयौक्षीत् । Сёньня служка запрог каня і паехаў на прыгожае поле.
2. क॑स्मिन् । У якім доме жыў гэты чалавек?
3. जुहोति । Калі ўслаўца абракае богу, тады ў храме нельга гаварыць.
4. अमु॑ष्य । Коні таго вазака былі скрадзены злодзеем.
5. म॑ह्यम् । Гэй служкі, дайце мне топленага масла!
6. अस्ति । सन्ति । У гэтым гаршку вады няма – тут плады.
7. त्री॑न् । त॑म् । Валадар, пусьціўшы ў ворага тры стралы, яго перамог.
8. म॑म / मे । Усе тры сьветы будуць маімі – так было моўлена валадаром.
9. शिश्यिरे । Зрабіўшы свае справы, служкі ляглі каля дрэва.
10. इमा॑न् । अधात् । Куды валадар палажыў гэтыя мечы, я ня ведаю.

III.

सु॑न्दरद्वारं गृहं॑ नदीसमीपे॑ तस्थौ ।१।

अद्य॑ माता॑ चतुःकुम्भ॑मक्रैषीत् ।२।

अपापो॑ रा॑जा सर्वद्विषो॑ जेष्यति ।३।

प॑द्मनेत्रे ना॑र्यौ त॑स्मिन्न॑गरे जिजीवतुः ।४।

यथाबलं ॑सेवकाः स्वकर्मा॑णि कुर्वन्ति ।५।

अधनो॑ न॑रो न॑ किं॑चित्क्रेतु॑ं शक्नोति ।६।

पु॑ष्पपाणयो बा॑लाः क्षे॑त्रादागता॑ः ।७।

उपकुम्भं॑ से॑वकौ शयाते ।८।

अश्वधेन॑वस्त॑स्य न॑रस्य सन्ति ।९।

बहु॑फलं वृक्षं॑ द॑र्नुरोऽच्छिनत् ।१०।

IV.

अवर्षन् ।१। अनैषीः ।२। पपाच ।३। गच्छसि ।४। शि॑क्षेथाः । भवेः ।५।

V.

त्रिकुम्भ॑म् ।१। तिस्र॑ः ।२। अस्मा॑कम् ।३। च॑तुर्मुखम् ।४। ता॑वतः ।५।

VI.

अगृह॑ः / अ॑गृही । द॑शद्वारं न॑गरम् । बहु॑नरो ग्रा॑मः । सराज॑ । देव॑मुखो न॑रः ।
द॑ष्कृतः । प॑रलोक॑ सुख॑म् । अकामो॑ गुरु॑ः । असि॑पाणी रा॑जा ॥

ЗАНЯТАК 21

Практыкаваньне 1

1. Ганчар зробіць сёньня дваццаць гаршкоў, а заўтра зробіць дваццаць пяць.
2. У Калі-йузе налічваецца чатырыста трыццаць дзьве тысячы гадоў.
3. Цяпер ідзе пяць тысяч сто шаснаццаты год Калі-йугі.
4. Хай яны двое будуць шчасьлівыя і бачаць дабро.
5. Калі б ты сабраў у лесе пладоў, я б згатаваў ежу.
6. Колькі гадоў пан будзе вучыць граматыку?
7. Адны налічваюць дваццаць сем сузор'яў, іншыя – дваццаць восем.
8. Заўтра бацька пойдзе ў вёску, купіць трыццаць тры коні.
9. Калі б у гэтай вёсцы жыў настаўнік, мы б вывучалі граматыку.

Практыкаваньне 2

सै॑विकाष्टा॑त्रिंशद्भ्यो वृक्षा॑णां प॑ञ्चचत्वारिंशत्फला॑नामचैषीत् ।१।

य॑दि म॑मा॑श्वम॑क्रेष्यः शीघ्र॑ं न॑गरं ग॑न्तुमशक्ष्यः ।२।

महाराजा॑ युद्धे शं॑सनस्य ध॑नं लप्सीष्ट ।३।

अद्य॑ स॑ प॑ञ्चदश क॑टान्करिष्यति श्व॑श्च विंशति॑ं प॑ञ्चविंशतिं वा कर्ता॑ ।४।

क॑ति व॑र्षाणि भ॑वान्गुरो॑र्वे॑दा॑नध्यैथाः ।५।

य॑दि म॑म फ॑लान्य॑भविष्यन्नाहार॑मपक्ष्यम् ।६।

अधु॑ना चतुर्दशाधिकद्विसहस्रतम॑ं / चतुर्दशोत्तरद्विसहस्रतम॑ं व॑र्षं वर्तते ।७।

ए॑कस्मिन्व॑र्षे प॑ञ्चषष्ट्याधिकं / प॑ञ्चषष्ट्युत्तरं त्रिश॑तं दि॑नानां गण्यते ।८।
जीव्यां॑स्त श॑रदः शत॑म् ।९।

ЗАНЯТАК 22

Практыкаваньне 1

1. На сходзе зоркі ўстаюць, на захадзе заходзяць.
2. У паўночным лесе растуць дрэвы, у якіх салодкія плады.
3. Заваяваўшы ўсю зямлю, князь з войскам рушыў назад.
4. Вучань паставіў гаршчок долу.
5. Учора дзяўчаты сабралі кветак на заходніх палёх.
6. Паглядзеце на поўнач – так сказаў войску князь.
7. Усходняму князю не падабаюцца заходнія землі.
8. На ўсход ад вёскі стаяла божня Шрӣ.
9. Вучні ўважаюць настаўніка за бога.

Практыкаваньне 2

द्वि॑षो जित्वा॑ रा॑जा बहूः॑ श्रि॑यो लब्ध॑वान् ।१।
स॑शिष्यो गुरुः॑ प्रती॑चि व॑ने व॑सितुमगच्छत् ।२।
द्वि॑षो॑ऽवाग्द्वार॑मभिन्दन् ।३।
गुरुः॑ सम्य॑ग्देवा॑नपूजयत् ।४।
प्रत्य॑ङ्ङ्गराद्देवा॑ वर्षन्ति ।५।
प्रा॑चो दे॑श॑स्य रा॑जा द्विड्भि॑रजीयत ।६।
द्वि॑षा॑ सै॑ना न॑गरं रुणद्धि ।७।
ज्ञानान्वितो॑ गुरु॑र्भुवि॑ शस्यते ।८।
ग्रा॑माद्गत्वो॑दगिहि ।९।

ЗАДАНЬНІ ПА САМАПРАВЕРКУ 6

II.

1. लविता॑रः । Заўтра слугі сьсякуць дваццаць два дрэвы.
2. इहि । Дзеля абароны зямлі ад ворагаў ідзі на бітву!

3. अंतरिष्यः । Калі б ты пераправіўся праз раку, пабачыў бы той горад, у якім прыгожыя вароты.
4. रांज्ञा । Настаўнік пабудзіў валадара даць ежы безграшовым.
5. दशाधिकचतुःशताधिकसहस्रतमें / दशोत्तरचतुःशतोत्तरसहस्रतमें । У 1410 годзе наш вялікі валадар перамог ворагаў.
6. गुरुंतमेन । Хай добрыя ўчынкі заўжды чыняцца – так было сказана найлепшым настаўнікам.
7. अमुंष्माद्रक्षंकात् । Гэты абаронца мацнейшы за таго абаронцу.
8. रोचतेतरांम् । Другі горад падабаецца мне болей, чым першы.
9. कंर्तुम् । Той слуга ня ўмее рабіць пасьцілкі.
10. उंदीच्योंऽवाच्यः । Паўночныя і паўднёвыя рэкі сустракаюцца ў гэтым краі.

III.

वर्षन्ति ।१। श्रियां ।२। इंति ।३। एंकानि ।४। वंर्षाणाम् ।५। संर्वेषु ।६। पांणिभ्याम् / हंस्ताभ्याम् ।७। द्विड्भ्यः ।८। एधते ।९।

IV.

रांजा शंसनीयति ।१।

वृक्षेंषु फंलवन्तेषु वंनं गन्तंव्यम् ।२।

कुम्भांन्गृहीतंवत्यः सेंविका नदीं जग्मुः ।३।

प्रतिरात्रिं बांलो ज्योंतींषि द्रंष्टुं गृहांद्गतंः ।४।

नादेयं वांरि नं पीयताम् ।५।

लोकं जित्वां नृपंः सुखेंन जिजीव ।६।

नांरी धेंनुभिः खादयित्वांश्वानपाययत् ।७।

नंरे घृतेंन हुतंवति देवां अतुष्यन् ।८।

स्वादफुलानां रंसः सप्तकुम्भेंऽसूयत ।९।

V.

Уздоўж поля, спадарова войска, той, хто перамог сябе, найхутчэй, той, у каго сабраныя плады, сякераю сьсечаны, вакол дома, мінулы дзень / учора.

Баярын, М.Ю.
Уводзіны ў традыцыйны санскрыт / Міхаіл Баярын. – Vilnius
: Logvino literatūros namai, 2014. – 441 с.
ISBN 978-609-8147-01-8

Санскрыт – гэта мова старажытнаіндыскай традыцыі, што мае тысячагадовую гісторыю ўласнага мовазнаўства. Гэты падручнік уяўляе сабою ўводзіны ў традыцыйную граматыку санскрыту і разьлічаны на паўгоду навучаньня. Ён стварае цэласнае ўяўленьне пра граматычную сістэму санскрыту, засяроджваючы ўвагу на асноўных правілах і пакідаючы па-за ўвагаю многія выняткі. Абсяг падручніка дастатковы, каб зрабіць магчымым чытаньне арыгінальных санскрыцкіх тэкстаў са слоўнікам.

Міхаіл Баярын
Уводзіны ў традыцыйны санскрыт

Карэктар Алег Жлутка
Вёрстка Ігар Кулікоў
Дызайн вокладкі Міхаіл Баярын

Logvino Literatūros namai
J.Savickio 4, LT-01108 Vilnius

Надрукавана ў ПВУП "Логвінаў"
пр-т Незалежнасці 37а, Мінск. Замова №14

Міхаіл Баярын

– філёзаф, лінгвіст, знаўца вйакараны – традыцыйнай граматыкі санскрыту.

“Уводзіны ў традыцыйны санскрыт“ – вынік дзесяці гадоў выкладаньня санскрыту і дасьледаваньня старажытнаіндыйскай лінгвістыкі.

Санскрыт – гэта перадусім мова старажытнаіндыскай традыцыі, што мае тысячагадовую гісторыю ўласнага мовазнаўства. Гэты падручнік уяўляе сабой уводзіны ў традыцыйную граматыку санскрыту і разьлічаны на паўгоду навучаньня. Ён стварае цэласнае ўяўленьне пра граматычную сістэму санскрыту, засяроджваючы ўвагу на асноўных правілах. Практыкаваньні разьлічаны на канструктыўнае авалоданьне мовай. Абсяг падручніка дастатковы, каб зрабіць магчымым чытаньне арыгінальных тэкстаў са слоўнікам.